

T. C.

**BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TASAVVUF BİLİM DALI**

**TASAVVUF TARİHİ ARAŞTIRMALARINA KAYNAKLIK
AÇISINDAN TOMÂR-I TURUK-I ‘ALİYYE**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Lütfiye TEZER

BURSA- 2019

T. C.

**BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TASAVVUF BİLİM DALI**

**TASAVVUF TARİHİ ARAŞTIRMALARINA KAYNAKLIK
AÇISINDAN TOMÂR-I TURUK-I 'ALİYYE**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Lütfiye TEZER

DANIŞMAN:

Prof. Dr. Abdurrezzak TEK

BURSA- 2019

TEZ ONAY SAYFASI

T.C

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Tasavvuf Bilim Dalı'nda 701423005 numaralı Lutfiye TEZER'in hazırladığı "Tasavvuf Tarihi Araştırmalarına Kaynaklık Açısından Tomâr-ı Turuk-ı'Aliyye" konulu Yüksek Lisans tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 20 / 09 / 2019 günü 15.00 - 17.00 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin / çalışmasının (Başarılı / Başarısız) olduğuna (Oy Birliği/ Oy Çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye

Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı

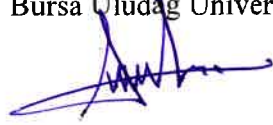
Prof. Dr. Abdurrezzak TEK

Bursa Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Üye

Prof. Dr. Abdullah KARTAL
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Bedriye REİS
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Tarih

20.09.2019

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 28/08/2019

Tez Başlığı / Konusu: **TASAVVUF TARİHİ ARAŞTIRMALARINA KAYNAKLIK**
AÇISINDAN TOMÂR-I TURUK-I 'ALİYYE

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 158 sayfalık kısmına ilişkin, 28/08/2019 tarihinde şahsım tarafından *Turnitin* adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 0'dır.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları dahil

Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim. Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza
28/08/2019

Adı Soyadı: Lütfiye TEZER

Öğrenci No: 701423005

Anabilim Dalı: Temel İslam Bilimleri

Programı: Tasavvuf

Statüsü: Yüksek Lisans

Danışman:
Prof. Dr. Abdurrezzak TEK

Tarih: 28/08/2019

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**Tasavvuf Tarihi Araştırmalarına Kaynaklık Açısından Tomâr-ı Turuk-ı’Aliyye**” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

28.08.2019

Adı Soyadı: Lütfiye TEZER
Öğrenci No: 701423005
Anabilim Dalı: Temel İslam Bilimleri
Programı: Tasavvuf
Statüsü: Yüksek Lisans

ÖZET

Üniversite:	Uludağ Üniversitesi
Enstitü:	Sosyal Bilimler
Anabilim dalı:	Temel İslam Bilimleri
Bilim Dalı:	Tasavvuf
Tezin:	Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı:	xi + 178
Mezuniyet Tarihi:	.../.../2019
Tez Danışmanı:	Prof. Dr. Abdurrezzak TEK

TASAVVUF TARİHİ ARAŞTIRMALARINA KAYNAKLIK AÇISINDAN TOMÂR-I TURUK-I ‘ALİYYE

Sâdık Vîcdânî hem Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine hem de Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarına şahitlik etmiş önemli bir yazar ve mutasavvıftır. Mektupçuluk, tahrirat müdürlüğü, başkâtiplik yaparak resmi makamlarda görev almıştır. 22 Ekim 1939'da İstanbul'da vefat etmiş, Merkezefendi Kabristanı'na defnedilmiştir. Vîcdânî, ıstılahları içeren *Kamus-ı Turuk-ı Aliyye* ve silsileleri ihtiva eden *Tomâr-ı Turuk-ı ‘Aliyye* adını verdiği iki kısımdan oluşan bir külliyyat planlamış ancak bilinmeyen bazı sebeplerden dolayı dört kitaptan oluşan (*Melâmiyye, Kâdiriyye, Halvetiyye, Süfi ve Tasavvuf*) *Tomâr-ı Turuk-ı ‘Aliyye* isimli eserini yayımlamıştır. Bu çalışmada *Tomâr-ı Turuk-ı ‘Aliyye* diğer kaynaklarla mukayese edilmiş, Vîcdânî'nin bahsettiği tasavvûfî kavramların ve tarikat silsilelerinin sıhhati değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Halvetiyye, Kâdiriyye, Melamiyye, Sâdık Vîcdânî, sufi.

ABSTRACT

Name and Surname: Lütfiye TEZER
University: Uludağ University
Institution: Institute of Social Sciences
Field: Basic Islamic sciences
Branch: Tasawwuf
Degree Awarded: Master of Arts
Total Page Number: xi + 178
Degree Date: .../.../2019
Supervisor: Prof. Dr. Abdurrezzak TEK

TOMAR-I TURUK-I ALIYYE AS A SOURCE IN THE RESEARCH OF HISTORY OF SUFISM

Sadık Vicdani was a remarkable author and Sufi who witnessed both the first years of the Republic of Turkey and the last periods of the Ottoman Empire. He was assigned as a supervisor in the communication room, editor and office of a head clerk in official authorities. He died in İstanbul on October 22, 1939, and was entombed to Merkezefendi Cemetery. Vicdani planned complete works that constituted of two parts called as *Kamus-ı Turuk-ı Aliyye* including technical terms and *Tomar-ı Turuk-ı 'Aliyye* including sequences; however, he only published *Tomar-ı Turuk-ı 'Aliyye* (consisted of four books; *Malamatiyya*, *Qadiriyya*, *Khalwatiyya*, *Sûfî and Tasawwuf*). *Tomâr-ı Turuk-ı 'Aliyye* was compared with other sources in this study. Moreover, the reliability of sequences of sects and the Sufistic terms of Vicdânî were evaluated in this paper.

Key Words: Khalwatiyya, Malamatiyya, Sadık Vicdani, sufi, Qadiriyya.

ÖNSÖZ

Tarikatlar, tasavvuf düşüncesinin sistemli hale geldiği müesseselerdir. Tarikatların tarihi Hz. Peygamber dönemine dayanır. İlk numuneleri ise III/IV. yüzyılda görülmektedir. Bazı sûfilerin etrafında tasavvufî mektepler oluşmuş ve bu mektepler kurucusu olan sûfilere nisbetle Hakîmiyye (Hakîm et-Tirmizî), Tayfûriyye (Bâyezid-i Bistâmî), Cüneydiyye (Cüneyd-i Bağdâdî), Muhâsibiyye (Hâris el-Muhâsibî) gibi isimlerle anılmışlardır. Her mektep birer anlayışı ortaya çıkararak tarikatların oluşum sürecine katkıda bulunmuştur. VI/XII. asırda tasavvufa dair klasik eserler kaleme alınmış ve müelliflerinin etrafında gruplar oluşmuştur. Bu halkalar kitapların yazarlarına nisbetle Kuşeyriyye (Abdülkerim Kuşeyrî), Gazzâliyye (İmam Gazzâlî) şeklinde isimlendirilmişlerdir. Tarikatların varlığını göstermesi de VII/XIII. yüzyıla rastlamaktadır.

Sâdık Vicdânî *Tomâr-ı Turuk-ı 'Aliyye* eserinde tarikatların oluşum sürecini, bu süreçte oluşan ve gelişen kavramları, İslam coğrafyasında etkili olan tarikatlardan Melâmiyye, Kâdiriyye ve Halvetiyye'nin tarih sahnesine çıkışlarını, silsilelerini bizlere aktarmıştır.

Çalışmalarım sırasında yardımını ve yol göstericiliğini esirgemeyen, on yıldır rahle-i tedrisinde bulunduğum kıymetli danışman hocam Prof. Dr. Abdurrezzak TEK'e, katkılarından dolayı Dr. Adalet ÇAKIR'a, desteklerini, teşviklerini ve dualarını her zaman yanımda hissettiğim aileme şükranlarımı sunarım.

Lütfiye TEZER

İstanbul, 2019

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU	iii
YEMİN METNİ	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SÂDIK VİCDÂNÎ

1. HAYATI	4
2. ESERLERİ	6
3. TOMAR-I TURUK-I ALİYYE	8

İKİNCİ BÖLÜM

MELÂMİYYE

1. MELÂMİYYE’NİN TEŞEKKÜL SÜRECİ	11
2. İLK DEVRE MELÂMÎLİĞİ.....	14
3. ORTA DEVRE MELÂMÎLİĞİ	16
4. SON DEVRE MELÂMÎLİĞİ	35

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÂDİRİYYE

1. KÂDİRİYYE’NİN TEŞEKKÜL SÜRECİ	44
--	----

2. KÂDİRİYYE ŞUBELERİ	63
2.1. Vehhâbiyye	65
2.2. Rezzâkiyye	67
2.3. Esendiyye	73
2.4. İseviyye	78
2.5. Ekberiyye	79
2.6. Yâfi'iyye	82
2.7. Eşrefiyye	83
2.8. Hilâliyye	86
2.9. Rûmiyye	87
2.10. Garîbiyye	92
2.11. Hâlisiyye	94
2.12. Hammâdiyye-Sumâdiyye	97
2.13. Makdisiyye	102

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HALVETİYYE

1. HALVETİYYE'NİN TEŞEKKÜL SÜRECİ	104
2. HALVETİYYE ŞUBELERİ	118
2. 1. Rûşeniyye	120
2.1.1. Demirtaşıyye	121
2.1.2. Gülşeniyye	121
2.1.2.1. Sezâiyye	123
2.1.2.2. Hâletiyye	124
2.2. Cemâliyye	125
2.2.1. Sünbülüyye	126
2.2.2. Şabâniyye	128
2.2.2.1. Karabaşıyye	130
2.2.2.1.1. Nasûhiyye	132
2.2.2.1.1.1. Çerkeşiyye	133
2.2.2.1.1.2. Halîliyye	134
2.2.2.1.1.3. İbrahimiyye	135

2.2.2.1.2. Bekriyye	136
2.2.2.1.2.1. Kemâliyye	136
2.2.2.1.2.2. Hifniyye	137
2.2.2.1.2.3. Ticâniyye	137
2.2.2.1.2.4. Derdîriyye	138
2.2.2.1.2.5. Sâviyye	138
2.2.2.1.2.6. Semmâniyye	138
2.2.2.1.2.7. Feyziyye (Halvetiyye)	139
2.2.2.1.3. Assâliyye	140
2.2.2.1.4. Bahşiyye	140
2.3. Ahmeddiyye	141
2.3.1. Ramazâniyye	142
2.3.1.1. Cihangiriyye	143
2.3.1.2. Buhûriyye	144
2.3.1.3. Raûfiyye	144
2.3.1.4. Cerrâhiyye	145
2.3.1.5. Hayâtiyye	146
2.3.2. Sinâniyye	146
2.3.2.1. Muslihiyye	147
2.3.2.2. Zühriyye	147
2.3.3. Uşşâkiyye	148
2.3.3.1. Cemâliyye (Cemâliyye-i Sâniye)	150
2.3.3.1.1. Salâhiyye	151
2.3.3.1.2. Câhidiyye	151
2.3.4. Mısriyye	152
2.4. Şemsiyye	153
2.4.1. Sivâsiyye	154
SONUÇ	156
KAYNAKÇA	158
EKLER	169

KISALTMALAR

Adı geçen eser	a.g.e.
Adı geçen madde/Adı geçen makale	a.g.m.
Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	AÜİF
Aynı yer	a.yer
Bakınız	bkz.
Bin	b.
Çeviren	çev.
Cilt	C.
Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası	DEFM
Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi	DBİA
Hazırlayan	haz.
Hazreti	Hz.
İslam Araştırmaları Merkezi	İSAM
Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	İFAV
Neşreden	nşr.
Ölüm tarihi	ö.
Sadeleştiren	sad.
Sallallahu aleyhi ve sellem	s.a.v.
Sayfa	s.
Sayfalar arası	ss.
Sayı	S.
Tahkik eden	thk.
Tarih yok	t.y.
Tercüme eden	trc.
Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi	DİA
Varak	vr.
Yer yok	y.y.

GİRİŞ

Hz. Peygamber ilk dört halifenin her birine zikir öğretmiş ve böylece tarikat-ı Muhammediyye'den dört tarikat meydana gelmiştir. Kendi isimlerine nisbetle Sıddikiyye, Ömeriyye, Osmaniyye ve Aleviyye adlarını almışlardır. Silsilelere bakıldığında Nakşibendiyye tarikatı hariç diğerlerinin Hz. Ali'ye ulaştığı görülmektedir.

Şeyhlerin irşâd görevini yerine getirmeye uygun gördüğü, seyrüsülûkünü tamamlayan müridlerine verdiği izne icâzet denir. Önceleri şifâhî olarak verilen icâzetler daha sonra yazılı hale getirilmiştir. Bu yazılı belgeye ise icâzetnâme denir. İcâzetnâmelerde icâzeti veren mürşidden diğer şeyhler aracılığıyla tarikat pîrine, ondan da yine şeyhler vasıtasıyla Hz. Peygamber'e ulaşan silsile bulunmaktadır. Silsileyi oluşturan isimlerin yazılı olduğu belgeye silsilenâme ya da tomâr da denilmektedir. Bir veya birden fazla tarikatın silsilelerindeki isimlerin aktarıldığı ve incelendiği eserlere de bu adlar verilmektedir.

Sâdık Vicdânî *Tomâr-ı Turuk-ı 'Aliyye'*de Melâmiyye, Kâdiriyye ve Halvetiyye silsilelerine yer vermiştir. Klasik ve kendi dönemindeki kaynaklardan beslenerek büyük bir titizlikle incelediği silsileleri ve tarikatlardaki önemli şahsiyetleri en doğru şekilde tespit etmeye çalışmıştır. Ayrıca bu üç tarikatın şubelerini ele alarak yaşadığı dönem itibariyle de çok önemli bilgileri bizlere aktarmıştır. Bu bağlamda tasavvuf araştırmacılarının *Tomâr-ı Turuk-ı 'Aliyye'*den ne şekilde istifade ettiklerini, eserdeki konular hakkındaki yorumlarını incelemek ve *Tomâr'*da verilen bilgilerin sıhhatini değerlendirmek tezimizin amacıdır. Öncelikle *Tomâr-ı Turuk-ı 'Aliyye'*yi tetkik ederek araştırmamıza başladık. Daha sonra Vicdânî'nin başvurduğu kaynaklara ulaşarak onun aktardığı malumatın doğruluğunu, çağdaşı olan ve günümüzdeki tasavvufi kitaplarla mukayese ettik.

Çalışmamız dört ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Sâdık Vicdânî'nin hayatına, eserlerine ve *Tomâr-ı Turuk-ı 'Aliyye'*ye temas edildi. Hayatı kısmında arşiv belgelerinden yararlanıldı. İkinci bölümde *Tomâr'*ın ilk kitabı olan *Melâmiyye*, teşekkül süreci, ilk devre melâmîliği, orta devre melâmîliği ve son devre melâmîliği olmak üzere dört ana başlıkla incelendi. Melâmiyye'ye ait silsileler tahlil

edilerek bu kitaptaki önemli zâtların hayatlarına kısaca değinildi. Üçüncü bölümde ise *Tomâr*'ın ikinci kitabı *Kâdiriyye* iki ana başlıkla ele alındı. Özellikle Abdülkâdir Geylânî'nin hayatı üzerinde durularak Kâdiriyye'nin doğuşu ve gelişimi anlatıldı. İkinci ana başlıkta ise Vicdânî'nin isimlerini naklettiği şubeler ve silsileleri tetkik edildi. Son ve dördüncü bölümde *Tomâr-ı Turuk-ı 'Aliyye*'nin üçüncü kitabı *Halvetiyye*, oluşum süreci, şubeleri ve silsileri analiz edilmeye çalışıldı. Bu bölümler dışında sonuç, kaynakça ve ekler kısmıyla tezimizi tamamladık.

BİRİNCİ BÖLÜM
SÂDIK VİCDÂNÎ

1. HAYATI

Ebû Rıdvân Mustafa Sâdık Vicdânî b. Mustafa Sâdık b. Muhammed Fâik b. Veliyyüddin,¹ 9 Kasım 1866'da (28 Teşrîn-i evvel 1282) Safranbolu'da doğmuştur. Babası Ziraat Bankası Kastamonu Şubesi İdare Meclisi kâtibi Kayıkçızâde Mustafa Sâdık Efendi'dir. Eğitim hayatına Sıbyan Mektebi'nde başlamış ve Kastamonu Rüşdiyesi'nde iki yıl okumuştur. Sülûs ve nesih hatlarını meşk ederek icazet alan Vicdânî'ye Soyadı Kanunu (1934) nedeniyle aile lakapları olan Kayıkçioğlu soyadı verilmiştir.²

Memuriyet hayatına 1880 yılında Kastamonu Vilayeti İstinaf Mahkemesi'nde babasının yanında kalem mülâzımı (stajyer) olarak başlamıştır. 1882'de aynı mahkemenin ceza dairesinde zabıt kâtipliği yapmıştır. 1887'de Merkez-i Bidâyet Mahkemesi Hukuk Dairesi âza mülâzımlığı görevine geçip o sene Kastamonu Mülkî Rüşdiyesi'nde hüsnuhat ve askerî rüşdiyede imlâ dersi vermiştir.³

Mektubî-i Vilâyet Kalemî müsevvidliğine 22 Mart 1888'de geçen Sâdık Vicdânî vefatına kadar devam edeceği mektupçuluk⁴ mesleğine başlamış oldu.⁵ Günümüzdeki mektupçuluktan farklı olan bu meslekten 7 Kasım 1864 tarihli kanunda şöyle bahsedilmektedir: “*Vilâyetin umûr-ı umumiye-i tahririyesi, vilayet mektupcusu unvanıyla taraf-ı devletten mansûb bir memura muhavvel olup ve maiyetinde bir tahrirat kalemi bulunup dairenin kâffe-i mekatibat-ı resmiyesi ve evrakının ve kuyudunun muhafazası bu vasıta ile icra kılınacak ve vilayette bir matbaa olup mektupçuluğunun zir-i idaresinde bulunacaktır*”.⁶

Annesi ve babası Kâdiriyye tarikatına mensup olmasına rağmen Nakşî-Hâlidî şeyhi Ahmed Mâhir Edendi'ye (ö. 1922) intisap etmiştir. 1893'te seyrüsülûkünü tamamlayarak icâzetnâmesini almıştır.⁷ Ahmed Mâhir Efendi aslen Kastamonuludur.

¹ Vicdânî, *Tomâr-ı Turûk-ı 'Aliyye-Kâdiriyye*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, H. 1338-1340, s. 5.

² İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1988, C. III, s. 1561. Ali Birinci, *Tarihin Gölgesinde Meşâhir-i Meçhûleden Birkaç Zât*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2001, s. 24. Semih Ceyhan, “Sâdık Vicdânî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2008, C. XXXV, ss. 401-402.

³ Birinci, a.g.e., s. 24-25. Ceyhan, a.g.m., s. 401.

⁴ Mektupçu: Nezâret, vilâyet veya diğer resmi dairelerde yazı işlerini idare etmekle vazifeli en büyük memur. (Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 24. b., Ankara, Aydın Kitabevi Yayınları, 2007, s. 606.)

⁵ Birinci, a.g.e., s. 25.

⁶ *Dustûr*, I, 609, İstanbul, 1289.

⁷ Ceyhan, a.g.m., a.yer.

Ailesi Ballıkliefendizâde lakabıyla tanınır. Babası Seyyid Hafız Mehmed Said'dir. Şeyh Ahmed Hicâbî'ye intisap ederek icâzetnâme almıştır. Ahmed Mâhir Efendi 1901'de İstanbul'a giderek istinaf mahkemesi üyeliği, çeşitli yerlerde hakimlik, Şûrâ-yı Evkaf başkanlığı yapmış, Meclis-i Mebusan'da ve Büyük Millet Meclisi'nde milletvekili olmuştur. Darülfünun İlahiyat Fakültesi'nde ve Medresetü'l-Vâizîn'de tefsir ve kelim dersi veren Ahmed Mâhir Efendi 4 Eylül 1922'de Kastamonu'da vefat etmiştir.⁸

Sâdık Vicdânî mektupçuluk göreviyle birlikte 1894 yılında Kastamonu Vilâyet Gazetesi'nin başmuharrirliğini yapmış ve 1897'de Diyarbekir Mektûbî mümeyyizliğine tayin edilse de kabul etmediği için aynı görevle Manastır Vilayetine bağlı Görice Sancağına'na tahrirat müdürlüğüne (mektupçuluk) gönderilmiştir. Böylece Kastamonu'daki memuriyet hayatı ve oradaki görevleri sona eren Vicdânî, Görice'de aynı zamanda Kolonya, Istarve, Kesriye ve Komanova kazalarının âşârını toplamaya başlamıştır. 26 Mart 1899/14 Zilkade 1316 tarihli irade ile Görice Sancağı tahrirat müdürü Sâdık Vicdânî yaptığı başarılı hizmetin mükafatı olarak "sâniye rütbesine" layık görülür.⁹ 1900'de Kosova Vilâyeti İdare Meclisi'nde başkâtiplik yaptığı sırada ise üçüncü rütbeden Osmânî nişanı ile taltif edilir.¹⁰ 7 Mayıs 1902 yılında Basra vilayeti mektupçuluğuna görevlendirilerek Basra'ya Halep-Bağdat yolu üzerinden giden Vicdânî, Kâdiriyye tarikatına mensup olan annesinin isteği sebebiyle Bağdat'ta Abülkâdir Geylânî'nin kabrini ziyaret edip orada postnişîn olan Seyyid Abdurrahman Efendi'yi ziyaret etmiştir. Bu ziyaretleri sırasında feyz ve berekete nail olduğunu belirtmektedir.¹¹ Basra'da Hicaz demiryolunun yapımı için halktan yardım toplamadaki faaliyetleri nedeniyle ödüllendirilmiştir.¹²

Manastır valisi Hâzım Efendi Ocak 1904'te Dahiliye Nezâreti'ne telgraf göndererek münhal olan Manastır Vilayeti mektupçuluğuna ahlak ve ehliyet bakımından

⁸ Abdülkerim Abdülkadiroğlu, "Ahmed Mâhir Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1989, C. II, s. 98.

⁹ "... Görüce Sancağı tahrirat müdürü Sâdık Vicdânî ve sevku'l-şuyûh? Kaymakamı Mehmed Şerif Efendilere terfien sâniye ... rütbelere tevcihi ..." Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA): İ.TAL., Dosya No:169, Gömlek No:40-18.

¹⁰ "Kosova Vilayeti Meclis-i İdaresi baş kâtibi izzetlü Sâdık Vicdânî Efendi'ye üçüncü ve muhasebe-i vilayet mümeyyizi refetlü İbrahim Efendi'ye dördüncü rütbelere Osmânî nişanı-ı âlisi itası şeref sudur buyrulan irade-i seniyye-i cenab-ı hilafet penahî icab-i celilinden olmağla ol babda emir ve ferman hazret-i veliyyül emrindir. Fi 1 şaban sene 318 ve fi 11 Teşrinisani sene 316." Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA): İ.TAL., Dosya no:234, Gömlek No:30.

¹¹ Vicdânî, a.g.e., s. 4.

¹² Birinci, a.g.e., s. 25-26. Ceyhan, a.g.m., a.yer.

uygun olan Sâdık Vicdânî'nin tayin edilmesini istediğini belirtir.¹³ Aynı şekilde Vicdânî de Memuriyet-i Mülkiye Komisyonu riyâset-i celilesine yazdığı telgrafta Basra'nın havasının kendisine iyi gelmediğini ve sağlık heyeti tarafından verilen raporu da arz ederek Manastır Vilayeti mektupçuluğuna gönderilmesini istediğini iletir.¹⁴ Bu talep üzerine Sâdık Vicdânî, 16 Ocak 1904'te yeniden Manastır vilayet mektupçuluğuna tayin edilmiştir.¹⁵ Basra dönüşü Bombay'a uğrayıp burada bir hafta kadar kalarak Kâdiriyye'nin Hindiyeye şubesinden dervişlerle karşılaşmıştır. Manastır vilayeti mektupçuluğu esnasında İttihat ve Terakki tarafından yapılan ihbarla 11 Temmuz 1908'de Manastır'dan Trabzon mektupçuluğuna sürgün edilip 1909 senesinde görevine son verilmiştir.¹⁶

Ocak 1913'te Ankara Vilâyeti Tahrirat Müdürlüğü'ne tayin edilene kadar¹⁷ mâzuliyet maaşı alan Vicdânî, 1919 yılının temmuz ayında Hüdâvendigâr (Bursa) Vilâyeti Mektupçuluğu'nda görevlendirilmiş¹⁸ ve orada vali vekilliği yapmıştır. Sâdık Vicdânî Bursa'nın 1921'de işgal edilmesi sebebiyle İstanbul'a gelmiş,¹⁹ 7 Mart 1925 yılında yeni bir görev isteğiyle Aydın Tasfiye Komisyonu üyeliğine tayin edilmiştir. Aydın Tasfiye Komisyonu üyeliği, emekli olduğu görevidir. Emekli olduktan sonra İstanbul'a yerleşen Sâdık Vicdânî 22 Ekim 1939'da İstanbul'da vefat etmiştir. Kabri, Merkezefendi Kabristanı'ndadır.²⁰

2. ESERLERİ

Sâdık Vicdânî yazı hayatına 13 Mart 1984'te yirmi sekiz yaşında iken Kastamonu Vilayet Gazetesi başmuharrirliği ile başlamıştır. Hem mesleği hem de sûfi

¹³ “*Vilayet mektupçusu keşfi efendi adliye nezareti celilesi sicil müdüriyetine tayin buyrulmuş olduğundan ahlak ve ehliyeti çakerlerince mücerreb olan Basra Vilayeti mektupçusu Sâdık Efendi'nin buraya nakl-i memuriyetine ...*” Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA): DH.MKT., Dosya No:813, Gömlek No:25-2.

¹⁴ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA): İ.DH., Dosya No:1418, Gömlek No:6-3/1.

¹⁵ “*Manastır vilayetinin açık olan mektupçuluğuna basra vilayeti mektupçusu sadık vicdani ve meskûr mektupçuluğa tahrirat müdürü Suphi efendilerin tayinleri hakkında dahiliye nezaret-i celilesinin tezkiresi memuriyet-i mülkiye komisyonundan ita olunan mazmata ve tercüme-i hal varaklarıyla beraber arz ve takdim olunmuş olmağla ol babda her ne vecihle irade-i seniyye-i cenab-ı hilafet penahi ...*” Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA): İ.DH., Dosya No:1418, Gömlek No:6-7/1.

¹⁶ Birinci, a.g.e., s. 26-27. Ceyhan, a.g.m., ss. 401-402.

¹⁷ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA): İ.DH., Dosya No:1497, Gömlek No:39-2/1.

¹⁸ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA): İ.DUİT., Dosya No:43, Gömlek No:133-1/1.

¹⁹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA): DH.EUM.MH., Dosya No:221, Gömlek No:39-1.

²⁰ Aziz Demircioğlu, *100 Yıllık Kastamonu Basınında Kim Kimdir 1872-1972*, Kastamonu: Doğrusöz Matbaası, 1980, s. 55. Ceyhan, a.g.m., s. 402.

meşrep olması sebebiyle pek çok konuyu ihtiva eden makale, şiir yazmış ve eser telif etmiştir. Tayin edildiği illerin vilayet gazetelerinde de yazıları yayımlanmış, eserlerini de bulunduğu vilayetlerin matbaalarında bastırmıştır. İlk eserlerinde “Kastamonulu Sâdık Vicdânî” ismini, oğlu Mehmed Rıdvan’ın iki yaşında vefat etmesinden sonra da “Ebû Rıdvan Mustafa Sâdık Vicdânî”yi kullanmıştır. Velûd bir yazar olan Vicdânî’nin İbnülemin Mahmut Kemal İnan’ın tespitlerine göre basılmış, basılmamış toplam otuz dört eseri bulunmaktadır. Günümüzde ulaşılabilen eserleri şunlardır:²¹

1- *Perişan*, İstanbul: Kasbar Matbaası, 1308.

İlk dönemlerde yazdığı şiirlerini, şiir tercümelerini, Kastamonu gazetelerindeki bazı yazılarını, Ahmed Mâhir Efendi’ye verdiği mektupları içermektedir.

2- *Nağamât-ı Vicdâniyye*, Kastamonu: Kastamonu Vilayet Matbaası, 1312.

İkinci Perişan veya Kahkaha adlı yayımlanmamış şiir kitabında bulunan manzumeleri, Ahmed Mâhir Efendi’nin gazellerine terbi’, tahmis ve tesdisleri, yakınları için yazdığı mezar taşı kitâbelerini, tarihleri, siyasal ve sosyal olaylar hakkında şiirleri ihtiva etmektedir.

3- *Cennetmekan Murad Hân-ı Hâmis Hazretlerinin Hapis Hâli ve Son Vedası*, İstanbul: Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekâsı, 1326.

4- *Berk-i Fezâ*, İstanbul: Uhuvvet Matbaası, 1327.

Eserde kendisine ait bazı şiirler, toplumu ilgilendiren önemli meseleler, sızlanış ve serzenişler, sevgi ile ilgi olan konular, hayatına dair bilgiler manzum ve mensur şekilde yer almaktadır.

5- *Fihrist-i Kur’an-ı Kerim*, İstanbul: Asır Matbaası, 1330.

6- *Mahallât ve Kurâ Hey’ât-ı İhtiyâriyyesinin Bâhusus Muhtarlarının Kavânîn-i Devlet ve Evâmir-i Hükümet ile Muayyen Vezâif-i Umûmiyyesini Câmi ve Muvazzah Tâlimât-nâmedir*, Ankara, 1329-1331.

7- *Dâstânnâme-i Vicdânî*, Ankara, 1330.

Birinci Dünya Savaşı döneminde askere ve millere moral vermek amacıyla kaleme almıştır.

8- *Neşîde-i Cihad-ı Ekber*, Ankara, 1330.

²¹ İnal, a.g.e., C. III, s. 1562. Ali Birinci-İsmail Kara, “Mektupçu, Mutasavvıf, Yazar, Şair Sadık Vicdânî”, *Tarih ve Toplum*, İstanbul: C. XIII (1990), s. 38. Ceyhan, a.g.m., s. 402. İlyas Tunç, *Sâdık Vicdânî Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015, s. 30-63.

Eserde İslam'da cihatın öneminden ve Birinci Dünya Savaşı'ndan bahsetmektedir.

9- *Tefeül-nâme-i İmam Sühreverdî*, İstanbul: Yeni Osmanlı Matbaası, 1330.

İmam Sühreverdî'ye ait olan eseri Sâdık Vicdânî tercüme etmiştir.

10- *Musahhah ve Muvazzah Tefe'ül-nâme-i Muhyiddin-i Arabî*, 1332.

İbnü'l-Arabî'ye ait olan eserin tahkik ve açıklamasıdır.

11- *Gülbang-i Cihâd-ı Ekber*, Ankara, 1333.

12- *Cuma Namazı*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1335-1337.

13- *Bayram Namazları*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1335-1337.

14- *Hitâbiyyat*, Bursa: Hüdavendigâr Vilayet Matbaası, 1336-1338.

Eserde, Ankara'daki bir konferansı yer almaktadır.

15- *Parasız*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1337-1340.

Eski jandarma kumandanlarından Âgâh Paşa'nın "parasız" isimli şiirini ihtiva etmektedir.

16- *Tomâr-ı Turuk-ı 'Aliyye*.

a) *Melâmîlik*, İstanbul: Evkâf-ı İslâmiye Matbaası, 1338-1340.

b) *Kâdiriyye Silsilenâmesi*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1338-1340.

c) *Halvetiyye Silsilenâmesi*, İstanbul: Evkâf-ı İslâmiye Matbaası, 1340-1342.

d) *Sûfi ve Tasavvuf*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1340-1342.

17- *Hazret-i Muhammed (a.s.) Niçin Çok Evlendi?*, İstanbul: Kitabhane-i Sûdî (Orhaniye Matbaası), 1928.

18- *Lübbü'l-Ahzâb li-Cemî'l-İhvân ve'l-Ahbâb*, İstanbul, t.y.

Şeyhülislam Ebüssuûd Efendi'nin hizbi, salât-ı nâriyyenin metin ve tercümesini içermektedir.

3. TOMÂR-I TURUK-I ALİYYE

Tomâr-ı Turuk-ı Aliyye, Sâdık Vicdânî'nin en meşhur kitabı olup tarikatlar ve silsilelerini muhteva etmektedir. Seri halinde dört kitaptan oluşan eserin ilk kitabı "*Melâmîyye*" (İstanbul, Şehzadebaşı-Evkaf-ı İslamiyye Matbaası, 1338-1340.), ikincisi "*Kâdiriyye*" (İstanbul, Daru'l-Hilafetü'l-Aliyye, 1338-1340), üçüncüsü "*Halvetiyye*" (İstanbul, Şehzadebaşı-Evkaf-ı İslamiyye Matbaası, 1338-1341.), dördüncü ve son kitap ise "*Sûfi ve Tasavvuf*" (İstanbul, Matbaa-i Amire, 1340-1342.) isimlerini taşımaktadır.

Sâdık Vicdânî içinden gelen manevi bir hisle eseri kaleme aldığını ve bütün tarikatların silsilelerinin olduğu bir külliyyat tasarladığını belirtmektedir. İlk başta alelacele başladığı çalışmasında eksiklerini görünce araştırmalarına tekrar başlamış ancak ıstılah kitaplarının ihtiyacını karşılamadığını farkedince planladığı külliyyatı, ıstılahât ve selâsil olmak üzere iki kısımda inceleyeceğini açıklamıştır. İstılahları içeren bölüm *Kâmûs-ı Turuk-ı Aliyye*, silsileleri ihtiva eden bölüme ise *Tomâr-ı Turuk-ı Aliyye* isimlerini uygun görmüştür.²² Vicdânî, *Sûfi ve Tasavvuf* kitabında Aydın'a görevlendirildiği için yayımlanmasına devam edilemeyen külliyyatın ilk üç kitabının neşredildiğini, müsveddesi tamamlananların ise *Rifaiyye Silsilenamesi*, *Mufassal Nakşibendiyye Silsilenamesi*, *Mufassal Bektaşiyye Silsilenamesi* olduğunu söylemiştir.²³ Günümüzde *Rifaiyye Silsilenamesi* ve *Mufassal Nakşibendiyye Silsilenamesi*'ne ulaşamamaktadır. *Bedeviyye Silsilenamesi*²⁴ ve *Celvetiyye Silsilenamesi*'nin²⁵ de hazırlayacağını belirtmiş fakat tamamlayıp tamamlayamadığı hakkında bilgi bulunmamaktadır. *Kamus-ı Turuk-ı Aliyye* isminde basılmış bir eser de mevcut değildir.

Mufassal Bektaşiyye Silsilenamesi, İsmail Güleç tarafından *Hurûflük ve Bektaşîlik* (İstanbul, İz Yayıncılık, 2016) ismiyle yayımlanmıştır. İlk dört kitap ise İrfan Gündüz tarafından *Tarikatlar ve Silsileleri* (İstanbul, Enderun Kitabevi, 1995) adıyla latinize edilerek neşredilmiştir.

²² Sâdık Vicdânî, *Tomâr-ı Turuk-ı 'Aliyye-Melâmîlik*, İstanbul: Şehzâdebaşı-Evkaf-ı İslamiyye Matbaası, H. 1338-1340, s. 4-5.

²³ Sâdık Vicdânî, *Tomâr-ı Turuk-ı 'Aliyye-Sûfi ve Tasavvuf*, İstanbul: Şehzâdebaşı-Evkaf-ı İslamiyye Matbaası, 1338-1341, s. 4, dipnot:1.

²⁴ Vicdânî, *Tomâr-ı Turuk-ı 'Aliyye-Melâmîlik*, s. 11.

²⁵ Sâdık Vicdânî, *Tomâr-ı Turuk-ı 'Aliyye- Halvetiyye*, İstanbul: Şehzâdebaşı-Evkaf-ı İslamiyye Matbaası, 1338-1341, s. 16, dipnot:1.

İKİNCİ BÖLÜM
MELÂMIYYE

1. MELÂMİYYE'NİN TEŞEKKÜL SÜRECİ

İslam'da manevi hayatın karşılığı olan tasavvuf, Hz. Peygamber (s.a.v.) ile başlayıp farklı dönemler geçirerek günümüze kadar ulaşmıştır. Zühd hareketinin yayılmasından sonra sûfilere ait özel kıyafetler, mekânlar oluşmuş ve tasavvuf, seyrüsülûkü tamamlamaktan çok şekilciliğe, gösterişe önem verilen, kerametlerle göz boyanılan bir müessese olmaya başlamıştır. İnsanlar hayatlarını çalışarak devam ettirmek yerine tekke gelirlerini kullanmaları nedeniyle melâmî düşüncenin gün yüzüne çıkması kaçınılmaz olmuştur.²⁶

Hicrî III. asra tekabül eden bu dönemde Bağdat, Mısır, Nişabur, Şam Mektebi olmak üzere dört ekol bulunmaktadır. Iraklılara "sûfî" ismi verilirken Horasan zâhidlerine ise "melâmî" denilmiştir. Henüz tarikatlar yokken ekoller belirli görüşlere sahip olmalarına rağmen birbirlerinden fikir alışverişi yapmışlardır. Örneğin melâmî düşünce her ne kadar Nişabur'da ortaya çıkmışsa da etkileri Mısır mektebinde görülmektedir.²⁷

Kınamak²⁸ anlamına gelen melâmet mastar bir kelime olup tasavvufî bir terim olarak III. (IX.) yüzyılda Horasan'da ortaya çıkmıştır. Melâmetî ve melâmî ise melâmet meşrebini seçen²⁹, kınanmaya amaç olan³⁰ demektir.

Melâmîlik anlayışı mutasavvıflar tarafından "Ey imân edenler! Sizden kim dininden dönerse bilsin ki Allah, sevdiği ve kendisini seven, mü'minlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı onurlu ve zorlu bir toplum getirecektir. Bunlar Allah yolunda cihâd ederler ve hiçbir kınayanın kınamasından korkmazlar..."³¹, "Kendini kınayan nefse yemin ederim"³² âyetlerine dayandırılır.

Sâdık Vicdânî ise melâmet kelimesini açıklarken Ahmet Vefik Paşa'nın (ö. 1891) *Lehçe-i Osmânî'si*, Ali Nazîmâ (ö. 1935) ve Reşad Bey'in (ö. 1914) *Mükemmel*

²⁶ Mustafa Kara, "Melâmetiye", İstanbul, *İÜİFM Prof. Dr. Sabri Ülgener'e Armağan*, C. XLIII, 1987, s. 561-562. Süleyman Uludağ, *İslam Düşüncesinin Yapısı*, 6. b., İstanbul: Dergâh Yayınları, 2010, s. 113-115.

²⁷ Abdurrezzak Tek, *Bayrâmî Melâmîliği'ne Dâir Melâmet Risâleleri*, Bursa: Emin Yayınları, 2007, s. 11. Ali Bolat, *Bir Tasavvuf Okulu Olarak Melâmetîlik*, 3. b. İstanbul: İnsan Yayınları, 2011, s. 13-14. Ebu'l-Alâ Afifî, *İslam Düşüncesi Üzerine Makaleler*, (çev. Ekrem Demirli), 2. b., İstanbul: İz Yayıncılık, 2011, s. 139. Kara, a.g.m., s. 564. Abdurrezzak Tek, *Tarihi Süreçte Tasavvuf ve Tarikatlar*, Bursa: Bursa Akademi, 2016, s. 90.

²⁸ İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, (nşr. Emin Muhammed Abdülvehhab, Muhammed es-Sadık el-Ubeydi), C. XII, 2. b., Beyrut: Darü'l-İhyai't-Türasi'l-Arabi, 1997, s. 361. Abdülbaki Gölpınarlı, *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevleri, 1977, s. 226.

²⁹ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Kabcacı Yayıncılık, 2012, s. 242.

³⁰ Gölpınarlı, a.g.e., a.yer.

³¹ El-Mâide, 5/54.

³² El-Kıyâmet, 75/2.

Osmanlı Lügati) dışında ona yer verilmediğini, tarifini yapanlarında hataya düştüğünü söylemektedir.³³ Ahterî'nin (ö. 1561) melâmetîyi rüsvalık olarak açıklamasına³⁴, Ahmet Vefik Paşa³⁵, Reşad- Ali Nazîmâ Beyler³⁶ ve Şemseddin Sâmi Bey³⁷'in (ö. 1904) tariflerinde "kelbiyyûn ve kalenderâne" ifadelerinin geçmesine şaşırıldığını belirtir.³⁸ Bu hatanın sebebi olarak da Şemseddin Sâmi Bey'in *Kâmûs-ı Türkî*'yi yazarken İbnü'l-Arabî'nin (ö. 638/1240) *Fütûhât-ı Mekkiyye*'sine ve Molla Câmî'nin (ö. 1492) *Nefahâtü'l-Üns* eserine başvurmadan tarifte bulunduğunu göstermektedir.³⁹

Melâmiyye ve mensupları her dönemde eleştiriye maruz kalmışlar, bazı sûfiler onları en üst mertebede gösterirken bazıları ise zemmetmiştir. Sâdık Vicedânî'nin de Muhyiddîn İbnü'l-Arabî'nin *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*'sinde, Sarı Abdullah Efendi (ö. 1072/1661) *Mir'âtü'l-Asfiya fî Sıfâti'l-Melâmiyyeti'l-Ahfiyâ* isimli eserinde, Seyyid Şerif Cürçânî (ö. 816/1413) *Ta'rifât*'ında, Şeyh Nasuh b. İsmâil er-Rûmî *Riyâdü'n-Nâsihîn*'inde, Ali b. Osman Gaznevî *Keşfü'l-Mahcûb*'unda, Kemâleddîn Harîrîzâde (ö. 1299/1882) *Tibyânü Vesâili'l-Hakâik fî Beyâni Selâsili't-Tarâik*'ında ve Molla Câmî'nin *Nefahâtü'l-Üns* adlı eserinde Melâmiyye'den övgüyle bahsettiğini belirtmektedir. Bu sebepten kendisinin de melâmiyyûnu, âbidlerden ve sûfilerden evlâ gördüğü anlaşılmaktadır.

Muhyiddîn İbnü'l-Arabî *Fütûhât*'ında Ricâlullah'ı üç grup da izah eder. Bunlar ubbâd, sûfiyye ve melâmiyyedir. Melâmiyye'yi diğerlerinden üstün tutarak, halk içinde tanınmadıklarını, toplum içinde farklı davranıp konuşmadıklarını ancak gönüllerinde Hakk ile birlikte olduklarını, ubûdiyyet derecesinden ayrılmadıklarını söyler.⁴⁰

Sülemî (ö. 412/1021), de ilim ve hal mensuplarını üçe ayırmıştır. Birinci grup fakihlerdir. İkincisi sûfiler ve üçüncüsü melâmîlerdir. Sülemî'ye göre melâmîler Hak

³³ Sâdık Vicedânî, *Tomâr-ı Turûk-ı 'Aliyye-Melâmîlik*, s. 15.

³⁴ Mustafa b. Şemseddin el-Karahisari Ahterî, *Ahter-i Kebir*, İstanbul: Matbaa-i Amire, H. 1310, s. 245.

³⁵ Ahmet Vefik Paşa, *Lehce-i Osmanî*, İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 1306, s. 1342.

³⁶ Ali Nazîma, Faik Reşad, *Mükemmel Osmanlı Lügati*, Dersaadet: Şirket-i Mürettebiye Matbaası, H. 1319, s. 853.

³⁷ Şemseddin Sâmi, *Kâmûs-ı Türkî*, Dersaadet: İkdâm Matbaası, H. 1317, s. 1399.

³⁸ Vicedânî, a.g.e., s. 16.

³⁹ Vicedânî, a.g.e., s. 17.

⁴⁰ Ebû Abdullah Muhyiddin Muhammed b. Ali İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye fî Ma'rifeti'l-Esrâri'l-Mâlikiyye ve'l-Mülkiyye*, (thk. Osman İsmâil Yahyâ), Kahire: Mektebü's-Sekâfeti'd-Diniyye, 't.y.', C III, s. 44-45.

iledirler. Allah insanların bu durumu bilmelerini istemediği için O'ndan ayrı oldukları zannedilsin diye bazı haller gösterir.⁴¹

Hargûşî (ö. 406/1015-16) eserinde Melâmîlerin usulünün ilme, sûfilerin ise hale dayandığını, Melâmîlerin çalışmayı tercih ve teşvik ettiğini, sûfilerin çalışmayı bırakıp zühd ve tevekkül hayatı yaşadıklarını, Melâmîlerin marifete gayretle ulaşılacağına ve sûfilerin marifetin vebî olduğuna inandığını, Melâmîlerin raks semâyı doğru bulmadıklarını kaydeder.⁴²

Sâdık Vicdânî her ne kadar Hücvirî ve Molla Câmî'nin melâmîleri hürmetle andığını söylese de eserler incelendiğinde farklı bir durumla karşılaşılacaktır. Molla Câmî'ye göre melâmîler yararlı işleri ve nafiye ibadetleri terk etmezler, ibadetlerini halktan gizli tutarlar ancak onların hayrı halktan gizleme çabaları Hakk'tan uzak kalmalarına sebep olmaktadır. Bu yüzden sûfiyye (muhlâs), melâmîlerden (muhlîs) üstündür.⁴³ Hücvirî ise *Keşfü'l-Mahcûb*'unda melâmeti methedip melâmet talep etmekle riyâyı bir tutmuştur. Halkla uğraşmaktan Hakk'a ulaşamadıklarından, dervişin kalbinde sadece Hakk'ın olması gerektiğinden bahsetmiştir.⁴⁴

Melâmet düşüncesi önceleri bir akım iken daha sonra pek çok tarikatı etkilediğinden Harîrîzâde Mehmed Kemâleddin Efendi Melâmiyye'yi üç grupta tasnif etmiştir:

- 1- Melâmiyye-i Kassâriyye (Sıddîkiyye tarikatının şubesi)
- 2- Melâmiyye-i Bayrâmiyye (Bayrâmiyye tarikatının kolu)
- 3- Melâmiyye-i Nûriyye (Nakşibendiyye tarikatının şubesi)⁴⁵

Sâdık Vicdânî ise Harîrîzâde'den hareketle üç devreye ayırmayı daha doğru bulduğunu söyler:

1- İlk Devre Melâmîliği

Hicrî III. asırda Nişâbûr'da ortaya çıkmış, Hamdûn Kassâr'a nisbet edilir.

2- Orta Devre Melâmîliği

⁴¹ Ebu Abdurrahman Muhammed b. Hüseyin Sülemî, *er-Risâletü'l-Melâmiyye*, (trc. Ömer Rıza Doğrul), İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1950, s. 97-98. Afifi, a.g.e., s. 143.

⁴² Hargûşî, *Tehzîbü'l-Esrâr fi Usûli't-Tasavvuf*, Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2006, s. 42-47.

⁴³ Molla Câmî, *Nefahâtü'l-Üns min Hadarâti'l-Kuds*, (trc. ve şerh Mahmud Lâmiî Çelebi), (sad. Abdulkadir Akçiçek), İstanbul: Huzur Yayınevi, 2016, s. 26-27.

⁴⁴ Hücvirî, *Keşfü'l-Mahcûb*, (haz. Süleyman Uludağ), 3. b., İstanbul: Dergâh Yayınları, 2010, s. 121-128.

⁴⁵ Harîrîzâde Mehmed Kemâleddin Efendi, *Tibyânü Vesâ'ili'l-Hakâ'ik*, Süleymaniye ktp., Fatih, no: 432, C. III, vr. 140a-143b.

Hicrî IX. asırda Göynük'te zuhur eden, Emir Sikkînî'ye nisbet edilen Melâmîliktir.

3- Son Devre Melâmîliği

Hicrî XIII. asırda ortaya çıkmış ve Seyyid Muhammed Nûru'l-Arabî'ye nisbet edilen Melâmîliktir.⁴⁶

2. İLK DEVRE MELÂMÎLİĞİ

Bütün tarikat silsilelerinin ulaştığı Tarîkat-ı Muhammediyye'den en çok feyz-yâb olanlar hiç şüphe yok ki Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'dir. Bu sebepten Tarîkat-ı Muhammediyye'den Sıddîkiyye, Ömeriyye, Osmâniyye ve Aleviyye isimlerini taşıyan dört tarikat neşet etmiştir. İlk devre Melâmîliği Sıddîkiyye yolundan olup Hamdûn Kassâr (ö. 271/884)'a nisbet edilerek Hicrî III. asırda Nişâbûr'da ortaya çıkmıştır. Bu Melâmîliğe Kassâriyye, takipçilerine ise Kassâriyyân denir.⁴⁷

Sâdık Vicdânî, Hamdûn Kassâr'ın müridini eş-Şeyh Ebi'l-Hüseyn Süllem b. Hüseyin el-Bârusî (ö. 304/916) olarak kaydetmektedir.⁴⁸ Bazı kaynaklar da Ebû Türâb en-Nahşebî'den (ö. 245/859) etkilendiğini söyler.⁴⁹ İkisinin sohbetinde bulunduğunu kaydedenler de vardır.⁵⁰ Molla Câmî *Nefahâtü'l-Üns*'te Barusî, Ebû Türâb en-Nahşebî ve Ali Nasrabazî (ö. 372/982)⁵¹ ile sohbet ettiğini belirtir.⁵²

Hamdûn Kassâr her ne kadar melâmî pîri olarak bilirse de ondan önce melâmî meşrep sûfîler bulunmaktadır. Bu isimler arasında Yahyâ b. Muâz, Bâyezîd-i Bistâmî, Ebû Hafz el-Haddâd ve Ebû Osman el-Hîrî sayılabilir. Ancak Sâdık Vicdânî eserinde bu isimlere yer vermemiştir.⁵³

Tomar-ı Turuk-ı Aliyye'de Hamdûn Kassâr'ın silsilesi şöyledir:⁵⁴

1- Seyyidü'l-evvelîn ve'l-âhirîn Muhammedü'l-Mustafa (s.a.v.)

⁴⁶ Vicdânî, a.g.e., s. 24.

⁴⁷ Sâdık Vicdânî, *Kâdiriyye*, s. 10. Vicdânî, *Melâmîlik*, s. 9-10, 14.

⁴⁸ Vicdânî, a.g.e., s. 29.

⁴⁹ Hücvirî, a.g.e., s. 190. İbnü'l-Cevzî, *Sıfâtü's-Safve*, (çev. Abdülvehhab Öztürk), İstanbul: Kahraman Yayınları, 2006, s. 1002. Feridüddîn Attâr, *Evliya Tezkireleri*, (çev. Süleyman Uludağ), İstanbul: Kabcacı Yayıncılık, 2012, s. 372. Tek, a.g.e., s. 128.

⁵⁰ Abdülkerim Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, (hız. Süleyman Uludağ), 5. b., İstanbul, Dergâh Yayınları, 2009, s. 116. Afifi, a.g.e., s. 163-164.

⁵¹ Hücvirî, a.g.e., a.yer.

⁵² Molla Câmî, a.g.e., s. 160.

⁵³ Bolat, a.g.e., s. 90,97, 112, 133.

⁵⁴ Vicdânî, a.g.e., s. 29-30.

- 2- Efdali'l-ümme'ti alâ't-tahkîk Ebû Bekri's-Sıddîk (r.a.)
- 3- Habib b. Muazzam Kureşî (r.a.)
- 4- Muhammed b. Müslim (k.s.)
- 5- Ebû İyaz b. Mansur el-Kûfî (k.s.)
- 6- Fudayl b. İyâz el-Kûfî (k.s.)⁵⁵
- 7- Feth b. Ali el-Mevsılî (k.s.)⁵⁶
- 8- Ebî Hüseyin Süllem b. Hüseyin el-Barûsî (k.s.)⁵⁷
- 9- Şeyhu'l-Melâmiyyeti'l-kadîme Ebî Sâlih Hamdûn el-Kassar (k.s.)⁵⁸

Harîrîzâde Mehmed Kemâleddin Efendi *Tibyânü Vesâ'ili'l-Hakâ'ik* adlı eserinde silsileyi şöyle aktarmıştır: ⁵⁹

- 1- Hz. Muhammed (s.a.v.)
- 2- Hz. Ebû Bekir (r.a.)
- 3- Cübeyr ibni Mut'îm ibni Nevfelü'l-Kureşî (k.s.)
- 4- Muhammed ibni Cübeyrün Nevfelî (k.s.)
- 5- Ebû Bekr ibni Müslim ibni Abdullahi'z-Zeherî (k.s.)
- 6- Ebû İyaz ibni Mansur ibni'l-Muammerü's-Sülemi'y-yü'l-Kûfî (k.s.)
- 7- Ebû Ali Fuzeyl ibni İyazi'l-Kûfî (k.s.)
- 8- Fethibni Aliyyü'l-Mevsılî (k.s.)
- 9- Ebu'l-Hüseyin Sâlim ibni Hüseyini'l-Barusî (k.s.)
- 10- Ebû Salih Hamdûnü'l-Kassâr (k.s.)

Hüseyin Vassâf (ö. 1929) *Sefîne-i Evliyâ's*ında melâmiyye değil de melâmetiyye olarak yazılmasının doğru olduğunu ifade etmiştir. Vassâf'a göre Hamdûn el-Kassâr'ın silsilesi şöyledir:⁶⁰

- 1- Hz. Muhammed (s.a.v.)

⁵⁵ Hâl tercemesi için bkz. Attâr, a.g.e., s. 112. Hücvirî, a.g.e., s. 164. Kuşeyrî, a.g.e., s. 98. Molla Câmî, a.g.e., s. 125. Ebû Nuaym İsfahânî, *Hilyetü'l-Evliya ve Tabakâtü'l-Asfiyâ*, Kahire: Matbaatü's-Saade, 1979, C. VIII, s. 84.

⁵⁶ Hâl tercemesi için bkz. Attâr, a.g.e., s. 321. Molla Câmî, a.g.e., a.yer.

⁵⁷ Hâl tercemesi için bkz. Molla Câmî, a.g.e., s. 161.

⁵⁸ Hâl tercemesi için bkz. Attâr, a.g.e., s. 372. Hücvirî, a.g.e., s. 190. Kuşeyrî, a.g.e., s. 116. İbnü'l-Cevzî, a.g.e., s. 1002. Molla Câmî, a.g.e., s. 160.

⁵⁹ Harîrîzâde, a.g.e., C. III, vr. 143a.

⁶⁰ Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, (haz. Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz), 3. b., İstanbul: Kitabevi, 2015, C. V, s. 300.

- 2- Hz. Ebû Bekr es-Siddîk (r.a.)
- 3- Cübeyr b. Mut'ım b. Nevfel es-Sahâbî (k.s.)
- 4- Şeyh Muhammed-i Müslim (k.s.)
- 5- Şeyh Ebû İyaz Mansûr-ı Kûfi (k.s.)
- 6- Şeyh Fuzeyl b. İyaz-ı Kûfi (k.s.)
- 7- Şeyh Feth b. Aliyy-i Mevsilî (k.s.)
- 8- Şeyh Ebû Hüseyin Selem b. Hüseyin Bârûsî (k.s.)
- 9- Şeyh Ebû Sâlih Hamdûn el-Kassâr (k.s.)

3. ORTA DEVRE MELÂMİLİĞİ

Orta Devre Melâmîliği'ne Melâmiyye-i Bayrâmiyye'de denilmektedir. Bayrâmiyye 15. yüzyılda Anadolu'da doğup Hacı Bayrâm-ı Velî (ö. 833/1429) tarafından kurulan ilk Türk tarikatıdır. Hacı Bayrâm-ı Velî'nin asıl adı Numan'dır. Ankara'nın Solfasol (Zü'l-Fadl) köyünde doğmuştur. Ankara ve Bursa'da eğitimini tamamladıktan sonra müderrislik yapıp daha sonra Şeyh Hamidüddin Aksarayî'ye (ö. 815/1412) biat eden Hacı Bayrâm-ı Velî şeyhiyle birlikte Aksaray'a yerleşmiştir. Hamidüddin Aksarayî ekmeğ pişirdiği için Somuncu Baba olarak bilinir ve Safeviyye/Erdebiliyye tarikatı şeyhlerinden Alâeddin Erdebili'nin mürididir. Hacı Bayrâm-ı Velî, Somuncu Baba'nın vefatından sonra Ankara'ya yerleşerek irşâd faaliyetlerine burada devam etmiştir. 833/1430 yılında Ankara'da vefat eden Hacı Bayrâm-ı Velî'den sonra Bayrâmî geleneği halifelerinden Akşemseddin ve Bıçakçı Emir Dede'ye intikal etmiştir.⁶¹

Vicdânî'ye göre, Hacı Bayrâm-ı Velî'nin yerine halifelerinden Akşemseddin geçmiştir. Fatih Sultan Mehmed, Şeyh Akşemseddin'i fetih hazırlıklarını yaptıktan sonra ordunun moral gücü için çağırmıştır. Fetihle beraber Hz. Muhammed'in (s.a.v.) "*Konstantiniyye (İstanbul) elbette fetholunacaktır. Onu fetheden emir ne güzel emir,*

⁶¹ Molla Câmî, a.g.e., s. 886. Bursalı Mehmed Tahir, *Hacı Bayrâm-ı Velî*, 2.b., Dersâdet: Matbaa-i Orhaniye, 1925, s. 3-4. Vassâf, a.g.e., C. V, s. 434-436. Abdülbaki Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler* (tıpkıbasım), İstanbul: Kapı Yayınları, 2015, s. 33-37. Fuat Bayramoğlu, Nihat Azamat, "Bayramiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1992, C. V, ss. 269-273. Nihat Azamat, "Hacı Bayrâm-ı Velî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1996, C. XIV, ss. 442-447. Tek, a.g.e., s. 388-394. Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, 10. b., İstanbul: Dergâh Yayınları, 2012, s. 221-222. Semih Ceyhan, *Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür*, İstanbul: İsam Yayınları, 2015, s. 781-797.

onu fetheden ordu ne güzel ordudur”⁶² övgüsüne mazhâr olmuşlardır. Fetihden sonra Akşemseddin’in Ebâ Eyyübi’l-Ensârî (r.a.)’nin kabrini bulmuş⁶³ İstanbul’dan ayrılarak Göynük’e gitmiştir.⁶⁴ La’lizâde’ye (ö. 1159/1746) Göynük’e gidiş sebebi Beypazarı’nda halkın sûfilere olan taassubudur.⁶⁵

Sâdık Vicdânî her ne kadar Fatih Sultan Mehmed’in Akşemseddin’i çağırıldığını belirtse de Sarı Abdullah Efendi *Semeratü’l-Fuad*’da Fatih Sultan Mehmed’in Hacı Bayrâm-ı Velî’ye muhabbetinden dolayı dervişlerinden birini yanına istediğini bunun üzerine Hacı Bayrâm-ı Velî’nin de Akşemseddin’i gönderdiğini kaydeder.⁶⁶ Rıfat Efendi (ö. 1895) ise *Lügat*’inde Fatih Sultan Mehmed’in fetihden önce Hacı Bayrâm-ı Velî’den dua ve fetih sırasında yanında olmaları için iki kişi istediğini şeyhinde Ak Bıyık Sultan (ö. 860/1455) ile Akşemseddin’i gönderdiğini ifade eder.⁶⁷

Hacı Bayrâm-ı Velî’nin halifelerinden Bıçakçı Emir Dede, Orta Devre Melâmîliği’nin kurucusu kabul edilir. Hayatı hakkında çok az bilgi vardır. Emir Dede’den bahseden en eski kaynak Abdurrahman el-Askerî’nin *Mir’âtü’l-Işk* adlı eseridir. Askerî adının Sultan Âmir Dede olduğunu ve insanlar arasında Bıçakçı Emir Dede ismiyle bilindiğini ve Göynük’te doğduğunu belirtmektedir.⁶⁸ Mahmud Kefevî (ö. 990/1582) de *Ketâib*’inde Emir Sikkînî adını kullanıp Bursalı⁶⁹ olduğunu söyler.⁷⁰ Daha sonra Ömer⁷¹ isminin kullanılmaya başlamasına öncülük eden ise Taşköprülüzâde (ö. 968/1561) olmuştur.⁷²

⁶² Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm Cu’fi Buhârî, *et-Tarihü’s-Sagir*, (thk. Mahmûd İbrâhîm Zayed), Haleb: Dârü’l-Va’y, 1977, C. 1, s. 306. Hadis-i Şerif için bkz. Hasan İbik, *İstanbul’un Fethi Hadisi*, Ankara: İlahiyat Yayınları, 2004.

⁶³ Sarı Abdullah Efendi, *Semeratü’l-Fuad fi’l-Mebde ve’l-Mead*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1288, s. 241. Yağlıkızade Ahmed Rıfat Efendi, *Lügat-ı Tarihiyye ve Coğrafiyye* (tıpkıbasım), Ankara: Keygar Neşriyat, 2004, C. I-II, s. 233. Emir Hüseyin Enîsi, *Menâkıb-ı Akşemseddin*, (hızr. Bilal Aktan, Mustafa Güneş), İstanbul: H Yayınları, 2011, s. 91-92.

⁶⁴ Sarı Abdullah Efendi, ag.e., a.yer. Enîsi, a.g.e., s. 92-93.

⁶⁵ La’lizâde Abdalbaki, *Sergüzeşt/ Tarikat-ı Aliyye-i Bayramiyye’den taife-i Melamiyye’nin an’ane-i iradetleri keyfiyet-i sohbetleri ve aşk-ı muhabbetullahâ cümleden ziyade rağbetleri beyanındadır*, İstanbul: ‘y.y.’, 1156, s. 20. Vicdânî, a.g.e., s. 34-35, 37.

⁶⁶ Sarı Abdullah Efendi, a.g.e., s. 240-241.

⁶⁷ Rıfat Efendi, a.g.e., C. I-II, a.yer.

⁶⁸ İsmâil Erünsal, *XV-XVI. Asır Bayrâmî-Melâmîliği’nin Kaynaklarından Abdurrahman el-Askerî’nin Mir’âtü’l-Işk’ı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2003, s. 201.

⁶⁹ Harîrîzâde, a.g.e., C. III, vr. 143a. Molla Câmî, a.g.e., s. 886. La’lizâde, a.g.e., s. 18. Rıfat Efendi, a.g.e., C. V-VI-VII, s. 89.

⁷⁰ Mahmud b. Süleyman el-Hanefî el-Kefevî, *Ketâibu A’lami’l-Ahyar min Fukahâi Mezhebi’n-Nu’mani’l-Muhtar*, ‘y.y.’, ‘t.y.’, Süleymaniye Kütüphanesi, Bölüm: Reisülküttab, no. 690, vr. 361a-b.

⁷¹ La’lizâde, a.g.e., a.yer. Harîrîzâde, a.g.e., C. III, vr. 143a. Molla Câmî, a.g.e., a.yer. Bursalı Mehmed Tahir, a.g.e., s. 10. Vassâf, a.g.e., C. II, s. 469.

⁷² Taşköprülüzâde İsamüddin Ebu’l-Hayr Ahmed Efendi, *Osmanlı Bilginleri*, (çev. Muharrem Tan), İstanbul: İz Yayıncılık, 2007, s. 77.

Sâdık Vicdânî'ye göre Seyyid makamında olanlara emir denilmektedir. Emir kelimesi yanlışlıkla umûr olarak okunmuş ve kendisi de Emir Sikkînî (bıçakçı olduğundan) adını kullanmayı tercih etmiştir. Sarı Abdullah Efendi, Bıçakçı Emir Dede'nin Göynüklü olup Bursa'da yaşadığını belirtmektedir.⁷³ Vicdânî, Bursalı Mehmed Tahir'in (ö. 1344/1925) Bursalı olduğunu kabul ettiğini söylese de⁷⁴ risalede böyle bir ifadeye rastlamadık.

Hacı Bayrâm-ı Velî'nin vefatından sonra Akşemseddin ve Bıçakçı Emir Dede irşâd faaliyetlerine Göynük'te devam etmiştir. Bu durum hangisinin halife olduğu⁷⁵ tartışmalarına sebep olmaktadır. Enîsî *Menâkıb-ı Akşemseddin*'de Akşemseddin'i,⁷⁶ Kefevî ve onun kitabını kaynak alan eserlerde Emir Sikkînî'yi gerçek halife olarak kabul eder. Bunu ispatlamak için de iki menkıbe naklederler.

İlk menkıbe *Ketâib*'de geçen Hacı Bayrâm-ı Velî'ye su verme hadisesidir. Şeyh vefat etmek üzereyken müridleri kimi halife seçeceğini merak ettikleri için etrafında toplanırlar. Dervişlerinden Akşemseddin Şeyh'in sağında Emir Sikkînî ise cemaatin arka tarafında ayakta durmaktadır. Hacı Bayrâm-ı Velî “Emir, su getir!” deyince müridlerin çoğu seyyid olduğundan içlerinden biri suyu getirir ve Şeyh suyu içmez. Bir daha istediğinde başka biri getirir yine içmez. Üçüncü defa isteyince Akşemseddin suyu Emir Dede'nin getirmesini söyler. Emir Dede'nin getirdiği suyu Şeyh içer ve “Emniyet-i kübrâya nail olasin” der.⁷⁷ La'lizâde ise bu menkıbede “Emir, su getir!” denildiğinde getirenin herhangi bir mürid olmadığını Şeyh'in yanında oturan Akşemseddin olduğunu belirtmektedir.⁷⁸ Sâdık Vicdânî, Bayrâmi Melâmîliği'ne mensup kişilerin aktardığı rivayetlerde Akşemseddin müridânın en üstünü konumunda gözüксе de manen en yüce Emir Sikkînî'nin olduğunu ispat etmeye çalıştıklarını söylemektedir. Vicdânî'ye göre öncesinde Akşemseddin'e velayet verildiği bilinmemektedir. Velayet vermenin bir müridle sınırlı kalmadığını eğer öyle olsaydı birçok tarikatın kurulamayacağını ifade eder. Aynı zamanda La'lizâde'nin suları getiren kişinin Akşemseddin olduğunu söylemesini de Melâmî meşrep birine yakışmadığı görüşündedir.⁷⁹

⁷³ Sarı Abdullah Efendi, a.g.e., s. 241.

⁷⁴ Vicdânî, a.g.e., s. 36.

⁷⁵ Vassâf silsilede Ömer Sikkînî'yi Akşemseddin'in halifesi olarak gösterir (Vassâf, a.g.e., C. II, s. 399.).

⁷⁶ Enîsî, a.g.e., s. 59-60.

⁷⁷ Kefevî, a.g.e., vr. 361b. Tek, *Bayrâmî Melâmîliği'ne Dâir Melâmet Risâleleri*, s. 215.

⁷⁸ La'lizâde, a.g.e., s. 18-19.

⁷⁹ Vicdânî, a.g.e., s. 46-50.

İkinci menkıbe ise Emir Sikkînî'nin tâc ve hırkayı yakmasıdır. Sâdık Vicdânî bu olayı anlatmaya *Ketâib*'i kaynak göstererek başlar. Kefevî'nin naklettiğine göre Hacı Bayrâm-ı Velî vefat ettikten sonra yerine Akşemseddin geçerek Göynük'e yerleşmiştir. Şeyh Akşemseddin'e biat eden dervişler zikir yaptığı sırada Emir Sikkînî halkaya katılmadığından Akşemseddin bu duruma kızmış ve Emir Dede'nin halkaya katılmazsa başından tâcını alacağını söylemiştir. Emir Sikkînî cuma namazından sonra Akşemseddin'i evine davet eder ve evinin avlusuna büyük ateş yaktırır. Akşemseddin ve dervişler oradayken tâc ve hırkasıyla ateşin için biraz oturur. Ateşin içinden çıktığında sadece tâc ve hırkanın yandığını kendisine bir şey olmadığını görürler. O günden sonra Emir Sikkînî'ye mensup olanlar tâc ve hırka giyinmezler.⁸⁰ Vicdânî aynı rivayetin Müstakîmzâde (ö. 1788) ve Harîrîzâde'nin eserlerinde de olduğunu⁸¹ aynı zamanda menkıbeden Sarı Abdullah Efendi ve Rıfat Efendi'nin eserlerinde bahsettiğini belirtir.⁸² Sarı Abdullah Efendi menkıbenin Göynük'te dağ eteğinde gerçekleştiğini kaydeder. Emir Dede ve Akşemseddin bir gün karşılaşır ve sohbetleri sırasında Akşemseddin Emir Dede'nin okuma yazma bilmediğini, şeyhinin tâc, hırka, seccade, tesbih ve âsasının kendinde olduğunu söyler. Bu sırada Emir Sikkînî murakabe yaparak Hacı Bayrâm'ın "*Ak Şeyh ile senin aranı ateş ayırır*" dediğini hatırlayarak müridlere odun getirmelerini ister ve büyük bir ateş yakılır. Tâc, hırka, seccade ve âsa ile ateşe girer, sadece onlar yanar, bedenine ve Hacı Bayrâm-ı Velî'nin verdiği şala bir şey olmaz.⁸³ Rıfat Efendi ise eserinde Ömer Sikkînî'nin müridleri çok olduğundan Akşemseddin'in "*Eğer irşâdı bırakmazsa tâc ve hırka alınacaktır*" diye haber gönderdiğinde Ömer Sikkînî tâc ve hırkayı ateşe atmıştır ya da ateş yaktırıp tâc ve hırkasıyla ateşin içinde birkaç saat oturduktan sonra müridler arasındaki anlaşmazlık bitmiştir şeklinde anlatır.⁸⁴

Sâdık Vicdânî'nin bu menkıbe için kaynak olarak zikretmediği *Sergüzeşt*'te La'lizâde'ye göre Emir Dede'nin ateşe girmesinin sebebi Akşemseddin'in Emir Dede için irşâda kudreti yoktur demesi ve müridlerinin Emir Sikkînî'ye biat etmesidir.⁸⁵ Hüseyin Vassâf yer belirtmeden Hacı Bayrâm-ı Velî'nin "*Ak Şeyh ile senin aranı ateş*

⁸⁰ Kefevî, a.g.e., vr. 361b.

⁸¹ Harîrîzâde, a.g.e., C. III, vr. 144a. Tek, a.g.e., s. 216.

⁸² Vicdânî, a.g.e., s. 38-41.

⁸³ Sarı Abdullah Efendi, a.g.e., s. 241-244.

⁸⁴ Rıfat Efendi, a.g.e., C. I-II, s. 233.

⁸⁵ La'lizâde, a.g.e., s. 21-22.

ayırır” sözünün gerçekleşerek Akşemseddin’in Şeyhinin tâc, hırka, seccade, tesbih ve âsasının kendinde olduğunu söyledikten sonra Emir Sikkînî’nin tâc, hırka, seccade ve âsa ile ateşe girdiğini ve bedenine bir şey olmadan sadece tâc, hırka, seccade ve âsanın yandığını böylece iki şeyhin arasının düzeldiğini ifade eder.⁸⁶ Yine Vicdânî’nin değinmediği Kefevî’den önce de bu olaydan bahseden Askerî’nin naklettiğine göre ise Hacı Bayrâm-ı Velî’nin vefat ettiği gece bazı dervişler onu kızdırınca “Dervişlik tâc ve hırka ise biz ondan geçtik” diyerek dört koyunu bir ateşte pişiren aşçıların yanına gider ve “Bismillah ya sırrı Hacı Bayrâm” deyip ateşin içine oturur. Çıktığında tâc ve hırka yanmış ancak kendisine ve Hacı Bâyrâm’ın verdiği şala bir şey olmamıştır. Bu sebepten Emir Dede ve müridlerinin tâc ve hırka giymediklerini kaydeder.⁸⁷

Sâdık Vicdânî iki şeyh arasında anlaşmazlık olsa dahi bunun uzun sürmeyeceğini en azından ateş olayına kadar varmayacağını ve Hacı Bayrâm-ı Velî’nin verdiği tâc, hırka, tesbih ve âsayı yakmayacaklarını ifade eder.⁸⁸

Aralarındaki tâc ve hırka meselesi sebebiyle Bayrâmiyye tarikatı iki kola ayrılmıştır. Akşemseddin’e nisbet edilen Şemsiyye kolu klasik zühdî tasavvuf anlayışını temsil ederken Emir Sikkînî’ye nisbet edilen Melâmiyye kolu ise tâc ve hırka giymeyerek şekilciliğe karşı bir tavır sergilemiş ve vahdet-i vücud anlayışını benimsemiştir.⁸⁹ Vicdânî meşreb farkının olgunlaşmamış müridlerin birbirlerine üstünlük sağlamak için münakaşaya dönüştüğünü ve bu durumun melâmî tavra uygun olmadığını belirtir. Tâc ve hırka olayından sonra iki şeyh arasındaki anlaşmazlığın bittiğini Sarı Abdullah Efendi⁹⁰, La’lizâde⁹¹ ve Müstakîmzâde⁹²’nin de eserlerinde açıkladığını söyler.⁹³ Sâdık Vicdânî’nin rahatsız olduğu bir diğer konu da Hacı Bayrâm-ı Velî’nin melâmet anlayışına sahip olduğundan bahsedilmesidir.⁹⁴ La’lizâde’nin Bayrâmiyye tarikatına melâmî meşrebin dahil olmasını Emir Sikkînî ile değil de Hacı

⁸⁶ Vassâf, a.g.e., C. II, s. 469-470.

⁸⁷ Erünsal, a.g.e., a.yer.

⁸⁸ Vicdânî, a.g.e., s. 42.

⁸⁹ Vicdânî, a.g.e., s. 42-43. Vassâf, a.g.e., C. II, s.470. Kara, a.g.e., s. 204-206. Ceyhan, a.g.e., s. 801. Tek, a.g.e., s. 19. Tek, *Tarihi Süreçte Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 398. Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler (15-17. Yüzyıllar)*, 5. b., İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014, s. 146.

⁹⁰ Sarı Abdullah Efendi, a.g.e., s. 243.

⁹¹ La’lizâde, a.g.e., s. 22.

⁹² Böyle bir ifadeye rastlamadık.

⁹³ Vicdânî, a.g.e., s. 45.

⁹⁴ La’lizâde, a.g.e., s. 17. Gölpınarlı, a.g.e., s. 37. Tek, *Bayrâmî Melâmiliği’ne Dâir Melâmet Risâleleri*, s. 17. Ocak, a.g.e., s. 298.

Bayrâm ile başladığını ima etmesini eleştirir.⁹⁵ 880 (1475) yılında Göynük'te vefat eden Bıçakçı Emir Dede ve oraya defnedilmiştir.⁹⁶ İrtihalinden sonra yerine halifesi Bünyamin Ayâşî geçmiştir.⁹⁷

Bünyamin Ayâşî'nin asıl adı Mustafa, lakabı ise İbni Yâmîn'dir. Ankara'ya bağlı Ayaş'ta dünyaya gelmiştir.⁹⁸ Hayatı ile ilgili pek bilgi bulunmayan Ayâşî hakkında Sarı Abdullah Efendi bazı sebeplerden dolayı Kütahya Kalesi'ne hapsedildiğini belirtmektedir. Kanunî Sultan Süleyman Rodos Kalesi'ni alamayınca çuhadarının sebep olarak Bünyamin Ayâşî'nin hapsedilmesini gösterir. Bunun üzerine Kanunî, Şeyhin hapsine son vererek Rodos Kalesi'ni fetheder.⁹⁹ Ayâşî'nin vefat tarihi hakkında 918/1512, 916/1510, 926/1520 yılı rivayetleri vardır.¹⁰⁰ Rodos 929/1522 yılında fethedildiğinden¹⁰¹ Sarı Abdullah Efendi'nin verdiği bilgiyle tarihler uyuşmamaktadır. Askerî ise âl-i Resul olduğunu, Acem seyyahları gibi başına keçe sarıp halk arasında kendini belli etmemeye çalıştığını ve sanatının yün taramak olduğunu rivayet eder.¹⁰²

Bünyamin Ayâşî hakkında ihtilafli olan diğer konuda Hacı Bayrâm-ı Velî'nin mi yoksa Bıçakçı Emir Dede'nin mi halifesi olduğudur. Bazı belgeler Hacı Bayrâm'ın halifesi olduğuna işaret etmektedir.¹⁰³ Hacı Bayrâm-ı Velî'nin halifesi kabul edilirse Melâmiyye-i Bayrâmiyye'nin kurucusu Ayâşî olmaktadır. Fakat günümüze ulaşan bilgi ve belgelerle bunu söylemek oldukça güçtür. Ayrıca Bünyamin Ayâşî, Hacı Bayrâm'a intisap edip daha sonra sülûkünü Emir Dede ile tamamlama ihtimali de düşünülebilir.¹⁰⁴

⁹⁵ Vîcdânî, a.g.e., s. 44.

⁹⁶ Haşim Şahin, "Ömer Dede Sikkîni", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007, C. XXXIV, ss. 55-56.

⁹⁷ Sarı Abdullah Efendi, a.g.e., s. 245. La'lizâde, a.g.e., s. 23. Vassâf, a.g.e., C. II, s. 470. Gölpınarlı, a.g.e., s. 42. Erünsal, a.g.e., s. 201. Tek, a.g.e., s. 20, 222. Reşat Öngören, *Osmanlılar'da Tasavvuf: Anadolu'da Süfîler, Devlet ve Ulemâ (XVI. Yüzyıl)*, 3. b., İstanbul: İz Yayıncılık, 2012, s. 168. Ceyhan, a.g.e., s. 801. Ocak, a.g.e., s. 317.

⁹⁸ Kâmil Şahin, "Bünyâmin Ayâşî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1992, C. VI, s. 491.

⁹⁹ Sarı Abdullah Efendi, a.g.e., s. 245-246.

¹⁰⁰ Kâmil Şahin, a.g.m., s. 491.

¹⁰¹ Machiel Kiel, "Rodos", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2008, C. XXXV, s. 156.

¹⁰² Erünsal, a.g.e., s. 201.

¹⁰³ Fuat Bayramoğlu, *Hacı Bayram-ı Velî: Yaşamı-Soyu-Vakfı: Belgeler*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1983, belge no. 144,146.

¹⁰⁴ Kâmil Şahin, a.g.m., a.yer. Öngören, a.g.e., s. 168-169.

Vicdânî, Ayâşî hakkında sadece Emir Sikkînî'nin en büyük halifesi olduğu bilgisini vermiştir.¹⁰⁵

Bünyamin Ayâşî'nin vefatından sonra kutbiyyet makamına Pîr Ali Aksarayî geçmiştir.¹⁰⁶ Asıl adı Alâeddîn Ali'dir. Pîr Ali Aksarayî'nin maskat-ı re'si Aksaray'dır.¹⁰⁷ Ancak Abdülbaki Gölpınarlı (ö. 1982), Aksaray'da türbesinin kapısı üstünde yer alan kitabeden hareketle adının Alâeddîn değil de Bahaeddîn olduğunu kaydeder.¹⁰⁸ İrşad faaliyetlerini sürdürdüğü sırada hakkında mehdilik iddiaları çıkınca mahkemede yargılanmış ve suçsuz bulunmuştur. Ancak bu durum Kânûnî Sultan Süleyman'ın kulağına kadar gidince Sultan kendisi teftiş etmek istemiştir. İrakeyn Seferi'ne (1533-1535) çıkınca tebdil-i kıyafetle Aksaray'a uğrayıp Şeyh ile görüşmüştür. Suçlamaların asılsız olduğunu anlayınca Şeyh'i veya oğlunu İstanbul'a davet etmiş, bunun üzerine Pîr Ali oğlu İsmâil Ma'sûkî'yi göndermiştir.¹⁰⁹

Abdülbaki Gölpınarlı, Pîr Ali'nin ölüm tarihini kitabede yazılı olan 935/1528 olarak nakleder. Kanûnî İrakeyn Seferi'ne 940/1533 yılında çıktığı için karşılaşmalarını imkânsız görmektedir. Ayrıca kitabedeki *es-sa'id eş-şehid* ifadesinden mehdilik iddiasıyla şehit edilme ihtimalinin olduğunu ifade eder.¹¹⁰ Gölpınarlı daha sonra *100 Soruda Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatler* eserinde 935/1528 tarihini 945/1539 ile değiştirmiştir.¹¹¹ *Mir'âtü'l-İşk*'ta ise hadiselere şahitlik eden Askerî, Pîr Ali'nin 1539 (945) tarihinde Kayseri'de halifelerinden Dedemzâde Hacı Hayreddin'in evinde vefat ettiğini ve buradan Aksaray'a getirilerek defnedildiğini söylemektedir.¹¹² *Mir'âtü'l-İşk*'ın Bayrâmî Melâmîliği'ne ait en eski kaynak olması sebebiyle anlaşılıyor ki, Pîr Ali mehdilik iddiasıyla şehit edilmemiştir.

Sâdık Vicdânî, Bünyamin Ayâşî'nin en üstün halifesi olarak Pîr Ali Aksarayî'yi gösterir. Pîr Ali hakkında Kânûnî Sultan Süleyman ile görüşmesini anlatır¹¹³ ve

¹⁰⁵ Vicdânî, a.g.e., s. 50.

¹⁰⁶ Sarı Abdullah Efendi, a.g.e., s. 246. La'lizâde, a.g.e., s. 23. Vassâf, a.g.e., C. II, s.471. Erünsal, a.g.e., a.yer. Gölpınarlı, a.g.e., s. 43. Tek, a.g.e., s. 22, 222. Ceyhan, a.g.e., s. 802. Ocak, a.g.e., s. 319. Öngören, a.g.e., s. 170.

¹⁰⁷ Sarı Abdullah Efendi, a.g.e., a.yer. La'lizâde, a.g.e., a.yer. Erünsal, a.g.e., s. 199-200.

¹⁰⁸ Gölpınarlı, a.g.e., s. 46.

¹⁰⁹ Sarı Abdullah Efendi, a.g.e., s. 246-249. La'lizâde, a.g.e., s. 24-27. Rıfat Efendi, a.g.e., C. I-II, s. 188-189. Tek, a.g.e., s. 223-224.

¹¹⁰ Gölpınarlı, a.g.e., s. 45-46. Ocak, a.g.e., s. 321.

¹¹¹ Abdülbaki Gölpınarlı, *100 Soruda Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatler*, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1969, s. 264.

¹¹² Erünsal, a.g.e., s. 200.

¹¹³ Menkıbeye kaynak olarak Rıfat Efendi'nin *Lügat-ı Tarihiyye ve Coğrafiyye* eserini gösterir.

halifelerinin İsmâil Ma'sûkî, Yakup Helvâyî, Şeyh Hasan (kız kardeşinin oğlu), Ahmed Sârbân olduğunu kaydeder.¹¹⁴ *Semeratü'l-Fuad*'da adı geçmesine rağmen Pîr Ahmed Edirnevî'den bahsetmemektedir.

Melâmiyye-i Bayrâmiyye geleneğinde ekseriyetle Pîr Ali'den sonra kutbiyyet makamına oğlu İsmâil Ma'sûkî'nin geçtiği kabul edilir.¹¹⁵ İsmâil Ma'sûkî 914/1508-09 yılında dünyaya gelmiş ve ismini ona Bünyamin Ayâşî vermiştir.¹¹⁶ Oğlan Şeyh, Çelebi Şeyh olarak da bilinir. Kânûnî Sultan Süleyman'ın Pîr Ali Aksarayî'yi ziyaretinden sonra İsmâil Ma'sûkî, Ahmed Edirnevî'nin refakatiyle İstanbul'a gider ve Pîr Ali oğlunun öldürüleceğini müridi Ahmed Edirnevî'ye bildirir.¹¹⁷ İstanbul'a gittikten altı ay sonra babası vefat eden Oğlan Şeyh Edirne'ye gidip bir süre orada kalarak İstanbul'a geri dönmüştür.¹¹⁸ Ayasofya, Bâyezid, Süleymaniye¹¹⁹ camilerinde vaaz vererek büyük kitlelere ulaşmıştır.¹²⁰ Vaazları sırasındaki şathiyeleri¹²¹, hakkında şikayetlere sebep olmuştur.¹²² Bunun üzerine Kânûnî Sultan Süleyman Aksaray'a dönmesini istediye de Oğlan Şeyh dinlemeyerek İstanbul'da kalmaya devam eder.¹²³ Şikayetler Sahn müderrisi Çivizâde Efendi'ye (ö. 995/1587) gidince bir heyet oluşturularak olay mahkemeye intikal etmiştir.¹²⁴ Heyette şeyhülislam İbn Kemal (ö. 940/1533), Sahn müderrisi Ebüssu'ûd Efendi (ö. 982/1574), İstanbul kadısı Şeyhî

¹¹⁴ Vicdânî, a.g.e., s. 50-52.

¹¹⁵ Sarı Abdullah Efendi, a.g.e., s. 249. Tek, a.g.e., s. 224. La'lizâde, a.g.e., s. 27. Vassâf, a.g.e., C. II, s.472.

¹¹⁶ Nev'izâde 'Atâî, *Zeyl-i Şekâik=Hadâiku'l-Hakâik fî Tekmiletî's-Şekâik*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 't.y.', s. 89.

¹¹⁷ Sarı Abdullah Efendi, a.g.e., a.yer.

¹¹⁸ Sarı Abdullah Efendi, a.g.e., a.yer. La'lizâde, a.g.e., a.yer.

¹¹⁹ Süleymaniye Camii'nin inşası 951-964 tarihlerinde yapıldığı için rivayet doğru değildir (Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmiler*, s. 48, dipnot: 2.).

¹²⁰ Sarı Abdullah Efendi, a.g.e., s. 250. La'lizâde, a.g.e., s. 28. Tek, a.g.e., a.yer.

¹²¹ Şatah/Şathiye: a. Üzerinde benlik ve dava kokusu bulunan söz. b. Bir sözdür ki, dil onu söylemekten kaçınır, kulak onu dinlemekten hoşnutsuz olur. c. Zahirî itibariyle şer'i hükümlere aykırı düşen söz. d. Ne kastedildiği kolay kolay anlaşılmayan kapalı veya sembolik ifade. e. İlâhi feyz ve kuvvetli tecellilerle kendilerinden geçen, coşan ve taşan velilerin gayr-ı ihtiyârî söyledikleri sözler ki, çoğu şeriata aykırı gibi görünür. Bu yüzden veliler kendilerine geldikleri zaman o sözleri söylediklerine pişman olarak tevbe ederler. (Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 327-328.)

¹²² 'Atâî, a.g.e., a.yer. Sarı Abdullah Efendi, a.g.e., a.yer. La'lizâde, a.g.e., s. 28-29. Rıfat Efendi, a.g.e., C. I-II, s. 307.

¹²³ Sarı Abdullah Efendi, a.g.e., s. 249-251. La'lizâde, a.g.e., a.yer. Rıfat Efendi, a.g.e., C. I-II, a.yer.

¹²⁴ 'Atâî, a.g.e., a.yer.

Çelebi ve ileri gelen ulemâdan bazıları bulunmaktadır.¹²⁵ İbn Kemal'in fetvası ile 935/1528 yılında İsmâil Ma'sûkî ve on iki müridi Atmeydanı'nda idam edilmiştir.¹²⁶

Askerî ise *Mir'âtü'l-Işk*'ta İsmâil Ma'sûkî'yi yakından gören biri olarak olayları farklı anlatmaktadır. Askerî'ye göre Pîr Ali Aksarayî ilk defa 939/1532 yılında dervişlerinden Baba Hasan'ı daha sonra da Nebî Sûfi'yi Melâmîliğin yayılması için İstanbul'a gönderir.¹²⁷ Nebî Sûfi 940/1533'te aralarında Pîr Ahmed Edirnevî, Abdurrahman el-Askerî'nin de bulunduğu bir grupla Aksaray'a gelir ve bir müddet kaldıktan sonra İstanbul'a dönerler.¹²⁸ Pîr Ali, Dedemzâde Hacı Hayreddîn'i de İstanbul'a gönderir ancak dervişler arasında ihtilaf çıkar.¹²⁹ Dervişler Şeyh'in yanına gelerek Kayseri'de ilim tahsil eden oğlu¹³⁰ Derviş Kemal'i irşâd için İstanbul'a göndermesini isterler. Pîr Ali ise oğlunun irşâd için genç ve ehil olmadığını belirtse de ısrar ederler.¹³¹ Nihayetinde istemeyerek ilim öğrenmek, dervişlerle birlik olmak, tayin ettiği dört kişinin sözüne muhalefet etmemek şartıyla kabul eder. Oğluna dört kişiden biri olan Ahmed Edirnevî'nin sözünden çıkmamasını tembihler.¹³² İstanbul'a vardıklarında Şeyh İsmâil verilen nasihatlere uymamış, Ahmed Edirnevî'nin söylediklerine de kulak asmayarak (Askerî İsmâil Ma'sûkî'nin işi düşmanlığa kadar getirdiğini ifade eder.) irşâda başlamıştır.¹³³ Ahmed Edirnevî de Edirne'ye giderek vazifesine burada devam edince İsmâil Ma'sûkî de Edirne'ye gidip Ahmed Edirnevî'nin müridlerini kendi tarafına çekmeye çalışmış fakat başarılı olamamıştır.¹³⁴ Bu olaylar Pîr Ali'nin kulağına gider ve iki kişi gönderip oğlunu yanına çağırır. Oğlu gecikmeli de olsa babasının yanına gider ve bir süre orada kalır. İstanbul'daki dervişler gelerek tekrar İsmâil Ma'sûkî'nin dönmesini isterler ancak babası buna izin vermez. Israrlar devam edince Ahmed Edirnevî gelip götürürse kabul edeceğini söyler (Askerî, İsmâil Ma'sûkî'nin irşâda ehil olmadığına delil olarak Pîr Ali'nin Ahmed Edirnevî'ye peymançe durduğunu, icâzet verdiğini fakat oğluna vermediğini gösterir.¹³⁵).¹³⁶ Pîr Ali

¹²⁵ 'Atâî, a.g.e., a.yer. Ocak, a.g.e., s. 326-327. Tek, a.g.e., s. 25.

¹²⁶ 'Atâî, a.g.e., a.yer. La'lizâde, a.g.e., s. 28. Vassâf, a.g.e., C. II, s.472. Rıfat Efendi, a.g.e., C. I-II, a.yer. Tek, a.g.e., s. 224.

¹²⁷ Erünsal, a.g.e., s. 205.

¹²⁸ Erünsal, a.g.e., s. 206-212.

¹²⁹ Erünsal, a.g.e., s. 213.

¹³⁰ Erünsal, a.g.e., s. 209, 215.

¹³¹ Erünsal, a.g.e., s. 215-217.

¹³² Erünsal, a.g.e., s. 218.

¹³³ Erünsal, a.g.e., s. 219-222.

¹³⁴ Erünsal, a.g.e., s. 223.

¹³⁵ Erünsal, a.g.e., s. 231.

oğlunu yanına çağırır ve İstanbul'da tahsil-i ilimle meşgul olmasını, irşâda kalkışmamasını nasihat eder. Yeniden Ahmed Edirnevî'ye emanet edilen İsmâil Ma'sûkî yolda sorun çıkartarak İstanbul'a gider. Askerî İstanbul'a gittiği tarihin Kanunî Sultan Süleyman'ın Korfu Seferi'ne (943/1537) çıkmasıyla aynı olduğunu belirtmektedir. Babasının nasihatlerini dinlemeyip irşâda başlayan İsmâil Ma'sûkî'nin bu durum idamına sebep olur.¹³⁷

Askerî'nin verdiği bilgilerden yola çıkarak Oğlan Şeyh'in idamı babasının vefatından altı ay sonra gerçekleşmesi nedeniyle idam tarihi 935/1528 değil 945/1539'dur. Bu tarih aynı zamanda bize fetvayı veren şeyhülislamın kim olduğu cevabını da vermektedir. İbn Kemal 945'te hayatta olmadığından fetva Çivizâde Muhyiddîn Mehmed Efendi'ye aittir.¹³⁸ Mahkeme sicil kayıtlarındaki bilgilerde 945 tarihini desteklemektedir. Şahitlerin iddiaları sebebiyle İsmâil Ma'sûkî'nin de bulunduğu bir celsede idam kararı verilmiştir.¹³⁹

Ahmet Yaşar Ocak' göre doğum tarihi sadece 'Atâî tarafından verilen Oğlan Şeyh'in idam edildiğinde yaşı on dokuz değil yirmi dokuzdur.¹⁴⁰ Reşat Öngören ise Askerî'nin 941 yılında ilk defa İstanbul'a gittiğinde sabi denecek kadar geçti ifadesinden dolayı 'Atâî'nin idam tarihini yanlış verdiği gibi doğum tarihini de yanlış verdiğini, idam edildiğinde on dokuz ya da o civarda bir yaşta olduğunu belirtir.¹⁴¹

İdam edildikten sonra denize atılan başı ve cesedi Rumeli Hisarı sahiline gelmiş, bir müridinin gördüğü rüya ile Bebek semtinde bulunan Kayalar Mescidi'nin yanındaki hazireye defnedilmiştir.¹⁴²

Sâdıık Vicdânî *Tomar*'da İsmâil Ma'sûkî'nin hayatı ve idamı hakkında detaylı bilgi vermemiştir. Rıfat Efendi¹⁴³, Müstakîmzâde¹⁴⁴ ve La'lizâde¹⁴⁵'nin eserlerini

¹³⁶ Erünsal, a.g.e., s. 225-227.

¹³⁷ Erünsal, a.g.e., s. 237-238.

¹³⁸ Tek, a.g.e., a.yer. Ocak, a.g.e., s. 333. Ceyhan, a.g.e., s. 804. Reşat Öngören, "Şerîat'ın Kestiği Parmak: Kânûnî Sultan Süleyman Devrinde İdam Edilen Tarikat Şeyhleri", *İLAM Araştırma Dergisi*, C. I, S. 1, (Ocak-Haziran 1996), ss. 8-9.

¹³⁹ Ocak, a.g.e., s. 334. Öngören, a.g.m., ss. 6-7. Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi (1453-1559)*, İstanbul: Cem Yayınevi, 1995, C. II, s. 47-48.

¹⁴⁰ Ocak, a.g.e., s a.yer.

¹⁴¹ Öngören, a.g.m., ss. 9-10.

¹⁴² Vassâf, a.g.e., C. II, s.473. Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, s. 49-50. Tek, a.g.e., s. 25, 224.

¹⁴³ Rıfat Efendi, a.g.e., C. I-II, a.yer.

¹⁴⁴ Tek, a.g.e., s. 223-224.

¹⁴⁵ La'lizâde, a.g.e., a.yer.

kaynak göstererek sadece şathiyeleri sebebiyle Şeyhülislam Kemal Paşazâde'nin fetvası ile At Meydanı'nda idam edildiğini kaydetmektedir.¹⁴⁶

İsmâil Ma'sûkî'nin katledilmesinden sonra Kanunî Sultan Süleyman tarafından İstanbul'da Bozdoğan Kemerî'nin bitişiğine bir tekke yaptırılmıştır. Kanunî Sultan Süleyman, Oğlan Şeyh'in idamıyla Akkâ'ya sürgün edilen Yakup Helvâyî Efendi'yi (ö. 997/1588) İstanbul'da ilk melâmî merkez olma özelliği taşıyan tekkenin şeyhliği için çağarmıştır. Yakup Helvâyî, Pîr Ali Aksarayî'nin damadı ve halifesidir. Vefatından sonra posta Şeyh Hasan Efendi ve Şeyh Ahmed Efendi (ö. 1054/1644) geçmiştir.¹⁴⁷

Vicdânî'ye göre Pîr Ali Aksarayî'nin halifelerinin en önemlisi olan¹⁴⁸ ve Melâmî kaynaklarında İsmâil Ma'sûkî'den sonra¹⁴⁹ kutbiyyet makamına geçen Ahmed Sârbân Hayrabolu' doğmuştur.¹⁵⁰ Kanunî Sultan Süleyman İrakeyn Seferi'ne giderken Pîr Ali'yi ziyaret ettiğinde Ahmed Sârbân sârbânbaşydı, Şeyh'i gördükten sonra ona intisap etmiştir.¹⁵¹ Abdülbaki Gölpınarlı ise Oğlanlar Şeyhi İbrahim Efendi ve Gaybî'nin eserlerinde Ahmed Sârbân'ın İsmâil Ma'sûkî'nin halifesi olduğunu kaydettikleri için bu rivayeti kabul ettiğini belirtmektedir.¹⁵² Ekrem Işın'a göre Ahmed Sârbân İsmâil Ma'sûkî'nin halifesidir ve Ma'sûkî'den sonra Melâmîler adına problemler bir dönem olduğu için Sârbân faaliyetlerini Hayrabolu'da sürdürmek zorunda kalmış böylece Rumeli Melâmîliği ortaya çıkmıştır.¹⁵³ Abdurrahman el-Askerî pîrdaş olmalarına rağmen Ahmed Sârbân'dan bahsetmemiştir.¹⁵⁴ Şair kimliği de buluna Sârbân "Ahmed", "Ahmedî" ve "Kaygusuz" mahlûslarını kullanarak şiir yazmıştır.¹⁵⁵ Vefat

¹⁴⁶ Vicdânî, a.g.e., s. 52, dipnot:1.

¹⁴⁷ 'Atâî, a.g.e., s. 85. Cemaleddin Mahmud Efendi Hulvî, *Lemezât-ı Hulviyye*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı (İFAV), 1993, s. 600-601. Vassâf, a.g.e., C. II, s. 482-483. Tek, a.g.e., s. 26-27, 225. Ceyhan, a.g.e., s. 804. Ekrem Işın, "Melâmîlik", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi (DBİA)*, İstanbul: Nurgök ve Hüsnütabiat Matbaaları, 1961, C. V, s. 382. Öngören, a.g.m., s. 173.

¹⁴⁸ Vicdânî, a.g.e., s. 52.

¹⁴⁹ Ahmed Sârbân'ın mensuplarından Şeyh Gazanfer'e ulaşan Emîr Osman, İsmîl Ma'sûkî'den bahsetmeden Aksarayî'den sonra Ahmed Sârbân'ı zikreder. (Haşim Şahin, "Pîr Ali Aksarayî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007, C. XXXIV, s. 274.)

¹⁵⁰ Nihat Azamat, "Sârbân Ahmed", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009, C. XXXVI, s. 132.

¹⁵¹ 'Atâî, a.g.e., s. 65-70. Sarı Abdullah Efendi, a.g.e., s. 252. La'lizâde, a.g.e., s. 31. Vassâf, a.g.e., C. II, s. 474. Gölpınarlı, a.g.e., s. 55. Tek, a.g.e., s. 28, 227. Ceyhan, a.g.e., s. 805.

¹⁵² Gölpınarlı, a.g.e., a.yer.

¹⁵³ Işın, a.g.m., s. 382.

¹⁵⁴ Azamat, a.g.m., a.yer.

¹⁵⁵ Vicdânî, a.g.e., s. 52-53. Vassâf, a.g.e., C. II, s. 474. Gölpınarlı, a.g.e., s. 56. Tek, a.g.e., a.yer. Ceyhan, a.g.e., a.yer.

tarihi hakkında üç farklı rivayet vardır. Bunlar 945/1538-39¹⁵⁶, 952/1545-46¹⁵⁷ ve 953/1546-47¹⁵⁸ yıllarıdır. Hayrabolu’da ahirete intikal etmiştir.

Taptap Ali Şah¹⁵⁹, Vizeli Alâeddîn (ö. 970/1562) ve Hüsâmeddîn Ankaravî, Ahmed Sârbân’ın halifelerindendir.¹⁶⁰ Vizeli Alâeddîn’in halifesi Şeyh Gazanfer (ö. 974/1566), onun halifeleri Vizeli Bâlî Efendi ve Seyyid Hâşimî Osman Efendi (ö. 1003/1595), ondan sonra ise sırasıyla oğlu Seyyid Cafer (ö. 1050/1640), Şerif İbrahim Tavîl (ö. 1099/1688) ve Seyyid Gazanfer-i Sâni (ö. 1112/1700) halife olmuştur.¹⁶¹ Helvaî Tekkesi’nden sonra Hâşimî Emir Osman Efendi’nin İstanbul Kasımpaşa’da “Saçlı Emir” adıyla tekke kurması Anadolu ve Rumeli Melâmîliğini devam ettirmiştir.¹⁶²

Ahmed Sârbân’dan sonra irşâd makamına Hüsâmeddîn Ankaravî geçmiştir.¹⁶³ Ankara’da Haymana’nın Kutluhan köyünde doğmuş ve faaliyetlerini orada devam ettirmiştir. Hayatı hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır.

Melâmî kaynaklara göre Şeyh Hüsâmeddîn¹⁶⁴ Kutluhan köyünde cuma ve bayram namazları için cami yaptırırken Ankara haslar voyvodası Şeyh’in oğlunun atını istemiş, isteği kabul edilmeyince İstanbul’a caminin inşasında müridlerinin ve birçok sipahinin bulunduğunu, bir fesat hareketinin olabileceğini haber vermiştir. Daha sonra Şeyh Hüsâmeddîn tutuklanarak Ankara Kalesi’ne hapsedilmiş, bir sabah ölü olarak bulunmuştur.¹⁶⁵ ‘Atâî ise cezbe sahibi olduğunu, bir isyana sebebiyet verebileceğinden 964/1557 yılında teftiş edilip Ankara Kalesi’ne götürüldüğünü ve sabah ölü bulunduğunu kaydeder.¹⁶⁶ Müstakîmzâde’de ‘Atâî ile benzer ifadeleri kullanmıştır.¹⁶⁷

Ahmet Yaşar Ocak’ın tespitine göre Sarı Abdullah Efendi’nin Şeyh Hüsâmeddîn hakkında anlattığı olay XIV. yüzyılda Elvan Çelebi’nin *Menâkıbü’l-Kudsiyye* eserinde

¹⁵⁶ Ceyhan, a.g.e., a.yer.

¹⁵⁷ Sarı Abdullah Efendi, a.g.e., s. 255. La’lizâde, a.g.e., s. 33. Ocak, a.g.e., s. 309. Gölpınarlı, a.g.e., s. 55. Tek, a.g.e., a.yer.

¹⁵⁸ Vassâf, a.g.e., C. II, s. 474. Işın, a.g.m., s. 382.

¹⁵⁹ Sâdık Vîcdânî, Taptap Ali Şah’tan bahsetmemiştir.

¹⁶⁰ Vîcdânî, a.g.e., s. 53.

¹⁶¹ Sarı Abdullah Efendi, a.g.e., s. 256. Vîcdânî, a.g.e., a.yer. Vassâf, a.g.e., C. II, s. 478. Gölpınarlı, a.g.e., s. 67, 68, 71. Işın, a.g.m., ss. 382-383. Tek, a.g.e., s. 29, 257-260. Ceyhan, a.g.e., a.yer.

¹⁶² Işın, a.g.m., a.yer.

¹⁶³ Vîcdânî, a.g.e., a.yer.

¹⁶⁴ Sâdık Vîcdânî, Hüsâmeddîn Ankaravî hakkında sadece Ahmed Sarbân’ın halifesi olduğu bilgisini vermiştir.

¹⁶⁵ Rıfat Efendi, a.g.e., C. III-IV, s. 107. Sarı Abdullah Efendi, a.g.e., s. 256-257. La’lizâde, a.g.e., a.yer.

¹⁶⁶ Atâî, a.g.e., s. 70.

¹⁶⁷ Vassâf, a.g.e., C. II, s. 480. Tek, a.g.e., s. 260.

Baba İlyas-ı Horasânî'nin yaşadıklarıyla hemen hemen aynıdır. Sarı Abdullah Efendi bu eserden uyarılma yapmış, 'Atâî'nin de rivayetini delil göstermiştir.¹⁶⁸ Ocak, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki iki mühimme kaydında Şeyh Hüsam adında bir mülhidin idam edildiğiyle ilgili belge bulunduğunu¹⁶⁹ belirtmektedir.¹⁷⁰ Ayrıca Bosna eyaletindeki Bayrâmî Melâmîleri'ni yakından tanımış Bosna kadısı Münîrî Belgrâdî *Silsiletü'l-Mukarrabîn* eserinde Hüsâmeddîn Ankaravî'nin idam edildiğini kaydetmektedir. Bu deliller de Şeyh'in Mehdîlik iddiasıyla kaleye hapsedilip idam edildiğini gösterir.¹⁷¹ Hamza Bâlî, Hasan Kabâduz (ö. 1010/1601) ve İdrîs Muhtefî (ö. 1024/1615) halifelerindedir.¹⁷²

Ankaravî'den sonra kutbiyyet makamına geçen Bâlî Ağa Bosna'da dünyaya gelmiştir. Hüsâmeddin Ankaravî İstanbul'daki müridlerini yanına çağırduğunda dervişlerin Bâlî'nin riyazeti bıraktığını Şeyh'e söylemeleri üzerine Ankaravî onunla konuşur ve riyazeti neden terk ettiğini öğrenmek ister. Bâlî Ağa ise muradının riyazeti terk etmek değil nefsin terbiye etmek olduğunu bu yüzden insanların tavuk ve köpekler için koydukları çorbadan içtiğini söyler. Şeyh'i de meşrebinin onu şehâdete götürceğini ve Hz. Hamza'nın sancağı altında haşrolunacağını haber vererek ileride yaşayacağı olaya işaret etmiştir. Bu tarihten sonra Hamza Bâlî olarak meşhur olmuştur.¹⁷³ Şeyhinin yerine geçtikten sonra irşâda Bosna'da devam eden Şeyh Bâlî hakkında detaylı bilgi edinebildiğimiz *Sergüzeşt*'e göre az zamanda çok müridi etrafında toplamış ve meyhanelere gidip kabiliyetli gördüğü kişileri tarikata davet etmiştir. Sohbetindeki insanların cezbeye gelmesi, ona fazla muhabbet duyması istidrâc suçlamalarına maruz kalmasına sebep olmuştur. Bosna'da âlim ve şeyhler Hamza Bâlî'nin ümmî olduğunu ve irşâd kabiliyetinin olmadığını söylemeleri üzerine kadı durumu İstanbul'a bildirir. Bunun üzerine bir mübâşir görevlendirilmiş, mübâşir de aynı görüşte olduğu için Şeyh İstanbul'a götürülmüştür. Dönemin şeyhülislamı Ebüssu'ûd Efendi durumu başka şeyhlere de sormuş ancak onlardan da irşâd için kabiliyeti olmadığı ve İsmâil Ma'sûkî'nin tarikatından olduğu cevabını alması üzerine idam fetvasını zendeka ve ilhâd suçundan yazmıştır. Bu fetvaya Hamza Bâlî, 969/1561

¹⁶⁸ Ocak, a.g.e., s. 322.

¹⁶⁹ Ahmed Refik, "Osmanlı Devrinde Râfizilik ve Bektaşılık", *DEFM*, IX, sy. 2, 1932, s. 43.

¹⁷⁰ Ocak, a.g.e., s. 323.

¹⁷¹ Ocak, a.g.e., s. 323-324.

¹⁷² Rıfat Efendi, a.g.e., C. III-IV, a.yer. Sarı Abdullah Efendi, a.g.e., s. 257. Vicdânî, a.g.e., s. 53, 56. Vassâf, a.g.e., C. II, s. 481.

¹⁷³ La'lizâde, a.g.e., s. 35-36. Rıfat Efendi, a.g.e., C. III-IV, s. 168. Tek, a.g.e., s. 274.

tarihinde¹⁷⁴ Süleymaniye Camii'nin arka tarafında Deveoğlu Çeşmesi önünde idam edilmiş¹⁷⁵ ve dervişleri Şeyh'in cenazesini alıp Silivrikapı dışında bir yere defnetmişlerdir.¹⁷⁶

Nihat Azamat konuyla ilgili Başbakanlık Arşivi'nde bulunan üç fermana dikkat çeker: İzvornik beyine, kadısına ve Bosna ve Hersek beyine yazılan 19 Zilhicce 980/22 Nisan 1573 tarihli fermanlarda Hamza adlı kişinin yakalanması, Dergâh-ı Muallâ çavuşlarından Mustafa'ya teslim edilip İstanbul'a gönderilmesi emredilmektedir. 26 Rebûlâhir 981 (25 Ağustos 1573) tarihli Hersek beyne yazılmış fermanla yakalanma emri olan Hamza'dan katlolun Hamza olarak bahsedilmiş ve mülhid müridlerinin mülhidliği kanıtlanmış olanlarının hapsedilmesi emredilmiştir. Azamat'a göre bahsi geçen Hamza, Hamza Bâlî ise fermanlarda verilen iki tarih arasında idamı gerçekleştirilmiş olmalıdır.¹⁷⁷ Ocak ise bu mühimme kayıtlarının Hamza Bâlî hakkında değil idamından sonra yeni bir harekette bulunan müridlerinin yakalanmasıyla ilgili olduğunu söylemektedir.¹⁷⁸

'Atâî, Hamza Bâlî hakkında şeriata uygun olmayan davranışlarının varlığından söz eder.¹⁷⁹ Sarı Abdullah Efendi ise velayeti ile ilgili bilgi vermeden, Hüsâmeddîn Ankaravî'nin fukarasından olduğunu ve bazı garip hallerinin istidrâc sayıldığından idam edildiğini kaydederek kısaca bahsetmektedir.¹⁸⁰ Reşat Öngören her ne kadar Şeyh Bâlî hakkında kesin bilgilere götürecek belgeler olmadığını ifade etse de idam sebebi olarak şikayetlerden dolayı İsmâîl Ma'şûkî gibi sülûkunu tamamlamadan şeyhlik yapmasını gösterir.¹⁸¹ Münîrî Belgrâdî, Hamza Bâlî'nin zındıklık ve ilhâd suçundan değil de "İstesem vebâyı İstanbul'dan defederim" sözünden dolayı gizlice idam edildiğini kaydeder.¹⁸² Belgrâdî, Hamza Bâlî'ye müridlerinin fazla muhabbetlerinden dolayı "Sultan Hamza" dediklerini ancak bunun doğru olmadığını nakleder. Ahmet Yaşar Ocak bu sebeple saltanat iddiası suçlaması olduğunu ve şeyhi Ankaravî'nin

¹⁷⁴ Atâî, a.g.e., s. 71. Rıfat Efendi, a.g.e., C. III-IV, s. 168. Vassâf, a.g.e., C. II, s. 503-507. Gölpınarlı, a.g.e., s. 72-77. Tek, a.g.e., s. 273.

¹⁷⁵ La'lizâde, a.g.e., s. 36-40.

¹⁷⁶ Tek, a.g.e., s. 273-274.

¹⁷⁷ Nihat Azamat, "Hamza Bâlî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1997, C. XV, ss. 503-504.

¹⁷⁸ Ocak, a.g.e., s. 350, dipnot: 133.

¹⁷⁹ Atâî, a.g.e., s. 70.

¹⁸⁰ Sarı Abdullah Efendi, a.g.e., a.yer.

¹⁸¹ Öngören, a.g.m., ss. 10-11.

¹⁸² Münîrî Belgrâdî, *Silsiletü'l-Mukarrabîn ve Menâkıbü'l- Müttakîn*, Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, no: 2819, vr. 140a-b.

tamlayamadığını neticelendirmek için mehdîci bir harekete başlamış olabileceğini, ayrıca araştırmalarına rağmen son derece önemli bir mahkemenin sicil kayıtlarına ve Ebüssu'ûd Efendi'nin fetvasına rastlamadığını belirtir.¹⁸³

Hamza Bâlî'den sonra Bayrâmî Melâmîliğine ya da Bayrâmî Melâmîliğinin şubesine "Hamzavîlik" ifadesi kullanılmıştır. La'lizâde bu tabiri Melâmîlere düşman olanların onları töhmet altında bırakmak için söylendiğini kaydeder.¹⁸⁴ Mustafa Kara, Ankaravî'den sonra Hamza Bâlî'nin de aynı akıbete uğramasından dolayı Melâmîlerin Hamzevîler adıyla gizli bir tarikat olduklarından bahsetmektedir.¹⁸⁵ Gölpınarlı ise Hamzavîleri vahdet-i vücudu korkakça değil onu kabul ve ilan ettikleri için Vahdet fedaileri olarak tanımlar.¹⁸⁶ Aynı zamanda Melâmîlere Hamzavî lakabını kullananların sadece halk olmadığını onların kendilerine de bu ismi yakıştırdıklarını söyler. Sebebini de Oğlan Şeyh İbrahim Efendi'nin sandukasındaki levhada ve Hacı Kabâyî'nin mezar taşında Hamzavîler kelimesinin yazılı olmasını gösterir.¹⁸⁷

Vicdânî, Hamza Bâlî hakkında La'lizâde, Müstakîmzâde ve Rıfat Efendi'nin eserlerini kaynak göstererek Hamzavî denilmesini doğru bulmadığı gibi böyle bir şubenin de olmadığını belirtmektedir.¹⁸⁸

Hamza Bâlî'den sonra kutub olan Hasan Kabâdûz şeyhi Hüsâmeddîn Ankaravî hayattayken irşâd görevini almış ve faaliyetlerine memleketi Bursa'da devam etmiştir. Terzilik yaptığı için "Kabâdûz" lakabıyla tanınır. Devletin ve ulemânın Melâmîlere olan tutumundan dolayı Hasan Kabâdûz temkinli bir tavır sergileyip Melâmîliği gizlemiştir, yetiştirdiği halifeleriyle Osmanlı tasavvuf hayatını etkilemiştir. Halifeleri Abdullah Bosnevî (ö. 1054/1644), Hüseyin Lâmekânî (ö. 1035/1625) ve Şeyh İbrahim Budînî'dir.¹⁸⁹

Sarı Abdullah Efendi, Hasan Kabâdûz için de Ankaravî'nin fukarasından olduğunu söyler.¹⁹⁰ La'lizâde ise eserinde Hasan Kabâdûz'a yer vermemiştir.¹⁹¹ Reşat

¹⁸³ Ocak, a.g.e., s. 347, 349.

¹⁸⁴ La'lizâde, a.g.e., s. 40.

¹⁸⁵ Kara, "Melâmetiye", s. 51.

¹⁸⁶ Gölpınarlı, a.g.e., s. 77.

¹⁸⁷ Gölpınarlı, a.g.e., s. 74.

¹⁸⁸ Vicdânî, a.g.e., s. 53-56.

¹⁸⁹ Atâî, a.g.e., s. 469. Vassâf, a.g.e., C. II, s. 481-502. Gölpınarlı, a.g.e., s. 78-122. Işın, a.g.m., s. 383. Tek, a.g.e., s. 33-35, 263-272. Ceyhan, a.g.e., s. 807.

¹⁹⁰ Sarı Abdullah Efendi, a.g.e., a.yer.

¹⁹¹ La'lizâde, a.g.e., a.yer.

Öngören, Sâdık Vicdânî'nin Hasan Kabâdûz'dan bahsetmediğini iddia etse de¹⁹² *Tomâr*'da ismini zikreden¹⁹³ Vicdânî, Kabâdûz'un terzilikle uğraştığını, Hüsâmeddîn Ankaravî'nin halifesi olduğunu ve Şeyh İbrahim Budinî, Şeyh Habib Belgrâdî, Abdullah Bosnevî, Hüseyin Lâmekânî'yi yetiştirdiğini, Hüseyin Lâmekânî'nin de Şeyh Hakîkî ve Oğlanlar Şeyhi İbrahim Efendi¹⁹⁴'ye hilafet verdiğini kaydeder.¹⁹⁵ Müstakîmzâde eserinde Şeyh Habib Belgrâdî'yi Şeyh İbrahim Budinî'nin halifesi olarak göstermektedir.¹⁹⁶

Hasan Kabâdûz'dan sonra kutub olan kişi yine Hüsâmeddîn Ankaravî'nin halifelerinden İdrîs Muhtefî'dir. Asıl adı Ali'dir. Bugün Yunanistan'ın sınırları içinde bulunan Tırhalı'da 941/1534 yılında dünyaya gelmiştir. Ailesinin maddi durumunun iyi olmamasından dolayı Kânûnî Sultan Süleyman Veziriâzam Rüstem Paşa'nın terzibaşısı olan amcasının yanında yetişmiş ve ondan terziliği öğrenmiştir. İdrîs Muhtefî amcasıyla birlikte 955/1548'de Nahcıvan Seferi'ne katılmıştır. Sefere giderken Ankara'nın Kutluhan köyünde bulunan Hüsâmeddîn Ankaravî'yi ziyaretleri sırasında Ankaravî'ye intisap etmiştir. Terzilik yaptığı için şeyhi ona "İdrîs" ismini vermiştir. Bir süre sonra İstanbul'a giderek ticaretle uğraşmış ve irşâd faaliyetlerine burada başlamıştır. Faaliyetlerini gizli sürdürdüğü için "Muhtefî" lakabını alan Şeyh İdrîs melâmîliğin uzun bir aradan sonra tekrar İstanbul'dan yönetmiştir. Yaşadığı yerde Hacı Ali Bey diye tanınmıştır. Abdülmecid Sivasî ve Tercüman Şeyhi Ömer Efendi, Muhtefî hakkında mülhîd ve zıkdık suçlamasında bulunmuştur. Adına ferman çıkarılan İdrîs Muhtefî aramalar sonucu bulunamamıştır. Suçlamaların asılsız olduğu Tercüman Şeyhi Ömer Efendi'nin İdrîs Muhtefî'yi Hacı Ali Bey ismiyle tanıyıp ona iltifat etmesi ve ona zıkdıklıkla suçlanan İdrîs'in kim olduğunu sorduğunda "İdrîs benim" cevabını alınca özür dilemesinden anlaşılmaktadır. İdrîs Muhtefî kendisine yapılan suçlamalarla ilgili Abdülmecid Sivasî hakkında şikâyette bulunmuş, Muhtefî'nin dervişlerinden Sadrazam Halil Paşa tarafından Sivasî sürgün edilmiştir. İdrîs Muhtefî'nin müridleri arasında Fatih Kırkçeşme'de Peştamalcılar Hanı'ndaki dokumacı esnafı başta olmak üzere pek çok esnaf, âlim, şair ve devlet adamı bulunmaktadır. Hacı Kabâyî Efendi, Sütçü Beşir Ağa, Pîr Sertıraş Efendi, Hacı Hüseyin Ağa (ö. 1040/1630), Bezcizâde Mehmed Muhyiddîn,

¹⁹² Öngören, a.g.e., s. 176.

¹⁹³ Vicdânî, a.g.e., s. 53.

¹⁹⁴ Sun'ullâh Gaybî halifesidir.

¹⁹⁵ Vicdânî, a.g.e., a.yer.

¹⁹⁶ Tek, a.g.e., s. 263.

Şeyhülislâm Ebü'l-Meyâmîn Mustafa Efendi (ö. 1013/1604), Sadrazam Kayserili Halil Paşa (ö. 1040/1630), Reîsülküttâb Sarı Abdullah Efendi, Şair Tıflî Ahmed Çelebi (ö. 1070/1659), İznikli Fâzıl Ali Efendi (ö. 1018/1609) müntesiplerindedir. İdrîs Muhtefî 1024/1615 yılında vefat etmiş, Kasımpaşa'da Kulaksız Mezarlığı'na defnedilmiştir.¹⁹⁷

Ahmet Yaşar Ocak, Muhammed el-Muhibbî'nin eserinden nakille Muhtefî'nin asıl adının İbrahim ve Hamza Bâlî'nin torunu olduğunu ifade eder.¹⁹⁸

Vicdânî ise 'Atâî, La'lizâde, Müstakîmzâde ve Sarı Abdullah Efendi'nin eserlerinden rivayetlerle İdrîs Muhtefî hakkında bilgi vermiş ve onu Ankaravî'nin halifelerinin en önemlisi, İlk ve Orta Devre Melâmîliği'ni hakkıyla temsil eden tek kişi olarak ilan etmiştir. Melâmî kaynaklardan farklı olarak Veziriâzam Rüstem Paşa'nın amcasının oğlu ve terzibaşısı olduğunu söyler. Bayrâmiyye tarikatının Melâmiyye kolunda İdrîsiyye şubesinin ve kurucusunun da İdrîs Muhtefî olduğunu söyleyenlerin varlığından bahsetmektedir.¹⁹⁹

Vicdânî, Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) yeryüzündeki halifesi ve her devirde bir tane bulunan kişiyi kutub olarak tanımlamıştır. Kutub her devirde bir tane olduğu için ve Melâmîler kendi şeyhlerini kutub olarak gördüklerinden kutbiyyet konusunda Melâmiyye-i Bayrâmiyye kaynaklarına serzenişte bulunmaktadır. Hamdun Kassâr'a bile bu sıfatı vermediklerini ve bu konuda diğer tarikatlara haksızlık yapıldığını düşünür.²⁰⁰ Gölpınarlı'ya göre bu durum diğer tarikatlarda da vardır. Her dervişin kendi şeyhini kutub gördüğünü ve tekke mezarlıklarının gavs ve kutub taşlarıyla dolu olduğunu belirtir.²⁰¹

Sâdık Vicdânî, İdrîs Muhtefî ile birlikte silsileyi sonlandırmıştır. Melâmî şeyhlerinin idam edilme sebebini açıklarken sadece Sütçü Beşir Ağa'nın ihtiyarken öldürüldüğünü nakletmektedir.²⁰² İdam edilmelerinin sebebini de "*cilve-i Rabbânî âsârı*" olarak ifade etse de vahdet-i vücûd olarak gösterir. Muhyiddîn İbnü'l-Arabî, Hallâc-ı Mansûr meşrebinde olan Melâmî şeyhlerinin de manevi sarhoşlukla birtakım

¹⁹⁷ Atâî, a.g.e., s. 602-603. Sarı Abdullah Efendi, a.g.e., s. 258-263. La'lizâde, a.g.e., s. 41-49. Vassâf, a.g.e., C. II, s. 507-529. Gölpınarlı, a.g.e., s. 123-155. Işın, a.g.m., ss. 383-384. Tek, a.g.e., s. 36-39, 274-330. Ceyhan, a.g.e., s. 808-810.

¹⁹⁸ Ocak, a.g.e., s. 364.

¹⁹⁹ Vicdânî, a.g.e., s. 56-59.

²⁰⁰ Vicdânî, a.g.e., s. 83.

²⁰¹ Gölpınarlı, a.g.e., s. 172.

²⁰² Vicdânî, a.g.e., s. 66.

sözler söylediklerinde insanlar tarafından anlaşılmadığını bu yüzden başlarını feda ettiklerini kaydeder.²⁰³

Melâmîler nezdinde İdrîs Muhtefî'den sonra kutub Hacı Kabâyî olmuştur. Aslen Gürcü olup adı Keyvan'dır. Kapalı Çarşı'da Sandal Bedesteni'nde elbisecilik yaptığı için Kabâyî, Hacı Bayram ve Hacı Keyvân isimleri ile meşhurdur. Topkapı'da Takiyyeci Câmîi'ni yaptıran İbrahim Çavuş'un azatlı kölelerindedir. Melâmîlere karşı tutumdan dolayı halktan uzak durmuş ve gizlilik ilkesine bağlı kalmıştır. 1037/1627²⁰⁴ yılında vefat etmiş ve Takiyyeci Câmîi'nin karşı tarafında caddeye yakın bir mahalleye defnedilmiştir.²⁰⁵

Hacı Kabâyî'den sonra kutbiyyet makamına Sütçü Beşir Ağa geçmiştir. Beşir Ağa Arnavutluk'un Koniça kasabasında doğmuştur. İstanbul'a giderek Bostancı Ocağı'nda görev yapmış, İdrîs Muhtefî ve Hacı Kabâyî'ye intisap etmiştir. Muhtefî'nin vefatından sonra Hacı Kabâyî'nin evine yakın bir ev alıp Kabâyî'den istifade eden Beşir Ağa şeyhinin vefatından sonra irşâd faaliyetlerine başlamıştır. Silivri'de çiftliği olan Beşir Ağa kışın İstanbul'da yazın ise çiftliğinde kalıp oradan getirdiği ineklerin sütünü sattığı için Sütçü lakabıyla anılmaktadır. Son dönemlerinde hakkında çıkan mülhîd ve zıkdık suçlamasından dolayı Veziriazâm Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa'nın emriyle hakkında tahkikat başlatılmıştır. Tahkikat sebepleri arasında Bostancı Ocağı'nda görev yaptığı için ve Koniçeli olduğundan Yeniçeri Ocağı'ndaki hemşerileri vesilesiyle müridlerinin sayısının çok olması, Arnavutluk'ta İskendireye'den gelen Bektâşî ve Hurûfî hemşerilerinin evine gelip misafir olmaları ve bazı şeyhlerin onun hakkında ümmî olduğunu söylemeleri gösterilmektedir. Tahkikat sonucunda Şeyhülislâm Sun'îzâde Seyyid Mehmed Emin Efendi'nin fetvasıyla halkın içine korku saldığından 1073/1663 tarihinde Fenerbahçe koyunda doksan yaşını geçmiş olduğu halde boğularak idam edilmiş ve cesedi denize atılmıştır. Beraberinde kırk müridi de boğulmuştur. Fakat idamlar hem ulemâ hem sûfiler tarafından tepkiyle karşılanmış, Şeyhülislâm Sun'îzâde'nin görevine son verilerek yerine Minkârîzâde Yahya Efendi getirilmiştir.

²⁰³ Vicdânî, a.g.e., s. 60-66.

²⁰⁴ Müstakîmzâde vefat tarihini 1036/1626 olarak kaydeder.

²⁰⁵ La'lîzâde, a.g.e., s. 49-50. Vassâf, a.g.e., C. II, s. 529-530. Ceyhan, a.g.e., s. 811. Gölpınarlı, a.g.e., s. 156-157. Tek, a.g.e., s. 39-40, 330-331.

İdam edilmesine rağmen Beşir Ağa'ya ait mektuplara bakıldığında onun ümmî ve cahil olmadığı, şeriata ve tarikat adabına bağlılığı dikkat çekmektedir.²⁰⁶

Beşir Ağa ve müridlerinin idamından sonra gizlenme ilkesine sıkıca bağlı kalan Melâmîlerin yeni kutbu Bursalı Seyyid Hâşim olmuştur. Dervişlerine toplu halde sohbet etmemeyi tembihlemiş ve sadece halifelerinden Gedâyî Ali Efendi'yi (ö. 1090/1679) Şeyhülislâm Paşmakçızâde Ali Efendi'nin manevi eğitimi için izin vermiştir. Seyyid Hâşim Efendi 1088/1677 yılının Kadir Gecesi'nde vefat etmiş ve Emîr Buhârî Tekkesi'nin yakınına defnedilmiştir. Habeşizâde Abdürrahim Efendi (ö. 1140/1727) ve Seyyid Halil Ağa (ö. 1134/1722) halifeleridir.²⁰⁷

Bursalı Seyyid Hâşim'den sonra kutbiyyet makamına geçen Şeyhülislâm Paşmakçızâde Ali gizliliği devam ettirmiştir. 1048/1638 yılında Üsküdar'da doğan Ali Efendi müderrislik, kadılık ve II. Mustafa, III. Ahmed dönemlerinde şeyhülislâmlık yapmıştır.²⁰⁸ Melâmîler arasında "Seyyid Ali Sultan" olarak anılan Paşmakçızâde otuz beş yıl irşâd vazifesini gerçekleştirmiştir. 1124/1712 yılının Muharrem ayında vefat eden Seyyid Hâşim vasiyetinden dolayı Enirnekapı Mezarlığı'nda Emîr Buhârî Camii'ne giden yolun sağ tarafında bulunan Sütçü Beşir Ağa'nın damadı Osman Ağa'nın yanına defnedilmiştir.²⁰⁹

Şeyhülislâm Paşmakçızâde Ali Efendi'den sonra kutbiyyet makamına Sadrâzam Şehid Ali Paşa geçmiştir. Önceleri devletle sorun yaşayan Melâmîler için Şehid Ali Paşa'nın devletin en üst kademesinde olması önemlidir. Şehid Ali Paşa 1128/1716 tarihinde Mora'da Petro Varadin Savaşı'nda şehid düşmüştür. Yerine müridlerinden La'lizâde'nin geçtiğini düşünenler olsa da La'lizâde bunu kabul etmemiş ve kutbu da bilmediğini ifade etmiştir.²¹⁰

Sadrâzam Şehid Ali Paşa'dan sonra Melâmî yine gizlilik ilkesiyle Seyyid Halil Efendi (ö. 1134/1722), Habeşizâde Abdürrahim Efendi (ö. 1140/1727), Habeşizâde'nin halifelerinden Dilâver Ağazâde Ömer Efendi (ö. 1172/1759) ve Zâim Ali Ağa (ö. 1178/1765), Zâim Ağa'dan sonra Şeyh Abbas Efendi (ö. 1831), İbrahim Baba-yı Velî

²⁰⁶ La'lizâde, a.g.e., s. 50-56. Vassâf, a.g.e., C. II, s. 530-533. Gölpınarlı, a.g.e., s. 158-160. Tek, a.g.e., s. 40-42, 331-337. Ceyhan, a.g.e., a.yer.

²⁰⁷ La'lizâde, a.g.e., s. 56-57. Gölpınarlı, a.g.e., s. 161-162. Tek, a.g.e., s. 42-43, 337-340. Ceyhan, a.g.e., s. 812.

²⁰⁸ Abdülkadir Altınsu, *Osmanlı Şeyhülislamı*, Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1972, s. 107-108.

²⁰⁹ Gölpınarlı, a.g.e., s. 163-164. Tek, a.g.e., s. 43-44.

²¹⁰ La'lizâde, a.g.e., s. 62. Gölpınarlı, a.g.e., s. 165-166. Tek, a.g.e., s. 44-45.

(ö. 1848), Seyyid Bekir Reşad Efendi (ö. 1875) ve Abdülkadir-i Belhî²¹¹ (ö. 1923) ile devam etmiştir. Abdülkadir-i Belhî Nakşibendî-Müceddidî şeyhi Seyyid Süleyman Belhî'nin oğludur. Babası vasıtasıyla Nakşibendî-Müceddidî tarikatına, şeyhi Bekir Reşad Efendi'ye intisabıyla da Bayrâmî-Melâmîliği'ne bağlı olması iki tarikatın kaynaşması açısından önemlidir. Belhî'den sonra bir kısım kutub olarak oğlu Ahmed Muhtar Efendi'yi²¹² gösterirken bazıları da Belhî'nin halifesi Erzurumlu Osman Kemâlî Efendi'yi²¹³ kutub kabul etmiştir. Kemâlî Efendi, Muhammed Nûru'l-Arabî'nin (ö. 1305/1887) başhalifesi Abdülkerim Fedâî'den hilafet almıştır. Bu sebeple Naşibendî-Bayrâmî Melâmîliği şahsında birleşmiştir. 8 Ocak 1954 tarihinde vefat etmiştir.²¹⁴

4. SON DEVRE MELÂMİLİĞİ

Son Devre Melâmîliği, Muhammed Nûru'l-Arabî'ye nisbet edilmektedir. Harîrîzâde Son Devre Melâmîliği'ni Nakşibendiyye tarikatının bir şubesi olarak gösterip Melâmiyye-i Nûriyye ismini vermektedir.²¹⁵

Seyyid Muhammed Nûru'l-Arabî el-Bedrî el-Hüseynî el-Mısırî²¹⁶, 1228/1813 yılında Mısır'da Mahalletü'l-Kübrâ kasabasında doğmuştur.²¹⁷ Harîrîzâde²¹⁸, Vassâf²¹⁹ ve Vicdânî²²⁰ eserlerinde 1220 tarihini vermişlerdir. Bu tarihin kabul edilmemesinin sebebi Muhammed Nûru'l-Arabî'nin “1245 tarihinde Mekke-i Mükerrreme'de misafir oldum ve sinnim on yedi idi.” demesidir.²²¹ Babası Seyyid İbrahim el-Kudsî, dedesi

²¹¹ Nihat Azamat, “Abdülkâdir-i Belhî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1988, C. I, ss. 231-232.

²¹² Gölpınarlı, Muhtar Efendi'nin verdiği malumata göre Şehid Ali Paşa'dan sonra silsilenin Şeyh Abbas, Hâfız Ali, İbrahim Baba-yı Velî, Seyyid Bekir Reşad Efendi, Seyyid Abdülkâdir-i Belhî ile devam ettiğini kaydeder (Gölpınarlı, a.g.e., s. 178.).

²¹³ Nihat Azamat, “Kemâlî Efendi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2002, C. XXV, ss. 234-236.

²¹⁴ Gölpınarlı, a.g.e., s. 170-189. Işın, a.g.m., ss. 385-386. Tek, a.g.e., s. 45, 340-342. Ceyhan, a.g.e., s. 814-815.

²¹⁵ Harîrîzâde, a.g.e., C. III, vr. 144b-145a. Vicdânî, a.g.e., s. 84.

²¹⁶ Vicdânî, Muhammed Nûru'l-Arabî'nin hayatı ve manevi tecrübeleri hakkında bilgileri Harîrîzâde'nin *Tibyân*'ından nakletmiştir.

²¹⁷ Bursalı Mehmed Tahir, *Menâkıb-ı Şeyh Seyyid Hâce Muhammed Nûru'l-Arabî Beyân-ı Melâmet ve Ahvâl-i Melâmiyye*, (hız. Mustafa Tatçı, Burak Anılır; trc. Hasan Fehmi Kumanlıoğlu), İstanbul: H Yayınları, 2014, s. 5. Yusuf Ziya İnan, *Seyyidü'l-Melâmî Muhammed Nurü'l-Arabî: Hayatı-Şahsiyeti-Eserleri*, İstanbul: Osmanbey Matbaası, 1971, s. 9. Gölpınarlı, a.g.e., s. 231.

²¹⁸ Harîrîzâde, a.g.e., C. III, vr. 215a.

²¹⁹ Vassâf, a.g.e., C. III, s. 119.

²²⁰ Vicdânî, a.g.e., s. 88.

²²¹ Muhammed Nûru'l-Arabî, *Menbau'n-Nur fi Ru'yeti'r-Resul*, İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Bölüm: Osman Ergin, nr. 1548, vr. 10b.

Seyyid Bedrû'l-Velî'dir.²²² Mısırlı olduğu için "Arap Hoca" ve Hz. Ali'nin Noktatü'l-Beyân'ını şerh ettiği için "Noktacı Hoca" isimleriyle meşhurdur.²²³ Vicdânî halkın bunu bilmediği için Muhammed Nûru'l-Arabî'nin Fazl-ı Hurûfî'nin (ö. 796/1394) tarikatından kovulmuş müridi Sincanlı Mahmud tarafından ortaya çıkarılan Noktacılık'a mensup olduğunu zannettiklerini ancak bunun kabul edilemeyeceğini belirtir.²²⁴

Muhammed Nûru'l-Arabî dört yaşında babasını kaybetmiş ve üç yıl dayısının yanında kalmıştır. Yedi yaşında 1235/1820 yılında Kahire'de Cami'ü'l-Ezher'de Şeyh Hasan el-Kuveysnî'nin (ö. 1254/1838) yanında dokuz yıl ilim tahsilinde bulunmuştur. Şeyhinin emriyle 1244/1828 tarihinde Yanya'ya Şeyh Ahmed Efendi'nin (ö. 1265/1848) refakatiyle Yanya'ya gitmiştir. Yanya'da bulunduğu sırada Nakşibendî Şeyhi Yusuf Efendi'ye²²⁵ intisap etmiştir. Dokuz ay Yanya'da ikamet eden Muhammed Nûru'l-Arabî, şeyhinin emriyle Mekke'ye giderek (1245/1829) hac vazifesini yerine getirmiştir. Mekke'de Şeyh Ömer Abdurresûl'den hadis okumuş ve Şeyh İbrahim eş-Şemârikî'ye intisap ederek Halvetiyye-i Şa'bânîyye, Üveysiyye, Ekberiyeye tarikatlarından icâzet almıştır. Bir süre Mekke'de kaldıktan sonra Şeyh Ömer'in isteğiyle tekrar Kahire'ye dönmüştür. Hasan el-Kuveysnî, Muhammed Nûru'l-Arabî'nin gördüğü bazı manalardan dolayı vehbî ilimlerin inkişaf ettiğini ve Bilâd-ı Rûm'a gitmesini söylemiştir.²²⁶ Muhammed Nûru'l-Arabî'nin Kahire'den Serez'e intikal etmesi Harîrîzâde'ye göre 1245/1829²²⁷, Bursalı Mehmed Tahir'e göre ise 1249/1833²²⁸ tarihindir. Gölpınarlı ise Seyyid'in Serez'de²²⁹ üç ay müderrislik yaptıktan sonra Koçana'ya gelerek 1249 yılında yirmi bir yaşında Üsküp Valisi Hıfzı Paşa'nın yaptırdığı medresede müderris

²²² Harîrîzâde, a.g.e., C. III, vr. 214b-215a. Vassâf, a.g.e., C. III, a.yer. Gölpınarlı, a.g.e., a.yer.

²²³ Bursalı Mehmed Tahir, a.g.e., s. 5. Nihat Azamat, "Muhammed Nûru'l-Arabî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2005, C. XXX, s. 560. Ali Bolat, *Muhammed Nûru'l-Arabî: Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, İstanbul: H Yayınları, 2015, s. 17.

²²⁴ Vicdânî, a.g.e., a.yer.

²²⁵ Gölpınarlı, Muhammed Nur'un *Menbau'n-Nur* eserinde Yusuf Efendi'den bahsetmediğini ve Nakşibendiyye'nin İmam Rabbânî'ye bağlılığından dolayı bu tarikata sadakatini olamayacağını ifade eder (Gölpınarlı, a.g.e., s. 233.).

²²⁶ Muhammed Nûru'l-Arabî, a.g.e., vr. 10b-11a. Harîrîzâde, a.g.e., C. III, vr. 215a. Bursalı Mehmed Tahir, a.g.e., a.yer. Vicdânî, a.g.e., s. 88-89. Vassâf, a.g.e., C. III, a.yer. Azamat, a.g.m., s. 561. Bolat, a.g.e., s. 17-20. Gölpınarlı, a.g.e., s. 232-234.

²²⁷ Harîrîzâde, a.g.e., C. III, vr. 215b.

²²⁸ Bursalı Mehmed Tahir, a.g.e., a.yer.

²²⁹ Gölpınarlı, Şeyh Hasan Kuveysnî'nin Diyar-ı Rûm'a yani Anadolu'ya gitmesini emrettiği halde Rumeli'ye gitmesini onun kendi fikriyle hareket etmesine ve Hasan Kuveysnî'nin de melâmî olduğuna işaret ettiğini belirtir (Gölpınarlı, a.g.e., s. 236.).

olduğunu belirtir.²³⁰ Ali Bolat bu üç rivayetten yola çıkarak Muhammed Nûru'l-Arabî'nin Rumeli'ye 1249'da ulaştığı kanaatine varmaktadır.²³¹

Muhammed Nûru'l-Arabî'yi ilk müntesiplerinden Hıfzı Paşa Üsküp'e davet etmiş ve orada kalması hususunda ısrar etmiştir. Bu teklifi kabul etmeyen Arabî altı ay Koçana'da, altı ay Üsküp'te kalmaya ikna olmuştur.²³² Hıfzı Paşa'nın yanında sigara kullanmaya alışan Muhammed Nûru'l-Arabî 1253 yılında gördüğü rüyadan sonra sigara içmeyi bırakmıştır. Aynı yıl başka bir rüyasında da Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ona hırka giydirdiğini görmüştür.²³³ Arabî, 1245 senesinde rüyasında Hz. Peygamber'in kendisine yazı yazıp verdiğini ve Hz. Ebubekir'inde Tevhîd-i Ef'âl, Tevhîd-i Sıfât ve Tevhîd-i Zât makamlarını telkin ettiğini ve 1259 senesine kadar bu makamlara devam ettiğini kaydeder.²³⁴

Muhammed Nûru'l-Arabî 1259 yılında ikinci kez hacca gitmiştir. Mekke'ye gitmeden önce İstanbul'a uğrayıp Nakşibendî-Müceddidî Şeyhi Abdülhâlik Kazânî'ye intisap etmiştir. Mekke'de ise Abdülhâlik Kazânî'nin halifesi Mustafa b. Mahmud et-Trabzonî'ye intisap ederek ondan icâzet almıştır.²³⁵ Abdülhâlik Kazânî'ye 1255 tarihinde Üsküp'te intisap ettiği rivayeti de bulunmaktadır.²³⁶ Aynı zamanda Mekke'de Melâmî Muhammed el-Mekkî ile görüşmüş ve onun emriyle erbain çıkarmıştır. Muhammed Nûru'l-Arabî Mekke'deyken mana aleminde Hz. Peygamber ona Cem' ve Hazretü'l-Cem' makamını, Medine'de ise Cem'ü'l-Cem' makamını, Mısır üzerinden Rumeli'ye dönerken de Makâmü'l-Hitâm (Ahadiyyetü'l-Cem') makamını telkin etmiştir.²³⁷ Ali Bolat, Muhammed Nûru'l-Arabî'nin bu tarihe kadar sülûk eğitimi verdiğine dair bir bilgi bulunmadığını ancak Ahadiyyetü'l-Cem' makamından sonra irşâda başlamış olduğu kanaatindedir. Bu görüşünü de Bursalı Mehmed Tahir'in 1259'da hac dönüşü Üsküp'e döndükten sonra "*neşr-i envâr-ı hakikate başladı*"²³⁸ sözüyle desteklemiştir.²³⁹ Bolat hangi tarikata göre sülûk eğitimi verdiği konusunda *Menba'u'n-Nûr*'da bilgi bulunmadığını, manevi hayatını etkileyen şahısları zikrederken

²³⁰ Muhammed Nûru'l-Arabî, a.g.e., vr. 11a. Vicdânî, a.g.e., s. 90. Gölpınarlı, a.g.e., s. 234.

²³¹ Bolat, a.g.e., s. 20.

²³² Gölpınarlı, a.g.e., s. 234.

²³³ Muhammed Nûru'l-Arabî, a.g.e., vr. 11b-12a. Vicdânî, a.g.e., a.yer.

²³⁴ Muhammed Nûru'l-Arabî, a.g.e., vr. 12a-12b. Vicdânî, a.g.e., s. 91.

²³⁵ Harîrîzâde, a.g.e., C. III, vr. 215a. Bursalı Mehmed Tahir, a.g.e., s. 7.

²³⁶ Azamat, a.g.m., a.yer. Gölpınarlı, a.g.e., s. 235.

²³⁷ Muhammed Nûru'l-Arabî, a.g.e., vr. 13a-13b. Harîrîzâde, a.g.e., C. III, vr. 216a-b. Vicdânî, a.g.e., s. 91-92.

²³⁸ Bursalı Mehmed Tahir, a.g.e., a.yer.

²³⁹ Bolat, a.g.e., s. 26.

Abdülhâlık Kâzânî ve Mahmud et-Trabzonî'den bahsetmediğini ifade etmektedir. Bu sebeple Nakşibendî usulüne göre değil de melâmî meşrep ve kendine özgü bir yol tutarak irşâdda bulunduğunu, Muhammed Nûru'l-Arabî döneminde melâmet düşüncesinin bir meşreb olmaktan çıkıp tamamen müstakil bir tarikat halini aldığını belirtir.²⁴⁰ Gölpınarlı, Muhammed Nûru'l-Arabî'nin kendisine müracaat edenleri melâmet sülûkü üzere teslik ve terbiye ettiğini kaydeder.²⁴¹ Vassâf, tarikatının Nakşibendî, meşrebinin ise Melâmî olduğunu söyler.²⁴² Yusuf Ziya İnan ise Şeyh Hasan el-Kuveysnî'nin onu Anadolu'ya göndermesiyle irşâd görevine Türk illeriyle başladığını, Antalya'dan Gelibolu'ya kadar Anadolu'yu karış karış gezdiğini, 1267/1850 yılına kadar çeşitli tarikatlar adına şeyhlik yaptığını ancak bu tarihten sonra melâmet sülûküyle irşâdda bulunduğunu belirtmektedir.²⁴³

Vicdânî, Melâmiyye-i Nûriyye'nin Müceddidiyye-i Nakşibendiyye'nin bir şubesi bilgisinin sadece Harîrîzâde'nin eserinde olup yaygınlaşmadığını, Nakşibendiyye meşâyihine sorduğunda ise böyle bir şubeden haber olmadıkları cevabını aldığını aktarmaktadır.²⁴⁴ Vicdânî, Ahmed Rıfıkı'nın (ö. 1935) *Bektâşî Sırrı* eserinde Muhammed Nûru'l-Arabî'nin melâmîliği müstakil bir tarikat ve meslek haline getirdiği düşüncesini aktarır,²⁴⁵ aynı zamanda Muhammed Nûru'l-Arabî'nin de kendisine Melâmî Şeyhi denildiğinden haberdar olduğunu görüşündedir.²⁴⁶

Sâdık Vicdânî, Muhammed Nûru'l-Arabî'ye Melâmî denilmesiyle ilgili üç sebepten dolayı tereddüde düşmüştür. Bunlardan birincisi Hoca Abdülahad Efendi ve İstanbul'da Arabî'yi yakından tanıyan bazı kişilerden aldığı bilgilerde onun giyim, kuşamında melâmî meşreb olmadığıdır. İkincisi avâmdan ziyade beldenin ileri gelenleri ve devlet memurları ile yakın münasebetleridir. Üçüncüsü ise Hz. Peygamber'i (s.a.v.) rüyasında görüp O'nun övgüsüne mazhar olmasını anlatarak manevi derecesini gizlemek yerine ifşa etmiş ve bundan çekinmemiştir. Vicdânî'ye göre Eski Devre Melâmîleri tevhidin son mertebesine ulaşmak için melâmî meşrebi tercih etmiştir.

²⁴⁰ Bolat, a.g.e., s. 13, 26-27.

²⁴¹ Gölpınarlı, a.g.e., s. 299.

²⁴² Vassâf, a.g.e., C. III, s. 121.

²⁴³ İnan, a.g.e., s. 12, 18.

²⁴⁴ Vicdânî, a.g.e., s. 96.

²⁴⁵ Ahmed Rıfıkı, *Bektâşî Sırrı*, İstanbul: Bekir Efendi Matbaası, 1325, C. 1, s. 101.

²⁴⁶ Vicdânî, a.g.e., s. 98.

Muhammed Nûru'l-Arabî ise kendisini gizlemeden çevresinin hürmetini üzerine çekip ucûb ve riyadan kurtularak ulaşmak istemiştir²⁴⁷

Sâdık Vicânî, Muhammed Nûru'l-Arabî'nin tarîkının kendine özgü bir yol olduğunu ifade etse de²⁴⁸ ona göre Muhammed Nûru'l-Arabî'nin Nakşibendî ve Halvetî tarikatlarından sülûk ve irşâda izni bulunmaktadır. Harîrîzâde, Abdürrahim Efendi gibi halifelerine de bu iki tarikattan sülûk ve irşâda izin vermiş ne kendisinin ne de halifelerinin kimseye Melâmî adıyla bir tarikat vermemiştir. Âmiş Efendi (ö. 1338/1920) de aynı şekilde Halvetiyye ve Naşibendiyye icâzeti olduğu halde tasavvuf araştırmacılarından bir zâtın ondan Melâmîlik tarikatı vermesini istemiş ancak Âmiş Efendi Halvetî tarikatını vermeyi tercih etmiştir. Yine Âmiş Efendî'nin çok sevdiği halifelerinden biri olan Şemseddin Paşa'ya da Halvetî icâzetini verdiğini eğer Melâmîyye adında özel bir tarikat olsa önce ona bu tarîkten icâzet vereceğini ifade etmektedir. Bursalı Mehmed Tahir'e hangi tarikattan olduğu sorulduğunda Halvetî tarikatı, Melâmî meslek ve meşrebindeyim demiştir. Vicdânî'ye göre²⁴⁹ Muhammed Nûru'l-Arabî Melâmîyye adıyla bir tarikat kurup yaymamıştır. Melâmîlik, eski tarz melâmîliğin gerektirdiği davranışları tarikatların benimsediği bir meslek ve meşreptir.²⁵⁰

Muhammed Nûru'l-Arabî hac dönüşü 1261/1845 yılında Üsküp'e geldiğinde Hıfzı Paşa'nın yerine vali olan Selim Mehmed Paşa (ö. 1289/1872) kendisine intisap etmiştir. Hıfzı Paşa ise İstanbul'a tayin edildiğinden Muhammed Nûru'l-Arabî'yi İstanbul'a davet etmiş, Arabî 1266/1850 tarihinde davete icabet etmiştir. Dervişlerinden Çerkez İsmâil Paşa'nın (ö. 1277/1860) davetiyle de 1269/1852'de Manastır'a gitmiştir.²⁵¹

Muhammed Nûru'l-Arabî 1285/1869 tarihine kadar Üsküp ve civarında yaşamıştır. Bu tarihte hakkında zındıklık iddiasında bulunularak İstanbul'a şikâyet edilmiştir. Sultan Abdülaziz tahkikat yapılmasını isteyince Zaptiye Nâzırı Hüsnü Paşa (ö. 1294/1877) Manastır Valiliği yaparken Arabî ile tanıştığından yapılan şikâyetin gerçeği yansıtmadığını söylemiştir. Hüsnü Paşa'nın davetiyle Muhammed Nûru'l-Arabî ve oğlu Şerif Efendi (ö. 1323/1905) bir yıl arayla iki kere İstanbul'a gitmiştir.

²⁴⁷ Vicdânî, a.g.e., s. 99-100.

²⁴⁸ Vicdânî, a.g.e., s. 98. Bolat, a.g.e., s. 27.

²⁴⁹ Sâdık Vicdânî'nin eserini Latin harfleriyle kaleme alan İrfan Gündüz, kitabında Melâmîlik adıyla bir tarikat kurup yaydığını yazmışsa da bunun sehven olduğu kanaatindeyiz (Sâdık Vicdânî, *Tomâr-ı Turûk-ı 'Aliyye*, (hız. İrfan Gündüz, İstanbul, Enderun Kitabevi, 1995, s. 79.).

²⁵⁰ Vicdânî, a.g.e., s. 100-103, 108.

²⁵¹ Gölpınarlı, a.g.e., s. 237-238. Azamat, a.g.m., a.yer. Bolat, a.g.e., s. 29.

1287/1870 tarihinde Manastır'a giderken Tikveş'te kendisine kutbiyyet makamı verilmiştir. 1288/1871'de tekrar İstanbul'a gelmiş ve Harîrîzâde'nin evinde misafir olmuştur. Bu sırada Harîrîzâde²⁵², Mirefteli Hoca Abdullah, Evkaf Müfettişi Hacı Tevfik, Mısır Mollası Kâmil Efendi, Rıfâî şeyhleri Ahmed Safî ve Abdülkerim Efendi ona intisap etmişlerdir.²⁵³ Gölpınarlı'ya göre Muhammed Nûru'l-Arabî'nin bu ziyaretinin sebebi o dönemde Hamzavîliği temsil eden Seyyid Abûlkadir Efendi'yi kendisine intisap etmesini sağlayarak Melâmîler tarafından gavslığının kabulünü ve melâmî vahdetini temin etmektir. Ancak Seyyid Abûlkadir Efendi'nin biat etmediğini, bunu da Muhammed Nûru'l-Arabî'nin mağlubiyeti olduğunu kaydeder.²⁵⁴ Azamat ise o tarihte Bayrâmî Melâmîliğinin kutbiyyet makamında Bekir Reşad Efendi bulunduğundan bu rivayetin ve görüşün doğru olmadığını ifade eder.²⁵⁵

Muhammed Nûru'l-Arabî ertesi yıl beşinci kez İstanbul'a gitmiştir.²⁵⁶ Azamat, 1292/1874 tarihinde Üsküp'ten Usturumca'ya yerleştiğini belirtir.²⁵⁷ Bursalı Mehmed Tahir ise bu tarihin yaklaşık olarak 1297/1879 yılında olduğunu söylemektedir.²⁵⁸ 1297/1879 ve 1302/1884'te iki defa daha hacca giden Muhammed Nûru'l-Arabî vefatına kadar Usturumca'da kalmış ve irşâd faaliyetlerini burada sürdürmüştür.

Vicdânî eserinde tarikat ve hakikat erbabının nefsi ya da şeytanî rüyaların dışındakilerin melekler vasıtasıyla telkin ve ilham edildiğini, bu rüyanın da kerametın çeşitlerinden olduğunu söylediklerini belirtir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) "*Yalanların en büyüğü kişinin görmediği rüyayı gördüm demesidir.*" ve "*Beni rüyada gören, hakikaten görmüştür, çünkü şeytan benim şeklime giremez.*" hadislerini hatırlatarak Muhammed Nûru'l-Arabî gibi faziletli, ilâhî marifetlerden nasip sahibi bir âlimin birinci hadisi daha iyi bileceği için kaleme aldığı rüyaları görmemiş olacağına ihtimal vermediğini ifade eder.²⁵⁹

Usturumca'daki evinde 29 Cemâziyelâhir 1305/13 Mart 1888'de vefat etmiş ve öldüğü odaya defnedilmiştir. Osmanlı Devleti'nin Rumeli'de hakimiyetini

²⁵² Harîrîzâde, a.g.e., C. III, vr. 216b.

²⁵³ Gölpınarlı, a.g.e., s. 238-239. Azamat, a.g.m., a.yer. Bolat, a.g.e., s. 30-31.

²⁵⁴ Gölpınarlı, a.g.e., s. 239.

²⁵⁵ Azamat, a.g.m., a.yer.

²⁵⁶ Gölpınarlı, a.g.e., a.yer. Bolat, a.g.e., s. 31.

²⁵⁷ Azamat, a.g.m., a.yer.

²⁵⁸ Bursalı Mehmed Tahir, a.g.e., a.yer.

²⁵⁹ Vicdânî, a.g.e., s. 94-95.

kaybetmesinin ardından türbesinin yerine postane yapılmış, postane yıkılınca kabrinin yeri kaybolmuştur. Mensupları işaret olmak üzere bir ağaç dikmişlerdir.²⁶⁰

Muhammed Nûru'l-Arabî'nin halifeleri arasında:

- Harîrîzâde Seyyid Mehmed Kemâleddîn Efendi (ö. 1299/1882) (k.s.)²⁶¹
- Abdürrahim b. Ali Prizrenî (ö. 1303/1885) (k.s.)²⁶²
- Ali Urfî Efendi (ö. 1305/1887) (k.s.)²⁶³
- Hacı Süleyman Bey (ö. 1307/1889) (k.s.)²⁶⁴
- Manastırlı Hacı Ahmed Baba (ö.1308/1890) (k.s.)²⁶⁵
- Filintazâde Hacı Mahmud Efendi (ö. 1310/1892) (k.s.)²⁶⁶
- Ahmet Sâfi Efendi (ö. 1310/1892) (k.s.)²⁶⁷
- Muhammed Faik Bey (ö. 1319/1901) (k.s.)²⁶⁸
- Vehbî Efendi (ö. 1323/1905) (k.s.)²⁶⁹
- Şerif Efendi (ö. 1323/1905) (k.s.)²⁷⁰
- Eskişehir Mevlevîhanesi Şeyhi Hacı Hasan Dede Efendi (ö. 1325/1909) (k.s.)²⁷¹
- İştıpli Salih Rıfat Efendi (ö. 1326/1908) (k.s.)²⁷²
- Şeyh Abdülkerim Ruhi Efendi (1326/1908) (k.s.)²⁷³
- Ali Rıza Vasfî Efendi (ö. 1331/1912) (k.s.)²⁷⁴
- Şeyh Kemal Efendi (ö. 1332/1914) (k.s.)²⁷⁵

²⁶⁰ Harîrîzâde, a.g.e., C. III, vr. 217a. Bursalı Mehmed Tahir, a.g.e., a.yer. Vicdânî, a.g.e., s. 93. Vassâf, a.g.e., C. III, s. 120. Gölpınarlı, a.g.e., s. 240-241. İnan, a.g.e., s. 26. Azamat, a.g.m., a.yer. Bolat, a.g.e., s. 32.

²⁶¹ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1333, C. I, s. 155. Vicdânî, a.g.e., s. 86-87. Vassâf, a.g.e., C. III, s. 121. Bursalı Mehmed Tahir, *Menâkıb*, s. 10. Gölpınarlı, a.g.e., s. 326. Bolat, a.g.e., s. 59.

²⁶² Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, C. I, s. 132-133. Bursalı Mehmed Tahir, *Menâkıb*, s. 9. Gölpınarlı, a.g.e., s. 304. Bolat, a.g.e., s. 47.

²⁶³ Bolat, a.g.e., s. 49. Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, C. I, s. 134. Bursalı Mehmed Tahir, *Menâkıb*, s. 11. Vassâf, a.g.e., C. III, s. 125. Gölpınarlı, a.g.e., s. 310.

²⁶⁴ Bursalı Mehmed Tahir, a.g.e., s. 12. Gölpınarlı, a.g.e., s. 313. Bolat, a.g.e., s. 52.

²⁶⁵ Bursalı Mehmed Tahir, a.g.e., s. 11. Gölpınarlı, a.g.e., s. 322. Bolat, a.g.e., s. 58.

²⁶⁶ Bursalı Mehmed Tahir, a.g.e., a.yer. Gölpınarlı, a.g.e., s. 312. Bolat, a.g.e., s. 51.

²⁶⁷ Gölpınarlı, a.g.e., s. 317. Bolat, a.g.e., s. 56.

²⁶⁸ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, C. I, s. 143. Vassâf, a.g.e., C. III, s. 126. Gölpınarlı, a.g.e., s. 313. Bolat, a.g.e., s. 52.

²⁶⁹ Gölpınarlı, a.g.e., s. 317. Bolat, a.g.e., s. 57.

²⁷⁰ Gölpınarlı, a.g.e., s. 337.

²⁷¹ Gölpınarlı, a.g.e., s. 313. Bolat, a.g.e., s. 54.

²⁷² Bursalı Mehmed Tahir, a.g.e., C. I, s. 108. Gölpınarlı, a.g.e., s. 311. Bolat, a.g.e., s. 51.

²⁷³ Gölpınarlı, a.g.e., s. 318. Bolat, a.g.e., s. 58.

²⁷⁴ Gölpınarlı, a.g.e., s. 314. Bolat, a.g.e., s. 53.

²⁷⁵ Gölpınarlı, a.g.e., s. 317. Bolat, a.g.e., s. 56.

- Ahmed Amiş Efendi (ö. 1338/1920) (k.s.)²⁷⁶
- Hacı Kânî Bey (ö. 1341/1922) (k.s.)²⁷⁷
- Bursalı Mehmed Tahir (ö. 1344/1925) (k.s.)²⁷⁸
- Hacı Maksud Efendi (ö. 1347/1929) (k.s.)²⁷⁹
- Hacı Abdülkadir Bey (k.s.)²⁸⁰
- Hoca Abdullah Hulusi Efendi (k.s.)²⁸¹ bulunmaktadır.

Sâdık Vicânî Melâmiyye kitabına son verirken şeriat ve tarikatı bir gömleğe benzettir. Gömleğin dış yüzünün şeriat, deriye dokunan kısmının tarikat, tene temas etmesinin hakikat ve bu dokunmadan duyulan tat ve sıcaklığın marifet olduğunu söyler. Bu sebeple tarikat ve şeriatın birbirinden ayrılmasının mümkün olmadığını, diğer tarikatlarında varmak istedikleri son noktanın Tarikat-ı Muhammediyye’de birleşmek ve Allah’tan başka varlık yoktur makamına ulaşmak olduğunu ifade eder.²⁸²

²⁷⁶ Vassâf, a.g.e., C. IV, s. 155. Bolat, a.g.e., s. 68.

²⁷⁷ Gölpınarlı, a.g.e., s. 314. Bolat, a.g.e., s. 53.

²⁷⁸ Vassâf, a.g.e., C. III, s. 129. Gölpınarlı, a.g.e., s. 328. Bolat, a.g.e., s. 62.

²⁷⁹ Vassâf, a.g.e., C. III, s. 128. Gölpınarlı, a.g.e., s. 336. Bolat, a.g.e., s. 66.

²⁸⁰ Gölpınarlı, a.g.e., s. 313. Bolat, a.g.e., s. 53.

²⁸¹ Bursalı Mehmed Tahir, a.g.e., C. I, s. 133. Vassâf, a.g.e., C. III, s. 125. Gölpınarlı, a.g.e., s. 315. Bolat, a.g.e., s. 54.

²⁸² Vicdânî, a.g.e., s. 106-107.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
KÂDİRİYYE

1. KÂDİRİYYE’NİN TEŞEKKÜL SÜRECİ

Tasavvufun tarikatlar aracılığıyla teşkilatlanmaya başladığı döneme tekabül eden VI. (XII) yüzyılda ilk tarikat olan Kâdirilik, Abdülkâdir Geylânî’ye nisbet edilir.²⁸³ Abdülkâdir Geylânî 470/1078 tarihinde Hazar Denizi’nin güneyinde bulunan Gılan bölgesinin Neyf kasabasının Büştîr köyünde dünyaya gelmiştir. Günümüzde bu bölge aynı isimle İran sınırları içerisinde yer almaktadır.²⁸⁴ Farsça’da Gılan olarak kullanılan kelime, Arapça’da Cîlân, dilimizde ise Geylân şeklinde kullanılmaktadır.²⁸⁵ Araştırmacılar, Geylânî’nin doğum tarihi hakkında farklı görüşler ortaya koymuştur. Bir kısmı 470/1077-1078 yılını kabul ederken²⁸⁶, bir kısmı da 471/1077-1078 yılında doğduğunu iddia eder.²⁸⁷

Dilaver Gürer’e göre bu ihtilafın sebebi, Abdülkâdir Geylânî’ye doğum tarihi sorulduğunda hatırlayamadığı için “*Onu bilemiyorum. Ama Bağdat’a, Allâme et-Temîmî’nin öldüğü sene geldim. O zaman on sekiz yaşında idim.*” şeklinde cevap vermesidir. Gürer, Temîmî’nin vefatının 488 senesinde olması hasebiyle Geylânî’nin ya 470 yılının sonlarında ya da 471 yılının başlarında dünyaya geldiğini ve iki durumda da doğum tarihinin milâdî 1078 yılına tekâbül ettiğinden 1078 yılının kabul edilmesi kanaatindedir.²⁸⁸

Sâdık Vicdânî, Arap şairin “*İnne bâzallâhi sultâne’r-ricâl, câe fi’l-aşkî ve mâte fi’l-kemâl* (Allah’ın şahini, ricâlin sultanı aşk ile doğmuş kemal ile ömür sürmüş ve kemâl-i aşk ile Rabbine kavuşmuştur)” beytiyle doğumu, yaşı ve vefatına tarih düşmesini kaydederek doğum tarihinin 470 yılında olduğu görüşündedir. Çünkü beyitte geçen “aşk” ebced hesabıyla doğum tarihi 470’e, “kemâl” 91 yıl olan ömürlerine, “kemâl-i aşk” ise vefat tarihi 561’e işaret eder.²⁸⁹

²⁸³ Uludağ, *İslam Düşüncesinin Yapısı*, s. 116. Adalet Çakır, *Abdülkâdir-i Geylânî ve Kâdirilik*, İstanbul: İSAM Yayınları, 2012, C. I, s. 17. Tek, *Tarihi Süreçte Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 285.

²⁸⁴ Vicdânî, *Kâdirîyye*, s. 7. Vassâf, a.g.e., C. I, s. 51. Dilaver Gürer, *Abdülkâdir Geylânî*, 9. b., İstanbul: İnsan Yayınları, 2016, s. 55-56. Çakır, a.g.e., C. I, s. 63, 65. Mehmed Ali Aynî, *İslâmın Büyük Velisi Abdülkâdir Geylânî*, (trc. Tahir Yücel), İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2016, s. 42.

²⁸⁵ Vicdânî, a.g.e., a.yer. Süleyman Uludağ, “Abdülkâdir-i Geylânî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1988, C. I, s. 234. Gürer, a.g.e., s. 55.

²⁸⁶ Vassâf, a.g.e., C. I, s. 51.

²⁸⁷ Molla Câmî, a.g.e., s. 773. Çakır, a.g.e., C. I, s. 63.

²⁸⁸ Gürer, a.g.e., s. 57.

²⁸⁹ Vicdânî, a.g.e., a.yer.

Kaynaklarda, Abdülkâdir Geylânî'nin künyesinin Ebû Muhammed olduğunu söyler.²⁹⁰ Ancak *Nefhatü'r-Riyâzi'l-Âliye* müellifi Mehmed Rifat Efendi ise Ebû Sâlih künyesini kullanmaktadır.²⁹¹ Ali el-Kârî (1016/1607) ise onun hem Muhammed hem de Sâlih isminde iki oğlunun olduğundan bahseder.²⁹²

Vicdânî, Abdülkâdir Geylânî'nin babası tarafından şerif, annesi tarafından ise seyyid olduğunu belirtir. Babası aracılığıyla Hz. Hasan'a ulaşan şeceresini şu şekilde vermektedir:

- İmam Ali el-Murtezâ (k.v.) ve Hz. Peygamber'in kızı Fâtımatü'z-Zehrâ (r.a.)
- İmam Hasan el-Müctebâ b. İmam Ali el-Mürtezâ
- İmam Hasan el-Müsennâ b. Hasan el-Müctebâ
- İmam Abdullah el-Mahz b. Hasan el-Müsennâ
- İmam Mûsâ el-Cûn b. İmam Abdullah
- İmam Abdullah es-Sânî b. İmam Musa el-Cûn
- İmam Mûsâ es-Sânî b. İmam Abdullah es-Sânî
- İmam Dâvûd b. İmam Musa es-Sânî
- İmam Muhammed b. İmam Dâvûd
- İmam Yahyâ ez-Zâhid b. İmam Muhammed
- İmam Ebû Sâlih Musa Cengî-dost b. Yahyâ
- Ebû Muhammed Muhyiddîn Abdülkâdir²⁹³

Şattanûfi'nin (ö. 713/1314) kaydettiği nesep şeceresi ise şöyledir:

- Sultânü'l-enbiyâ Muhammed Mustafa
- İbnetühû Fâtımatü'z-zehrâ
- İbnühû İmam Hasan Rızâ
- İbnühû Hasannü'l-müsennâ
- İbnühû Abdü'l-mahz
- İbnühû Mûsâ el-Cûn
- İbnühû Abdullah
- İbnühû Mûsâ

²⁹⁰ Molla Câmi, a.g.e., s. 772. Vicdânî, a.g.e., s. 6. Vassâf, a.g.e., C. I, s. 50. Aynî, a.g.e., s. 42. Gürer, a.g.e., s. 56.

²⁹¹ Çakır, a.g.e., C. I, s. 65.

²⁹² Ali el-Kârî, *Nüzhetü'l-Hâturü'l-Fâtur fî Tercemeti Seyyidi's-Şerif Abdülkâdir*, İstanbul: Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1307, s. 9.

²⁹³ Vicdânî, a.g.e., a.yer.

- İbnühû Dâvûd
- İbnühû Muhammed Rızâ
- İbnühû Yahyâ ez-Zâhid
- İbnühû Abdullah
- İbnühû Mûsâ
- İbnühû Abdülkâdir-i el-Geylânî²⁹⁴

Şa'rânî²⁹⁵ (ö. 973/1565), Mehmed Rifat Efendi²⁹⁶ (ö. 1264/1848), Vassâf²⁹⁷ ve Dilaver Güre²⁹⁸, Şattanûfî ile aynı nesep şeceresini nakletmişlerdir. Ancak Vicdânî silsilede Abdülkâdir Geylânî'nin dedesi Abdullah'ı ya da bazı kaynaklardaki künyesiyle Ebû Abdullah'ı²⁹⁹ zikretmemiştir.

Vicdânî, annesi tarafından seyyid olan Abdülkâdir Geylânî'nin Hz. Hüseyin'e ulaşan şeceresini şu şekilde vermektedir:

- İmam Ali el-Murtezâ (k.v.) ve Hz. Peygamber'in kızı Fâtımatü'z-Zehrâ (r.a.)
- İmam Hüseyin ibnetühû Fâtımatü'z-Zehrâ³⁰⁰
- İmam Zeynelâbidîn Ali b. İmam Hüseyin
- İmam Muhammed el-Bâkır b. İmam Zeynelâbidîn
- İmam Cafer es-Sâdık b. İmam Muhammed el-Bâkır
- İmam Mûsâ el-Kâzım b. İmam Cafer es-Sâdık
- İmam Ali er-Rızâ b. İmam Mûsâ el-Kâzım
- İmam Muhammed el-Cevâd et-Takî b. İmam Ali er-Rızâ
- İmam Kemâleddin İsâ b. İmam Muhammed et-Takî
- İmam Abdullah b. İmam Kemâleddin
- İmam Mahmûd b. İmam Abdullah
- İmam Cemâleddin Muhammed b. İmam Mahmûd
- İmam Abdullah es-Savmaî ez-Zâhid b. İmam Muhammed

²⁹⁴ Nüreddin Ebü'l-Hasan Ali b. Yusuf b. Cerîr el-Lahmî eş-Şattânûfî, *Behcetü'l-Esrâr ve Ma'dinü'l-Envar fî Menâkibi's-Sâdeti'l-Ahyâr mine'l-Meşâyihî'l-Ebrâr*, Kâhire: el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-türâs, 2001, s. 187.

²⁹⁵ Adülvehhab eş-Şa'rânî, *Levâkihu'l-Envâr fî Tabakâti'l-Ahyâr: et-Tabakâti'l-Kübrâ*, (nşr. Abdurrahman Hasan Mahmud), Kahire: Mektebetü'l-Âdâb, 2001, C. II, s. 286.

²⁹⁶ Çakır, a.g.e., C. I, s. 52.

²⁹⁷ Vassâf, a.g.e., C. I, a.yer.

²⁹⁸ Güre, a.g.e., s. 58.

²⁹⁹ Güre ve Vassâf eserlerinde Ebû Abdullah şeklinde kaydetmişlerdir.

³⁰⁰ Vicdânî muhtemelen burada "امام حسين بن فاطمة الزهراء" ifadesini kullanmayı düşünmüştür. Çünkü "ابنته" ile istenilen mana aktarılamamaktadır.

- Ümmü'l-Hayr Emetullah Fâtıma bint-i Abdullah es-Savmaî
- Ebû Muhammed Muhyiddîn Abdülkâdir³⁰¹

Vicdânî'nin kaydettiği silsile Ali el-Kârî'nin verdiği silsile ile benzerlik göstermektedir.³⁰² Sadece Ali el-Kârî'nin sekizinci tabakada zikrettiği İmam Ebû Alâeddin'e Vicdânî yer vermemiştir.

Vassâf ise Vicdânî'nin verdiği silsilenin Hz. Cemâleddin'in babası ile İmam Cafer Sâdık'a ulaşan bir kolu olduğunu ifade ederek şu nesep silsilesini kaydeder:

- Emîri'l-Müminîn Hz. Ali b. Ebî Tâlib
- İmam Hz. Hüseyin
- İmam Zeynelâbidîn
- İmam Muhammed el-Bâkır
- İmam Cafer es-Sâdık
- Seyyid Ali el-Karz
- Seyyid Muhammed
- Seyyid Alâeddîn
- Seyyid Îsâ
- Seyyid Kemâl
- Seyyid Abdullah
- Seyyid Ebû Atâ
- Seyyid Tâhir
- Seyyid Ebû Muhammed (Mahmud)
- Seyyid Ebû Cemal
- Abdullah es-Savmaî
- Ümmü'l-Hayr Emetullah Fâtıma³⁰³

Bazı araştırmacılar Abdülkâdir Geylânî'nin seyyid ve şerif olduğunu kabul etmemektedir. Gürer bu meseleye ilk defa geniş bir şekilde temas eden kişinin Takıyyüddin Abdurrahman el-Vâsıtî (ö. 744/1344) olduğunu belirtir.³⁰⁴ Vâsıtî'ye göre

³⁰¹ Vicdânî, a.g.e., a.yer.

³⁰² Ali el-Kârî, a.g.e., s. 7.

³⁰³ Vassâf, a.g.e., C. I, s. 51.

³⁰⁴ Gürer, a.g.e., s. 59.

hiçbir nesepeçi Geylânî'nin şerifliğini söylemediğinden bu durum delilden yoksundur.³⁰⁵ Şattanufî'nin Geylânî doğduğunda annesinin altmış yaşında olduğu bilgisini vermesi³⁰⁶ Aynî'ye göre seyyid olmadığı iddialarını çürütmektedir. Çünkü altmış yaşında çocuk dünyaya getirmek sadece Kureyşli kadınlar için mümkündür. Bu durumda Geylânî'nin seyyid olduğuna işaret etmektedir.³⁰⁷

Abdülkâdir Geylânî'nin babası Ebû Sâlih Musa Cengî-dost hakkında detaylı bilgi bulunmamaktadır. Gürer'e göre cengî-dost lakabından dolayı savaşlarda kahramanlık göstermiş bir cengâverdi.³⁰⁸ Vassâf, Geylânî'nin babasını küçük yaşta kaybettiğini ve annesinin terbiyesinde yetiştiğini belirtir.³⁰⁹ Adalet Çakır çocukluk yıllarında "Ebû Abdullah es-Savmaî'nin torunu" olarak tanıdığını ve yetiştirilmesinde dedesinin de önemli bir rolü olduğunu ifade etmektedir.³¹⁰ Kaynaklara göre annesi Ümmü'l-Hayr Emetullah Fâtîma sâlihâ ve keramet sahibi bir kadındır.³¹¹ Dedesi ise Geylânî meşâyihinin büyüklerinden, kerametleri olan, duası makbul bir kimsedir.³¹² Bu bilgilerle Abdülkâdir Geylânî'nin ilmî ve tasavvufî bir çevrede yaşadığını anlaşılmaktadır.

Abdülkâdir Geylânî on sekiz yaşındayken 488/1095 tarihinde Bağdat'a gitmiştir.³¹³ Geylânî'nin Bağdat'a gitmesine neden olan menkıbe ise şöyledir: Abdülkâdir Geylânî annesinin aldığı öküzlerle çift sürmeye başlar. Bir gün öküzlerden biri Geylânî'ye "*Allah seni bunun için yaratmadı.*" deyince, bu sözden çok etkilenen Geylânî annesinin yanına gelerek ilim tahsili için Bağdat'a gitmek istediğini söylemiş ve kendisinden izin istemiştir.³¹⁴ Mehmed Rifat Efendi onun ilahî bir işaretle Bağdat'ı tercih ettiğini belirtir.³¹⁵

³⁰⁵ Takıyyüddin Abdurrahman el-Vâsıtî, *Tabakâtu Hırkatü's-Sûfiyye*, Kahire: Matbaatü'l-Behiyye, 1305, s. 50.

³⁰⁶ Şattanûfî, a.g.e., s. 190.

³⁰⁷ Aynî, a.g.e., s. 43.

³⁰⁸ Gürer, a.g.e., s. 60.

³⁰⁹ Vassâf, a.g.e., C. I, s. 52.

³¹⁰ Çakır, a.g.e., C. I, s. 61.

³¹¹ Zeynüddin Ömer İbnü'l-Verdî, *Tetimmetü'l-Muhtasar fî Ahbâri'l-Beşer: Tarihu İbni'l-Verdî*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996, C. II, s. 68. Şattanûfî, a.g.e., s. 188.

³¹² Molla Câmî, a.g.e., s. 772. Şattanûfî, a.g.e., s. 188. İbnü'l-Verdî, a.g.e., C. II, a.yer.

³¹³ Afifüddin Abdullah b. Es'ad Yâfiî, *Mir'âtü'l-Cenân ve İbretü'l-Yakzân fî Ma'rifeti mâ Yu'teberu min Havâdisi'z-Zamân*, Beyrut: Müessesetü'l-a'lemî li'l-Matbûât, 1970, C. III, s. 351. İbnü'l-Verdî, a.g.e., C. II, a.yer. Vicdânî, a.g.e., s. 7.

³¹⁴ Şattanûfî, a.g.e., s. 184. Vassâf, a.g.e., C. I, a.yer.

³¹⁵ Çakır, a.g.e., C. I, s. 72.

Tahsil hayatı boyunca kimseden sadaka kabul etmeyen Abdülkâdir Geylânî³¹⁶ Bağdat'ta Kur'an ilimleri, fıkıh, hadis ve belâgat okumuş ve pek çok âlimin rahle-i tedrisinden geçmiştir.³¹⁷ Vicdânî, Geylânî'nin hocalarından üç tanesinin ismini vermiştir. Bunlar, Kadı Ebû Sa'îd³¹⁸ Muharrimî (fıkıh), Ebu'z-Zekeriyâ et-Tebrizî (edebî ilimler), Ebû Bekir el-Muzaffer (hadis)'dir.³¹⁹ Kaynaklarda Abdülkâdir Geylânî'nin Hanbelî mezhebine mensup olduğu kaydedilmektedir.³²⁰ Bazı kaynaklarda ise verdiği fetvaların Hanbelî³²¹ ve Şâfiî mezhebine göre olduğunu belirtir.³²² Nizâmiye Medresesi'nde öğrenim görmesi onun Şâfiî fikhî okuduğunu göstermektedir.³²³ Kadı Ebû Sa'd el-Mübârek b. Ali b. Hüseyin el-Muharrimî'den Bâbülezc'deki medresesinde de Hanbelî fikhî okumuş³²⁴ ve fıkıh alanında öğrenci yetiştirmiştir. Adalet Çakır, Geylânî'nin hem aldığı eğitim hem de verdiği fetvalarla şöhret olması sebebiyle onu bir mezhep taklitçisi görmenin yanlış olduğunu ve kendisine "müçtehid" denmesinde bir sakınca olmadığını ifade eder.³²⁵

Abdülkâdir Geylânî fıkıh ilmini tamamladıktan sonra halktan uzaklaşmayı tercih edip sahraya çıkmış ve nefsiyle mücâhede ettiği sıkıntılı bir süreç geçirmiştir. Geylânî gece ve gündüz sahrada gezdiğini, bazen yaşadığı hallerden dolayı insanların onu öldü zannettiğini ve onda zuhur eden hallerin ağırlığından yanı üzere yatıp bunlardan kurtulmak için "*Muhakkak ki, zorlukla beraber bir kolaylık vardır. Muhakkak ki, zorlukla beraber bir kolaylık vardır.*"³²⁶ ayetlerini okuyup başını kaldırdığından ağırlığın gittiğini belirtir.³²⁷ Geylânî hem yaşadığı bu manevi haller hem de Bağdat'ta

³¹⁶ Vicdânî, a.g.e., s. 21, dipnot:1.

³¹⁷ Yâfiî, a.g.e., C. III, s. 355. Vassâf, a.g.e., C. I, s. 56. Aynî, a.g.e., s. 62-63. Gürer, a.g.e., s. 61-63. Çakır, a.g.e., C. I, s. 73-74.

³¹⁸ Dilaver Gürer Ebû Saîd Mahzûmî yerine Ebû Sa'd Muharrimî şeklinde kullanılmasının daha uygun olduğunu belirtmektedir (Gürer, a.g.e., s. 61, dipnot: 44).

³¹⁹ Vicdânî, a.g.e., s. 7.

³²⁰ Ebû'l-Ferec Cemâleddin Abdurrahman b. Ali İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fî Târihi'l-Ümem ve'l Mülûk*, (nşr. M. Abdülkâdir Ahmed Atâ, Mustafa Abdülkâdir Atâ), Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1992, C. XVIII, s. 173. İbnü'l-Verdî, a.g.e., C. II, a.yer. Vassâf, a.g.e., C. I, a.yer.

³²¹ Vicdânî, a.g.e., s. 23.

³²² Şattânûfi, a.g.e., s. 250. Şa'rânî, a.g.e., C. II, s. 288.

³²³ Aynî, a.g.e., s. 49. Çakır, a.g.e., C. I, s. 73.

³²⁴ İbnü'l-Cevzî, a.g.e., C. XVIII, s. 173.

³²⁵ Çakır, a.g.e., C. I, s. 78.

³²⁶ El-İnşirâh 94/5-6.

³²⁷ Şa'rânî, a.g.e., C. II, s. 287. Muhammed b. Ahmed Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ'*, (nşr. Şuayb el-Arnaût, Muhammed Nuaym Araksûsî), Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1985, C. XX, s. 444. Muhammed b. Yahya Tâzifi, *Kalâidü'l-Cevâhir fî Menâkibi's-Şeyh Abdülkâdir el-Cilânî*, Kahire: Matbaa-i Meymene, 1317, s. 10. Gürer, a.g.e., s. 63-64.

yaşanan siyasî, dînî problemler sebebiyle Bağdat'tan gitmeye düşünmüştür.³²⁸ Gitmeye karar verdiğini zaman biri tarafından durdurulmuş, daha sonradan onu durduran kişinin Şeyh Hammâd ed-Debbâs (ö. 525/1130) olduğunu anladığını belirtir.³²⁹

Abdülkâdir Geylânî sahralarda, Bağdat ve Kerh harabelerinde yirmi beş yıl dolaşmış ve bu süreyi riyazet ve mücahede ile geçirmiştir.³³⁰ Gürer'e göre Geylânî yirmi beş yıl kesintisiz halktan uzaklaşmamış, gerek duyduğunda uzlete çekilmiştir. Harabelerde dolaşıp ağır şartlarda yaşadığı riyazet ve mücahedeler ise 513 (1119) yılında Hammâd ed-Debbâs ile seyrüsülûke başlamasıyla son bulmuştur.³³¹ Şattanufi, Geylânî'nin sohbet şeyhi Hammâd ed-Debbâs'la³³² tanışmasının daha önce olduğunu gösteren rivayetleri kaydetmektedir.³³³ Bu sebeple Kâdiriyye, Hammâd ed-Debbâs'ın şeyhlerinden Ebû Bekr b. Hevâzin el-Hevvârî'ye nisbet edilen Hevvâriyye'nin bir kolu olarak görülmektedir.³³⁴

Ebû Sa'd el-Muharrimî'den (ö. 513/1119) hırka giyen Abdülkâdir Geylânî'nin tarikat silsilesi Hz. Peygamber'e ulaşmaktadır. Tarikat hırkası giydiği hadise ise şöyledir: Geylânî kendisine bir şey verilmediği sürece yiyip içmeyeceğine söz verdiği bir halvete girer. Kırk günün sonunda biri ona yemek getirdiğinde sözünü hatırlayıp yemekten vazgeçse de içinden “*el-cû', el-cû'*” (açlık, açlık) diye sesin geldiğini duyar. Şeyhi Ebû Sa'd el-Muharrimî, Geylânî'nin yanına gelerek açlık iniltisinin sebebini sorunca Geylânî'de nefsinin feryadı olduğunu ancak ruhunun İlâhî nurla doyduğunu söyler. Muharrimî onu evine yemeğe çağırır ancak Geylânî sözünden dolayı bu daveti kabul etmez. Hızır aleyhisselâm onu Muharrimî'nin evine götürür. Ebû Sa'd el-Muharrimî hazırladığı yemeği kendi eli ile Geylânî'yi doyurur ve ona tarikat hırkasını giydirir.³³⁵

Sâdık Vicdânî, Kâdiriyye tarikatının silsile bakımından Cüneyd-i Bağdâdî aracılığıyla Hz. Ali'ye (r.a.) ulaştığını belirtir. Ma'rûf-i Kerhî'nin İmam Ali er-Rızâ ve Davûd et-Tâî'den tarikat aldığından ve hangisinin doğru olduğuna karar vermeye

³²⁸ Gürer, a.g.e., s. 64.

³²⁹ Zehebî, a.g.e., C. XX, s. 445. Tâzifi, a.g.e., s. 12. Çakır, a.g.e., C. I, s. 80-81.

³³⁰ Vicdânî, a.g.e., s. 8.

³³¹ Gürer, a.g.e., a.yer.

³³² Şattanûfî, a.g.e., s. 309. İbnü'l-Verdî, a.g.e., C. II, s. 70. Yâfî, a.g.e., C. III, s. 353. Şa'rânî, a.g.e., C. II, s. 303. Zehebî, a.g.e., C. XX, s. 441. Molla Câmî, a.g.e., s. 774.

³³³ Şattanûfî, a.g.e., s. 11, 114. Çakır, a.g.e., C. I, s. 82.

³³⁴ Harîrîzâde, a.g.e., C. III, vr. 57a.

³³⁵ Şattanûfî, a.g.e., s. 127-128. Ali el-Kârî, a.g.e., s. 45. Vicdânî, a.g.e., s. 8-9.

kudreti olmadığından Vicdânî iki rivayeti de yazdığını söyler.³³⁶ Ma'rûf-i Kerhî'den öncesine ait silsileleri incelediğinde üç durumla karşılaştığını ifade eder. Bunlar:

1- Sûfiler arasında altın silsile olarak bilinen Peygamber hânedânına mensup yüce zevâtın isimleri yer almaktadır.

2- Tâbîînlerin efendisi Hasan el-Basrî'den feyz ve tarikat alan meşâyih'in silsilesi bulunmaktadır.

3- İcazetnamelerin metninde önce altın silsile yazılmış, ardından da 'diğer bir rivayete göre' kaydıyla bu altın silsileye mensup diğer meşâyih yazılmıştır.³³⁷

Vicdânî, Hz. Peygamber'e ulaşan iki silsileyi de şöyle kaydetmektedir. Birinci silsile:

- Seyyidü'l-evvelîn ve'l-âhirîn Muhammedü'l-Mustafa (s.a.v.)
- Ebü'l-Hüseyin İmam el-Mürtezâ b. Ebû Tâlib (k.v.) ve (r.a.)
- Ebû Abdullah İmam Hüseyin (r.a.)
- Ebû Muhammed İmam Zeynelabidîn Ali (r.a.)
- Ebû Ca'fer İmam Muhammed el-Bâkır (r.a.)
- Ebû Abdullah İmam Ca'fer es-Sâdık (r.a.)
- Ebü'l-Hasan İmam Mûsâ el-Kâzım (r.a.)
- Ebü'l-Hasan İmam Ali er-Rızâ (r.a.)
- Eş-Şeyhü'l-efham Ebû Mahfûz Ma'rûf Ali el-Kerhî (k.s.)
- Eş-Şeyh Ebu'l-Hasan Serî es-Sekatî (k.s.)
- Seyyidü't-Tâifetü's-Sûfiyye Cüneyd-i Bağdâdî (k.s.)
- Eş-Şeyh Ebû Bekir Dül' b. Ca'fer eş-Şiblî (k.s.)
- Ebü'l-Fazl Abdü'l-Vâhid b. Abdü'l-Azîz et-Temîmî (k.s.)
- Ebü'l-Ferec Yusuf et-Tarsûsî (k.s.)
- Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Yusuf el-Kureşî el-Hekkârî (k.s.)
- Kâdiyü'l-Kudât Ebî Sa'id el-Mübârek b. Ali el-Mahzûmî el-Bağdâdî (k.s.)
- Ebû Muhammed Muhyiddîn Abdülkâdir el-Geylânî (k.s.)³³⁸

³³⁶ Vicdânî, a.g.e., s. 10-11.

³³⁷ Vicdânî, a.g.e., s. 11.

³³⁸ İbnü'l-Arabî, *Kitâbü Nesebi'l-Hurka: Le livre de la filiation spirituelle*, (nşr. ve trc. Claude Addas), Merakeş: Dârü'l-Kubbeti'z-Zerkâ, 2000, s. 33-34. Vicdânî, a.g.e., s. 12.

İkinci silsile:

- Seyyidü'l-evvelîn ve'l-âhirîn Muhammedü'l-Mustafa (s.a.v.)
- Ebü'l-Hüseyn İmam el-Mürtezâ b. Ebû Tâlib (k.v.) ve (r.a.)
- Ebû Sa'id Hasan b. Yesâr el-Basrî (r.a.)
- Eş-Şeyh Habîbü'l-A'cemî (k.s.)
- Eş-Şeyh Davûd et-Tâî (k.s.)
- Eş-Şeyhü'l-efham Ebû Mahfûz Ma'rûf Ali el-Kerhî (k.s.)
- Eş-Şeyh Ebu'l-Hasan Serî es-Sekatî (k.s.)
- Seyyidü't-Tâifetü's-Sûfiyye Cüneyd-i Bağdâdî (k.s.)
- Eş-Şeyh Ebû Bekir Dülâ b. Ca'fer eş-Şiblî (k.s.)
- Ebü'l-Fazl Abdü'l-Vâhid b. Abdü'l-Azîz et-Temîmî (k.s.)
- Ebü'l-Ferec Yusuf et-Tarsûsî (k.s.)
- Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Yusuf el-Kureşî el-Hekkârî (k.s.)
- Kâdiyü'l-Kudât Ebî Sa'id el-Mübârek b. Ali el-Mahzûmî el-Bağdâdî (k.s.)
- Ebû Muhammed Muhyiddîn Abdülkâdir el-Geylânî (k.s.)³³⁹

Vicdânî, Hocasâde'nin *Hadikatü'l-Evliyâ*'sında³⁴⁰ aynı silsileyi aktardığını söylemektedir.³⁴¹ Vassâf, Vicdânî ile aynı silsileyi vermektedir. Ancak Vassâf, Ebü'l-Fazl Abdü'l-Vâhid b. Abdü'l-Azîz et-Temîmî'den silsilede bahsetmez.³⁴²

Abdülkâdir Geylânî'nin halktan uzak kaldığı dönem 521/1127 yılında vaaza başlamasıyla nihayete ermiştir.³⁴³ Geylânî bu durumu "*Konuşma bana hâkim oldu. Konuşmasam boğulacaktım.*" ifadeleriyle anlatır.³⁴⁴ Vaaza ilk olarak Muharrimî'nin Bâbüleze'deki medresesinde başlayan Geylânî'ye³⁴⁵ kürsiye çıkma emrini misal aleminde Hz. Peygamber'in (s.a.v.) verdiğini ve Hz. Ali'nin (r.a.) de onu desteklediğine dair menkıbe bulunmaktadır.³⁴⁶ Vaaza başlaması ile ilgili bir diğer rivayet ise Yusuf el-

³³⁹ İbnü'l-Arabî, a.g.e., s. 33-34. ³³⁹ Harîrîzâde, a.g.e., C. III, vr. 50b-51a, 56b-57a. Vicdânî, a.g.e., a.yer. Güner, a.g.e., s. 65-66. Çakır, a.g.e., C. I, s. 87-88.

³⁴⁰ Hocasâde Ahmed Hilmi, *Hadikatü'l-Evliyâ: Silsile-i Meşâyih-i Kâdiriyye*, İstanbul: Şirket-i Mürettebiye Matbaası, 1318, s. 35-36.

³⁴¹ Vicdânî, a.g.e., s. 11.

³⁴² Vassâf, a.g.e., C. I, s. 43.

³⁴³ Şattânûfî, a.g.e., s. 191. Hocasâde, a.g.e., s. 36.

³⁴⁴ Şattânûfî, a.g.e., s. 194. Zehebî, a.g.e., C. XX, s. 447.

³⁴⁵ Zehebî, a.g.e., C. XX, s. 441. Yâfiî, a.g.e., C. III, s. 354. Tâzîfî, a.g.e., s. 5.

³⁴⁶ Çakır, a.g.e., C. I, s. 100-101.

Hemedânî'nin (ö. 535/1140) ona “*Kürsüye çık ve konuş.*” şeklindeki tavsiyesidir.³⁴⁷ Adalet Çakır'a göre vaaza başlamasındaki sebeplerden biri de Geylânî'nin yetkinliğe ulaştığındaki durumuna Bağdatlıların ihtiyaç duyması ve halkın ananesine uygunluk göstermesidir.³⁴⁸

Vassâf ve Vicdânî'ye göre Abdülkâdir Geylânî vaaza başladıktan sonra halvete ve riyazete çekilmiş, Bağdat ve Kerh harabelerinde mücahedeye başlamıştır. Yirmi beş yıl süren mücahedeler sonucunda Bağdat'a dönerek tekrardan vaaz vermiş ve tesiri devam eden Kâdiriyye'nin kuruluşunu tamamlamıştır.³⁴⁹

Abdülkâdir Geylânî vaaza başladığı ilk günlerde az kişiye sesini duyursa da zamanla onu dinleyenlerin sayısı arttığından medresesini genişletmeyi tercih etmiştir.³⁵⁰ Medresenin genişletilmesi 528 (1134) yılında tamamlanmıştır.³⁵¹ Geylânî medresede öğleden önce hadis, hilâf, mezhep ve tefsir dersleri okuturken öğleden sonra ise Kur'an okunmuş, fikhî meselelerde fetva vermiş ve ahlak üzerine konuşmalar yapmıştır.³⁵² Geylânî vaazlarında akıcı ve samimidir. Cennet- cehennem, iyi-kötü gibi zıt kavramları bir arada zikretmiş, ayet ve hadislere çokça yer vermiştir. Sohbetinde bulunanlardan ona en uzakta dinleyen en yakınındaki gibi sesini duymuştur.³⁵³ Sohbet meclisinde olmadığı halde Geylânî'nin vaazını dinleyenlerin olduğunu belirten rivayetlerde bulunmaktadır.³⁵⁴ Örneğin, Şeyh Adî b. Müsâfir sopayla daire çizip dairenin içine girerdi. Abdülkâdir Geylânî'nin sözünü dinlemek isteyenleri de dairenin içine davet ederdi. Dairenin içine girenler onun sohbetini dinleme fırsatı bulmuş ve sözlerini ve o günün tarihini kaydedenler Bağdat'a geldiklerinde orada tutulan kayıtlarla karşılaştıklarında aynı olduğu görmüşlerdir.³⁵⁵ Vicdânî, Geylânî'nin vaaz meclislerinde ulemâ ve fukahânın ileri gelenleri, ârif ve şeyhlerin büyülerinin bulunduğunu belirtmektedir.³⁵⁶ Şeyh'ten sadece Müslümanlar değil gayr-i müslimlerde etkilenmiş³⁵⁷

³⁴⁷ Şattânûfî, a.g.e., s. 316. Zehebî, a.g.e., C. XX, a.yer.

³⁴⁸ Çakır, a.g.e., C. I, s. 117.

³⁴⁹ Vicdânî, a.g.e., s. 8-9. Vassâf, a.g.e., C. I, s. 56-57.

³⁵⁰ İbnü'l-Cevzî, a.g.e., C. XVIII, s. 173.

³⁵¹ Yâfî, a.g.e., C. III, a.yer. Tâzîfî, a.g.e., a.yer.

³⁵² Şa'rânî, a.g.e., C. II, s. 288.

³⁵³ Vicdânî, a.g.e., s. 20. Gürer, a.g.e., s. 68-69.

³⁵⁴ Vicdânî, a.g.e., a.yer.

³⁵⁵ Şattânûfî, a.g.e., s. 205. İbnü'l-Verdî, a.g.e., C. II, s. 68.

³⁵⁶ Vicdânî, a.g.e., a.yer.

³⁵⁷ Vicdânî, a.g.e., a.yer.

521/1127-28 yılında vaaza başlayan Abdülkâdir Geylânî vefatına kadar kırk yıl boyunca çarşamba akşamları ve cuma sabahları medresesinde fıkıh, hadis ve tefsir dersleri okutmuş, pazar sabahları da ribatında insanlara hitap etmiştir.³⁵⁸

Abdülkâdir Geylânî doksan yıllık ömrünün son ramazan ayında bir rahatsızlık geçirmiştir. Menkıbeye göre Ali b. Hîfî, Ebü'l-Hasan el-Cevsâkî, Necîb es-Sühreverdî ile aynı mecliste iken bir genç gelip ona “*Selam sana ey Allah'ın velisi. Ben ramazan ayıyım. Sana takdir olunandan dolayı senden özür diliyorum. Bu sizinle son bir araya gelişimiz.*” diyerek oradan uzaklaşır.³⁵⁹ Dilaver Gürer'e göre yaşamının son günlerinde ise ağır bir hastalığa yakalanmış hastalığı birkaç gün sürmüştür.³⁶⁰ Mehmed Ali Aynî ise sağlık durumunu ilerlemiş yaşı ile ilişkilendirmiş, bir hastalıktan bahsetmemiştir.³⁶¹ Vicdânî bu konu hakkında bilgi vermemektedir.

Geylânî'nin son anlarında yanında olan çocuklarından Abdülvehhâb tavsiyede bulunmasını isteyince Abdülkâdir Geylânî “*Takvâya ve tâate sarıl. Allah'tan başka hiç kimseden korkma. O'ndan başka hiç kimseden isteme. İhtiyacını Allah'tan iste. Her şeyi O'ndan talep et. O'ndan başka hiçbir kimseye bağlanma. Sadece O'na güven. Her şeyin başı tevhid.*” cevabını verir. Sözlerine şu şekilde devam etmektedir: “*Kalp Allah ile sahit, sıhhatli olursa ondan ne bir şey kopar ne de bir şey çıkar. Ben, kabuksuz özüm.*” Daha sonra ise çocuklarının etrafından çekilmesini istemiştir. Sebebini ise şöyle açıklar: “*Ben zâhirden sizinle beraberim, fakat bâtında başkalarıyla beraberim. Benimle sizin ve halkın arası, gökle yer arası kadardır. Ne beni bir başkasına ne de bir başkasını bana kıyaslamayın. Huzurumda başkaları var. Onlara yer açın. Onlara karşı edepli davranın. Burada büyük bir rahmet var. Onlara mekânı daraltmayın.*” Vefat anına kadar kendisi ve ailesinin bağışlanması için dua eden³⁶² Abdülkâdir Geylânî vefatı sırasında ise “*Kendisinden başka ilah olmayana sığındım. O Hay'dır, O Kayyûm'dur. O asla ölmez. Yok olma ona ulaşamaz. O Münezzehe'tir, Müteâl'dir. Kudretiyle üstün gelen, ölüm ile kulları üzerine Kahhâr olan Sübhân'dır. Allah'tan başka ilah yoktur. Muhammed, Allah'ın rasûlüdür.*” demiştir. Ancak oğlu Musa “üstün gelen” sözünü iyi

³⁵⁸ Şattânûfî, a.g.e., s. 202. Tâzîfî, a.g.e., s. 18, 38.

³⁵⁹ Şattânûfî, a.g.e., s. 49. Ali el-Kâri, a.g.e., s. 21.

³⁶⁰ Gürer, a.g.e., s. 72.

³⁶¹ Aynî, a.g.e., s. 97.

³⁶² Abdülkâdir Geylânî, *el-Fethu'r-Rabbânî*, (çev. Oman Güman), İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 2004, s. 404-405. Şattânûfî, a.g.e., s. 50. Gürer, a.g.e., a.yer. Çakır, a.g.e., C. I, s. 122-123.

telaffuz edemediğini, birkaç kere tekrarladıktan sonra yüksek sesle doğru söylediğini aktarır. Üç kere Allah diyerek vefat eder.³⁶³

Vicdânî, Geylânî'nin hicretin 561. yılında³⁶⁴ Rebûlâhir ayının 8. cumartesi gecesi (11 Şubat 1166)³⁶⁵ yatsı namazından sonra vefat ettiğini bazı kaynaklarda ise hicrî 562 yılının Rebûlâhir ayının 9. cumartesi gecesi olarak nakledildiğini kaydeder.³⁶⁶ Vassâf ise hicrî 561 senesinin Rebûlâhir'inde hastalandığını, ancak vefat günü ile ilgili bir tarih vermemiştir.³⁶⁷ Gürer vefat tarihini 8 Rebûlâhir 561 cumartesi günü, vefat anını ise o günün gecesi olarak belirtmektedir.³⁶⁸ Adalet Çakır ise Rifat Efendi'nin diğer tarikat ehli kişilerde olduğu gibi şeyhlerinin manevi ölümsüzlüklerine inandıkları için Geylânî'nin vefat tarihini zikretmediğini ifade eder.³⁶⁹

Abdülkâdir Geylânî'nin vefat haberiyle birlikte cenaze namazını kılmak için Bâbülezce'deki medresesinde büyük bir kalabalık toplanmış, cenaze namazını oğlu Abdülvehhâb kıldırması ve medrese revakının girişine defnedilmiştir.³⁷⁰ Vicdânî Hindistan'da her yıl Rebûlâhir ayının on birinci gününde, bazen de on yedinci günü Geylânî için Kur'an-ı Kerim okunduğunu ve sadaka dağıtıldığını, aynı merasimin Bağdat'ta Rebûlâhir ayının on yedinci günü yapıldığını söyler.³⁷¹ 1318 senesinin Nisan ayında Basra Vilayeti mektupçuluğuna tayin edildiği zaman Basra'ya giderken babası gibi Kâdiriyye tarikatına mensup olan annesinin ricası üzerine Abdülkâdir Geylânî'nin türbesini ziyaret ettiğini belirtmektedir.³⁷²

Kaynaklarda Geylânî buğday tenli, orta boylu, ince yapılı, geniş omuzlu, uzun saçlı ve sakallı, iri gözlü şeklinde tarif edilmektedir.³⁷³ Geylânî Bağdat'taki âlimler gibi giyinmiş ancak onlardan farklı olarak taylasan bırakan³⁷⁴ Abdülkâdir Geylânî kıyafetlerini pahalı ve güzel kumaşlardan seçmiştir. Vicdânî bunun sebebini gavsîyyet

³⁶³ Geylânî, a.g.e., s. 404. Gürer, a.g.e., s. 73. Çakır, a.g.e., C. I, s. 123.

³⁶⁴ Yâfiî, a.g.e., C. III, s. 347. Şa'rânî, a.g.e., C. II, s. 286.

³⁶⁵ İbnü'l-Cevzî, a.g.e., C. XVIII, s. 173.

³⁶⁶ Vicdânî, a.g.e., s. 33.

³⁶⁷ Vassâf, a.g.e., C. I, s. 62.

³⁶⁸ Gürer, a.g.e., a.yer.

³⁶⁹ Çakır, a.g.e., C. I, s. 122.

³⁷⁰ Gürer, a.g.e., s. 73-74. Çakır, a.g.e., C. I, a.yer.

³⁷¹ Vicdânî, a.g.e., s. 34.

³⁷² Vicdânî, a.g.e., s. 4, 34.

³⁷³ Şattânûfi, a.g.e., s. 190. İbnü'l-Verdî, a.g.e., C. II, s. 69. Yâfiî, a.g.e., C. III, s. 35. Vicdânî, a.g.e., s. 20. Çakır, a.g.e., C. I, s. 128.

³⁷⁴ Şattânûfi, a.g.e., s. 221. Şa'rânî, a.g.e., C. II, s. 287. Tâzîfi, a.g.e., s. 7. Vicdânî, a.g.e., s. 21.

gibi manevi mertebelerin en yücesinde bulunan bir kişi için en pahalı ya da en ucuz kumaş arasında bir fark olmamasıyla açıklar.³⁷⁵

Üçler, yediler, kırklar gibi unvanları bulunan Hak erenlerinin varlığından bahseden Vicdânî, bâtinî alemde yer alan bu hiyerarşinin en üst makamının kutbiyyet olduğunu söyler. Bu makama mücadele ve mücahede ile ulaşılmadığını Cenâb-ı Hakk'ın tevcihi ile ulaşılır. Kutbiyyet-i kübrâya yani gavsıyyet derecesine ise Allah'ın tevcihi ile gelen kişi avâm ve havâs herkese yardım eder.³⁷⁶ Vicdânî bir cuma günü meclisinde dönemin ileri gelen ulemâ, fukahâ ve meşâyihî bulunurken vaaz sırasında Geylânî'nin ilahî bir emirle “*Şu ayağım bütün Allah velilerinin boynu üzerindedir.*” demesi³⁷⁷ ile gavsıyyetini ilan ettiğini kaydeder. Orada bulunanlar da bu sözü kabul ederek başlarını eğmişlerdir. Sadece vaaz meclisinde olanlar değil aynı anda Ümmüabîde'de bulunan Seyyid Ahmed er-Rifâî, Şam'da Reslân ed-Dımaşkî, Tilimsan'da Ebû Medyen, Hakkari'de Adî b. el-Müsafir, Tafsunc'da Abdurrahman Tafsûncî, Harran'da Hayât b. Kays Harrânî, Sincar'da Süveyd Sincârî, Geylânî'nin sözünü tasdik ve kabul etmişlerdir. Vicdânî, Geylânî'nin bu sözünü şathiye olarak kabul etmemektedir.³⁷⁸ Adalet Çakır da bu sözü şathiye olarak kabul etmemekle birlikte sözün onun kutbiyyetine işaret olduğunu kaydeder.³⁷⁹

Kutbü'l-aktâb, bâzü'l-eşheb,³⁸⁰ muhyiddîn,³⁸¹ gavsü's-samedânî,³⁸² ferdü'r-rahmânî, esedü'r-ricâl, üstâdü'l-vücûd,³⁸³ Abdülkâdir Geylânî için kullanılan bazı sıfat ve lakaplardır. Geylânî'nin eserleri *el-Gunye li-Tâlibî Tariki'l-Hak*,³⁸⁴ *el-Fethu'r-Rabbânî ve'l-Feyzü'r-Rahmânî*,³⁸⁵ *Fütûhu'l-Gayb*,³⁸⁶ *el-Füyûzâtü'r-Rabbâniyye fî Evrâdi'l-Kâdiriyye*,³⁸⁷ *Mektûbât*,³⁸⁸ *Cilâ'ü'l-Hâtır min Kelâmi Şeyh 'Abdil-kâdir*,³⁸⁹

³⁷⁵ Vicdânî, a.g.e., a.yer.

³⁷⁶ Vicdânî, a.g.e., s. 13-15.

³⁷⁷ Şattânûfî, a.g.e., s. 14-15.

³⁷⁸ Şattânûfî, a.g.e., s. 17. Vicdânî, a.g.e., s. 16-19.

³⁷⁹ Çakır, a.g.e., C. I, s. 142.

³⁸⁰ Vassâf, a.g.e., C. I, s. 67. Gürer, a.g.e., s. 86-88. Çakır, a.g.e., C. I, s. 153.

³⁸¹ Şattânûfî, a.g.e., s. 118. Tâzifi, a.g.e., s. 56.

³⁸² Çakır, a.g.e., C. I, s. 152.

³⁸³ Vicdânî, a.g.e., s. 19.

³⁸⁴ Abdülkâdir Geylânî, *el-Gunye li-Tâlibî Tariki'l-Hak*, Süleymaniye Kütüphanesi, Bölüm: Esad Efendi, 000826, y.y.: Yazma, t.y.

³⁸⁵ Abdülkâdir Geylânî, *el-Fethu'r-Rabbânî ve'l-Feyzü'r-Rahmânî*, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Bölüm: Beyazıt, No: 003716, y.y.: Yazma, t.y.

³⁸⁶ Abdülkâdir Geylânî, *Fütûhu'l-Gayb*, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Bölüm: Beyazıt, No: 003444, y.y.: Yazma, t.y.

³⁸⁷ Abdülkâdir Geylânî, *el-Füyûzâtü'r-Rabbâniyye fî Evrâdi'l-Kâdiriyye*, İstanbul, 1864.

Sırrü'l-Esrâr ve Mazharatü'l-Envâr,³⁹⁰ *ed-Delâ'il*,³⁹¹ *es-Sirâcü'l-Vehhâc fî Leyleti'l-Mir'âc*,³⁹² *'Akîdetü'l-Bâzi'l-Eşheb'* dir.³⁹³ Kendisine ait olup olmadığı tespit edilemeyen tartışmalı eserlerde bulunmaktadır. Geylânî hakkında yazılan menâkıbnâmelerin başında ise Ali b. Yusuf Şattanûfî'nin eseri *Behcetü'l-esrâr ve ma'dinü'l-envâr* ile Muhammed b. Yahyâ et-Tâzefî'nin eseri *Kalâ'idü'l-cevâhir fî menâkıbi'ş-Şeyh 'Abdilkâdir* gelmektedir.³⁹⁴ Vicdânî, Geylânî'nin takvaya, tasavvufa ait marifet dolu sözlerinin *Melfûzât-ı Geylânî*³⁹⁵ ve *Melfûzât-ı Kâdiriyye*³⁹⁶ isimleriyle çeşitli dillerde bir araya getirilerek neşredildiğini, *Fütûhu'l-gayb* ve *Behcetü'l-esrar*'ın da onun bereketli nefeslerinden çıktığını, Arapça ve Farsça divanının olduğunu kaydeder.³⁹⁷

Abdülkâdir Geylânî'nin evliliği hakkında kaynaklarda yeterli bilgi bulunmamaktadır. Ancak Şehâbeddîn es-Sühreverdî (ö. 632/1234) *Avârifü'l-Maârif*'inde Geylânî'den Cenâb-ı Hakk'ın takdir ettiği bir zamanda dört hanımla evlendiği sözlerini nakletmektedir.³⁹⁸ Evliliklerinden kırk dokuz çocuk dünyaya gelmiştir. Çocuklarının yirmi yedisinin erkek, yirmi ikisinin ise kız olduğunu rivayet edilmektedir.³⁹⁹ Vicdânî, *İki Gavs-ı Enâm* isimli risalede on üç çocuğunun varlığından bahsedildiği halde on ikisinin isminin bulunduğunu,⁴⁰⁰ *Hadîkatü'l-Evliyâ*'da sayıları hakkında bilgi verilmeden on isim zikredildiğini⁴⁰¹ kaydeder.⁴⁰² Vicdânî, Geylânî'nin çocuklarının isimlerini şu şekilde sıralamaktadır:

- Şeyh Seyyid Abdülvehhâb⁴⁰³

³⁸⁸ Abdülkâdir Geylânî, *Mektûbât*, Süleymaniye Kütüphanesi, Bölüm: Celal Ökten, No: 000266, y.y.: Yazma, t.y.

³⁸⁹ Abdülkâdir Geylânî, *Cilâ'ü'l-Hâtır min Kelâmi Şeyh 'Abdil-kâdir*, Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, Bölüm: Hacı Selim Ağa, No: 000536, y.y.: Yazma, t.y.

³⁹⁰ Abdülkâdir Geylânî, *Sırrü'l-Esrâr ve Mazharatü'l-Envâr*, (thk. Ahmed Ferid el-Mezîdî), Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005.

³⁹¹ Abdülkâdir Geylânî, *ed-Delâ'il*, Süleymaniye Kütüphanesi, Bölüm: Hacı Mahmud Efendi, No: 004100, y.y.: Yazma, t.y.

³⁹² Abdülkâdir Geylânî, *es-Sirâcü'l-Vehhâc fî Leyleti'l-Mir'âc*, (trc. Ahmed Muhtar), Dersââdet: Mahmud Bey Matbaası, 1312.

³⁹³ Uludağ, a.g.m., s. 236. Gürer, a.g.e., s. 109-137. Çakır, a.g.e., C. I, s. 158-174.

³⁹⁴ Uludağ, a.g.m., s. 237.

³⁹⁵ *Melfûzât-ı Geylânî* isminde bir esere ulaşamadık.

³⁹⁶ *Melfûzât-ı Kâdiriyye* isminde bir esere ulaşamadık.

³⁹⁷ Vicdânî, a.g.e., s. 34.

³⁹⁸ Ebû Hafs Şehâbeddîn Ömer es-Sühreverdî, *Avârifü'l-Maârif* (nşr. Edîb Kemdânî-M. Mahmûd el-Mustafa), Mekke: Mektebetü'l-Mekkiyye, 2001, C. I, s. 288-289.

³⁹⁹ Zehebî, a.g.e., C. XX, s. 447. Tâzifî, a.g.e., s. 41.

⁴⁰⁰ Mihridin Arusî, *İki Gavs-ı Enâm: Abdülkâdir ve Abdüsselâm*, İstanbul: Hikmet Matbaa-i İslamiyesi, 1331, s. 46-47.

⁴⁰¹ Hocazâde, a.g.e., s. 72-74.

⁴⁰² Vicdânî, a.g.e., a.yer.

⁴⁰³ Şattanûfî, a.g.e., s. 241. Tâzifî, a.g.e., s. 42. Gürer, a.g.e., s. 70. Çakır, a.g.e., C. I, s. 194-196.

- Şeyh Seyyid Abdürrezzâk⁴⁰⁴
- Şeyh Seyyid Şemseddin⁴⁰⁵
- Şeyh Seyyid Seyfeddin
- Şeyh Seyyid Ebû Bekir Abdülazîz⁴⁰⁶
- Şeyh Seyyid Şerefeddin Îsâ⁴⁰⁷
- Şeyh Seyyid Fâzıl Abdülcebbâr⁴⁰⁸
- Şeyh Seyyid İbrahim⁴⁰⁹
- Şeyh Seyyid Muhammed
- Şeyh Seyyid Abdullah⁴¹⁰
- Şeyh Seyyid Yahyâ el-Fakîh⁴¹¹
- Şeyh Seyyid Mûsâ⁴¹²
- Seyyide Emetü'l-Cebbâr el-Ulviyye Fâtıma⁴¹³

Çocuklarının hepsi Abdülkâdir Geylânî'den tarikat hırkası giymiş, Seyyid Abdülvehhâb ve Seyyid Abdürrezzâk irşâd ve kerametleri ile meşhur olmuştur. Şeyh Seyyid Abdülvehhâb'dan bir kolun zuhur ettiğine rastlamadığımı ancak Şeyh Abdürrezzâk, Şeyh Abdülazîz, Şeyh Seyfeddin ve Şeyh Şemseddin'den çeşitli kolların kurulduğunu belirtmektedir.⁴¹⁴ Şeyh Abdürrezzâk'tan teselsül eden kollar çok çeşitli olup bunlardan dört tanesi İstanbul'a gitmiştir. Dört kolun hepsi özellikle ikinci ve üçüncü kol mensupları Rezzâkî adıyla anılmışlardır:

1- Şeyh Salih Kolu: Şeyh Sâlih'in Şeyh Abdürrezzâk'tan aldığı Kâdiriyye tarikatı, Şeyh İsmâil Rûmî tarafından Anadolu, Rumeli ve İstanbul'a getirilerek yayılmıştır.

2- Şeyh Abdullah el-Hüseynî Kolu: Şeyh Abdullah el-Hüseynî'nin Şeyh Abdürrezzâk'tan aldığı Kâdiriyye tarikatı, Şeyh Ali es-Sekkâf'ın halifesi Şeyh Ahmed

⁴⁰⁴ Şattânûfî, a.g.e., s. 243. Tâzîfî, a.g.e., s. 43. Gürer, a.g.e., a.yer. Çakır, a.g.e., C. I, s. 198-201.

⁴⁰⁵ Şattânûfî, a.g.e., s. 243-244. Gürer, a.g.e., a.yer. Çakır, a.g.e., C. I, s. 196-197.

⁴⁰⁶ Şattânûfî, a.g.e., s. 242. Tâzîfî, a.g.e., s. 42. Gürer, a.g.e., s. 70. Çakır, a.g.e., C. I, s. 197-198.

⁴⁰⁷ Şattânûfî, a.g.e., s. 241. Tâzîfî, a.g.e., a.yer. Gürer, a.g.e., s. 69. Çakır, a.g.e., C. I, s. 190-191.

⁴⁰⁸ Şattânûfî, a.g.e., s. 242. Tâzîfî, a.g.e., a.yer. Gürer, a.g.e., s. 69-70. Çakır, a.g.e., C. I, s. 191-192.

⁴⁰⁹ Şattânûfî, a.g.e., s. 243. Tâzîfî, a.g.e., s. 44. Gürer, a.g.e., s. 70. Çakır, a.g.e., C. I, s. 193.

⁴¹⁰ Şattânûfî, a.g.e., s. 244. Tâzîfî, a.g.e., s. 43. Gürer, a.g.e., a.yer. Çakır, a.g.e., C. I, a.yer.

⁴¹¹ Şattânûfî, a.g.e., a.yer. Tâzîfî, a.g.e., s. 43-44. Gürer, a.g.e., a.yer. Çakır, a.g.e., C. I, s. 196.

⁴¹² Şattânûfî, a.g.e., a.yer. Tâzîfî, a.g.e., s. 44. Gürer, a.g.e., s. 70-71. Çakır, a.g.e., C. I, s. 201-202.

⁴¹³ Vicdânî, a.g.e., s. 34-35. Rifat Efendi, Şeyh Ebü'l-Kasem Abdurrahman isminde bir çocuğundan bahsetmektedir (Çakır, a.g.e., C. I, s. 202).

⁴¹⁴ Vicdânî, a.g.e., s. 36.

b. Muhammed el-Akîl el-Mekkî ile İstanbul'a gitmiştir. Bu zâtın diğer üç silsileyle de Geylânî'ye nisbeti bulunmaktadır.

3- Şeyh Seyyid İmâdüddîn Kolu: Şeyh Seyyid İmâdüddîn'in Şeyh Abdürrezzâk'tan aldığı Kâdiriyye tarikatı, Şeyh Ahmed b. Muhammed el-Akîl el-Mekkî'nin Şeyh Ali b. Yahyâ'dan feyz almasıyla İstanbul'da ikinci kol ile birleşmiştir.

4- Şeyh Seyyid Osman el-Cîlî Kolu: Şeyh Ziyâeddin Abdurrahman Hâlis et-Tâlebânî el-Kerkûkî'nin halifeleri vasıtasıyla İstanbul'a gitmiştir. Birinci koldan Şeyh İsmâil Rûmî'ye mensup Rûmiyye şubesi olarak ayrıldığından bu kol bu şubenin adıyla anılmaktadır. Dördüncü koldan Şeyh Ziyâeddin Abdurrahman Hâlis et-Tâlebânî'ye nisbet edilen Hâlisiyye şubesi olduğundan mensupları bu adı taşımaktadır.⁴¹⁵

Vicdânî, birinci ve ikinci koldan gelen Edirne Kâdirîhânesi postnişini Şeyh Şâkir Efendi'den feyz almış Şeyh Mustafa Âhî Efendi'ye Âhiyye ismi ile bir şube kurucusu nazarıyla bakıldığını ancak şube kuruculuğu için gerekli olan içtihat ve teceddüd bilgisine rastlamadığını söylemektedir.⁴¹⁶

Şeyh Seyyid Şemseddin ile yayılan koldan Eşrefiyye şubesi ayrılmış, bu kolun kurucusu Eşrefzâde Şeyh Abdullah er-Rûmî tarafından İznik ve Bursa çevresinde yayılmış sonra İstanbul'a gitmiştir.⁴¹⁷

Şeyh Seyyid Abdülaziz'den yayılan kolda Bağdat'ta irşâd seccadesinin hâdimi Nakîbü'l-Eşrâf Şeyh Seyyid Ali Efendi ile İstanbul'a gitmiştir.⁴¹⁸

Nefha müellifi Rifat Efendi, Abdülkâdir Geylânî'nin en büyük oğlu Abdullah Geylânî'ye ait olan Kâdirî tarikat silsilesini kaydetmiştir. Bu silsile aynı zamanda Abdullah Geylânî vasıtasıyla devam eden soy şeceresi bilgisini de vermektedir.⁴¹⁹

Şeyh Abdülkâdir-i Geylânî

|

İbnühû eş-Şeyh Abdullah

|

İbnühû eş-Şeyh Muhammed

|

⁴¹⁵ Vicdânî, a.g.e., s. 36-37.

⁴¹⁶ Vicdânî, a.g.e., s. 37.

⁴¹⁷ Vicdânî, a.g.e., a.yer.

⁴¹⁸ Vicdânî, a.g.e., a.yer.

⁴¹⁹ Çakır, a.g.e., C. I, s. 204-205.

İbnühû eş-Şeyh Yahyâ
|
İbnühû eş-Şeyh Zekerıyyâ
|
İbnühû eş-Şeyh Muhammed
|
İbnühû eş-Şeyh Ahmed
|
İbnühû eş-Şeyh Ali
|
İbnühû eş-Şeyh Abdullah
|
İbnühû eş-Şeyh Abdurrahman
|
İbnühû eş-Şeyh Muhyiddin⁴²⁰

Sâdık Vicdânî tarikat hırkasını şöyle tanımlar: Bir tarikata intisap ve zikrullaha devam etmek suretiyle menzilleri geçerek irşâd mertebesine ulaşanlara şeyhleri tarafından mühürlü icâzetnâme verilir. Bu icâzetnameyi vermeye hırka giydirmek, almaya da hırka giymek denilmektedir. Merasim ve dualarla tâc giydirilir.⁴²¹ Bir mürşidden tarikat hırkası giyerek hilafet almış tarikat müntesibi, diğer tarikata mensup kâmil bir şeyhe rastlar, ondan istifade eder ve feyz alırsa onda manevi bir mensubiyet ve bağlılık olur. Buna da teberrük hırkası denir. Teberrük hırkası giyenler mürşidin tarikatını neşredemezler.⁴²²

Sâdık Vicdânî, Abdülkâdir Geylânî'den teberrük hırkası giyenlerin en meşhurlarını şu şekilde sıralamaktadır:

1- Medeniyye tarikatının pîri Şeyhü'l-âşıkîn Ebû Medyen Şuayb el-Mağribî el-Ensârî et-Tilimsânî (k.s.)

2- Sehliyye tarikatının meşhur şeyhlerinden İmam Kudve Ebû Ömer u Osman b. Merzûk Selâmet el-Kureşî el-Mısırî (k.s.)

⁴²⁰ *Tomâr-ı Turuk-ı 'Alıyye'* de böyle bir silsileye rastlamadık.

⁴²¹ Vicdânî, a.g.e., s. 24.

⁴²² Vicdânî, a.g.e., s. 25.

- 3- Sirâc-ı Evliya eş-Şeyh Ali b. Hibetî-i Zerîrânî (k.s.)
- 4- Tâc-ı Asfîyâ Baka b. Butûnher Melekî (k.s.)
- 5- Sühreverdiyye tarikatının pîri Şehâbeddin Sühreverdî (k.s.)⁴²³

Sâdık Vicdânî, Abdülkâdir Geylânî'den tarikat hırkası giyenlerin en meşhurlarını ise şu şekilde sıralamaktadır:

- 1- Kadı Ebû Ya'lâ b. Ferrâ (k.s.)
- 2- Şeyh Ebû Ömer Osman b. İsmâil Sa'dî (k.s.)
- 3- Mısır Müftüsü Ebû Ali Hasan b. Râfi'ü'l-Ensârî ed-Dimyâtî (k.s.)

Bu zâtlar devrin en büyük âlim ve fıkıhçılarından idiler.

- 4- İmam Abdullah Abdulganî b. Abdulvâhid el-Makdisî (k.s.)
- 5- İmam Ebû Ömer Muhammed b. Kudame el-Makdisî (k.s.)
- 6- İmam Ebû İshak el-Makdisî (k.s.)
- 7- İmam Muvaffaküddîn el-Makdisî (k.s.)

Bu zâtlar Cenâb-ı Gavs'ın en büyük halifelerinden olup, Kâdiriyye tarikatını Kudüs ve çevresinde yaymışlardır.

8- Kudvetü'l-Evliya Ebu'l-Hasan Ali b. İbrahim el-Haddâd el-Yemenî (k.s.) (Bu zâtta Cenâb-ı Gavs'ın halifelerinden olup, Yemen'de Kâdiriyye tarikatını yaymıştır.)

9- Şeyh Celîlü'l-Kadr Ebû Muhammed Abdullah el-Esedî (k.s.)

10- Ebû Hafs Ömer b. Ahmed el-Yemenî (k.s.)

11- Seyyidü'l-Evliyâ Ebû Muhammed Abdullah el-Büveynî (k.s.)

12- Şeyhü'l-İslâm İbrahim el-Mekkî el-Ba'l-bekkî el-Betâyihi (k.s.)

Bu iki zâtta Cenâb-ı Gavs'a mensub olup, hırkaları Cenâb-ı Gavs'ın en büyük halifelerinden Şeyh Ebû Abdullah Muhammed el-Betâyihi tarafından giydirilmiştir.

13- İmam Ebu'l-Bekâ el-Akberî ed-Darîr (k.s.)

14- Irak Müftüsü Şeyh Ebû Bekir Abdullah b. Hamza et-Temîmî es-Sıddîk (k.s.)

15- Şeyh Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Belhî (k.s.)

16- Şeyhu'l-Kudve Ebû Ömer Osman es-Sarîfeynî (k.s.)

17- Ebû Muzaffer Mansûr b. Mubârek el-Vâsîtî (k.s.)

18- Seyyid Şerif Ebû Abdullah Muhammed Hızır el-Hüseynî (k.s.)

19- Şeyh Ebu'l-Hasan Ali el-Ma'rûf bi-inî'l-Hammâmî (k.s.)

⁴²³ Vicdânî, a.g.e., s. 29.

Bu zâtlar Cenâb-ı Gavs'ın büyük halifelerindendir.

- 20- Hâdimü'l-Gavs Şeyh Muzaffer el-Cemâl (k.s.)
- 21- Hâdimü'l-Gavs Şeyh Ebu Muhammed Şâvir Sebtî (k.s.)
- 22- Bevvâb Şeyh Ubbâd (k.s.)
- 23- Şeyh Ebû Bekir Hammâmî (k.s.)
- 24- Şeyh Ebû Muhammed Dâvûd el-Hâik (k.s.)
- 25- Şeyh Sadakatü'l-Bağdâdî (k.s.)
- 26- Şeyh Ebî Muhammed Yûnus b. Yahyâ Hâşimî (k.s.)
- 27- Şeyh Ebu's-Su'ûd Ahmed el-Harîmî el-Attâr (k.s.)
- 28- Şeyh Ebû Abdullah Kâid el-Evanî (k.s.)
- 29- Şeyh Muhammed b. Abdullatif Teresî (k.s.)
- 30- Şeyh Umran Kemîmânî (k.s.)
- 31- Şeyh Abdûlmelik Ziyâl (k.s.)
- 32- Şeyh Muhammed el-Ezherî es-Sarîfeynî (k.s.)
- 33- Şeyh Ebû Muhammed Müferric-i Nisyânî (k.s.)
- 34- Şeyh Seyyid Ebu'l-Feth Hâşimî (k.s.)
- 35- Şeyh Ebu'l Hayr Muhammed b. Gunye (k.s.)
- 36- Şeyh Ebû Hadramî Ömer el-Gazzâl (k.s.)
- 37- Şeyh Halîl es-Sarsarî (k.s.)
- 38- Şeyh Ali b. Abdurrahman el-Haddâd (k.s.)
- 39- Şeyh Ebu'l-Berekât Ali Feth Bağdâdî (k.s.)
- 40- Şeyh Ebu'l-Fütûh Nasr b. el-Hudayrî (k.s.)

Bu zâtlar vakitlerinin çoğunu Cenâb-ı Gavs'ın yanında geçirip onun kudsî ve değerli sözlerini ezberleyip nakleden halifelerinin meşhurlarındandır.⁴²⁴

Bendîce-i Ezciyye fıkıhçılarının tamamının Geylânî'nin halifelerinden olduğu bilgisi de Kâdiriyye menâkıbnâmelerinde yer almaktadır.⁴²⁵ Vicedânî'ye göre Abdülkâdir Geylânî'nin halifelerinin en önemlisi Ebu'l-Kâsım Ömer b. Mesud el-Bezzâr'dır. Geylânî'nin irtihalinden sonra onun yerine geçmiştir.⁴²⁶

⁴²⁴ Vicedânî, a.g.e., s. 29-30.

⁴²⁵ Vicedânî, a.g.e., s. 30.

⁴²⁶ Vicedânî, a.g.e., s. 31.

2. KÂDİRİYYE ŞUBELERİ

Kâdiriyye'nin kuruluş ve ortaya çıkış zamanı bakımından ilk tarikat olduğunu söyleyen Sâdık Vicdânî, ulaştığı üç kaynaktan Kâdiriyye'nin kollarını nakletmiştir.⁴²⁷

Bunlar:

*Esmâr-ı Ezhâr*⁴²⁸ isimli eserden: Esediyye, Ekberiyeye, Makdisiyye, Garîbiyye, Eşrefiyye, Rûmiyye, Yâfi'iyeye, Hammâdiyye, Halâliyye, Hindiyye.⁴²⁹

Mir'âtü't-Turuk'dan: Esediyye, Ekberiyeye, Makdisiyye, Garîbiyye, Eşrefiyye, Rûmiyye, Yâfi'iyeye, Hammâdiyye, Hilâliyye, Hindiyye.⁴³⁰

Lügat-ı Tarihiyye ve Coğrafiyye'den: Esediyye, Ekberiyeye, Makdisiyye, Garîbiyye, Eşrefiyye, Rûmiyye, Yâfi'iyeye, Sumâdiyye, Hilâliyye, Hindiyye.⁴³¹

Ayrıca İsmâ'iliyye, Müşâvi'iyeye, Medyeniyye, Medeniyye, 'İseviyye, Sühreverdiyye, Şâzeliyye, Bedeviyye, Sa'diyye, Zeyniyye isimlerine de rastladığını ve Kâdiriyye tarikatına nisbet edilen yirmi kadar şubenin bilgilerinde hata ve tekrarların olduğunu belirtmiştir.⁴³²

Vicdânî, *Esmâr-ı Esrâr* ve *Mir'âtü't-Turuk*'ta geçen Hammâdiyye şubesi hakkında pek çok araştırma yapmıştır. Her iki risâlenin müellifi de *Lügat-ı Tarihiyye ve Coğrafiyye*'de geçen Sumâdiyye'yi Hammâdiyye şeklinde nakletmiştir. Vicdânî'ye göre Kâdiriyye'nin Hammâdiyye ismiyle bir şubesi bulunmamaktadır.⁴³³ Aynı şekilde *Esmâr-ı Esrâr*'da geçen Halâliyye de Hilâliyye şeklinde yanlış yazılmıştır. Öte yandan *Tomar*'da İsmâ'iliyye, Rûmiyye'nin; Müşâvi'iyeye'nin de Esediyye'nin diğer isimleri hatta asıl isimleri olarak zikretmiştir.⁴³⁴

Vicdânî'nin inceleme ve araştırmalarına göre Medyeniyye, Ebû Medyen el-Mağribî tarafından kurulmuş müstakil bir tarikat olup pîrinin, Abdülkâdir Geylânî'den teberrük hırkası giymiş olmasından dolayı Kâdiriyye'nin şubesi kabul edilir. Medeniyye ise Şeyh Muhammed b. Hamza Zâfir el-Medenî'ye mensup Şâzeliyye tarikatının

⁴²⁷ Vicdânî, a.g.e., s. 38-39.

⁴²⁸ Vicdânî burada *Esmâr-ı Esrâr* eserini kastetmektedir.

⁴²⁹ Mehmed Sâmi, *Esmâr-ı Esrâr*, İstanbul: Cemal Efendi Matbaası, 1316, s. 5.

⁴³⁰ Bandırmalızâde Ahmed Münib, *Mir'âtü't-Turuk*, İstanbul: Cemal Efendi Matbaası, 1306, s. 6.

⁴³¹ Rıfat Efendi, a.g.e., C. IV, s. 236.

⁴³² Vicdânî, a.g.e., s. 39.

⁴³³ Vicdânî, a.g.e., a.yer.

⁴³⁴ Vicdânî, a.g.e., a.yer.

şubesidir. Medyeniyye ve Medeniyye aralarındaki yazım benzerliklerinden dolayı yanlış yazılmış ve birbirleriyle karıştırılmıştır.⁴³⁵

Sâdık Vicdânî, Şâzeliyye, Bedeviyye, Sa'diyye gibi müstakil tarikatların Kâdiriyye'nin şubesi kabul edilmelerinin sebebini, silsilelerinde Ebû Medyen Şu'ayb'ın bulunması ve Ebû Medyen'e mensup olan Medyeniyye tarikatının Kâdiriyye'nin bir şubesi kabul edilmesi olarak göstermektedir.⁴³⁶ Halbuki her üç tarikat da ana tarikatlardan olup farklı coğrafyalarda farklı zaman dilimlerinde kurulmuştur.

Şehâbeddin Sühreverdî'nin Abdülkâdir Geylânî'den teberruk hırkası giymiş olmasından dolayı Kâdiriyye'nin kolu olarak gösterilen Sühreverdîyye de ana tarikatlardandır. Dolayısıyla Vicdânî'ye göre Sühreverdîyye tarikatının Kâdiriyye şubelerinden biri kabul etmek doğru olmaz. Çünkü tarikatın pîri olan Şehâbeddin Sühreverdî tarikat hırkasını amcası Ebu'n-Necîb Ziyâeddin Abdülkâhir Sühreverdî'den almış olup silsilesi de ayrıdır.⁴³⁷

Vicdânî, müridlerin kendi tarikatlarını diğerlerinden üstün görmelerinin ve diğer tarikatları kendi tarikatlarının birer şubesi kabul etmelerinin bu gibi karışıklıklara sebep olduğunu belirtir. Onların hürmetten dolayı kendi tarikatlarını üstün görmenin makul karşılanabileceğini ancak diğer tarikatları şube olarak kabul etmenin takdir ve tasvip edilemeyeceğini de ifade etmektedir.⁴³⁸ Uzun araştırmaları ve incelemeleri sonucunda Kâdiriyye'nin şubelerini on iki olarak tespit eden Vicdânî kuruluş ve ortaya çıkışları itibarıyla bunları şöyle sıralar: Esediyye, İseviyye, Ekberiyeye, Yâfi'iyye, Eşrefiyye, Hilâliyye, Rûmiyye, Garîbiyye, Hâlisiyye, Hammâdiyye-Sumâdiyye, Makdisiyye.⁴³⁹

Hüseyin Vassâf ise Kâdiriyye'nin şubelerini Esediyye, İseviyye, Ganiyye-i Kâdiriyye, Yâfi'iyye, Eşrefiyye, Hilâliyye, Rûmiyye, Garîbiyye, Hâlisiyye, Hammâdiyye, Makdisiyye, Enveriyye, Müştâkiyye olarak belirtir.⁴⁴⁰

Nihat Azamat kırk altı adet Kâdiriyye'ye ait şube tespit etmiştir. Bunlar: Hikemiyye, Esediyye, Beceliyye, İseviyye, Fârızıyye, Ehdeliyye, Gaysiyye, Uceyliyye, Nehâriyye, Zeylaiyye, Tavâşiyye, Müşerriyye, Yâfi'iyye, Cebertiyye, Dâvûdiyye, Urâbiyye, Eşrefiyye, Bekkâiyye, Cüneydiyye, Gavsıyye, Kemâliyye, Kumeysiyye,

⁴³⁵ Vicdânî, a.g.e., s. 39-40.

⁴³⁶ Vicdânî, a.g.e., s. 40.

⁴³⁷ Vicdânî, a.g.e., a.yer.

⁴³⁸ Vicdânî, a.g.e., s. 40-41.

⁴³⁹ Vicdânî, a.g.e., s. 41.

⁴⁴⁰ Vassâf, a.g.e., C. I, s. 69-70.

Nevşâhiyye, Sumâdiyye, Rûmiyye, Bû Aliyye, Nablusiyye, Hilâliyye, Semmâniyye, Ammâriyye, Nesîmiyye, Resmîyye, Menzeliyye, Muhtâriyye, Müştâkiyye, Hâlisiyye, Fâziliyye, Enveriyye, Niyâziyye, Kesnezâniyye, Mürîdiyye, Kâsîmiyye, Mikşâfiyye, Garîbiyye, Zincîriyye, Şer’iyye.⁴⁴¹ Biz bu bölümde Sâdık Vîcdânî’nin konu edindiği şubeleri inceleyeceğiz.

2.1. Vehhâbiyye

Sâdık Vîcdânî, Şeyh Seyyid Abdülvehhâb’dan bir kolun zuhur ettiğine rastlamadığını belirtmektedir.⁴⁴² Bunun yanı sıra Harîrîzâde ise Rifâiyye’nin Fazliyye kolunun pîri Seyyid Cemâleddîn Muhammed b. Fazlullah el-Hindî el-Burhanpûrî’nin (ö. 1029/1619) Kâdiriyye tarikatı icâzetnâmelerinden birinin Abdülvehhâb aracılığı ile Geylânî’ye ulaştığını nakletmektedir.⁴⁴³

Vassâf, Anadolu’da ortaya çıkan Kâdiriyye’nin Müştâkiyye şubesinin pîri Muhammed Mustafa Müştâk-ı Bitlîsî’nin (ö. 1172/1247) silsilesi Abdülvehhâb vasıtasıyla Abdülkâdir Geylânî’ye ulaştığını kaydetmektedir. Aynı silsilede Hindistan’da ilk Kâdirî dergahını kuran Muhammed Gavs’ın⁴⁴⁴ Abdülvehhâb’ın halifesi olduğu görülmektedir.⁴⁴⁵

Adalet Çakır, *Nefha* ve Osmanlı Türkçesi ile yazılmış eserlerde Vehhâbiyye isminde bir şubeden bahsedilmediğini söyler. Ancak müelliflerin Abdülkâdir Geylânî’nin oğlu Abdülvehhâb aracılığıyla Geylânî’ye ulaşan silsileyi böyle bir isimlendirmede bulunmadan naklettiklerini ve bu silsile ile bir kol kurulduysa onu belirttiklerini ifade eder.⁴⁴⁶

Nefha’da yer alan silsile Şeyh Hüseyin Hamdi’ye kadar kısmıyla Abdülvehhâb Geylânî’nin neslinden gelenlerin nesep şeceresi olmakla birlikte şu şekildedir:⁴⁴⁷

⁴⁴¹ Nihat Azamat, “Kâdiriyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2001, C. XXIV, s. 134-135.

⁴⁴² Vîcdânî, a.g.e., s. 36.

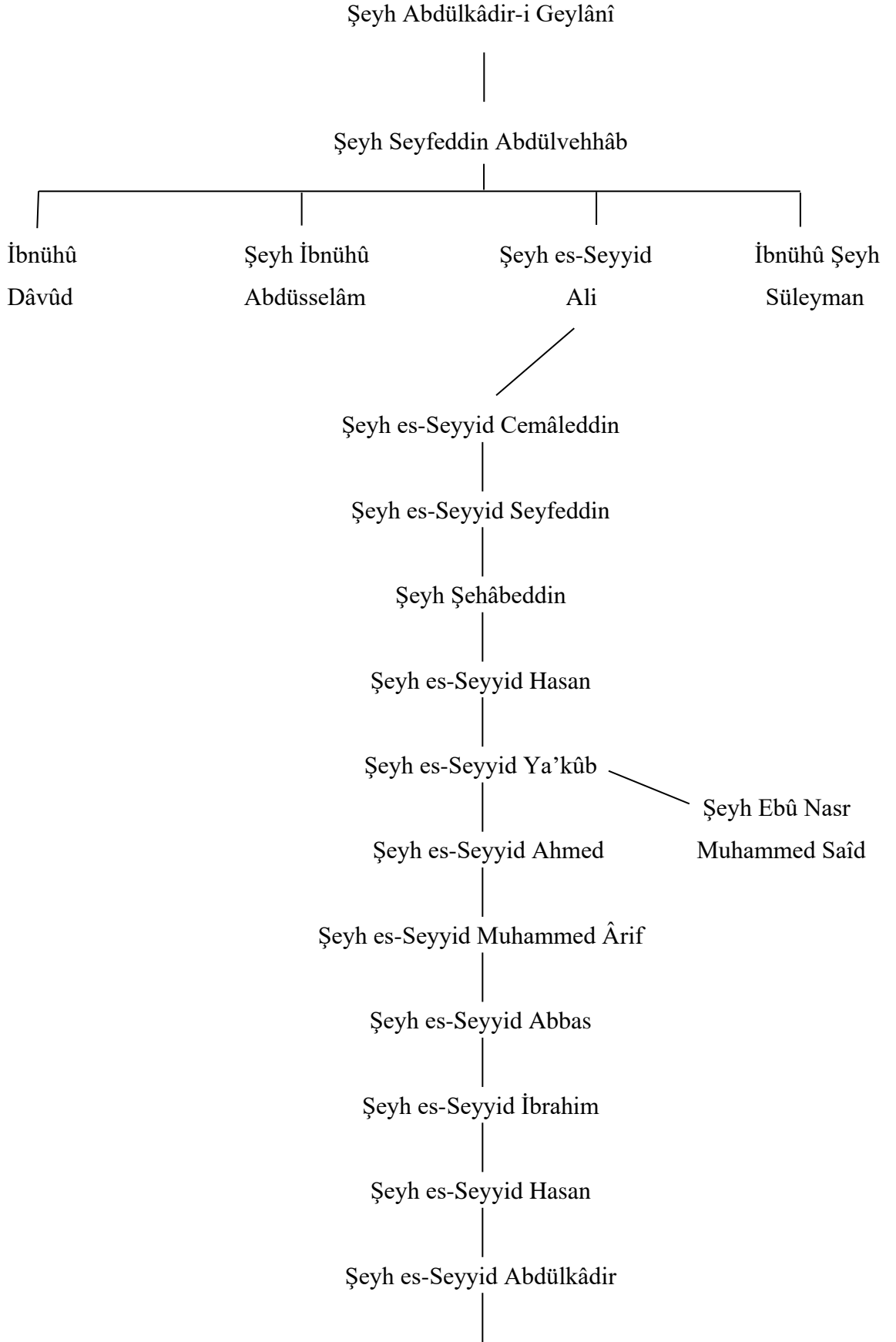
⁴⁴³ Harîrîzâde, a.g.e., C. III, vr. 54a.

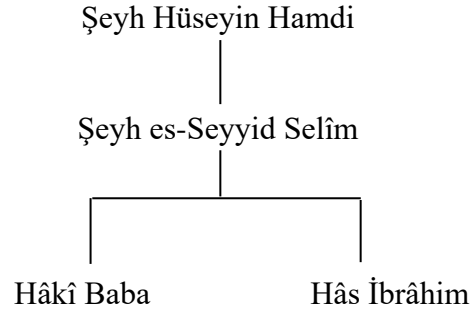
⁴⁴⁴ Azamat, a.g.m., s. 132.

⁴⁴⁵ Vassâf, a.g.e., C. I, s. 155-156.

⁴⁴⁶ Çakır, a.g.e., C. I, s. 212.

⁴⁴⁷ Çakır, a.g.e., C. I, s. 213-214.

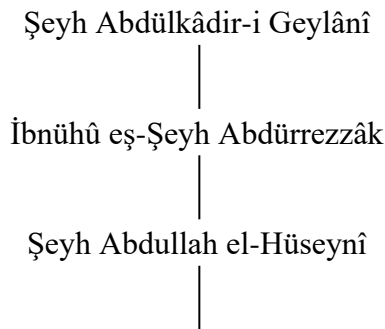

2.2. Rezzâkıyye

Sâdık Vîcdânî ve günümüz araştırmacıları dışında Rezzâkıyye ifadesi kullanılmamıştır. Kullanılmamasının sebebi ise Abdürrezzâk Geylânî aracılığıyla Abdülkâdir Geylânî'ye ulaşan silsilesidir.⁴⁴⁸

Vîcdânî'ye göre Şeyh Abdürrezzâk'tan teselsül eden kolların çok çeşitli olduğunu, bunlardan Şeyh Salih, Şeyh Abdullah el-Hüseyinî, Şeyh Seyyid İmâdüddîn ve Şeyh Seyyid Osman el-Cîlî kolları İstanbul'a gitmiştir. Bu kolların hepsi özellikle ikinci ve üçüncü kol mensupları Rezzâkî adıyla anılmaktadır.⁴⁴⁹

Harîrîzâde Kâdiriyye'nin şubelerinden beşincisinde Abdürrezzâk'ın ismini kaydetmiş ve ondan gelen silsileleri nakletmiştir.⁴⁵⁰ Rifat Efendi ise *Nefha*'da Şeyh Abdürrezzâk'a ait dört silsileden söz etmektedir. Bunlardan bir tanesi Silsile-i Hindî'dir. Bu silsile aracılığıyla Abdullah el-Hüseyinî Hindistan'da irşâd faaliyetlerini sürdürmekle birlikte Kâdiriyye tarikatını Nakşibendiyye'nin Müceddidiyye kolu ile birleştirmiştir. Silsile-i Hindî şu şekildedir:⁴⁵¹

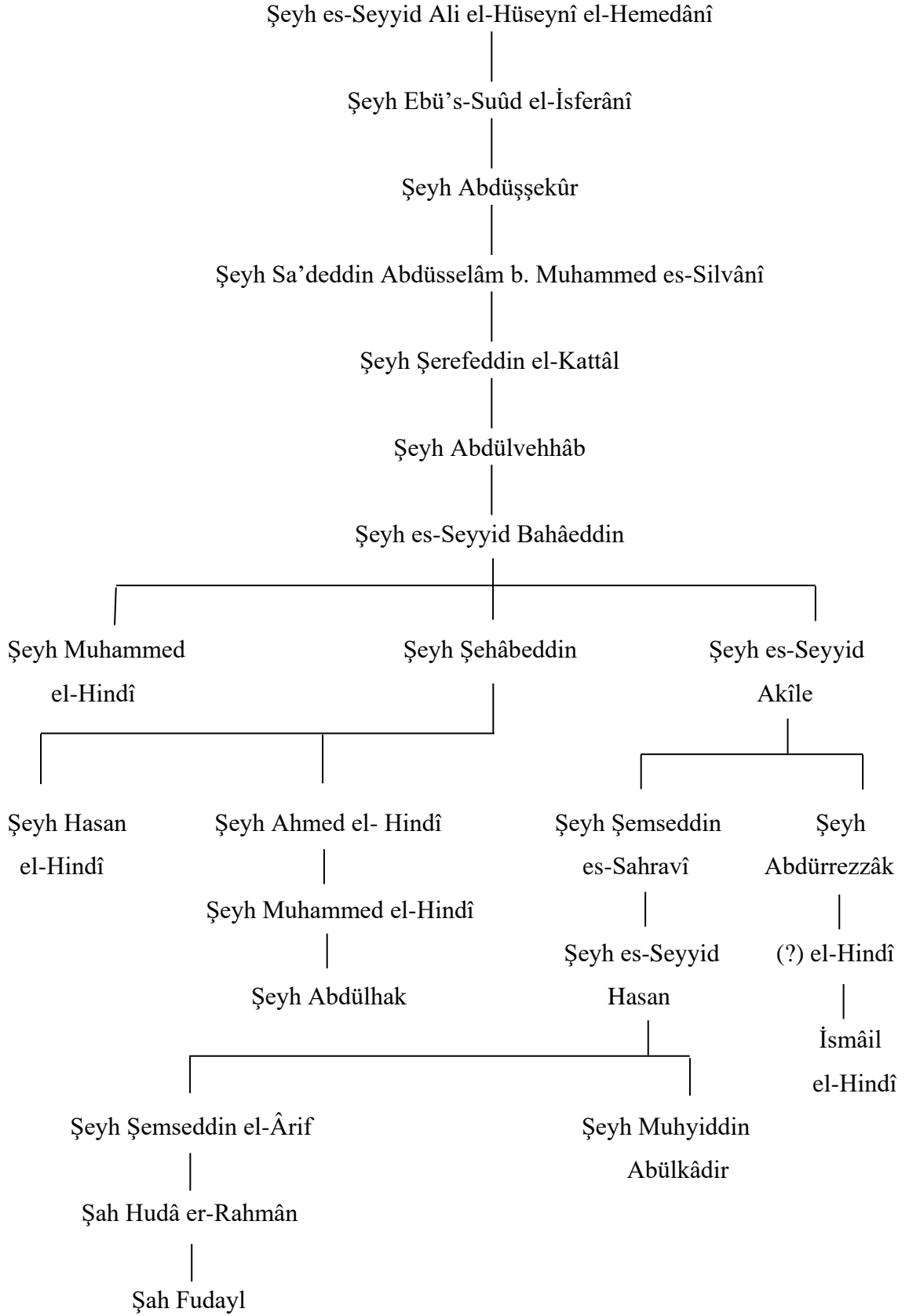

⁴⁴⁸ Çakır, a.g.e., C. I, s. 230.

⁴⁴⁹ Vîcdânî, a.g.e., s. 37.

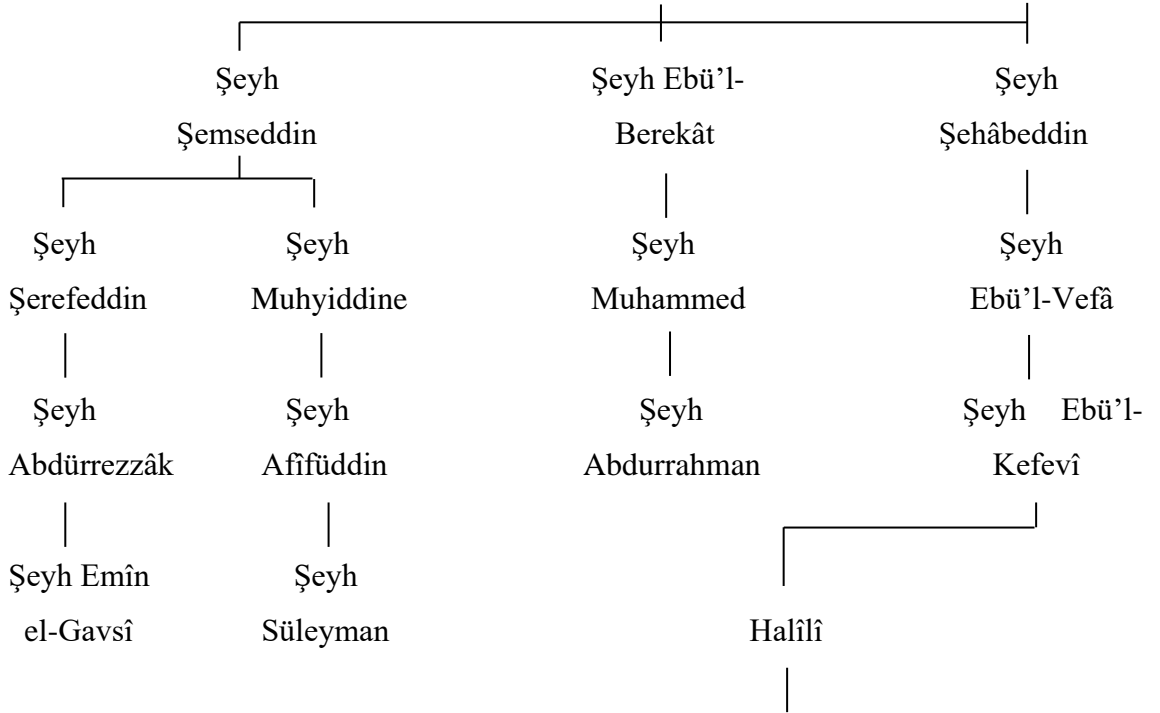
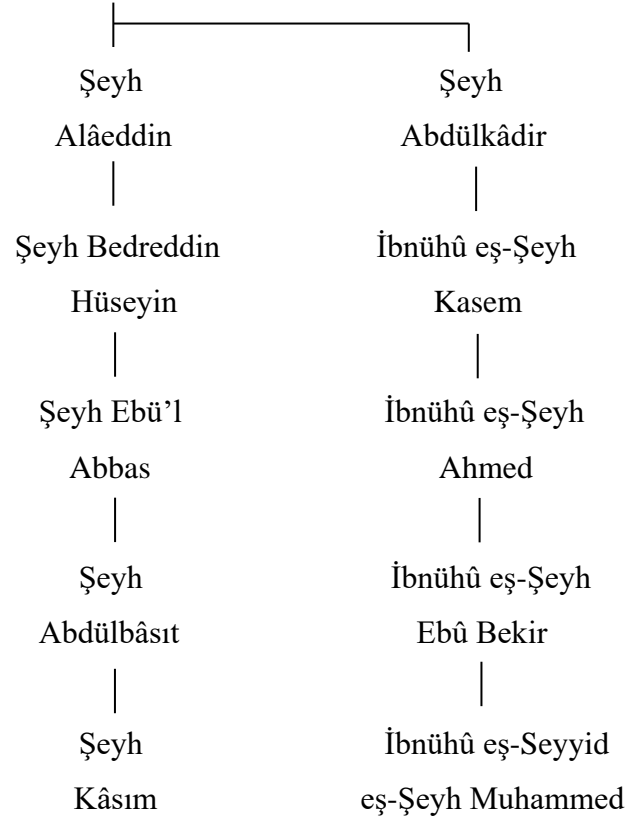
⁴⁵⁰ Harîrîzâde, a.g.e., C. III, vr. 48b-49a.

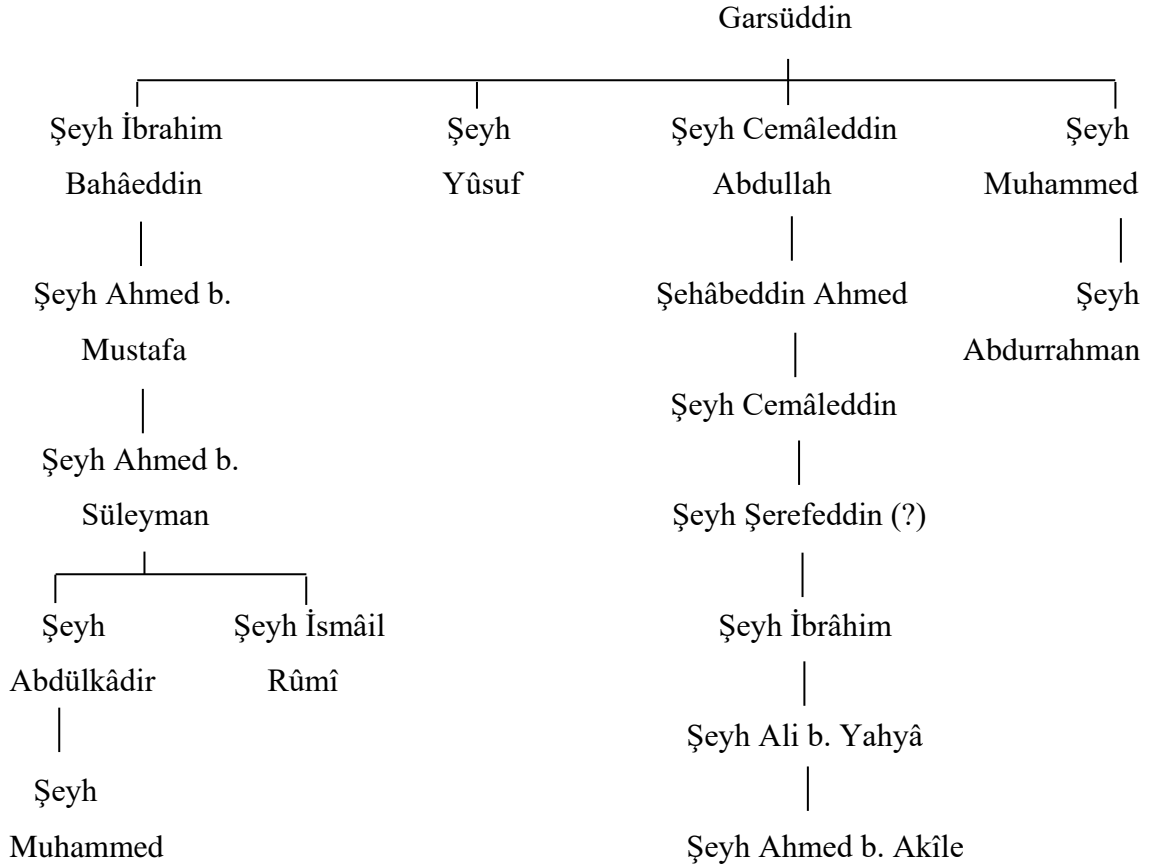
⁴⁵¹ Çakır, a.g.e., C. I, s. 230-232.

Şeyh Muhammed

Şemseddin

Bu silsile ile Sâdık Vicdânî'nin bahsettiği Şeyh Ahmed b. Muhammed el-Akîl el-Mekkî'nin Şeyh Ali b. Yahyâ'dan feyz almasıyla İstanbul'da Şeyh Abdullah el-Hüseynî kolunun birleşmesini görmekteyiz.⁴⁵⁴ Aynı zamanda Vicdânî bu silsileye Rûmiyye şubesinde yer vermiştir.⁴⁵⁵

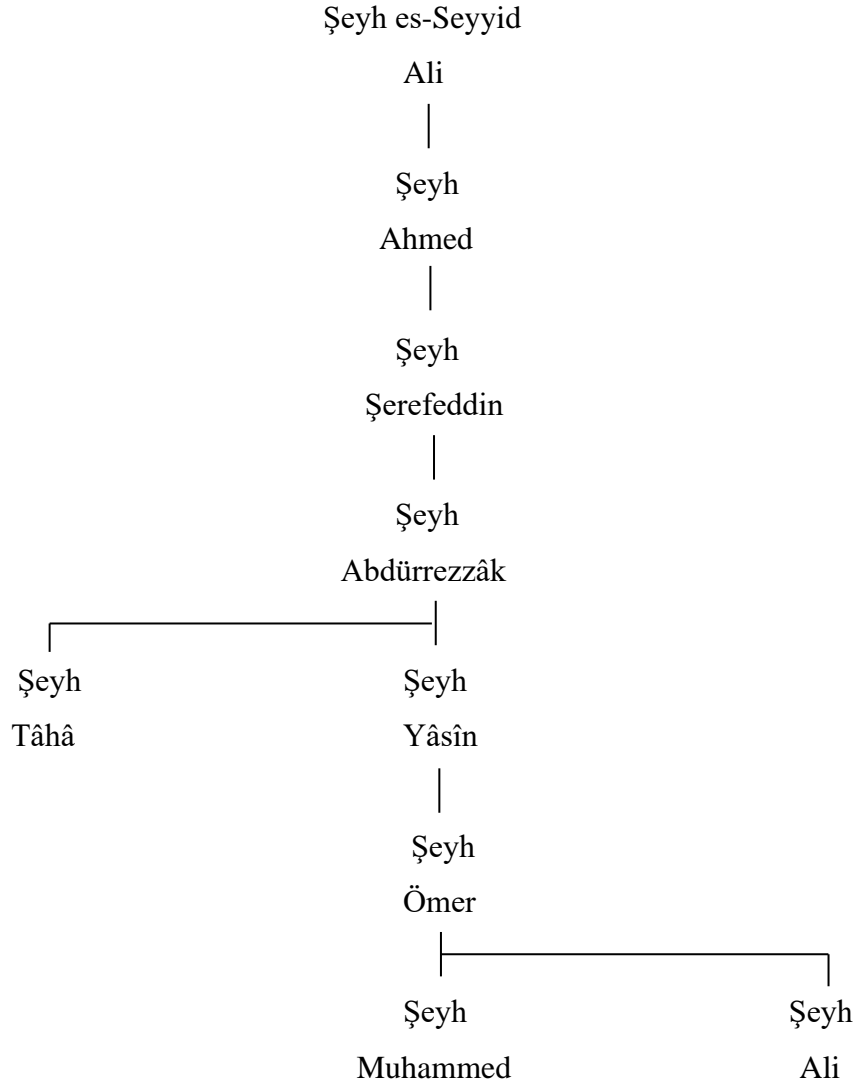
Üçüncü silsilede ise ikinci silsiledeki Kâsım'dan sonra Hama'daki Kâdirî zâviyesinde postnişîn olan şeyhlerin isimleri yer almaktadır.⁴⁵⁶

⁴⁵⁴ Vicdânî, a.g.e., a.yer.

⁴⁵⁵ Vicdânî, a.g.e., s. 50-51.

⁴⁵⁶ Çakır, a.g.e., C. I, s. 234-236.

Sâdık Vicdânî, Ziyâeddin Abdurrahman Hâlis et-Tâlibânî'nin (ö. 1275/1858) pîri olduğu Hâlisiyye kolunun silsilesinin de Abdürrezzâk Geylânî aracılığıyla Abdülkâdir Geylânî'ye ulaştığını kaydetmektedir.⁴⁵⁷

2.3. Esediyye

Sâdık Vicdânî Esediyye şubesinin diğer adının Müşâvi'yye olduğunu belirtir. Bu şube, Eş-Şeyh Seyyid Abdullah el-Esedî'ye (ö. 620/1224) nisbet edilmektedir.⁴⁵⁸ Vicdânî, şeyhin tarikat şeyhlerinin önde gelenlerinden olduğunu, Abdülkâdir Geylânî

⁴⁵⁷ Vicdânî, a.g.e., s. 56-57. Vassâf, a.g.e., C. I, s. 139.

⁴⁵⁸ Harîrîzâde, a.g.e., C. I, vr. 72a-b, C. III, vr. 269a. Vassâf, a.g.e., C. I, s. 69. Azamat, a.g.m., s. 134.

Hicaz'da iken oraya giderek ondan feyz ve hilafet aldığını ifade etmektedir. Bu şubenin Anadolu'ya geldiği bilgisine rastlamadığını söylemektedir.⁴⁵⁹

Sâdık Vicdânî, Esediyye şubesinin ve diğer şubelerin Hz. Peygamber'e ulaşan silsilelerini naklederken iki silsile kaydetmektedir. Birinci silsile:

1. Seyyidü'l-evvelîn ve'l-âhirîn Muhammedü'l-Mustafa (s.a.v.)
2. Ebü'l-Hüseyin İmam el-Mürtezâ b. Ebû Tâlib (k.v.) ve (r.a.)
3. Ebû Abdullah İmam Hüseyin (r.a.)
4. Ebû Muhammed İmam Zeynelabidîn Ali (r.a.)
5. Ebû Ca'fer İmam Muhammed el-Bâkır (r.a.)
6. Ebû Abdullah İmam Ca'fer es-Sâdık (r.a.)
7. Ebü'l-Hasan İmam Mûsâ el-Kâzım (r.a.)
8. Ebü'l-Hasan İmam Ali er-Rızâ (r.a.)
9. Eş-Şeyhü'l-efham Ebû Mahfûz Ma'rûf Ali el-Kerhî (k.s.)
10. Eş-Şeyh Ebu'l-Hasan Serî es-Sekatî (k.s.)
11. Seyyidü't-Tâifetü's-Sûfiyye Cüneyd-i Bağdâdî (k.s.)
12. Eş-Şeyh Ebû Bekir Dülâ b. Ca'fer eş-Şiblî (k.s.)
13. Ebü'l-Fazl Abdü'l-Vâhid b. Abdü'l-Azîz et-Temîmî (k.s.)
14. Ebü'l-Ferec Yusuf et-Tarsûsî (k.s.)
15. Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Yusuf el-Kureşî el-Hekkârî (k.s.)
16. Kâdiyü'l-Kudât Ebî Sa'îd el-Mübarek b. Ali el-Mahzûmî el-Bağdâdî (k.s.)
17. Ebû Muhammed Muhyiddîn Abdülkâdir el-Geylânî (k.s.)⁴⁶⁰
18. Eş-Şeyh Seyyid Abdullah el-Esedî (k.s.)⁴⁶¹

İkinci silsile:

1. Seyyidü'l-evvelîn ve'l-âhirîn Muhammedü'l-Mustafa (s.a.v.)
2. Ebü'l-Hüseyin İmam el-Mürtezâ b. Ebû Tâlib (k.v.) ve (r.a.)
3. Ebû Sa'îd Hasan b. Yesâr el-Basrî (r.a.)
4. Eş-Şeyh Habîbü'l-A'cemî (k.s.)
5. Eş-Şeyh Davûd et-Tâî (k.s.)
6. Eş-Şeyhü'l-efham Ebû Mahfûz Ma'rûf Ali el-Kerhî (k.s.)

⁴⁵⁹ Vicdânî, a.g.e., s. 41-42.

⁴⁶⁰ Vicdânî, a.g.e., s. 12.

⁴⁶¹ Vicdânî, a.g.e., s. 41.

7. Eş-Şeyh Ebu'l-Hasan Serî es-Sekatî (k.s.)
8. Seyyidü't-Tâifetü's-Sûfiyye Cüneyd-i Bağdâdî (k.s.)
9. Eş-Şeyh Ebû Bekir Dülâ b. Ca'fer eş-Şibli (k.s.)
10. Ebü'l-Fazl Abdü'l-Vâhid b. Abdü'l-Azîz et-Temîmî (k.s.)
11. Ebü'l-Ferec Yusuf et-Tarsûsî (k.s.)
12. Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Yusuf el-Kureşî el-Hekkârî (k.s.)
13. Kâdiyü'l-Kudât Ebî Sa'îd el-Mübârek b. Ali el-Mahzûmî el-Bağdâdî (k.s.)
14. Ebû Muhammed Muhyiddîn Abdülkâdir el-Geylânî (k.s.)⁴⁶²
15. Eş-Şeyh Seyyid Abdullah el-Esedî (k.s.)⁴⁶³

Şehâbeddin ez-Zebîdî (ö. 898/1488) *Tabakâtü'l-Havâs* isimli eserinde Abdullah el-Esedî'nin Hâdiye'de ikamet ettiğini belirtmektedir. Abdullah'ın baba tarafından dedesi, oğlu Yusuf'u müridinin kızı ile evlendirmiştir. Dedesinin sohbetinde bulunan Abdullah daha sonra dedesinin Hâdiye'deki zaviyesinde postnişinlik yapmıştır. Onun soyundan gelenler tarikatına sahip çıkmış ve Hâdiye'de yolunu devam ettiren kişi ise kızı Cemile'nin oğlu Abdullah b. Yusuf b. Ali olmuştur. Abdullah el-Esedî Yemen'in Zebîd şehrinde Vâdiisürdûd'de bir zaviye inşa etmiş, kendisinden sonra yerine Ebü'l-Hayr Miftâh b. Abdullah el-Esedî, onun yerine de halifelerinden Muhammed el-Hazzâz geçmiştir. Esediyye şubelerini Câzân'daki zaviyede devam ettirenler ise Muhammed ve ailesidir.⁴⁶⁴

Dilaver Gürer'e göre bu şubenin ismi Esdiyye, diğer adı ise Yemeniyye'dir. Esdiyye Kâdiriyye'nin en eski kollarından olup Yemen ve Anadolu'da yayılmıştır.⁴⁶⁵

Adalet Çakır, Rifat Efendi'nin silsilesine göre oğlu ve torunundan sonra bu şubenin Yemen'in meşhur tarikatlarından Ayderûsiyye ile birleştiğini bu sebepten Ayderûsiyye'yi Kâdiriyye'nin bir kolu olarak kabul ettiğini belirtmektedir. Rifat Efendi'nin kaydettiği silsile şöyledir:⁴⁶⁶

⁴⁶² Vicedânî, a.g.e., s. 12.

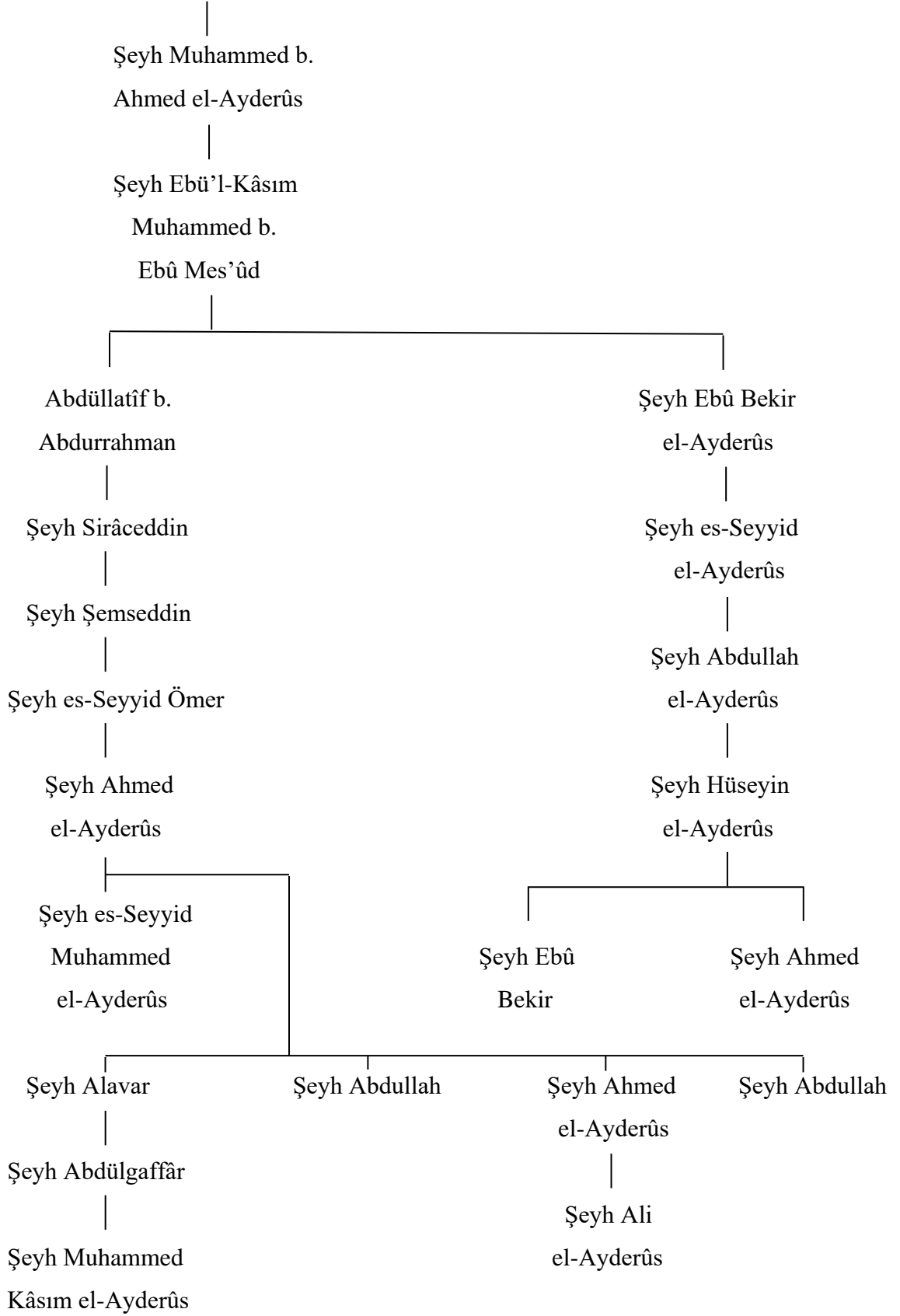
⁴⁶³ Vicedânî, a.g.e., s. 41.

⁴⁶⁴ Ebü'l-Abbas Şehâbeddin Ahmed b. Abdüllatif ez-Zebîdî, *Tabakâtü'l-Havâs Ehlü's-Sıdk ve'l-İhlâs*, Beyrut: ed-Dârü'l-Yemeniyye, 1986, s. 179-180, 342.

⁴⁶⁵ Gürer, a.g.e., s. 351.

⁴⁶⁶ Çakır, a.g.e., C. I, s. 302-303.

Şeyh Muhammed

Sâdık el-Ayderûs

2.4. İseviyye

İseviyye şubesi Şeyh Îsâ'ya nisbet edilmektedir.⁴⁶⁷ Sâdık Vicdânî'nin Şeyh Îsâ'ya ait silsilesi şu şekildedir:

17. Kâdiriyye tarikatı pîri Seyyid Abdülkâdir Geylânî (k.s.) 14.

18. Tarikat sahibi Şeyh Îsâ (k.s.) 15.

Vicdânî, Muhammed Sâdık Şihâbî'nin *Tenşîtü'l-Hâtır Nebze min Menâkibi'l-Gavs Abdülkâdir* eserinden nakille şu menkıbeyi kaydetmektedir: Irak cihetlerinde bilgin, hristiyan bir rahip varmış. Abdülkâdir Geylânî'nin zuhurunu işiten bu rahip çevresindeki müslümanlardan ibadet ve tâat hakkında malumat edinip tarikatın usulü hakkında da araştırma yaptıktan sonra batıya doğru yolculuk yapmıştır. Kendisini Geylânî'nin halifesi olarak tanıtip hatırı sayılır derecede mürid toplamıştır. Zahirde Kâdirî şeyhi batında ise taklitçi bir rahip olan bu zât, farkında olmadan pek çok müridin velâyet derecesine ulaşmasına vesile olmuştur. Bir gün müritleriyle yaptığı kır gezintisi sırasında müridler çayın diğer tarafına suyun üstünde yürüyerek geçmiş, sıra kendisine gelince bu durum onun basiretini açmış:

“*Yâ Abdülkâdir! Şimdiye kadar seni taklit ediyordum. Şu dakikada anladım ki dinin hak imiş.*” diyerek kelime-i şehadeti söylemiştir. Abdülkâdir Geylânî'den yardım isteyip o da suyu geçmiştir. Müridlerine gerçeği anlatarak isterlerse başka bir şeyhe gitmelerini söylese de bu isteği kabul etmeyen dervişleri ona Îsâ ismini vermişlerdir. Şeyhin ismine izafeten şube İseviyye olarak anılmaktadır. Vicdânî bu bilgileri Şeyh Halil Sâmî Paşazâde'den aktarmış ve Kâdiriyye'nin ileri gelenlerinden Muhammed Cafer Hayrullah Efendi Sultâniyye Kalesi'nden gönderdiği mektupta İseviyye şubesinin bu Şeyh Îsâ'ya ait olduğunu bildirmiştir. Harîrîzâde'nin *Tibyân*'da böyle bir şubeden bahsetmemektedir.⁴⁶⁸

⁴⁶⁷ Vicdânî, a.g.e., s. 42. Vassâf, a.g.e., C. I, s. 69. Gürer, a.g.e., s. 352.

⁴⁶⁸ Vicdânî, a.g.e., s. 42-44.

2.5. Ekberiyye

Ekberiyye tarikatı Şeyhü'l-Ekber Muhyiddin Arabî tarafından kurulmuştur. Sûfi ve ârifler bu tarikat için “Bütün hak tarikatları birleştiren tarikat” demişlerdir.⁴⁶⁹ İbnü'l-Arabî 17 Ramazan 560/28 Temmuz 1165 tarihinde Endülüs'ün güneydoğusundaki Tüdmîr (Teodomiro) bölgesinin başşehri olan Mürsiye'de (Murcia) dünyaya gelmiştir. 22 Rebûlâhir 638/10 Kasım 1240'da ise âlem-i bekâya göç etmiştir. Kabri Şam'da Kâsiyûn dağı eteğindeki Sâlihiye semtindedir.⁴⁷⁰

İbnü'l-Arabî üç yüzden fazla evliyâullah ile görüşüp⁴⁷¹ onlarla sohbet etmiş, onlardan feyz almış, bazılarından da tarikat hırkası giymiştir. Fâtıma bintü'l-Müsennâ, Ebü'l-Abbas el-Uryebî, Şeyh Abdülaziz el-Mehdevî ve Medyeniyye tarikatı pîri Ebû Medyen Şuayb el-Mağribî görüştüğü kişiler arasındadır. Ekberiyye'nin bir diğer isminin de Muhyiviyye olduğunu belirten Vicdânî, İbnü'l-Arabî'ye ait silsileyi şu şekilde kaydetmiştir:⁴⁷²

1. Seyyidü'l-evvelîn ve'l-âhirîn Muhammed el-Mustafa (s.a.v.) Efendimiz Hazretleri

2. Ebü'l-Hüseyin İmam Ali el-Mürtezâ (k.v.) ve (r.a.)

3. Seyyidü't-tâbi'in Ebû Sa'id Hasan b. Yesâr el-Basrî (r.a.)

4. Eş-Şeyh Habîb el-'Acemî (k.s.)

5. Eş-Şeyh Dâvud-ı Tâî (k.s.)

6. Eş-Şeyh Ebû Mahfûz Ma'rûf Ali el-Kerhî (k.s.)

7. Eş-Şeyh Ebi'l-Hasan Serî es-Sakatî (k.s.)

8. Seyyidü't-Tâife Cüneyd-i Bağdâdî (k.s.)

9. Eş-Şeyh Ebû Ali RûdBârî (k.s.)

10. Eş-Şeyh Ebû Ali Hüseyin b. Ahmed el-Kâtib (k.s.)

11. Eş-Şeyh Ebû Osman Sa'id b. Selâm el-Mağribî (k.s.)

12. Eş-Şeyh Ebû Kâsım Ali b. Abdülvâhid el-Kürkânî (k.s.)

13. Eş-Şeyh Ebû Bekir b. Abdullah et-Tûsî en-Neccâc (k.s.)

14. Eş-Şeyh Ebu'l-Fütûh Mecduddîn Ahmed el-Gazzâlî (k.s.)

15. Eş-Şeyh Ebü'l-Fazl Muhammed el-Bağdâdî (k.s.)

⁴⁶⁹ Vicdânî, a.g.e., s. 44.

⁴⁷⁰ Mahmud Erol Kılıç, “Muhyiddin İbnü'l-Arabî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1999, C. XX, s. 493, 495.

⁴⁷¹ İbnü'l-Arabî, a.g.e., s. 38-39.

⁴⁷² Vicdânî, a.g.e., s. 44-45.

16. Eş-Şeyh Ebü'l-Berekât Ali el-Bağdâdî (k.s.)
17. Eş-Şeyh Ebü Ya'zâ el-Mağribî (k.s.)
18. Eş-Şeyh Ebü Sa'îd el-Mağribî (k.s.)
19. Eş-Şeyh Ebü Medyen Şuayb b. Hüseyin el-Mağribî (k.s.)
20. Eş-Şeyh pîr-i tarikat Ebü Abdullah Muhyiddin b. Ali et-Tâî el-Hâtemî el-Mağribî, Şeyhü'l-Ekber Muhyiddin-i Arabî (k.s.)

Sâdık Vicdânî bu silsilenin aynı zamanda Medyeniyye tarikatının silsilesi olduğunu belirtmektedir. Ayasofya yakınlarında İbrahim Baba Kâdirî Dergâhı postnişîni Şeyh Hacı Hasan Rıza Efendi tarafından kendisine 1285 yılında taş baskı olarak neşredilmiş *Tomâr-ı Kebîr* verilmiştir. Bu tomarda Şeyhü'l-Ekber'in hem Ebü Medyen Şuayb vasıtasıyla hem de Şeyh Ebü Abdullah ve Şeyh Ebü Abbas Ârif vasıtasıyla Abdülkâdir Geylânî'ye mensup olduğu görülmektedir. İbnü'l-Arabî'nin ismi üzerinden Şeyh Ebü Abdullah ve Şeyh Ebü Abbas Ârif aracılığıyla Geylânî'ye uzanan bir çizgi üzerine aşağıdan yukarıya doğru “*Pîr-i sâni hâtimü'l-evliyâ ekmel-i ârifâ*” ibaresinin yazılı olduğunu ifade etmektedir.⁴⁷³

İbnü'l-Arabî'nin Kâdirîyye tarikatının şeyhlerinden biri olan Şeyh Cemâleddin Ebü Muhammed Yûnus el-Kassâr b. Yahyâ el-Abbs el-Hâşimî'den tarikat hırkası giydiğini ve aldığı bu tarikatın İmam Yâfi'î'ye ulaştığını *Tibyân*'da, Şeyhü'l-Ekber'in Şeyh Cemâleddin vasıtasıyla Geylânî' ulaşan silsilesini *Lügat-ı Tarihiyye ve Coğrafîyye*'de⁴⁷⁴ gördüğünü söyleyen Vicdânî, İbnü'l-Arabî'nin Ebü Medyen Şuayb vasıtasıyla değil Şeyh Cemâleddin vasıtasıyla Abdülkâdir Geylânî'ye nisbet edilebileceği görüşündedir. Sâdık Vicdânî, Kâdirî şeyhlerinden Şeyh Halil Sami Paşa'nın oğlu Şeyh Muhammed Cafer Hayrullah Efendi'den Kâdirîyye tarikatının şubeleri hakkında aldığı mektupta Ekberîyye şubesi için “Ekberîyye-i Abdülganî en-Nablusî” de dendiği bilgisini nakletmiştir.⁴⁷⁵

Vicdânî elde ettiği bilgiler neticesinde Ekberîyye tarikatının Kâdirîyye'nin bir şubesi değil de bütün hak tarikatların toplamı olan müstakil bir tarikat olduğu kanaatine varır. Vicdânî'ye göre Şeyhü'l-Ekber tarikatı tesis etmekle kalmamış, Abdülkâdir Geylânî'ye bağlılığı sebebiyle Kâdirîyye tarikatının yayılmasına da yardımcı olmuştur.

⁴⁷³ Vicdânî, a.g.e., s. 45.

⁴⁷⁴ Rıfat Efendi, a.g.e., C. IV, s. 237-238.

⁴⁷⁵ Vicdânî, a.g.e., s. 45-46.

Bu hizmetiyle Kâdiriyye tarikatında iki şube meydana gelmiştir. Şubelerin ilki İmam Yâfi'î'ye (ö. 768/1367) ikincisi ise Abdülganî en-Nablusî'ye (ö. 1143/1731) nisbet edilmektedir.⁴⁷⁶

Sâdık Vicdânî, Abdülganî en-Nablusî hakkında şu bilgileri vermektedir: Hicrî XII. asrın önemli âlim ve şeyhlerinden olan Abdülganî b. İsmâil b. Abdülganî en-Nablusî, Kâdirî, Sühreverdî, Nakşibendî tarikatlarına mensuptur. Kendisini Gavsîyye silsilesine ulaştıran kişiler arasında Geylânî'den sonra Şeyhü'l-Ekber bulunmaktadır. İbnü'l-Arabî'nin tesis ettiği tarikat Ekberîyye olduğundan Abdülganî en-Nablusî'nin Kâdiriyye şubesine "Ekberîyye-i Abdülganî Nablusî" denilmiştir. Daha sonra telaffuzu kolay olsun diye Ekberîyye şeklini almıştır. Bu tahfif ve iltibas sebebiyle müstakil bir tarikat olan Ekberîyye, Kâdiriyye'nin şubesi zannedilerek tomarlarda böyle yazılmıştır. Yapılan bu hata yazılan başka eserlerde de tekrar edilmiştir. Karışıklığı önlemek için Nablusîyye şubesine "Ganiyye-i Kâdiriyye" denilmesi daha doğru olacaktır. Vicdânî, Ganiyye-i Kâdiriyye ifadesini Cafer Hayrullah Efendi'nin mektubundaki işaret sebebiyle tercih ettiğini ve Şeyhü'l-Ekber ile Abdülganî en-Nablusî arasındaki üç asırdan fazla zamanda yaşayan şeyhlerin isimlerine rastlamadığını dolayısıyla sahil bir silsile oluşmadığını belirtmektedir.⁴⁷⁷

Abdülganî en-Nablusî *el-Hakikatü ve'l-Mecâz* isimli seyahatnâmesinde 1075/1664 yılında Anadolu'ya giderken Hama'da Abdürrezzâk Geylânî ile karşılaştığını ve onun halinden etkilendiğini söylemektedir. Abdürrezzâk Geylânî ile ikinci karşılaşmaları ise hac için yolculuk yaptığı Şam'a uğradığında olmuştur. Bu sırada Abdülganî en-Nablusî, Abdürrezzâk Geylânî'ye biat etmiş ve Kâdirî icâzeti almıştır.⁴⁷⁸ Dilaver Gürer, Abdülganî en-Nablusî'nin tarikatı Abdürrezzâk Geylânî'den aldığını belirtmesine rağmen muahhar kaynakların onun tarikatının İbnü'l-Arabî ile Abdülkâdir Geylânî'ye ulaştığını söylemelerinin sebebini Nablusî'nin Şeyhü'l-Ekber'in ilmi, tasavvufî anlayışına yakın olması ve onun eserleriyle uzun süre ilgilenmesi olarak göstermektedir.⁴⁷⁹

⁴⁷⁶ Vicdânî, a.g.e., s. 45-46.

⁴⁷⁷ Vicdânî, a.g.e., s. 46-47.

⁴⁷⁸ Abdülganî ed-Dımaşkî, *el-Hakika ve'l-Mecaz fi'r-rihle ila Bilâdi's-Şam ve Mısr ve'l-Hicaz: Bilâdü's-Şam*: (thk. Riyad Abdülhamid Murad), Dımaşk, Dârü'l-Ma'rife, C. I, 1998, s. 153-155.

⁴⁷⁹ Gürer, a.g.e., s. 371.

İbnü'l-Arabî ise 599 (1203) yılında Kâbe'de Rüknyemânî'de Yûnus b. Yahyâ'dan Kâdirî hırkası giydiğini söylemektedir. Aynı zamanda Abdülkâdir Geylânî'ye ulaşan tarikat silsilesini de kaydetmektedir.⁴⁸⁰

Harîrizâde, Ekberiyeye'yi anlattığı bölümde söz konusu tarikat İbnü'l-Arabî'ye nisbet etmekle birlikte herhangi bir tarikatın şubesi olarak bahsetmemiştir.⁴⁸¹ Ancak İbnü'l-Arabî'nin Kâdirî hırkası giydiğini beyan etmesinden dolayı Kâdiriyeye'nin,⁴⁸² Ebû Medyen ile mülâki olmadığı halde ismini çokça zikrettiği ve halifeleriyle tanıştığı için Medyeniyeye'nin⁴⁸³ ve Enesiyeye'nin⁴⁸⁴ şubesi olarak göstermiştir.

Hüseyn Vassâf, Ekberiyeye'yi Kâdiriyeye'nin bir şubesi olarak göstermekle birlikte⁴⁸⁵ Sâdık Vicdânî'nin Ganiyeye-i Kâdiriyeye'nin kullanımıyla ilgili açıklamasına yer vermiştir. Bu sebepten onunla aynı fikirde olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁸⁶

Rifat Efendi ise İbnü'l-Arabî'yi Kâdirî tarikatında içtihat sahibi bir pîr olarak kabul etmektedir. Ancak ona nisbet edilen herhangi bir tarikattan ve koldan bahsetmemiştir.⁴⁸⁷

Mahmut Erol Kılıç, Şeyhü'l-Ekber'in birçok şeyhle görüşüğünü, bir kısmından hırka giyindiğini fakat bir şeyhe intisap edip sülûkünü tamamlamadığını belirtmektedir. Sebebini ise doğuştan sahip bulunduğu manevî istidad ve hâtemü'l-evliya olmasının ona verdiği bir istiğna hali olarak açıklamaktadır.⁴⁸⁸

2.6. Yâfi'iyeye

Yâfi'iyeye şubesi, Ebi's-Su'âdât Afifüddîn el-İmam Abdullah el-Yâfi'î b. Ali el-Kâdirî eş-Şâfi'î el-Yemenî'ye nisbet edilmektedir.⁴⁸⁹ İmam Yâfi'î ismi ve "Mekke'nin kutbu", "Nezîlü'l-Harameyn" lakapları ile meşhur olan Abdullah el-Yâfi'î Yemen'de dünyaya gelmiştir. Aden, Mekke, Şam, Kudüs, Mısır ve Medine'yi ziyaretlerinden sonra Mekke'ye yerleşmiş ve 768/1367 tarihinde orada vefat etmiştir. Kabri Muallâ

⁴⁸⁰ İbnü'l-Arabî, a.g.e., s. 33-34.

⁴⁸¹ Harîrizâde, a.g.e., C. I, vr. 89b.

⁴⁸² Harîrizâde, a.g.e., C. III, vr. 48b.

⁴⁸³ Harîrizâde, a.g.e., C. III, vr. 119b.

⁴⁸⁴ Harîrizâde, a.g.e., C. I, vr. 120a.

⁴⁸⁵ Vassâf, a.g.e., C. I, s. 69.

⁴⁸⁶ Vassâf, a.g.e., C. I, s. 132-133.

⁴⁸⁷ Çakır, a.g.e., C. I, s. 375.

⁴⁸⁸ Mahmut Erol Kılıç, "Ekberiyeye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1994, C. X, s. 544.

⁴⁸⁹ Vicdânî, a.g.e., s. 47. Vassâf, a.g.e., C. I, s. 69, 143. Gürer, a.g.e., s. 354-355. Çakır, a.g.e., C. I, s. 298-299.

Mezarlığı'nda Fudayl b. İyâz'ın yakınındadır. Şâfî âlimlerin meşhurları arasında yer almaktadır. Rifâiyye, Şâzeliyye, Sühreverdiyye, Medyeniyye ve Ekberiyye tarikatlarından hilafet icâzeti bulunmaktadır. İbnü'l-Arabî'nin şeyhlerinden Şeyh Cemâleddin Yûnus el-Kassâr'ın halifelerinden olması sebebiyle İmam Yâfi'î'nin temsil ettiği kol da Kâdiriyye'nin şubesi kabul edilmiştir. Ayrıca İmam Yâfi'î'nin nisbeti bulunan diğer beş tarikatta şubesi olduğu görüşünü savunanlar da vardır. Ni'metullâhiyye tarikatının pîri Ni'metullâh-ı Velî müridleri arasındadır. Vicdânî, Ni'metullâhiyye'nin Yâfi'yye-i Medyeniyye'den ayrılmış bir şube olduğunu belirtmektedir. *Hulâsatü'l-Mefâhir fî Menâkıb-ı eş-Şeyh Abdülkâdir*⁴⁹⁰ isimli eseri Kâdiriyye şubesi kurucusu olduğunun delili kabul edilmektedir. Yâfi'yye günümüzde Yemen'de yaygın tarikatlar arasındadır.⁴⁹¹

Sâdık Vicdânî, İmam Yâfi'î'nin silsilesini şu şekilde aktarmaktadır:⁴⁹²

17. Kâdiriyye tarikatı pîri Seyyid Abdülkâdir Geylânî (k.s.) 14.

18. Eş-Şeyh Cemâleddin Ebû Muhammed Yûnus Kassâr b. Yahyâ el-Abbas el-Hâşimî (k.s.) 15.

19. Eş-Şeyhü'l-Ekber Muhyiddin İbnü'l-Arabî (k.s.) 16.

20. Eş-Şeyh İzzeddin Ahmed b. İbrahim el-Fârusî el-Vâsitî (k.s.) 17.

21. Eş-Şeyh Necmeddin Abdullah b. Muhammed el-İsfahânî (k.s.) 18.

22. Eş-Şeyh Radiyyüddin İbrahim el-Mekkî (k.s.) 19.

23. Tarikat sahibi eş-Şeyh İmam Abdullah el-Yâfi'î (k.s.) 20.

2.7.Eşrefiyye

Eşrefiyye şubesi, Şeyh Abdullah-ı Rûmî'ye nisbet edilmektedir. Künyesi Abdullah Rûmî b. Seyyid Ahmed Eşref b. Seyyid Muhammed Süyûtî (Mısri)'dir. Eşrefoğlu, Eşrefzâde, Eşref-i Rûmî, Abdullah İznikî ve Abdullah-ı Rûmî isimleriyle meşhur olmuştur. Kâdiriyye tarikatında “pîr-i sâni” olarak kabul edilmektedir. Eşrefzâde'nin çocukluk ve gençlik yıllarıyla ilgili ayrıntılı ve kesin bilgiler bulunmamaktadır. Ancak bazı rivayetlere göre İznik'te doğup ilk eğitimini ailesinin

⁴⁹⁰ Afifüddin Abdullah b. Esad b. Ali el-Yemânî Yafi'î, *Hulâsatü'l-Mefâhir fî Menâkıb-ı eş-Şeyh Abdülkâdir*, Berbili: Darü'l-Asari'l-İslamiyye, 2006.

⁴⁹¹ Harîrizâde, a.g.e., C. III, vr. 263b-265a. Vicdânî, a.g.e., s. 47-48. Derya BAŞ, “Yâfi'î”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013, C. XLIII, ss. 175-176.

⁴⁹² Vicdânî, a.g.e., s. 47. Vassâf, a.g.e., C. I, s. 143.

yanında tamamlamıştır. Daha sonra Bursa'ya gidip Çelebi Sultan Mehmed Medresesi'nde muîd olarak görev almıştır. Eşrefoğlu'nun hayatı hakkında en eski kaynak kabul edilen *Menâkıb-ı Eşrefzâde*'yi⁴⁹³ Abdullah-ı Rûmî'nin torunu Şeyh Hamdi Efendi'nin (ö. 1012/1603) müridlerinden Abdullah Veliyyüddin Bursevî kaleme almıştır. *Menâkıb*'da geçen bilgiye göre Eşrefzâde gördüğü rüyayla medreseyi terk etmiş ve Abdal Mehmed isimli bir meczubun işareti üzerine Emîr Sultan'a (ö. 833/1429) gitmiştir. Emîr Sultan da onu Hacı Bayrâm-ı Velî'ye (ö. 833/1430) göndermiştir. Eşrefzâde, Hacı Bayrâm-ı Velî'nin hem damadı olmuş hem de kendisinden tarikat almıştır. Tarikatı yaymak üzere İznik'e geri döndüğünde bulunduğu makamı daha ileriye taşıma arzusuyla Hacı Bayrâm-ı Velî'ye başvurmuştur. Bunun üzerine Hacı Bayrâm-ı Velî ona Suriye'nin Hama kasabasında bulunan Abdülkâdir Geylânî'nin soyundan Şeyh Hüseyin el-Hamevî'ye gitmesini söylemiş ve Eşrefoğlu da Şeyh Hüseyin el-Hamevî ile görüştüktan sonra hilafet alıp İznik'e dönerek Kadiriyye tarikatını orada yaymıştır. Vefat tarihiyle ilgili pek çok görüş bulunmaktadır. Vicdânî vefat tarihini 874/1469 olarak kabul etmektedir. Kabri İznik'te camiye çevrilen dergâhın haziresinde bulunmaktadır. Eşrefzâde'den sonra yerine vasiyeti üzerine damadı Abdürrahim Tirsî (ö. 926/1520) postnişîn olmuştur. Eserleri arasında *Dîvân, Müzekki'n-Nüfûs* ve *Tarikatnâme* bulunmaktadır.⁴⁹⁴

Eşrefoğlu'nun Hama'dan İznik'e gelip kurduğu tekke Kâdiriyye'nin Osmanlı topraklarındaki ilk dergâhıdır. Bursa ve civarındaki diğer Eşrefî dergâhları ise şunlardır: İznik Âsitânesi, Pazarköy (Orhangazi) Zâviyesi, Küçükkuşla Zâviyesi, Eşrefzâde/İncirli Dergâhı, Eyüp Efendi Dergâhı, Yâkub Efendi Dergâhı, Nûmâniyye ve Salı Dergâhı, Karakâdî Dergâhı, Seyyid Usûl Dergâhı. İstanbul'da bulunan Eşrefî dergâhları ise şu şekildedir: Abdal Yâkub Tekkesi, Gavsî Tekkesi, Erdik Baba/Ördek Baba Zâviyesi, Keyci Hatun Mescidi Dergâhı. Eşrefî dergâhlarında genellikle zikir perşembe akşamı yatsı namazından sonra kuûdî ve kıyâmî olarak yapılmaktadır. Kıyâmî zikre başlamadan önce ayakta ve yüksek sesle Eşrefoğlu'nun "*Cem' oldu âşıkları, pîrim Abdülkâdir'in*" sözleri ile başlayan ilahisi okunur. Vicdânî bu ilahinin matbû

⁴⁹³ Abdullah Veliyyüddin Bursevî, *Menâkıb-ı Eşrefzâde*, (haz. Abdullah Uçman), İstanbul, Kitabevi, 2009.

⁴⁹⁴ Harîrizâde, a.g.e., C. I, vr. 76b-77b. Vicdânî, a.g.e., s. 48-49. Vassâf, a.g.e., C. I, s. 100, 103. A. Necla Pekolcay, Abdullah Uçman, "Eşrefoğlu Rûmî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1995, C. XI, ss. 480-482. Gürer, a.g.e., s. 356-358. Çakır, a.g.e., C. I, s. 433-467.

Divân'ında⁴⁹⁵ yer almadığını belirtmektedir. Müridlerin seyrüsülûkü yaptıkları esmâ sırasıyla “Lâ ilâhe illallah, Allah, Hû, Hak, Hay, Kayyum, Kakhâr, Settâr, Müheymin, Bâsıt, Vedûd, Hâdî”’dir. “Eşrefî gülü” olarak isimlendirdikleri taçları tarikatta önemli bir yere sahiptir.⁴⁹⁶

Vicdânî, Abdullah-ı Rûmî'nin Abdülkâdir Geylânî'ye ulaşan silsilesini şu şekilde kaydetmektedir:⁴⁹⁷

17. Kâdiriyye tarikatı pîri Seyyid Abdülkâdir Geylânî (k.s.) 14.
18. Eş-Şeyh Seyyid Muhammed Şemseddin b. Geylânî (k.s.) 15.
19. Eş-Şeyh Seyyid Muhammed Hüsâmeddin b. Muhammed Şemseddin (k.s.)
- 16.
20. Eş-Şeyh Seyyid Şehâbeddin Ahmed b. Muhammed Hüsâmeddin (k.s.) 17.
21. Eş-Şeyh Seyyid Alâeddin b. Şehâbeddin (k.s.) 18.
22. Eş-Şeyh Seyyid Hüseyin el-Hamevî b. Şehâbeddin (k.s.) 19.
23. Tarikat sahibi eş-Şeyh Abdullah er-Rûmî (k.s.) 20.

Rifat Efendi ise *Nefha*'da silsileyi şu şekilde vermektedir:⁴⁹⁸

- Şeyh Abdülkâdir Geylânî (k.s.)
- İbnühû eş-Şeyh Şemseddin (k.s.)
- İbnühû eş-Şeyh Hüsâmeddin Şerşekîk (k.s.)
- İbnühû eş-Şeyh Şehâbeddin Ahmed (k.s.)
- İbnühû eş-Şeyh Hüseyin el-Hamevî (k.s.)
- Şeyh Eşrefzâde Abdullah-ı Rûmî (k.s.)

Vicdânî'nin vermiş olduğu silsilede bulunan Şeyh Alâeddin'i Rifat Efendi zikretmemiştir. Ancak Rifat Efendi'nin kaydettiği silsile Eşrefoğlu'nun *Müzekki'n-Nüfus*'unda Hüseyin el-Hamevî'den bahsederken belirttiği silsile ile benzerlik göstermektedir.⁴⁹⁹

⁴⁹⁵ Eşrefoğlu Rûmî, *Divân-ı Eşrefoğlu Rûmî*, İstanbul: Muhib Matbaası, 1286.

⁴⁹⁶ Vicdânî, a.g.e., s. 49. Mustafa Kara, “Eşrefiyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1995, C. XI, s. 477-479. Çakır, a.g.e., C. I, s. 467-540.

⁴⁹⁷ Harîrizâde, a.g.e., C. I, vr. 78b. Vicdânî, a.g.e., s. 48. Vassâf, a.g.e., C. I, s. 101.

⁴⁹⁸ Çakır, a.g.e., C. I, s. 447.

⁴⁹⁹ Eşrefoğlu Rûmî, *Müzekki'n-Nüfus*, (hızr. Ahmet Kasım Fidan), 5. b., İstanbul: Semerkand, 2013, s. 367.

Eşrefzâde'den sonra postnişîn olan şeyhler ise şöyledir:⁵⁰⁰

- Şeyh Abdürrahim Tırsî (k.s.)
- Şeyh Muslihuddin Efendi (k.s.)
- Şeyh Hamdi Efendi (k.s.)
- Şeyh Sırrı Ali Efendi (k.s.)
- Şeyh Hamdî-i Sâni Efendi (k.s.)
- Şeyh Lütfullah Efendi (k.s.)
- Şeyh Ahmed Efendi (k.s.)
- Şeyh Eşref-i Sâni Efendi (k.s.)
- Şeyh Abdullah Efendi (k.s.)
- Şeyh Salih Efendi (k.s.)
- Şeyh Abdülkâdir Efendi (k.s.)
- Şeyh Muhyiddin Efendi (k.s.)
- Şeyh Şerefeddin Efendi (k.s.)
- Şeyh İzzeddin Efendi (k.s.)
- Şeyh Abdullah Efendi (k.s.)
- Şeyh Avnullah Efendi (k.s.)
- Şeyh Fahreddin Efendi (k.s.)
- Şeyh Ahmed Ziyâeddin Efendi (k.s.)
- Şeyh Muhammed Fahreddin Efendi (k.s.)
- Şeyh Nâfiz Efendi (k.s.)
- Şeyh Ahmed Ziyâeddin Efendi (k.s.)

2.8. Hilâliyye

Hilâliyye şubesi Şeyh Muhammed Hilâl er-Râm el-Hemedânî eş-Şâfi'î'ye (ö. 1147/1735) nisbet edilmektedir. Halep civarında etkisini göstermiştir.⁵⁰¹ Vicdânî bu zâtın hayatı hakkında bir bilgiye rastlamadığını belirtmektedir. Şeyh Muhammed Hilâl'in Abdülkâdir Geylânî'ye ulaşan silsilesi şöyledir:⁵⁰²

17. Kâdiriyye tarikatı pîri Seyyid Abdülkâdir Geylânî (k.s.) 14.

18. Eş-Şeyh Seyyid Muhammed Şemseddin b. Geylânî (k.s.) 15.

⁵⁰⁰ Vassâf, a.g.e., C. I, s. 103-115. Kara, a.g.m., s. 478. Çakır, a.g.e., C. I, s. 471- 491.

⁵⁰¹ Harîrîzâde, a.g.e., C. III, vr. 252a-255a. Vassâf, a.g.e., C. I, s. 69.

⁵⁰² Vicdânî, a.g.e., s. 50.

19. Eş-Şeyh Seyyid Muhammed Hüsâmeddin b. Muhammed Şemseddin (k.s.)
16.
20. Eş-Şeyh Seyyid Şehâbeddin Ahmed b. Muhammed Hüsâmeddin (k.s.) 17.
21. Eş-Şeyh Seyyid Alâeddin b. Şehâbeddin (k.s.) 18.
22. Eş-Şeyh Seyyid Hüseyin el-Hamevî b. Şehâbeddin (k.s.) 19.
23. Eş-Şeyh Seyyid Yahyâ (k.s.) 20.
24. Eş-Şeyh Seyyid Ali (k.s.) 21.
25. Eş-Şeyh Seyyid Mustafa el-Latîfi (k.s.) 22.
26. Tarikat sahibi eş-Şeyh Muhammed Hilâl er-Râm el-Hemedânî eş-Şâfi'î (k.s.)
23.

2.9. Rûmiyye

İsmâiliyye şubesi olarak da bilinen Rûmiyye, Şeyh İsmâil er-Rûmî b. Ali-Tosyevî'ye (ö. 1041/1631) nisbet edilmektedir. Kâdiriyye tarikatı İstanbul'a ilk defa Rûmiyye şubesi ile gelmiştir.⁵⁰³

Şeyh İsmâil Rûmî Kastamonu'nun Tosya ilçesinde dünyaya gelmiştir. Babasının adı Ali olup kaynaklarda manevi kabiliyete istidatlı cezbe sahibi bir çoban olarak zikredilir. İsmâil Rûmî ilim öğrenmek için Tosya'ya gitmiştir. Vicdânî bazı kaynaklarda Kastamonu'ya gittiğinin yazıldığını ve bunun da olabileceğini belirtmektedir. Adalet Çakır ise önce Tosya'ya oradan da Kastamonu'ya geçtiğini söyler. Kastamonu'da Halvetî şeyhi Ahmed Efendi'ye intisap eden İsmâil Rûmî irşâd makamına yaklaştığı sırada bir gece rüya görür. Rüyasında Abdülkâdir Geylânî ona Bağdat'a gelmesini söyler. Bu çağrı üzerine Bağdat'a giden İsmâil Rûmî o dönemde Kâdirî Âsitânesi postnişini Nakîbüleşrâf Feyzullah Efendi'ye biat etmiş ve kırk günlük halvetten sonra Kâdirî icâzetini almıştır. Sâdık Vicdânî, İsmâil Rûmî'nin Şeyh Seyyid Feyzullah Efendi ve Mısırlı Şeyh Ahmed b. Süleyman er-Rûmî Efendi aracılığıyla Abdülkâdir Geylânî'ye ulaşan silsilesini vermektedir. O dönemde âsitânedeki şeyh olan İsmâil Gavsî Efendi'nin icâzetnâmesinde de aynı durumla karşılaşmıştır. İsmâil Rûmî'nin biatını Şeyh Seyyid Feyzullah Efendi ya da Mısırlı Şeyh Ahmed Efendi ile mi yenilediği bilinmemektedir. Ancak Vicdânî'ye göre Bağdat'ta biatını yenileyerek halvete girmiştir. Cemaleddin

⁵⁰³ Harîrîzâde, a.g.e., C. II, vr. 69b. Vicdânî, a.g.e., s. 50. Vassâf, a.g.e., C. I, s. 117. Çakır, a.g.e., C. I, s. 541.

Server Revnakoğlu Kâdirihâne'deki *Tomâr*'da Kâdirihâne'nin eski şeyhi ve Meclis-i Meşâyih Reisi Ahmed Muhyiddin Efendi'nin el yazısıyla iki silsile konusunun sıhhatinin belirsiz olduğunu yazdığını ifade etmektedir. Vicdânî'nin kaleme aldığı *Tomâr*'ın temiz ve açık bir İstanbul Türkçesi ile derli toplu ilk ciddi kitap olduğunu vurgulayan Revnakoğlu, Vicdânî'nin bu konuyu yanlış anladığını ya da yeteri kadar incelemediğini söylemektedir. Ona göre Rûmiyye şubesi Mısırlı Şeyh Ahmed'in silsilesi ile devam etmiştir.⁵⁰⁴ *Nefha* müellifi Rifat Efendi de Mısırlı Şeyh Ahmed'in silsilesini kabul etmektedir.⁵⁰⁵

Sâdık Vicdânî, İsmâil Rûmî'nin Abdülkâdir Geylânî'ye Mısır tarikiyle ulaşan silsilesini şu şekilde kaydetmektedir:⁵⁰⁶

17. Kâdiriyye tarikatı pîri Seyyid Abdülkâdir Geylânî (k.s.) 14.
18. Cemâlû'l-İrâk eş-Şeyh Abdürrezzâk (k.s.) 15.
19. Eş-Şeyh İmâdüddin Ebû Sâlih Nasr (k.s.) 16.
20. Eş-Şeyh Şehâbeddin Ahmed (k.s.) 17.
21. Eş-Şeyh Şerefeddin Yahyâ (k.s.) 18.
22. Eş-Şeyh Şemseddin Muhsin (k.s.) 19.
23. Eş-Şeyh Alâeddin Ali (k.s.) 20.
24. Eş-Şeyh Bedreddin Hüseyin (k.s.) 21.
25. Eş-Şeyh Ebu'l-Abbas Şehâbeddin Muhammed (k.s.) 22.
26. Eş-Şeyh Zeyneddin Abdü'l-Bâsıt (k.s.) 23.
27. Eş-Şeyh Ebû Mekârim Şerefeddin Kâsım (k.s.) 24.
28. Eş-Şeyh Şemseddin Muhammed (k.s.) 25.
29. Eş-Şeyh Zeynü'l-Eşrâf Afifeddin el-Hüseyin (k.s.) 26.
30. Eş-Şeyh Ahmed b. Süleyman (k.s.) 27.
31. Eş-Şeyh Burhâneddin İbrahim b. Ali (k.s.) 28.
32. Eş-Şeyh Ahmed b. Mustafa el-Mısırî (k.s.) 29.
33. Eş-Şeyh Ahmed b. Süleyman er-Rûmî (k.s.) 30.

⁵⁰⁴ Vicdânî, a.g.e., s. 26-27, 52-53. Vassâf, a.g.e., C. I, s. 118. Cemaleddin Server Revnakoğlu, "Tarikatların Tarihine Toplu Bir Bakış VI: Kaadirilik'in İstanbul'a Gelişi ve Yayılışı", *Tarih Dünyası*, C. I, S. 6, (6 Kasım 1953), ss. 300-301. Mehmet Akkuş, "İsmâil Rûmî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2001, C. XXIII, s. 120. Reşat Öngören, "Rûmiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2008, C. XXXV, s. 240.

⁵⁰⁵ Çakır, a.g.e., C. I, s. 233-234.

⁵⁰⁶ Vicdânî, a.g.e., s. 50-51.

34. Sâhibü'l-tarikat eş-Şeyh İsmâil er-Rûmî (k.s.) 31.

Hüseyin Vassâf bu silsilede Şeyh İmâdüddin Ebû Sâlih Nasr'ı zikretmemiştir.⁵⁰⁷ Vicdânî Bağdat tarikiyle olan rivayeti *Tibyân*'dan aldığını ve bu rivayetin Şeyh Muhammed Cafer Hayrullah Efendi'nin kendisine gönderdiği *Tomâr-ı Kâdirî* nüshasında yazılı olduğunu belirtmektedir.⁵⁰⁸

28. Eş-Şeyh Şemseddin Muhammed (k.s.) 25.

29. Eş-Şeyh Hüseyin Şâfi'a (k.s.) 26.

30. Eş-Şeyh Muhammed Tâhir (k.s.) 27.

31. Eş-Şeyh Ferecullah Yahyâ (k.s.) 28.

32. Eş-Şeyh Muhammed Hanbelî (k.s.) 29.

33. Eş-Şeyh Abdurrezzâk (k.s.) 30.

34. Eş-Şeyh Abdülkâdir Çelebi (k.s.) 31.

35. Eş-Şeyh Ferecullah Hâdî (k.s.) 32.

36. Eş-Şeyh Abdülkerîm Şâfi'a (k.s.) 33.

37. Eş-Şeyh Abdurrahman Hanbelî (k.s.) 34.

38. Eş-Şeyh Ferecullah Şâh (k.s.) 35.

39. Hâdim-i Seccâde-i Bağdat eş-Şeyh Seyyid Feyzullah (k.s.) 36.

40. Sâhibü'l-tarikat eş-Şeyh İsmâil er-Rûmî (k.s.) 37.

İsmâil Rûmî, Feyzullah Efendi'den Kâdirî icâzetini aldıktan sonra Abdülkâdir Geylânî'nin “Yâ Rûmî! Rûm'a (Anadolu) git, tarikatımı yay.” emrine mazhar olmuştur. Vicdânî'ye göre Şeyh Rûmî, Feyzullah Efendi ile biatını yenilemesinin ardından irşâd görevini yerine getirmek için Bağdat'tan ayrılarak pek çok bölgeyi ziyaret etmiştir.⁵⁰⁹ Hüseyin Vassâf da bu konu hakkında Vicdânî ile benzer ifadeler kullanmaktadır.⁵¹⁰ Bazı kaynaklarda ise İsmâil Rûmî, Abdülkâdir Geylânî'nin emrinden sonra Anadolu'ya

⁵⁰⁷ Vassâf, a.g.e., C. I, s. 117.

⁵⁰⁸ Vicdânî, a.g.e., s. 51. Vassâf, a.g.e., C. I, s. 118.

⁵⁰⁹ Vicdânî, a.g.e., s. 53.

⁵¹⁰ Vassâf, a.g.e., C. I, a.yer.

gitmeden Mısır'a uğramış ve orada bulunan Mısırlı Şeyh Ahmed'den ikinci Kâdirî icâzetnâmesini almıştır. Rifat Efendi ise Feyzullah Efendi'den bahsetmemiştir.⁵¹¹

İsmâil Rûmî Anadolu ve Rumeli'de pek çok yerde irşâd faaliyetinde bulunarak oralarda tekkeler inşa etmiş ve ardından 1020/1611-12 yılında İstanbul'a gitmiştir. Sultanahmet'te Atmeydanı'ndaki Sofular Camii'nde faaliyetlerine ilk olarak burada başlamıştır.⁵¹² Daha sonra Tophâne'de Hacı Pîrî isimli bir kişiye ait arsaya Kâdirîhâne inşa ettirmiştir.⁵¹³

İsmâil Rûmî, Kâdirî mührünü ilk defa ortaya çıkaran kişidir. Aynı zamanda Eşrefiyye tacından farklı olarak sekiz dilimli Rûmî tacını ihdas etmiştir. Vicdânî'ye göre devrân zikrini ilk defa icrâ eden İsmâil Rûmî'dir. Revnakoğlu ise Şeyh Rûmî'nin Eşrefiyye'den farklı bir devran usulü tertip ettiğini ve evrâd-ı şerîfe bazı ilaveler yaptığını belirtmektedir.⁵¹⁴

Vicdânî, İsmâil Rûmî'nin pek çok etkili şeyh yetiştirdiğini ve irşâd görevinde bulunan Kâdirî şeyhlerinin aynı zamanda Eşrefiyye şubesi icâzetine sahip olduğunu söyler. Her iki icâzete sahip olmanın faydası ise şudur: Şeyh İsmâil Rûmî'nin sülûküne zamanın her müridi dayanamadığından postnişinlerin müridlerin meyil ve muhabbetini veya tahammül ve kabiliyetini hangi şubeye uygun görürlerse o inâbeyi vermektedirler. Kâdirî tekkelerinde her salı günü öğleden sonra ezânî saatle sekizde İsmâiliyye ve Eşrefiyye usulüne göre tarikat âyini icra edilmiştir.⁵¹⁵

İsmâil Rûmî'nin kısa sürede tarikatını yaymasında devlet ricali ile iyi ilişkiler kurması da etkili olmuştur. Nitekim Sultan I. Ahmed tarafından yaptırılan Sultanahmet Camii'nin açılışında (1616) Aziz Mahmud Hüdâyî (ö. 1038/1623) cuma hutbesini okumuş, Şemsiyye-i Halvetiyye'den Şeyh Abdülahad Nûrî (ö. 1061/1651) vaaz vermiş aynı camide İsmâil Rûmî'de Kâdiriyye usulü üzere zikir icrasını gerçekleştirmiştir. Bu tarihten sonra her cuma günü ikindiden sonra Kâdirî zikri yapılması gelenek haline

⁵¹¹ Seyyid Sırrı Ali, *Tuhfe-i Rumi: Kadiriler Âsitânesi'nin Manzum Tarihçesi*, (haz. Mustafa Kaçalın), İstanbul: Asitane Yayınları, 1992, s. 50-52. Revnakoğlu, a.g.m., s. 301. Akkuş, a.g.m., s. 120. Çakır, a.g.e., C. I, s. 545.

⁵¹² Sırrı Ali, a.g.e., s. 54. Vassâf, a.g.e., C. I, a.yer. Revnakoğlu, a.g.m., a.yer. Akkuş, a.g.m., s. 120. Çakır, a.g.e., C. I, s. 546.

⁵¹³ Sırrı Ali, a.g.e., s. 54-59. Vicdânî, a.g.e., s. 53.

⁵¹⁴ Harîrîzâde, a.g.e., C. II, vr. 69b. Vicdânî, a.g.e., s. 27. Cemaleddin Server Revnakoğlu, "Tarikatların Tarihine Toplu Bir Bakış VII: Rumîlik ve İsmâilî Rumî", *Tarih Dünyası*, C. I, S. 8, (31 Aralık 1953), s. 349. Çakır, a.g.e., C. I, s. 541.

⁵¹⁵ Vicdânî, a.g.e., s. 54.

gelmiştir.⁵¹⁶ Revnakoğulu vaazı Cihangirî Hasan Burhâneddin'in (ö. 1074/1663) verdiği söylemektedir. Ona göre Vicdânî'nin verdiği isim tarihsel açıdan da mümkün değildir. Çünkü caminin inşası 1025/1061 yılında bitirilmiştir. Şeyh Abdülahad Nûrî ise 1013/1604 yılında Sivas'ta doğmuş, 1033/1623 tarihinde İstanbul'a gitmiştir.⁵¹⁷

Bir menkıbeye göre dönemin padişahı IV. Murad zamanın kutbunu merak etmektedir. Öğrenmek için İsmâil Rûmî'ye sorar. İsmâil Rûmî de bunu diğer büyüklere sormasını söyler. Ancak padişahın sorduğu kişiler de kutub olarak İsmâil Rûmî'yi işaret ederler. IV. Murad tekrar İsmâil Rûmî ile bu konuyu konuşunca Hz. Şeyh ona zamanın kutbunu cuma günü Kılıç Ali Paşa Camii'nde görebileceğini söyler. Cuma günü vefat edeceğini dervişlerine de haber veren İsmâil Rûmî'nin cenaze namazı cuma namazından sonra kılınmış ve âsitâneye defnedilmiştir (1041/1631). Adalet Çakır'ın Kâdirihâne'nin son şeyhi Gavsî Efendi'nin oğlu Misbah Erkmenkul Beyefendi'den şifahen öğrendiği bilgiye göre IV. Murad duyduğu üzüntüden İsmâil Rûmî'nin tabutunu açtırarak kefenini çözmüş ve ayaklarının altına öpmüştür. “*Katilin oldum ey şeyh, beni bağışla*” diyerek bu konudaki ısrarından duyduğu pişmanlığı dile getirmiştir.⁵¹⁸

Şeyh İsmâil Rûmî'nin erkek çocuğu olmamıştır. Kızını İstanbul'a gidip Kâdirihâne'de nâzil ve misafir olan şeyhi Hâdim-i Seccâde-i Bağdat Seyyid Feyzullah Efendi'nin oğlu Şerif Şeyh Halil Efendi ile evlendirmiştir. Halil Efendi İstanbul'da kalarak hem İsmâil Rûmî'nin ihtiyarlığındaki inzivasında vekili olmuş hem de vefatından sonra irşâd makamına geçmiştir.⁵¹⁹

İsmâil Rûmî'den sonra Kâdirihâne'de postnişîn olan şeyhler ise şöyledir:⁵²⁰

- Şeyh Halil Efendi (k.s.)
- Şeyh Fâzıl Mehmed Efendi (k.s.)
- Şeyh Abdurrahman Efendi (k.s.)
- Şeyh Hüseyin Efendi (k.s.)
- Şeyh Halil Efendi (k.s.)
- Şeyh Mehmed Efendi (k.s.)
- Şeyh Ahmed Efendi (k.s.)
- Şeyh Mehmed Sırrî Efendi (k.s.)

⁵¹⁶ Sırrı Ali, a.g.e., s. 65-69. Vicdânî, a.g.e., s. 53. Vassâf, a.g.e., C. I, a.yer.

⁵¹⁷ Revnakoğlu, a.g.m., ss. 349-350.

⁵¹⁸ Sırrı Ali, a.g.e., s. 83-96. Vicdânî, a.g.e., s. 53. Vassâf, a.g.e., C. I, a.yer. Çakır, a.g.e., C. I, s. 550-551.

⁵¹⁹ Vicdânî, a.g.e., s. 54. Vassâf, a.g.e., C. I, s. 120.

⁵²⁰ Vassâf, a.g.e., C. I, s. 120-129. Çakır, a.g.e., C. I, s. 561-575.

- Şeyh Emin Efendi (k.s.)
- Şeyh Abdüşşekûr Efendi (k.s.)
- Şeyh Mehmed Şerefeddin Efendi (k.s.)
- Şeyh Ahmed Muhyiddin Efendi (k.s.)
- Şeyh Abdüşşekûr Efendi (k.s.)
- Şeyh Gavsî Efendi (k.s.)

Yukarıdaki silsilenin üçüncü sırasında yer alan Şeyh Abdurrahman Efendi, Halvetiyye-Sinâniyye şeyhi Halepli Şerif Mehmed'in (ö. 1023/1614) oğlu Şeyh Hasan Efendi'den Halvetiyye icâzeti almış ve damadı olmuştur. Böylece Rûmiyye ve Halvetiyye'yi şahsında birleştirmiştir. Yedinci sıradaki Şeyh Ahmed Efendi'nin kızı Fatma Hanım da Dolmabahçe'de Çakır Dede (Karaabalı) Tekkesi şeyhi Tâhir Efendi ile (ö. 1223/1808) evlenmiştir. Ahmed Efendi damadına Rûmiyye icâzeti vermiş ve Nakşibendiyye ile aralarında yakınlık oluşmuştur.⁵²¹

İstanbul'daki diğer Rûmiyye tekkeleri ise şunlardır: Körükçü Tekkesi, Kubbe Tekke, Remlî Tekkesi, Sinek Şeyh Halil Efendi Tekkesi, Muabbir Tekkesi, Mahmud Efendi Tekkesi, Hatuniye Tekkesi, Oğlanlar Tekkesi, Çakmak Dede Tekkesi. Kastamonu'da Yılanlı Dergâhı son döneme kadar gelebilmiştir. Bursa'da Hamam Tekkesi ve Kasap Cömerd Tekkesi bulunmaktadır. Amasya'da Şeyh Hamza Tekkesi, Tekirdağ'da Aynî Hatun Dergâhı, Edirne'de Halîmî Efendi Tekkesi ve Güzelce Baba Tekkesi, Girit'te Resmo Dergâhı ve Kandiye Dergâhı, Bosna'da Hacı Sinan Kâdirî Dergâhı Anadolu ve Rumeli'de faaliyet gösteren Rûmiyye tekkelerindedir.⁵²²

2.10. Garîbiyye

Garîbiyye şubesi Şeyh Garîbullah el-Hindî'ye nisbet edilmektedir. Sâdık Vicdânî bu zâtın hayatı hakkında herhangi bir bilgiye rastlamadığını ifade eder. Harîrîzâde ise Garîbiyye şubesinin kesintisiz bir silsileye sahip olduğunu belirtmektedir. Ayrıca toplu bir halka halinde cehrî zikir yaptıklarını, Allah'ın celâli ile nefislerini

⁵²¹ Öngören, a.g.m., s. 240.

⁵²² Öngören, a.g.m., ss. 241-242. Çakır, a.g.e., C. I, s. 575-625.

terbiye etmeye çalıştıklarını ve mürşid-i kâmilin telkin ettiği sıraya göre yedi esmâ ile seyr üzere olduklarını ifade etmektedir.⁵²³

Sâdık Vicdânî, Şeyh Garîbullah el-Hindî'nin Abdülkâdir Geylânî'ye ulaşan silsilesini şu şekilde kaydetmektedir:⁵²⁴

17. Kâdiriyye tarikatı pîri Seyyid Abdülkâdir Geylânî (k.s.) 14.
18. Cemâlû'l-İrâk eş-Şeyh Abdürrezzâk (k.s.) 15.
19. Eş-Şeyh Seyyid Abdullah el-Hüseynî el-Cürcânî (k.s.) 16.
20. Eş-Şeyh Seyyid İbrahim el-Hüseynî (k.s.) 17.
21. Eş-Şeyh Seyyid Cafer el- Hüseyinî (k.s.) 18.
22. Eş-Şeyh Seyyid Ali el-Hüseynî (k.s.) 19.
23. Eş-Şeyh Ebu's-Su'ûd el-İsferânî (k.s.) 20.
24. Eş-Şeyh Abdüşşekûr Dâimü'l-Huzûr (k.s.) 21.
25. Eş-Şeyh Seyyid Abdüsselâm Sa'dullah b. Gulâm Muhammed es-Silvânî (k.s.) 22.
26. Eş-Şeyh Şerefeddin el-Kattâl (k.s.) 23.
27. Eş-Şeyh Abdülvehhâb (k.s.) 24.
28. Eş-Şeyh Seyyid Bahâeddin (k.s.) 25.
29. Eş-Şeyh Seyyid Ukeyle (k.s.) 26.
30. Eş-Şeyh Şemseddin Dahrâ (k.s.) 27.
31. Eş-Şeyh Seyyid Hüseyin (k.s.) 28.
32. Eş-Şeyh Şemseddin Ârif (k.s.) 29.
33. Eş-Şeyh Şâh Hudâ er-Rahmân (k.s.) 30.
34. Eş-Şeyh Şâh Fazl Hindî (k.s.) 31.
35. Eş-Şeyh Şâh Kemâlû'l-Ârif el-Hindî (k.s.) 32.
36. Eş-Şeyh Şâh Abdülahad el-Kâbilî (k.s.) 33.
37. Eş-Şeyh Şâh Ma'sûm Hindî (k.s.) 34.
38. Eş-Şeyh Şâh Sıddîk es-Sirhindî (k.s.) 35.
39. Eş-Şeyh Ali b. Hüseyin es-Sekâf (k.s.) 36.
40. Eş-Şeyh Seyyid Ahmed b. Muhammed Ukayl el-Mekkî (k.s.) 37.
41. Eş-Şeyh Ebû Muhammed Abdurrahman (k.s.) 38.
42. Eş-Şeyh Ebû Abdurrahman Muhammed (k.s.) 39.

⁵²³ Harîrîzâde, a.g.e., C. III, vr. 1a-3a. Vicdânî, a.g.e., s. 54. Vassâf, a.g.e., C. I, s. 145.

⁵²⁴ Vicdânî, a.g.e., s. 54-55. Vassâf, a.g.e., C. I, s. 145-146.

43. Eş-Şeyh el-Allâme Abdurrahman b. Muhammed b. Abdurrahman (k.s.) 40.

44. Eş-Şeyh Seyyid Muhammed Enîs b. Seyyid Muhammed

Selim el-Hüseyînî (k.s.) 41.

45. Tarikat sahibi Eş-Şeyh Muhammed Garîbullah el-Hindî (k.s.) 42.

Sâdık Vicdânî, Hindistan’da en yaygın tarikatlardan birinin Kâdiriyye olduğunu söylemektedir. Abdülkâdir Geylânî’nin türbesini ziyaret etmek Hindistan kâdirîlerince farz derecesinde bir vazifedir. Vicdânî araştırmaları sırasında Kâdiriyye tarikatının Hindiyeye isminde bir şubesine rastlamıştır. Çeşitli sebeplerle karşılaştığı Hintlilerden öğrendiği kadarıyla Hindiyeye şubesinin olması kuvvetle muhtemeldir. Ona göre Hindiyeye şubesi ya Garîbiyye ile karıştırılmakta ya da Garîbiyye silsilesindeki Şeyh Şâh Fazl Hindî, Şeyh Şâh Kemâlû’l-Ârif el-Hindî, Şeyh Şâh Abdülahad el-Kâbilî, Şeyh Şâh Ma’sûm Hindî isimlerinden biri Hindiyeye şubesini tesis etmiştir. Vicdânî’nin ifadelerinden kendisinin şubeyi kabul etmediği anlaşılmaktadır.⁵²⁵

Adalet Çakır, *Nefha* müellifi Rifat Efendi’nin Garîbiyye şubesine ait “Silsile-i Hindî” ismiyle verdiği silsilenin diğer kaynaklarda Müceddidiyye’nin Kâdirî silsilesinin devamı olarak görüldüğünü ifade etmektedir. Hüseyin Vassâf ve Sâdık Vicdânî’nin verdiği Garîbiyye silsilesinde Abdullah el-Hüseyînî’den sonra İbrahim el-Hüseyînî’yi daha sonra Câfer el-Hüseyînî’yi, ardında da Ali el-Hüseyînî’yi kaydettiklerini fakat silsilelerinde Câfer Efendi’nin Bursa’daki Geylânî ailesi mensubu olduğunu söylemediklerini belirtmektedir.⁵²⁶

2.11. Hâlisiyye

Hâlisiyye şubesi Şeyh Ziyâeddin Abdurrahman Hâlis et-Talebânî el-Kerkûkî’ye nisbet edilmektedir. Tarikatın önde gelen şeyhlerinden kabul edilen Abdurrahman et-Talebânî 1212 tarihinde dünyaya gelmiştir. Kâdiriyye’nin seyrüsülûk usulünü, kelime-i tevhid ile ism-i Celâl’e inhisar ettirerek kısaltma yapmıştır. Bu içtihadı ile Hâlisiyye şubesini tesis etmiştir. Şeyh Abdurrahman her sene Bağdat’a gider, Kâdirî Hankâhı’nda icra edilen devran ayinini idare etmiştir. Diğer Kâdirî tekkelerinde yapıldığı halde hankâhda yapılmayan kudüm gibi musiki aletleri çaldırması, bu durumdan rahatsız olan

⁵²⁵ Vicdânî, a.g.e., s. 56.

⁵²⁶ Çakır, a.g.e., C. I, s. 232, 418.

bazı tasavvufî çevreler Bağdat'taki âsîtanenin şeyhine müracaat etmişlerdir. Abdülkâdir Geylânî'nin torunu ve Nakîbü'l-Eşrâf Seyyid Ali Efendi ise onlara şu cevabı vermiştir: “*Ben Sultan ile veziri arasına giremem.*” Sâdık Vicdânî, Seyyid Ali Efendi'nin sözünün Şeyh Abdurrahman'ın zamanın önde gelen Kâdirî şeyhi olduğuna işaret ettiğini belirtmektedir. Vicdânî, Kâdirîhâne'deki *Tomâr*'da Sivas valisi ve halkı Şeyh Abdurrahman'a mektuplar göndererek tarikatın yayılması için halifelerinden birini Sivas'a göndermesini rica etmişlerdir. Şeyh Abdurrahman halifelerinden hangisine bu durumu teklif etse onun yanından ayrılmak istemediklerini söyleyince Şeyh Abdurrahman halifelerini üzme istemediğinden Sivas valisi ve halkının ricasını ertelemiş ancak ısrar etmeleri üzerine Şeyh Abdurrahman da Kerkük'te kalender meşrep bir seyyahı irşâd edip Sivas'a halifesi olarak göndermiştir. Bu kişi Mûr Ali Baba (Mor Ali Baba) isimli bir zâttır. Mûr Ali Baba tarikatı Sivas'ın neresinde yayacağını sorunca Şeyh Abdurrahman neresi rast gelirse orada yaymasını tavsiye etmiştir. Mûr Ali Baba Sivas'a kış mevsiminde ve akşamüzeri varması sebebiyle hamam ocağına sığınmıştır. Yerini değiştirmeyen Mûr Ali Baba memuriyetini kimseye bahsetmediğinden Sivaslılar Şeyh'e yeniden müracaat etmişlerdir. O da gönderdiğini ve arayıp bulmalarını söyler. Bunun üzerine Sivas halkı Mûr Ali Baba'yı bulurlar. Şeyh Abdurrahman'ın emri ile Mûr Ali'nin adı Nur Ali şeklinde değiştirilmiş ve Şeyh Abdurrahman 1275/1858 yılında vefat etmiş ve Sivas'ta tesisine muvaffak olduğu hankâha defnedilmiştir. Vefatından sonra yerine oğlu Ebu'l-Muhsin Şeyh Ali Talebânî geçmiştir. İkinci oğlu Şeyh Abdülkâdir Efendi ise şiir ve belagatı yönüyle öne çıkmıştır. Sâdık Vicdânî Kâdiriyye'nin Hâlisiyye şubesinden kendisini haberdar eden kişinin *Tedkîk-i Mesâhif ve Müellefât-ı Şer'iyye Meclisi Reisi* ve Şeyh Ali Efendi'nin halifesi Şeyh Safvet Efendi (ö. 1950) olduğunu belirtmektedir. Şeyh Safvet Efendi, babası ve aynı zamanda Şeyh Abdurrahman'ın halifesi olan Şeyh Abdülkâdir Sıddîkî Efendi'den (1315/1897) Halvetiyye hilâfetnâmesi almıştır.⁵²⁷ Vicdânî bu bilgileri Safvet Efendi'nin halifesi vâiz Şeyh Hacı Hâfız Mustafa Nuri Efendi'nin icâzetnâmesinden aldığını kaydetmektedir. Şeyh Abdurrahman'ın yolu Şeyh Abdülkâdir Sıddîkî Efendi aracılığıyla Urfa'da yayılmıştır. Şeyh Abdülkâdir Sıddîkî Efendi'nin içinde Türkçe ve Farsça şiirlerin yer

⁵²⁷ Safvet Efendi İstanbul'un Aksaray semtinde Oğlanlar Tekkesi'nde bir müddet irşâd görevini üstlenmiştir.

aldığı bir *Dîvân*'ı bulunmaktadır. Ayrıca *Mesnevî*'nin on sekiz beytini Farsça şiirlerle şerh etmiş ve *Behcetü'l-Esrâr*'ı da tercüme etmiştir.⁵²⁸

Sâdık Vicdânî, Şeyh Ziyâeddin Abdurrahman Hâlis et-Talebânî el-Kerkûkî'nin Abdülkâdir Geylânî'ye ulaşan silsilesini şu şekilde kaydetmektedir.⁵²⁹

17. Kâdiriyye tarikatı pîri Seyyid Abdülkâdir Geylânî (k.s.) 14.
18. Cemâlî'l-İrâk eş-Şeyh Abdürrezzâk (k.s.) 15.
19. Eş-Şeyh Osman el-Cîlî (Geylânî) (k.s.) 16.
20. Eş-Şeyh Yahyâ el-Basrî (k.s.) 17.
21. Eş-Şeyh Nureddin Şâmî (k.s.) 18.
22. Eş-Şeyh Abdurrahman Hasenî (k.s.) 19.
23. Eş-Şeyh Burhaneddin ez-Zencirî (k.s.) 20.
24. Eş-Şeyh Seyyid Muhammed Masum el-Medenî (k.s.) 21.
25. Eş-Şeyh Seyyid Abdürrezzak el-Hamavî (k.s.) 22.
26. Eş-Şeyh Seyyid Muhammed Hüseyin el-İzmirânî (k.s.) 23.
27. Eş-Şeyh Ahmed el-Hindî el-Lâhorî (k.s.) 24.
28. Eş-Şeyh Mahmud ez-Zengenî et-Talebânî (k.s.) 25.
29. Eş-Şeyh Ahmed et-Talebânî el-Kerkûkî (k.s.) 26.
30. Tarikat sahibi Şeyh Ziyâeddin Abdurrahman Hâlis et-Talebânî (k.s.) 27.

Vicdânî, 1275 yılında yayınlanan *Tomâr*'da silsilelerin altında tarikatların isimlerinin yazıldığını söylemektedir. Hâlisiyye şubesine ait silsilesinin altında ise “Tarîka-i Kâdiriyye-i Hindiyye-i Mahmûdiyye-i Zengene-i Kerkûkiyye-i Mûriyye” ifadesinin yazılı olduğunu belirtmektedir. Vicdânî bu durumu şöyle açıklar: “Tarîka-i Kâdiriyye-i Hindiyye” ifadesi silsilenin yirmi yedinci sırasında ismi geçen Şeyh Ahmed el-Hindî el-Lâhorî'nin mensup olduğu Kâdiriyye tarikatına, “Mahmûdiyye-i Zengene” ifadesi silsilenin yirmi sekizinci sırasında ismi geçen Şeyh Mahmud ez-Zengenî et-Talebânî'nin mensup olduğu Kâdiriyye-i Hindiyye tarikatına, “Mûriyye” ise Mûr Ali Baba'ya işaret etmektedir. Vicdânî'ye göre her ne kadar *Tomâr*'ın mürettibi Mûriyye şubesinin kurucusu da Mûr Ali Baba'yı gösterse de şubenin asıl kurucusu Mûr Ali Baba'nın şeyhi Şeyh Abdurrahman'dır.⁵³⁰

⁵²⁸ Vicdânî, a.g.e., s. 56, 58, 60-61. Vassâf, a.g.e., C. I, s. 139-142. Eserleri günümüze ulaşmamıştır.

⁵²⁹ Vicdânî, a.g.e., s. 56-57. Vassâf, a.g.e., C. I, s. 139.

⁵³⁰ Vicdânî, a.g.e., s. 57-58.

2.12. Hammâdiyye-Sumâdiyye

Sâdık Vicdânî Kâdirî silsilenâmesini yazmak için yaptığı araştırmalar sırasında Hammâdiyye şubesine rastladığı eserlerde silsilesine ve kurucusuna dair detaylı bilgi ya da işaret olmadığını, karşılaştığı Kâdirî şeyhlerine sorduğunda ise bilmediklerini, tomarlarda Abdülkâdir Geylânî'nin halifelerinde, halifelerinin halifelerinde ve son dönem şeyhler arasında bir tane bile Hammâd ismine rastlamadığını söylemektedir. Sadece Hammâd ed-Debbâs'ın göze çarptığını, Şeyh Hammâd'ın Abdülkâdir Geylânî'nin ilk şeyhi ve kayınpederi olup Geylânî'den çok önce vefat ettiğini belirtmektedir. Vicdânî, *Lügat-ı Tarihiyye ve Coğrafiyye*'de Kâdiriyye şubeleri arasında Sumâdiyye isminin bulunmasından şunu anladığını açıklar: Sumâd kelimesi müstensihler tarafından yanlış yazılmış ve bilgisizlikleri sebebiyle Hammâd olmuştur. Nitekim Kâdirihâne'deki *Büyük Tomar*'da Sumâdiyyûn silsilesi yer almaktadır.⁵³¹

- Pîr-i tarikat Seyyid Abdülkâdir Geylânî (k.s.)
- Eş-Şeyh Ebû Saîd Ebu'l-Hayr (k.s.)
- Eş-Şeyh Ahmed el-Kebîr ibn-i Ebû Saîd (k.s.)
- Eş-Şeyh Müslim es-Sumâdî (k.s.)
- Eş-Şeyh Dâvûd es-Sumâdî (k.s.)
- Eş-Şeyh Îsâ es-Sumâdî (k.s.)
- Eş-Şeyh Muhammed es-Sumâdî (k.s.)
- Eş-Şeyh Hasan es-Sumâdî (k.s.)
- Eş-Şeyh Ali es-Sumâdî (k.s.)
- Eş-Şeyh Halil es-Sumâdî (k.s.)
- Eş-Şeyh Muhammed es-Sumâdî (k.s.)
- Eş-Şeyh Dâvûd es-Sumâdî (k.s.)
- Eş-Şeyh Müslim es-Sumâdî (k.s.)
- Eş-Şeyh İbrahim es-Sumâdî (k.s.)
- Eş-Şeyh Ahmed es-Sumâdî (k.s.)
- Eş-Şeyh İbrahim Vâiz es-Sumâdî (k.s.)
- Eş-Şeyh Abdürrezzak (k.s.)
- Eş-Şeyh Muhammed Sumâdî-i Dimaşkî (k.s.)
- Eş-Şeyh Hasan Üsküdârî (k.s.)

⁵³¹ Vicdânî, a.g.e., s. 64-65.

Vicdânî, *Kâdiriyye Kitabı*'nın son tashihini yapacağı gün bir dostundan Havran'da Abdülkâdir es-Sumâdî isminde bir zâtın medfun olduğunu öğrenmiştir. Bu aile Kâdirî tarikatına mensup olup Abdülkâdir es-Sumâdî de şube kurucusu olarak tanınmaktadır. Vicdânî'ye göre Sumâdiyye'nin kurucusunun kim olduğunu şimdilik bilinmemektedir. Öte yandan Vicdânî, *Tibyân*'da Hammâdiyye veya Sumâdiyye isminde bir tarikata ya da şubeye rastlamadığını belirtse de Harîrîzâde Sumâdiyye'den bahsetmiş ve bu şubenin Abdülkâdir Geylânî'nin halifelerinden Havran'ın Sumâd köyünde yaşayan Müslim es-Sumâdî'ye nispet edildiği nakletmiştir.⁵³² Silsilede Abdülkâdir Geylânî'den hilafet almış gibi gösterilen Ebû Saîd Ebu'l-Hayr'a dikkat çeken Vicdânî, onun Geylânî'den otuz sene önce vefat ettiğini söyler. Kâdiriyye'nin Sumâdiyye isminde bir şubesi var ise Geylânî'den tarikat olarak Ahmed el-Kebîr'e hilafet veren kişinin başka biri olmalıdır. Yine Vicdânî'ye göre silsilede otuz beşinci sırada ismi geçen Şeyh Ebu'l-Hayr'ın asıl isminin Muhammed b. Gunye'dir. Ayrıca Ahmed el-Kebîr ismi de dikkat çekmektedir. Çünkü ona göre bu isim ile Seyyid Ahmed er-Rifâî kastedilmektedir. Ahmed er-Rifâî ise Ebû Saîd Ebu'l-Hayr'ı görmemiştir. Vicdânî araştırmaları sonucunda tomarlarda başka bir Ahmed el-Kebîr'e rastlamadığını da belirtmektedir.⁵³³

Tabibzâde Mehmed Şükrü ise *Silsilenâmesi*'nde Sumâdiyye yolunun pirinin Müslim es-Sumâdî olduğunu kaydetmiştir.⁵³⁴ Ahmed Muhyiddin Efendi de Sumâdiyye silsilesini şu şekilde kaydetmektedir:⁵³⁵

Şeyh Abdülkâdir-i Geylânî

|

Şeyh Ebû Saîd Ebu'l-Hayr

|

Şeyh Ahmed el-Kebîr

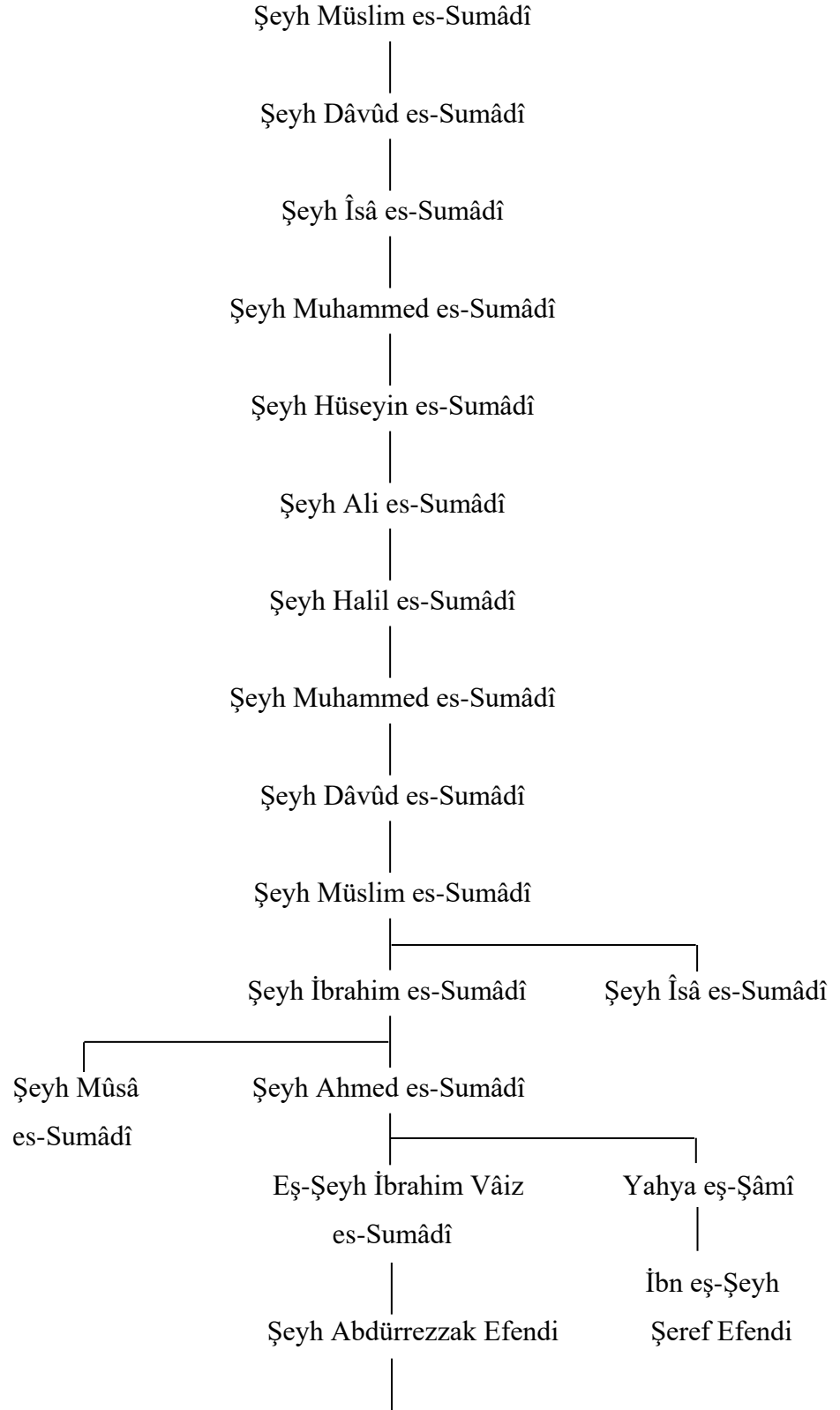
|

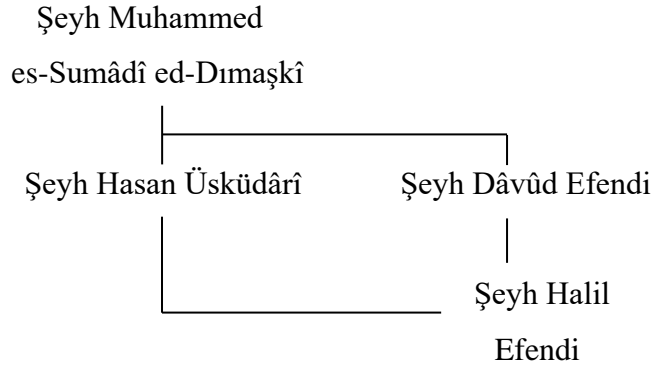
⁵³² Harîrîzâde, a.g.e., C. III, vr. 56b.

⁵³³ Vicdânî, a.g.e., s. 65-66.

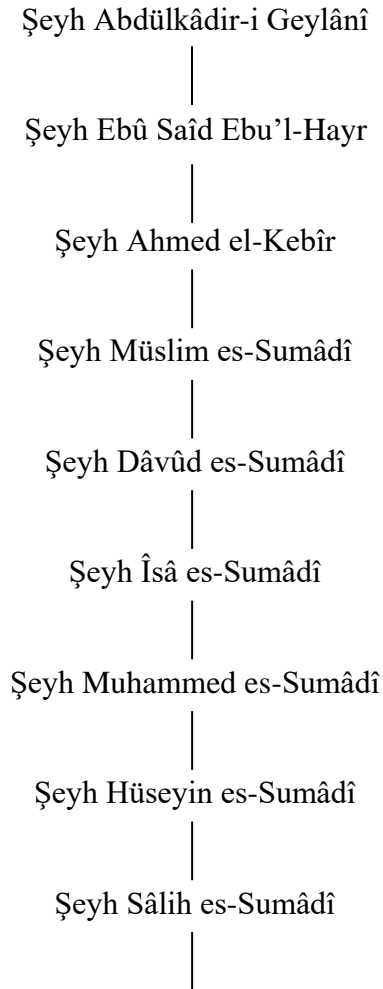
⁵³⁴ Tabibzâde Mehmed Şükrü, *Silsilenâme-i Sûfiyye*, Hacı Selimağa Kütüphanesi, Bölüm: Hüdâyî Efendi, No: 1098, vr. 6.

⁵³⁵ Çakır, a.g.e., C. I, s. 311.

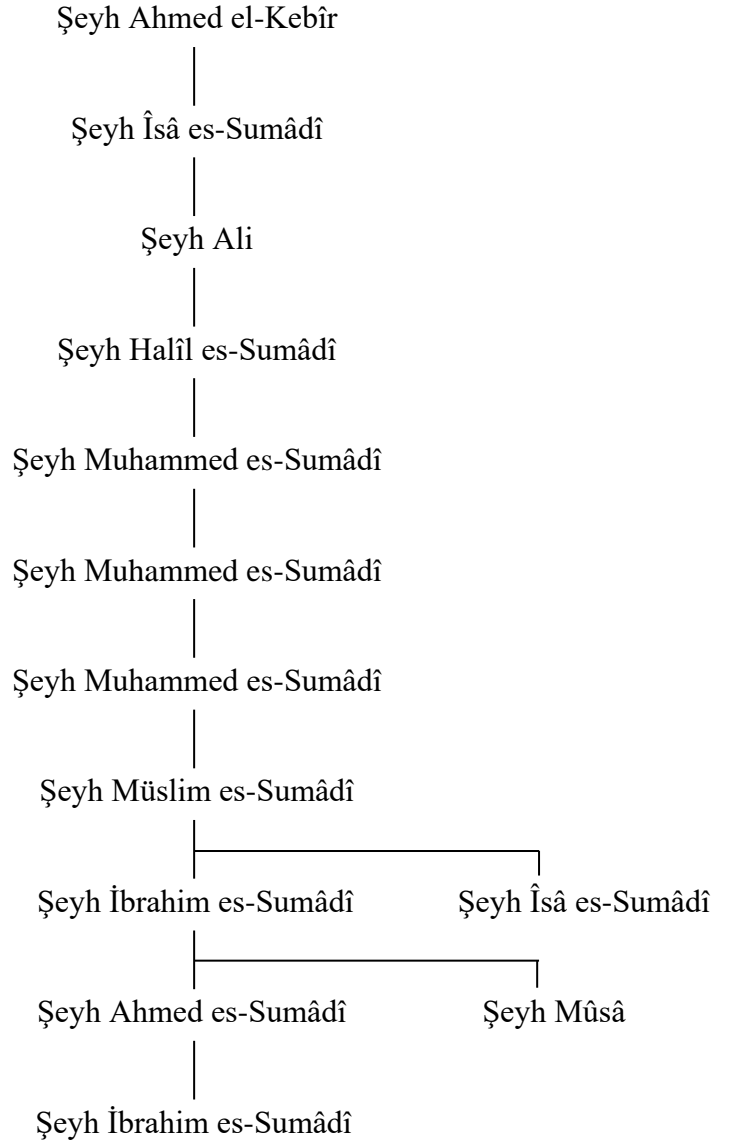

Yine *Nefha* müellifi Rifat Efendi ise Sumâdiyye silsilesini şu şekilde vermektedir.⁵³⁶

⁵³⁶ Çakır, a.g.e., C. I, s. 310.

İbnü'l-Hanbelî (ö. 971/1563-64) *Dürrü'l-Habeb*⁵³⁷ isimli eserinde Halîl'in oğlu Muhammed es-Sumâdî'yi ziyaret ettiğini belirtmiştir. Kendisinden Şeyh Müslim'in Abdülkâdir Geylânî'nin müritlerinden olduğunu öğrenmiştir. Müslim es-Sumâdî'nin oğlu Dâvûd ise Geylânî'nin kızı ile evlenmiştir.⁵³⁸ Adalet Çakır'a göre Rifat Efendi Sumâdiyye'nin Geylânî'nin damadı aracılığıyla zuhur ettiğini tespit etmiştir. Ancak *Dürrü'l-Habeb*'deki bilgileri edinemediği için isim kargaşasına düşmüştür. Bu hata

⁵³⁷ İbnü'l-Hanbelî, *Dürrü'l-Habeb fî Tarihi A'yâni Haleb*, (thk. Mahmud Muhammed el-Fahuri, Yahyâ Zekeriyya Abbarei), Dımaşk: Menşuratu Vizaretü's-Sekâfe, 1972.

⁵³⁸ Radiyyüddin Muhammed b. İbrahim el-Halebî İbnü'l-Hanbelî, *Dürrü'l-Habeb fî Tarihi A'yâni Haleb*, (nşr. Mahmud Muhammed el-Fahûrî, Yahya Zekeriyya Abbâre), Dımaşk, Menşûratü Vizâratü's-Sekâfe, 1972, C. II, s. 168-169.

daha sonra Ahmed Muhyiddin Efendi ve Sâdık Vicdânî tarafından devam ettirilmiştir.⁵³⁹

2.13. Makdisiyye

Sâdık Vicdânî'ye göre Makdisiyye şubesi Bursa'da medfun olan Abdüllatif Makdisî'ye nispet edilmişse de bu nisbet doğru değildir. Çünkü Makdisî Sühreverdiyye'nin kolu olan Zeyniyye tarikatı pîri Zeynüddin Hâfi'ye mensuptur. Her ne kadar Zeynüddin Hâfi'nin Abdülkâdir Geylânî'ye ulaşan bir silsilesinden bahsedilse de bu mensubiyet pek mümkün görünmemektedir. Müstakil bir tarikat sahibi olan Zeynüddin Hâfi'nin *Nefahâtü'l-Üns*'de yer alan silsilesi, Ahmed el-Gazâlî aracılığıyla Abdülkâdir Geylânî'ye ulaşmaktadır. *Tibyân*'da böyle bir şube bulunmaktadır. Vicdânî'ye göre Makdisiyye Kâdiriyye'nin bir şubesi ise kurucusu Abdüllatif Makdisî veya Geylânî'nin haliferinden Abdullah Abdulganî b. Abdulvâhid el-Makdisî, Ebû Ömer Muhammed b. Kudame el-Makdisî, Ebû İshak el-Makdisî, Muvaffaküddîn el-Makdisî'den biri ya da Kudüslü başka bir şeyhtir.⁵⁴⁰

⁵³⁹ Çakır, a.g.e., C. I, s. 312-313.

⁵⁴⁰ Vicdânî, a.g.e., s. 66-67. Vassâf, a.g.e., C. I, s. 70.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HALVETİYYE

1. HALVETİYYE’NİN TEŞEKKÜL SÜRECİ

Halvetiyye tarikatı, bazı sūfilerin halveti manevi yolcuklarının önemli unsurlarından biri olarak benimsemeleri sebebiyle ortaya çıkmıştır. İslam dünyasının en yaygın tarikatlarından biri olan Halvetiyye, Pîr-i Evvel Ebû Abdullah Sirâcüddin Ömer b. Şeyh Ekmeleddin el-Geylânî el-Lâhicî el-Halvetî’ye nisbet edilmektedir.⁵⁴¹

Halvet, lügatte “yalnız, تنها kalma, tenhaya çekilme, تنها yer, hamamın sıcak bölmesi” anlamlarına gelmektedir.⁵⁴² Tasavvufî bir terim olarak ise “Başkasının görmeyeceği şekilde sırrın Hak’la konuşması”⁵⁴³, “Melek ve insan cinsinden kimsenin muttali olmadığı bir şekilde sırrın Hak’la söyleşmesi”⁵⁴⁴ şeklinde kullanılmaktadır. Dervişler halvette kırk gün kaldıklarından halvete girmeye erbaîne girmek ya da çile çıkarmak da denir. Çile çıkaran kişiye ise çilekeş denir. Tarikat büyükleri ömür boyu halktan kendini soyutlamayı, halktan ayrı bir hayat sürdürmeyi tasvip etmemekle birlikte sâliğin manevi terbiyesindeki seyrine göre ömründe bir veya birden fazla halvete girmesine müsaade etmişlerdir. Halvet sırasında yeme, içme gibi dünyevi meselelerden uzak durulurken; ibadet ve zikir gibi ruhani hususlarla meşgul olunur. Dervişin halvete girmesinden maksat, halkı beğenmeyerek halktan uzak yaşamak değil aksine nefsinin günahlardan ve kötü huylardan arındırıp nefsinin sevap ameller ve güzel huylar kazandırarak halka hizmet etmektir. Bu meşrebe sahip kişilere halvetî denir. Dervişin halvetten çıkarak tekrar halkın arasına karışmasına ise celvet denir.⁵⁴⁵ Celvet, lügatte “yerini, yurdunu terk etme” anlamına gelmektedir.⁵⁴⁶ Tasavvuf literatüründe ise “Kulun, ilâhî sıfatlara bürünerek halvetten çıkması, kulun uzuvlarının ve hakikatinin benlikten kurtulması dolayısıyla uzuvlarının artık kula isnâd edilmeksizin Hakk’a izâfe

⁵⁴¹ Vassâf, a.g.e., C. III, s. 133. Ceyhan, a.g.e., s. 695-696. Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, s. 228. Mehmet Nazmi Efendi, *Osmanlılarda Tasavvufî Hayat Hediyyetü'l-İhvân: Halvetilik Örneği*, (hız. Osman Türer), 2. b., İstanbul: İnsan Yayınları, 2011, s. 80. Mehmet Serhan Tayşi, “Ömer el-Halvetî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007, C. XXXIV, s. 65. Rahmi Serin, *İslam Tasavvufunda Halvetilik ve Halvetiler*, İstanbul: Petek Yayınları, 1984, s. 70. Süleyman Uludağ, “Halvetiyye Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)”, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1997, C. XV, s. 393. Tek, a.g.e., s. 337.

⁵⁴² Sâmi, a.g.e., s. 587. Devellioğlu, a.g.e., s. 320.

⁵⁴³ Abdürrezzak Kâşânî, *Istulâhâtü's-Süfiyye*, (trc. Abdürrezzak Tek), Bursa: Bursa Akademi, 2014, s. 96.

⁵⁴⁴ Seyyid Şerîf Cürçânî, *Ta'rifât*, (trc. Abdülaziz Mecdî Tosun), İstanbul: Litera Yayıncılık, 2014, s. 62.

⁵⁴⁵ Mustafa Aşkar, “Bir Türk Tarikatı Olarak Halvetiyye'nin Tarihî Gelişimi ve Halvetiyye Silsilesinin Tahlili”, Ankara: *AÜİF Dergisi*, C. XXXIX, 1999, s. 536. Süleyman Uludağ, “Halvet”, *Keşkül*, S. 23, 2012, s. 5. Ceyhan, a.g.e., s. 696.

⁵⁴⁶ Devellioğlu, a.g.e., s. 131.

olunması” şeklinde yer almaktadır.⁵⁴⁷ Süleyman Uludağ’a göre halk ile bir arada olmak (celvet) isteyen sûfînin öncelikle Hak ile sağlam bir halvete sahip olması gerekir. Sûfî zâhirde halk ile bâtında ise Hak ile olmalıdır. İlk mutasavvıfların kevn-bevn kavramları ile ifade ettikleri hal, sonradan celvet-halvet şeklinde kullanılmıştır. Toplumda yaşamaktan ve halk ile haşır neşir olmaktan hoşlanan kişilere ise celvetî denir. Her dönemde bu iki meşrebe sahip kişiler bulunmaktadır.⁵⁴⁸

Sûfîler halvetin tarihinin peygamberlere dayandığını söylerler. Bu hususta Hz. Musa’nın kırk gün Tûr Dağı’nda inzivaya çekilmesini,⁵⁴⁹ Hz. Muhammed’in (s.a.v.) Hira Dağı’nda halktan uzaklaşp vaktini tefekkür ve ibadet ile geçirmesinin ardından vahiy almasını,⁵⁵⁰ Hz. Aişe’den nakille “*Hz. Peygamber’e yalnızlık sevdirdi.*” sözünü⁵⁵¹ ve Hz. Peygamber’in Ramazan ayının son on gününde itikafa girip bunu insanlara tavsiye etmesini örnek göstermektedirler. Süleyman Uludağ miraç hadisesini de halvetle ilişkilendirmiştir. Ona göre Hz. Muhammed’in (s.a.v.) miraç esnasında Hak ile buluşması halvet, miraçtan sonra insanları irşâd etmesi ise celvettir.⁵⁵²

Mutasavvıfların halvet ile ilgili düşünceleri ise şöyledir: Kuşeyrî: “*Halvet, safvet ehlinin sıfatı; uzlet, vuslat ehlinin emmaresidir. Uzleti tercih eden bir kimse için hak olan şey, halktan ayrı yaşamaktan maksadın insanların şerrinden selâmette olmak değil, insanların kendi şerrinden selâmette bulunmalarına inanmasıdır.*”⁵⁵³ Zünnûn Mısırî: “*Halvetten fazla insanı ihlaslı olmaya sevk eden bir vasıta görmedim.*”⁵⁵⁴ Ebû Yakup Sûsî: “*Halvete ancak ricâlden olan güçlü kişiler dayanabilir. Bizim gibilere, birbirinden görüp amel yapmak için toplum içinde olmak, halvetten daha yararlıdır.*”⁵⁵⁵ Süfyân-ı Sevrî: “*Herhangi bir kul, kırk gün Allah için ihlasla amel ederse Allah Teâlâ onun kalbinde hikmeti yeşertir; onu dünyaya karşı zühd, ahirete karşı rağbet sahibi*

⁵⁴⁷ Cürcânî, a.g.e., s. 51.

⁵⁴⁸ Uludağ, a.g.m., s. 5. Süleyman Uludağ, “Celvet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1993, C. VII, s. 273.

⁵⁴⁹ El-A’râf, 7/142. El-Bakara, 2/51.

⁵⁵⁰ Ebü’l-Hüseyn el-Kuşeyrî en-Nişaburî Müslim b. el-Haccâc, *Sahih-i Müslim*, (nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî), İstanbul: el-Mektebetü’l-İslâmiyye, ‘t.y.’, C. 1, s. 139-141.

⁵⁵¹ Ebü Muhammed Cemaledin Abdülmelik İbn Hişam, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, (thk. Süheyl Zekkar, şrh. Vezir el-Mağribî), Beyrut: Dârü’l-Fikr, 1992, C. 1, s. 159.

⁵⁵² Aşkar, a.g.m., ss. 537-538. Serin, a.g.e., s. 67. Uludağ, “Halvet”, s. 6-7.

⁵⁵³ Kuşeyrî, a.g.e., s. 197.

⁵⁵⁴ Kuşeyrî, a.g.e., s.199.

⁵⁵⁵ Ebü Nasr Serrâc Tûsî, *el-Lüma’*, (trc. Hasan Kâmil Yılmaz), İstanbul: Erkam Yayınları, 2012, s. 239.

yapar. Kendisine dünyanın sebep olduğu hastalığını ve ilacını gösterir. Öyleyse kul, her sene bir defa nefsinı buna alıştırmalıdır.”⁵⁵⁶

İsmail Ankaravî *Minhâcü'l-Fukarâ* isimli eserinde halvetin gayesini kalbi ağyardan ayrı tutmak, kalbin Hak ile olmasını sağlamak ve kesret içinde vahdet olmak şeklinde açıklamıştır. Ona göre bir kimse ömrü boyunca halvette olsa ancak kalbini ağyar ve mâsivâdan uzak tutamamışsa o kişi ehl-i halvet değildir. Bir kişi halk içinde olduğu halde kalbi ağyar ve mâsivâdan uzak ise o zaman ehl-i halvettir.⁵⁵⁷ Şu hâlde sûfilerin sözlerinden iki tür halvet anlayışı ortaya çıkmaktadır: Bedenî ve kalbî halvet. Bedenle gerçekleşen halvette kişi belli bir yerde belli bir süre bedeninin isteklerini en aza indirgeyerek kalırken, kalbî halvette ise mekân ve zaman kısıtlaması olmaksızın sâlikin mâsivâdan uzaklaşarak Hak’la daimî beraberliğini ifade eder.

Halvetiyye tarikatı Ömer el-Halvetî’ye nisbet edilse de teşekkül süreci XIII. asra dayanmaktadır. Mehmet Rıhtım bu süreci usul, tarikatlaşma, gelişim, tekemmül ve yayılma olarak dört bölüme ayırmaktadır.⁵⁵⁸ Usul devrini tasavvufun tarikatlar döneminin başladığı XII. asra kadar götüren Rıhtım, Sühreverdiyye ve Ebheriyye tarikatlarının Halvetiyye tarikatına kaynaklık yaptığı görüşündedir. Çünkü Sühreverdiyye, Ebheriyye, Zâhidiyye, Halvetiyye ve Safeviyye tarikatlarının silsilelerinin başında Bağdat ve Şam’da yaşayan Şeyh Ebü’n-Necib Abdülkâhir Sühreverdî (ö. 598/1201)⁵⁵⁹ bulunmaktadır. Abdülkâhir Sühreverdî’nin yanında yetişmiş olan Ebu Hafs Ömer Sühreverdî (ö. 632/1234)⁵⁶⁰ Sühreverdiyye tarikatının, Kutbüddin Ebherî (622/1225)⁵⁶¹ ise Ebheriyye tarikatını kurucusudur. Ebheriyye, Kutbüddin Ebherî’den sonra Rükneddîn Sincâsî (Sücâsî) (ö. 628/1230)⁵⁶² ile varlığını Azerbaycan’da devam ettirmiştir. Sâdık Vicdânî, Şeyh Rükneddîn’in nisbetinin silsilelerde, icâzetnâmelerde ve bazı tasavvufî kitaplarda Sücâsî, Sincâsî, Necâşî, Sincânî gibi birbirine yakın şekillerde yazılı olduğunu ancak kendisinin Rükneddîn Muhammed Nehhâs el-Buhârî’yi tercih ettiğini belirtir. Hulvî, Sincâs’ın bir dağ adı

⁵⁵⁶ Sühreverdî, a.g.e., C. I, s. 376.

⁵⁵⁷ İsmail Rusuhî Ankaravî, *Minhâcü'l-Fukarâ*, İstanbul: Rıza Efendi Matbaası, 1286, s. 153.

⁵⁵⁸ Mehmet Rıhtım, “Halvetiyye Sufiliğinin Şirvan’da Teşekkül Devri Şaban-ı Veliye Uzanan Yolun Kurucu Şahsiyetleri”, *I. Uluslararası Şeyh Şa’bân-ı Velî Sempozyumu-Şeyh Şa’bân-ı Velî’yi Anma ve Anlama-*, Kastamonu: 4-6 Mayıs 2012, C. 1, ss. 11-21.

⁵⁵⁹ Hulvî, a.g.e., s. 259-261. Sâdık Vicdânî, Abdülkâhir Sühreverdî’nin vefat tarihinin 563/1167 olduğunu belirtir (Vicdânî, a.g.e., s. 14).

⁵⁶⁰ Hulvî, a.g.e., s. 263-264.

⁵⁶¹ Hulvî, a.g.e., s. 269-272.

⁵⁶² Hulvî, a.g.e., s. 279-283.

olduğunu söylemektedir.⁵⁶³ Ancak Vicdânî, İsmail Hakkı Bursevî'nin (ö. 1137/1725) *Kitâb-ı Silsile-i Şeyh İsmail Hakkı bi-Tarîk-i Celvetî* eserindeki Nehhâs (bakırcı) rivayetini⁵⁶⁴ kabul eder. Vicdânî'ye göre diğer ifadelerde yazım hatası yapılmıştır. Irak'ta Sincan isimli bir kasaba varsa bile Şeyh Buharalı olduğu için bu nisbet de doğru olmaz. Necâşî ifadesinin de Kutbüddin Ebherî'nin halifelerinin ve Habeşistan şehzadelerinden Muhammed b. Mübarek Şâh'ın bazı silsilelerde Kutbüddin'in yerine irşâd makamına geçen şeyh olarak tanınmasından kaynaklanan bir hata olduğunu belirtir.⁵⁶⁵ Ebheriyye silsilesi, Sincâsî'nin müridi Şehâbeddin Mahmud Tebrizî (ö. 702/1302)⁵⁶⁶ ve ondan sonra Seyyid Cemâleddin Tebrizî (ö. 760/1358)⁵⁶⁷ ile devam etmiştir. Semih Ceyhan ve Mustafa Aşkar silsilede Seyyid Cemâleddin Ezherî'ye yer vermeden silsileyi İbrahim Zâhid Geylânî ile devam ettirmişlerdir.⁵⁶⁸ Vicdânî, Seyyid Cemâleddin'in Şehâbeddin Mahmud Tebrizî'nin yerine irşâd makamına geçip Tebriz'de bulunduğunu ancak asıl nisbet ve şöhretinin Şirâzî olduğunu beyan eder.⁵⁶⁹

İkinci dönem olan tarikatlaşma, Cemâleddin Ezherî'nin halifesi Şeyh İbrahim Zâhid Geylânî (ö. 705/1305)⁵⁷⁰ ile başlamaktadır. Harîrîzâde, Zâhidiyye tarikatını İbrahim Zâhid Geylânî'ye nisbet etmektedir. Bunun sebebi Halvetiyye usullerinden biri olan zikir-i esmâ-i seb'anın ilk olarak İbrahim Zâhid tarafından belirlenmesidir. Harîrîzâde aynı zamanda Halvetiyye'yi Zâhidiyye'nin bir kolu olarak göstermektedir.⁵⁷¹ Sâdık Vicdânî'ye göre Harîrîzâde bu ifadeyle Halvetiyye'yi Celvetiyye'nin bir şubesi olduğunu kastetse de bu doğru bir tespit değildir.⁵⁷² İbrahim Zâhid'in halifelerinin en önemlilerinden ikisi Ahî Muhammed el-Halvetî (ö. 780/1378)⁵⁷³ ve Safiyyüddin Erdebîlî (735/1334)⁵⁷⁴dir. Vicdânî, İbrahim Zâhid'den sonra silsilenin Şeyh Sadeddin-i

⁵⁶³ Hulvî, a.g.e., s. 279.

⁵⁶⁴ İsmail Hakkı Bursevî, *Kitâb-ı Silsile-i Şeyh İsmail Hakkı bi-Tarîk-i Celvetî*, İstanbul: Haydarpaşa Hastanesi Matbaası, 1291, s. 60.

⁵⁶⁵ Vicdânî, a.g.e., s. 17, Dipnot: 1.

⁵⁶⁶ Hulvî, a.g.e., s. 297-300.

⁵⁶⁷ Hulvî, a.g.e., s. 307-312.

⁵⁶⁸ Aşkar, a.g.m., s. 557. Ceyhan, a.g.e., s. 697.

⁵⁶⁹ Vicdânî, a.g.e., s. 18, Dipnot: 2.

⁵⁷⁰ Hulvî, a.g.e., s. 319-324. Cemâleddin Hulvî vefat tarihini 705/1305 olarak kaydetmiştir. Halifesi ve damadı Safiyyüddin (ö. 735/1334), İbrahim Zâhid'e intisap ettikten sonra yirmi beş yıl yanında kalmış ve otuz beş yıl şeyhlik yapmıştır. Bu bilgiler sebebiyle Rıhtım, İbrahim Zâhid'in 700/1300 tarihinde vefat ettiği görüşündedir.

⁵⁷¹ Harîrîzâde, a.g.e., C. II, vr. 70a-71b.

⁵⁷² Vicdânî, a.g.e., s. 19.

⁵⁷³ Hulvî, a.g.e., s. 335-338. Vicdânî, Ahî Muhammed'in vefat tarihinin 717/1317 olduğunu söyler (Vicdânî, a.g.e., s. 20).

⁵⁷⁴ Hulvî, a.g.e., s. 325-328.

Fergânî ondan sonra Ahî Muhammed ile devam ettiğini kaydetmektedir. Vicdânî'ye göre Halvetiyye silsilesi Fergânî ile teselsül etmiştir.⁵⁷⁵ 'Atâî de İbrahim Zâhid'den sonra Fergânî'yi zikretmiştir.⁵⁷⁶ Hüseyin Vassâf ise Fergânî'nin eserinde İbrahim Zâhid'den bahsetmediğini ve Vicdânî'nin verdiği bilginin mümkün olmadığını belirtmektedir.⁵⁷⁷ Mehmet Rıhtım yaptığı incelemeler sonucunda bu zâtın Halvetiyye silsilenâmelerinde yer almadığını söyler. İbrahim Zâhid'in halifelerinden Safiyyüddin Erdebîlî'ye Safeviyye tarikatı nisbet edilmektedir. Safeviyye'den Hacı Bayrâm-ı Veli'ye nisbetle Bayrâmiyye, Bayrâmiyye'den Aziz Mahmud Hüdâyî'ye nisbetle Celvetiyye neşet etmiştir.⁵⁷⁸ Yine İbrahim Zâhid'in halifelerinden Ahî Muhammed, Halvetî adını alan ilk şeyhtir. Ömer el-Halvetî'nin şeyhi ve amcasıdır. Harezm'de doğduğu için Harezmî olarak anılmıştır. Geylân'da şeyhiyle uzun müddet kaldıktan sonra hilafet alıp Harezm'e gitmiştir. Orada da bir süre kalıp Geylân'daki Heri kasabasına yerleşmiştir. Vefatına kadar burada irşâd ile meşgul olmuştur. Sâdık Vicdânî ve Hüseyin Vassâf vefat tarihini 717/1317 olarak kaydetmektedir.⁵⁷⁹

Halvetiyye'nin gelişim dönemi Ebû Abdullah Sirâcüddin Ömer b. Şeyh Ekmeleddin el-Geylânî el-Lâhicî el-Halvetî ile başlamaktadır. Ömer el-Halvetî, Hazar Denizi'nin güneybatısındaki Geylân bölgesindeki Lâhicân şehrinde dünyaya gelmiştir. Aslen Şirvanlıdır. Babasının adı Ekmeleddin'dir. İlk tasavvuf eğitimini babasından aldıktan sonra Harezm'de bulunan amcası Ahî Muhammed el-Halvetî'nin yanına gidip ona intisap ederek sülûkünü onun yanında tamamlamıştır. Amcasıyla birlikte Lâhicân'ın Herî kasabasına gelen Ömer el-Halvetî, Ahî Muhammed'in vefatından sonra onun yerine irşâd makamına geçmiştir. Bir müddet irşâd faaliyetlerini Herî'de devam edip oradan Tebriz civarındaki Hoy şehrine, Hoy'dan Mısır'a geçmiştir. Mısır'da uzun süre kaldıktan sonra Herî'ye, Herî'den de Tebriz'e dönmüştür.⁵⁸⁰ Vefat tarihi ve yeri ile ilgili farklı rivayetler bulunmaktadır. Cemâleddin Hulvî (ö. 1064/1654), Ömer el-Halvetî'nin Tebriz'de 800/1397 tarihinde vefat ettiğini ve Tebriz yakınlarında Mîr Ali Türbesi civarına defnedildiğini belirtmektedir.⁵⁸¹ Sâdık Vicdânî, Herat'ta 750/1349⁵⁸² tarihinde,

⁵⁷⁵ Vicdânî, a.g.e., s. 18.

⁵⁷⁶ 'Atâî, a.g.e., s. 62.

⁵⁷⁷ Vassâf, a.g.e., C. III, s. 133.

⁵⁷⁸ Ceyhan, a.g.e., s. 698. Vicdânî, a.g.e., a.yer.

⁵⁷⁹ Vicdânî, a.g.e., s. 20. Vassâf, a.g.e., C. III, a.yer.

⁵⁸⁰ Hulvî, a.g.e., s. 345. Vicdânî, a.g.e., s. 20. Vassâf, a.g.e., C. III, a.yer. Serin, a.g.e., s. 70-71. Tayşi, a.g.m., s. 65. Ceyhan, a.g.e., s. 696.

⁵⁸¹ Hulvî, a.g.e., s. 350.

bir rivayete göre ise 800/1397 tarihinde vefat ettiğini kaydeder.⁵⁸³ Hüseyin Vassâf ise irtihalinin 823/1420'de gerçekleştiğini söyler.⁵⁸⁴ Mehmet Rıhtım, Yusuf Müskürî'nin *Silsiletü'l-Uyun*⁵⁸⁵ isimleri eserinde Ömer el-Halvetî'nin Avahıl'da doğduğu bilgisinden hareketle Şirvan'da araştırma yapmıştır. Avahıl, Şamahı ile Lâhic arasında bir köydür. Rıhtım'a göre Pîr bu sebeple Lâhicî nisbesi ile anılmıştır. Doğum yerinin Lâhicân kabul edilmesinin nedeni ise İran'daki Lâhicân'ın daha meşhur olmasıdır. Böylece buradaki Lâhic'in yerini almıştır. Ömer el-Halvetî'nin Şirvan asıllı olması, Lâhicân'ın Şirvan'a ait bir yer olmaması Rıhtım'ın görüşünün doğruluğunu güçlendirmektedir. Avahıl Köyü'nde halk arasında "Ömer Sultan" ismiyle meşhur bir kabir vardır. Ayrıca köyün menkıbelerde geçen ormanlık bir alana sahip olması, kabrin üzerinde bulunan beş-altı asırlık ağacın varlığı kabrin Ömer el-Halvetî'ye aitliğini desteklemektedir. Rıhtım'a göre Tebriz'deki kabri muhtemelen Dede Ömer ile karıştırılmaktadır.⁵⁸⁶

Ömer el-Halvetî'nin halvete girmeyi çok sevdiği ve ona bu sebeple Halvetî denildiği rivayet edilmektedir. Birbiri ardınca kırk halvet çıkarıp, kırkinci halvetin sonunda Hz. Muhammed (s.a.v.) tarafından kendisine kırk adet dâl harfî işaretli bir tâc verildiği, menekşe renkli çuha üzerine dört terekli (terk) dâl tacı ilk giyen mutasavvıf olduğu nakledilmektedir. Bu sebeplerden Halvetiyye, Ömer el-Halvetî'ye nisbet edilmektedir.⁵⁸⁷ Mustafa Aşkar ise bu bilgileri Ömer el-Halvetî'nin tarikat kurucusu olması için yeterli görmediğini söyler. Ona göre tarikatın gerçek kurucusu Seyyid Yahya Şirvânî'dir. Çünkü Halvetiyye'de ilk defa halifeler yetiştirip başka yerlere gönderilmesi ve tarikatın kollara ayrılması ondan sonra başlamıştır.⁵⁸⁸ Tayşi, Ömer el-Halvetî'nin çağında tanınmadığını, bu yüzden Câmî'nin *Nefehâtü'l-Üns*'ünde yer almadığını ve bazı müelliflerin Ahî Muhammed, İbrahim Zâhid Geylânî ya da Seyyid Yahya Şirvânî'yi tarikatın pîri olarak gösterdiğini belirtmektedir.⁵⁸⁹

Sâdık Vicdânî'ye göre Halvetiyye'nin sahih silsilesi Ebu'n-Necîb Ziyâeddîn Abdülkâhir b. Abdullah el-Bekrî es-Sühreverdî'ye ulaşan silsiledir. Abdülkâhir es-Sühreverdî'nin Mecdüddin Ahmed el-Gazzâlî'ye nisbetini gösteren silsilenin

⁵⁸² Aşkar, a.g.m., s. 541.

⁵⁸³ Vicdânî, a.g.e., s. 20.

⁵⁸⁴ Vassâf, a.g.e., C. III, s. 133.

⁵⁸⁵ Yusuf Ziyaeddin Müskürî, *Silsiletü'l-Uyun*, Bakü El Yazmalar Enstitüsü Kütüphanesi.

⁵⁸⁶ Rıhtım, a.g.m., s. 16.

⁵⁸⁷ Hulvî, a.g.e., s. 346-347. Vicdânî, a.g.e., s. 20. Tayşi, a.g.m., s. 65.

⁵⁸⁸ Aşkar, a.g.m., s. 542.

⁵⁸⁹ Tayşi, a.g.m., s. 65

Sühreverdiyye, Desûkiyye, Kübreviyye ve Zeyniyye tarikatlarının itibar ettiği silsile olduğunu belirtir. Ebû Hafs Ömer Vecîhüddin el-Kâdî el-Bekrî'ye nisbetini gösteren silsilenin de Zâhidiyye, Halvetiyye, Ebheriyye, Erdebîliyye-i Safeviyye ve Bayrâmiyye tarikatlarının muteber gördüğü silsile olduğunu söylemektedir. Bu silsile aynı zamanda Halvetiyye silsilesidir.⁵⁹⁰ Ömer el-Halvetî'nin Hz. Peygamber'e ulaşan silsilesini şu şekilde kaydetmektedir:⁵⁹¹

1. Seyyidü'l-evvelîn ve'l-âhirîn Muhammedü'l-Mustafâ (s.a.v.) Efendimiz Hazretleri

2. Ebü'l-Haseneyn İmam Ali el-Murtazâ (k.v.) ve (r.a.)

3. Seyyidü't-Tâbi'în Ebü's-Sa'id Hasan b. Yesâr el-Basrî (r.a.)

4. Eş-Şeyhü'l-Lem'î Habib el-A'cemî (k.s.)

5. Eş-Şeyhü'l-Kebîr Ebû es-Süleyman Dâvûd b. Nasîr et-Tâî (k.s.)

6. Eş-Şeyhü'l-Fehîm Ebü'l-Mahfûz Ma'rûf Ali el-Kerhî b. Feyrûz (k.s.)

7. Eş-Şeyhü'l-Kerîm Ebü'l-Hasan Seriyü's-Sakatî b. Muğlis (k.s.)

8. Seyyidü't-Tâifetü's-Sûfiyye Ebü'l-Kâsım Cüneyd b. Muhammed el-Bağdâdî (k.s.)

9. Eş-Şeyh Ebû Ali Ahmed Mimşâd ed-Dineverî (k.s.)

10. Ebû Abdullah Muhammed Dineverî (k.s.)

Ebû Ahmed el-Esved Mus'ab Hemedânî (k.s.) 10.

Muhammed Ameveyh b. Abdullah el-Bekrî (k.s.) 11.

11. Eş-Şeyh Ebî Hafs Ömer Vecîhüddin el-Kâdî el-Bekrî (k.s.) 12.

12. Eş-Şeyh Ebî en-Necîb Ziyâeddîn Abdülkâhir el-Bekrî es-Sühreverdî (k.s.) 13.

13. Ebheriyye tarikatı pîri Ebû Reşîd Kutbüddin el-Ebherî (k.s.) 14.

14. Eş-Şeyh Rükneddin Muhammed Nehhâs el-Buhârî (k.s.) 15.

15. Eş-Şeyh Şehâbeddin Muhammed et-Tebrizî (k.s.) 16.

16. Eş-Şeyh es-Seyyid Cemâleddin Şirâzî (k.s.) 17.

17. Zâhidiyye-i Celvetiyye tarikatının pîri İbrahim Zâhid Geylânî (k.s.) 18.

18. Eş-Şeyh Sadeddin-i Fergânî (k.s.) 19.

19. Eş-Şeyh Kerîmüddin Ahî Muhammed b. Nûr el-Halvetî (k.s.) 20.

20. Halvetiyye tarikatını pîri Ebî Abdullah Sirâcüddin Ömer b. eş-Şeyh Ekmeleddin el-Geylânî el-Lâhicî el-Halvetî (k.s.) 21.

⁵⁹⁰ Vicdânî, a.g.e., s. 2-3.

⁵⁹¹ Vicdânî, a.g.e., s. 17-19.

Vicdânî, Halvetiyye silsilesini yazmak için yaptığı incelemelerde Cüneyd-i Bağdâdî ile Ebu'n-Necîb Ziyâeddîn Abdülkâhir el-Bekrî es-Sühreverdî arasındaki şeyhlerin isimlerinde nicelik ve nitelik bakımından çeşitli kişilere rastladığını belirtir. Bunun sebebinin de eski eser ve tomarlara başvurulmaması, *Semerâtü'l-Fuâd*, *Kitâb-ı Silsile-i Şeyh İsmail Hakkı bi-Tarîk-i Celvetî*, *Mirâtü'l-Makâsıd*,⁵⁹² *Tibyânü Vesâ'ili'l-Hakâ'ik*, *Mirâtü't-Turuk*, *Esmâr-ı Ezhâr*, *Hacı Bayrâm-ı Velî* gibi tarikat silsilerinden bahseden eserlerin dikkatli incelenerek yanlışlarının düzeltilmemesi ve icâzetnâmelerin birbirinden farklı, zıt isimleri içermesi olduğunu ifade eder. Halvetiyye silsilesindeki bahsettiği yazım hatalarının Cüneyd-i Bağdâdî'den sonra gelen Mimşâd ed-Dineverî ile Abdülkâhir es-Sühreverdî arasında olduğunu söyler ve silsilenin farklı vecihlerinin ortaya çıktığını şu şekilde örneklendirir:

a. Mimşâd Dineverî, Muhammed Dineverî, Vecîhüddin el-Kâdî, Ebü'n-Necib.

b. Mimşâd Dineverî, Muhammed el-Bekrî, Vecîhüddin el-Kâdî, Ömer el-Bekrî, Ebü'n-Necib.

c. Mimşâd Dineverî, Ebû Ahmed Esved Dineverî, Muhammed Ameviyye el-Bekrî, Vecîhüddin el-Kâdî, Ebü'n-Necib gibi birbirinden farklı şekillerde yazmışlar, hatta lakap, künye ve isimleri birbirine karıştırarak farklı kişiler meydana getirmişlerdir. Ebû Ahmed el-Esved ed-Dineverî, Ebû Muhammed el-Esved ed-Dineverî, Ebû Muhammed Ahmed el-Esved ed-Dineverî, Muhammed Ahmed Esved ed-Dineverî, Muhammed Esved ed-Dineverî, Ahmed Esved ed-Dineverî gibi farklı şekillerde yazılan isim haddi zatında Ebû Ahmed el-Esved'e işaret etmektedir. Aynı şekilde Ebû Muhammed Ameviyye el-Bekrî, Muhammed b. Ameviyyetü'l-Bekrî, Muhammed Ameviyyetü'l-Bekrî, Mahmud Ameviyyetü'l-Bekrî, Muhammed Amûmetü'l-Bekrî, Muhammed Ömer ve'l-Bekrî şeklinde gösteriken kişi de Muhammed Ameviyye'dir. Yine bu konuda ihtilafli olan bir başka isim de Vecheddin el-Kâdî, Vahyeddin el-Kâdî, Vahdeddin el-Kâdî, Vahîdeddin el-Kâdî, Vasıyyüddin el-Kâdî, Radıyyüddin el-Kâdî şeklinde gösterilmektedir. Bu farklılıkların doğru şekli Vecîhüddin'dir. Vicdânî'ye göre yanlış yazılış ve okunuş hataları İsmail Hakkı Bursevî'yi dahi yanıltmış ve Vasıyyüddin'i seçmesine sebep olmuştur. Silsilenâme, icâzetnâme, tasavvufî ve tarihî eserlerde yazılı bulunan altı şeyhin doğru isimleri şöyledir:⁵⁹³

⁵⁹² Ahmed Rıfat Efendi, Topal, *Mir'âtü'l-Makâsıd fî Def'i'l-Mefâsıd*, İstanbul: İbrahim Efendi Matbaası, 1876.

⁵⁹³ Vicdânî, a.g.e., s. 5-8.

- Eş-Şeyh Muhammed Dineverî b. Abdülhâlik el-Bekrî
- Eş-Şeyh Ebû Ahmed el-Esved Mus'ab b. Ahmed el-Hemedânî
- Eş-Şeyh Necîbüddin Muhammed Ameviyye b. Abdullah el-Bekrî
- Eş-Şeyh Muhammed el-Bekrî
- Eş-Şeyh Ebî Hafs Ömer Vecîhüddin el-Kâdî el-Bekrî
- Eş-Şeyh Ömer el-Bekrî

Vicdânî, bahsi geçen şeyhlerin hangilerinin Halvetiyye silsilesinde olduğunu açıkça bildiren kişinin *Lemezât* müellifi Sünbül Sinan Âsitânesi şeyhi eş-Şeyh Necmeddin Hasan Efendi'nin halifesi ve zamanın büyük Halvetî şeyhlerinden Helvacıbaşı-zâde Şeyh Celâleddin Mahmud Hulvî olduğunu belirtir. Bu nedenle Vicdânî, *Lemezât*'ın kaynaklarına ve bölümlerine değinmiş, *Lemezât*'ta yer alan silsiledeki bazı şeyhlerin hayatı ile ilgili bilgiler vermiştir. Hulvî'ye göre Cüneyd-i Bağdâdî'den sonra şu isimler gelmektedir:⁵⁹⁴

- Eş-Şeyh Ebû Ali Ahmed Mimşâd Dineverî
- Eş-Şeyh Ebû Abdullah Muhammed Dineverî b. Abdülhâlik el-Bekrî
- Eş-Şeyh Ebû Hafs Ömer Vecîhüddin el-Kâdî el-Bekrî⁵⁹⁵
- Eş-Şeyh Ebü'n-Necîb Ziyâeddin Abdülkâhir es-Sühreverdî

Sâdık Vicdânî, bu sıralamaya göre Dineverli değil Hemedânî olan Ebû Ahmed el-Esved Mus'ab b. Ahmed, Muhammed el-Bekrî, Ebû Muhammed Ameviyye el-Bekrî⁵⁹⁶ ve Ömer el-Bekrî'nin silsilede yer almasının doğru olmadığı kanaatindedir. Silsilesinin iki rivayetinin olduğunu, bu yüzden şu vech ile yazmayı uygun gördüğünü ifade eder:⁵⁹⁷

8. Ebü'l-Kâsım Cüneyd b. Muhammed el-Bağdâdî (k.s.)
9. Eş-Şeyh Ebû Ali Ahmed Mimşâd ed-Dineverî (k.s.)
10. Ebû Abdullah Muhammed Dineverî (k.s.)
- Ebû Ahmed el-Esved Mus'ab Hemedânî (k.s.) 10.

⁵⁹⁴ Hulvî, a.g.e., s. 213-259. Vicdânî, a.g.e., s. 8-11

⁵⁹⁵ *Lemezât*'ta bu zâtın halifelerinden biri Ömer el-Bekrî'dir. Vicdânî, Ömer el-Bekrî ile Ebû Hafs Ömer Vecîhüddin el-Kâdî el-Bekrî'nin aynı kişi olduğunu söyler.

⁵⁹⁶ Vicdânî, bu zâtı Muhammed Ameviyye b. Abdullah el-Bekrî şeklinde zikretmenin doğru olduğunu beyan eder.

⁵⁹⁷ Vicdânî, a.g.e., s. 11-13.

Muhammed Ameveyh b. Abdullah el-Bekrî (k.s.) 11.

11. Eş-Şeyh Ebî Hafs Ömer Vecîhüddin el-Kâdî el-Bekrî (k.s.) 12.⁵⁹⁸

12. Eş-Şeyh Ebî en-Necîb Ziyâeddîn Abdülkâhir el-Bekrî es-Sühreverdî (k.s.) 13.

Sâdık Vicdânî, *Tomâr*'ın baskısına başlandığı sırada *Ziyâret-i Evliyâ* risalesinde müellifin *Tibyân*'daki 503/1109 tarihinden haberi olmaması sebebiyle Abdülkâhir Sühreverdî'nin şeyhini Ömer el-Bekrî olarak kabul ettiğini⁵⁹⁹ nakleder. Vicdânî yeni yayımlanan *Külliyât-ı Hazret-i Hüdâyî*'de⁶⁰⁰ ve *Silsile-i Celvetiyye*'de Ömer el-Bekrî isminden önce Ebû İshâk Kâzerûnî ismi zikredildiğini⁶⁰¹ belirtir. Bu durumu *Tomâr*'ın Celvetiyye silsilesinde inceleyeceğini söyler.⁶⁰² Ancak yazdığı veya yazmayı planladığı Celvetiyye silsilesini yayımlamamıştır.

Halvetiyye silsilesini aktaran kaynaklarda bazı isimler arasında benzerlik görülmez. Bu konuda Vicdânî'nin tespit ettiği sebepleri yukarıda zikrettik. Silsilelere bakıldığında karşılaşılan farklılıklar Vicdânî'yi haklı çıkartmaktadır.

'Atâî Zeyl'inde Halvetiyye silsilesine şöyle yer vermektedir:⁶⁰³

- Hz. Muhammed (s.a.v.) Efendimiz Hazretleri
- Hz. İmâm Ali (k.v.) ve (r.a.)
- Hz. Hasan-ı Basrî (r.a.)
- Hz. Habîb-i A'cemî (k.s.)
- Hz. Dâvûd-ı Tâî (k.s.)
- Hz. Ma'rûf-ı Kerhî (k.s.)
- Hz. Seriyî-i Sakatî (k.s.)
- Şeyh Cüneyd-i Bağdâdî (k.s.)
- Şeyh Mîmşâd-ı Dineverî (k.s.)
- Şeyh Ahmed Esved Dineverî (k.s.)
- Şeyh el-Kâdî Vecîhüddin (k.s.)
- Şeyh Ömer el-Bekrî (k.s.)

⁵⁹⁸ Sâdık Vicdânî, Hulvî'nin Vecîhüddin el-Kâdî'nin vefat tarihini 442 ya da 452 kaydını kabul etmez. Harîrizâde'nin verdiği 503/1109 tarihini doğru bulur.

⁵⁹⁹ Hocazâde Ahmed Hilmi, *Ziyâret-i Evliyâ*, Dârülhilâfetilaliyye: Cihan Kütüphanesi Matbaası, 1325, s. 24-25.

⁶⁰⁰ Aziz Mahmud Hüdâyî, *Külliyât-ı Hazret-i Hüdâyî*, İstanbul: Matbaa-i Bahriye, 1338-1340, s. 172.

⁶⁰¹ *Silsile-i Celvetiyye*'de böyle bir ifadeye rastlamadık. (İsmail Hakkı Bursevî, *Celvetiyye Yolunda Altın Zincir: Silsilenâme*, (sad. Bedia Dikel), İstanbul: Özdingç Matbaası, 1981.)

⁶⁰² Vicdânî, a.g.e., s. 16, Dipnot: 1.

⁶⁰³ 'Atâî, a.g.e., s. 62.

- Şeyh Ebü'n-Necîb Sühreverdî (k.s.)
- Şeyh Kutbüddin Ebherî (k.s.)
- Şeyh Rükneddin Muhammed Secesî (k.s.)
- Şeyh Şehâbeddin Muhammed Tebrîzî (k.s.)
- Şeyh Cemâleddin Tebrîzî (k.s.)
- Şeyh İbrahim Zâhid Geylânî (k.s.)
- Şeyh Sadeddin-i Fergânî (k.s.)
- Şeyh Ahî Muhammed el-Halvetî (k.s.)
- Şeyh Ömer Halvetî (k.s.)

Hüseyin Vassâf'ın kaydettiği Ömer el-Halvetî'nin Hz. Peygamber'e ulaşan silsilesi şu şekildedir:⁶⁰⁴

- Hz. Muhammed (s.a.v.) Efendimiz Hazretleri
- Hz. İmâm Ali (k.v.) ve (r.a.)
- Hz. Hasan-ı Basrî (r.a.)
- Hz. Habîb-i A'cemî (k.s.)
- Hz. Dâvûd-ı Tâî (k.s.)
- Hz. Ma'rûf-ı Kerhî (k.s.)
- Hz. Seriyî-i Sakatî (k.s.)
- Şeyh Cüneyd-i Bağdâdî (k.s.)
- Şeyh Mimşâd-ı Dineverî (k.s.)
- Şeyh Muhammed-i Dineverî (k.s.)⁶⁰⁵
- Şeyh Muhammed-i Bekrî (k.s.)⁶⁰⁶
- Şeyh Vecîdüddin el-Kâdî (k.s.)⁶⁰⁷
- Şeyh Ebü'n-Necîb-i Sühreverdî (k.s.)
- Şeyh Kutbüddin-i Ebherî (k.s.)
- Şeyh Rükneddin-i Sincâşî (k.s.)
- Şeyh Şehâbeddin-i Tebrîzî (k.s.)
- Şeyh Cemâleddin-i Tebrîzî (k.s.)

⁶⁰⁴ Vassâf, a.g.e., C. III, s. 132-133.

⁶⁰⁵ *Mir'âtü't-Turuk*'ta bu zâtın isminin yerinde Şeyh Ebû Ahmed Esved Dineverî (k.s.) yazılıdır. (Münib Efendi, a.g.e., s. 27.)

⁶⁰⁶ *Mir'âtü't-Turuk*'ta bu zâtın isminin yerinde Şeyh Muhammed b. Ameviyyetü'l-Bekrî (k.s.) vardır.

⁶⁰⁷ *Mir'âtü't-Turuk*'ta bu isim Şeyh Kâdî Vahîdüddin Ömer el-Bekrî (k.s.) olarak zikredilir.

- Şeyh İbrahim Zâhid-i Geylânî (k.s.)
- Şeyh Ahî Muhammed b. Nûr el-Halvetî (k.s.)
- Şeyh Ömer el-Halvetiyy-i Lâhicî (k.s.)

Mustafa Aşkar'ın yaptığı araştırmalar sonucunda naklettiği silsile ise şu şekildedir.⁶⁰⁸

- Hz. Muhammed (s.a.v.) Efendimiz Hazretleri
- Hz. İmâm Ali (k.v.) ve (r.a.)
- Hz. Hasan-ı Basrî (r.a.)
- Hz. Habîb-i A'cemî (k.s.)
- Hz. Dâvûd-ı Tâî (k.s.)
- Hz. Ma'rûf-ı Kerhî (k.s.)
- Hz. Seriiyy-i Sakatî (k.s.)
- Şeyh Cüneyd-i Bağdâdî (k.s.)
- Şeyh Mîmşâd-ı Dineverî (k.s.)
- Şeyh Muhammed-i Dineverî (k.s.)
- Şeyh Muhammed-i Bekrî (k.s.)
- Şeyh Vecîdüddin el-Kâdî (k.s.)
- Şeyh Ömer el-Bekrî (k.s.)
- Şeyh Ebû Necîb Sühreverdî (k.s.)
- Şeyh Kutbüddin el-Ebherî (k.s.)⁶⁰⁹
- Şeyh Muhammed Sincanî (k.s.)
- Şeyh Şehâbeddin Tebrîzî (k.s.)
- Şeyh İbrahim Zâhid Geylânî (k.s.)
- Şeyh Ahî Muhammed (k.s.)
- Şeyh Ömer Halvetî (k.s.)

Ömer Halvetî'den sonra silsile Şeyh Ahî Emre,⁶¹⁰ Şeyh Hacı İzzeddin el-Halvetî (828/1424/25), Şeyh Sadreddin el-Hiyâvî ve Şeyh Yahyâ Şirvânî (ö. 866/1463-64) ile

⁶⁰⁸ Aşkar, a.g.m., ss. 555-557.

⁶⁰⁹ Semih Ceyhan, Aşkar ile benzer silsileyi verir. Ancak Şeyh Kutbüddin el-Ebherî'yi zikretmemiştir. (Ceyhan, a.g.e., s. 698.)

devam eder. Halvetiyye'nin dördüncü dönemi tekemmül ve yayılma ise Şeyh Seyyid Celâleddin Yahyâ b. es-Seyyid Bahâeddin eş-Şîrvânî el-Bakubî'yle başlar. Halvetiyye tarikatının ikinci pîri kabul edilen Seyyid Yahyâ, XIV. asrın sonlarında Şirvan'ın başkenti Şamahî'da dünyaya gelmiştir. İmam Musa Kâzım'ın torunlarından. Babası Seyyid Bahâeddin'dir. Seyyid Yahyâ rüyasında Hz. Peygamber'in ona Şeyh Sadreddin Hiyâvî'ye gitmesini söylemesi üzerine şeyhe intisap etmiş ve terbiyesini tamamlamıştır. Şeyhinin vefatından sonra Bakü'ye giderek burada hangâhını kurmuştur. Bakü'de bir taraftan insanları irşâd ederken diğer taraftan eser yazmakla da meşgul olmuştur. Nitekim, Halvetiyye tarikatının adabı, halvet usulü, esmâ ve sülûk konularını ihtiva eden yirmi kadar eseri vardır. *Virdü's-Settâr*,⁶¹¹ *Şifâü'l-Esrâr*,⁶¹² *Keşfü'l-Kulûb*⁶¹³ bunlardan bazılarıdır. Farsça, Arapça kitapları ve şiirleri bulunmaktadır. Seyyid Yahyâ 866/1463-64 tarihinde⁶¹⁴ vefat eden Seyyid Yahyâ'nın kabri, Keykubad Mescidi'nin kible tarafındaki türbededir. Seyyid Yahyâ'nın binlerce müridi olduğu, bunlardan üç yüz altmışının hilafet alıp Halvetiyye'yi Anadolu, Balkanlar, Suriye, Mısır, Kuzey Afrika, Sudan, Habeşistan ve Güney Asya'ya kadar yaydığı bilinmektedir. Halifelerinden bazıları şunlardır: Seyyid Ahmed Sünnetî (ö. 864/1459), Ali Alâeddin Rûmî (ö. 870/1466), Şeyh Fethullah (ö. 871/1467), Muhammed Bahâeddin Erzincânî (ö. 874-76/1470-72), Afyonlu Şükrullah (ö. 882/1478), Müskürlü Yusuf Ziyâeddin-i Şîrvânî (ö. 890/1485), Dede Ömer Rûşenî (ö. 892/1487), Habib Karamânî (ö. 902/1497).⁶¹⁵ Hulvî'ye göre Seyyid Yahyâ'dan sonra postnişîn Şeyh Muhammed Erzincânî veya Dede Ömer Rûşenî'dir.⁶¹⁶ Molla Câmî ise Seyyid Yahyâ'nın ortanca oğlunun babasının yerine geçtiği iddiası sebebiyle Şeyh Şükrullah'ın tâcını alıp sürgün ettiğini söyler. Seyyid Yahyâ'nın oğlunun vefatından sonra ise Şeyh Şükrullah postnişîn olmuştur.⁶¹⁷

⁶¹⁰ Sâdik Vicdânî, Ahî Emre'nin "Emrem, İmrem, Mîrim, Mîrîm, Mirâm, Mîrâm" lakaplarına rastladığını ancak çoğunluğunun Ahî Mirim, Ahî Mîrim'i tercih ettiğini, kendisinin ise "Aşık ve şair kardeş" anlamına gelen Ahî Emre'yi doğru gördüğünü söyler. (Vicdânî, a.g.e., s. 22-24.)

⁶¹¹ Seyyid Celaleddin Yahyâ eş-Şîrvânî, *Virdü's-Settâr*, Süleymaniye Kütüphanesi, Bölüm: Aşir Efendi, No: 002061, y.y.: Yazma, t.y.

⁶¹² Seyyid Celaleddin Yahyâ eş-Şîrvânî, *Şifâü'l-Esrâr*, Süleymaniye Kütüphanesi, Bölüm: Hacı Mahmud Efendi, No: 002283, y.y.: Yazma, t.y.

⁶¹³ Seyyid Celaleddin Yahyâ eş-Şîrvânî, *Keşfü'l-Kulûb*, Süleymaniye Kütüphanesi, Bölüm: Carullah, No: 000426, y.y.: Yazma, t.y.

⁶¹⁴ Sâdik Vicdânî, Seyyid Yahyâ Şîrvânî'nin 862 tarihinde vefat ettiğini kaydeder.

⁶¹⁵ Hulvî, a.g.e., s. 357-416. Vicdânî, a.g.e., s. 21, 25-27. Vassâf, a.g.e., C. III, s. 137-138. Ceyhan, a.g.e., s. 698-699. Rıhtım, a.g.m., ss. 17-19.

⁶¹⁶ Hulvî, a.g.e., s. 401.

⁶¹⁷ Molla Câmî, a.g.e., s. 761-762. Vicdânî, a.g.e., s. 27.

Halvetiyye tarikatı Anadolu'ya XV. yüzyılda Sadreddin Hiyâvî'nin halifelerinden Amasyalı Pîr İlyâs (ö. 837/1433) ile gelmiştir.⁶¹⁸ Pîr İlyâs irşâd faaliyetlerini Amasya'da Halvetîler için yaptırılan ilk tekke olan Gümüşlüoğlu Tekkesi'nde sürdürmüştür. Pîr İlyâs kolu, Şeyh Tâhiroğlu ile Tokat'ta da temsil edilmiştir. Halvetiyye'nin Anadolu'da etkisi Seyyid Yahyâ Şîrvânî'nin halifelerinden Dede Ömer Rûşenî, Muhammed Bahâeddin Erzincânî, Ali Alâeddin Rûmî ve Habib Karamânî aracılığıyla devam etmiştir. İstanbul'da yayılması ise II. Bayezid döneminde tarikatın Cemâliyye kolu pîri Cemâl Halvetî ile gerçekleşmiştir.⁶¹⁹

Harîrîzâde, Halvetiyye'nin esaslarının kelime-i tevhid zikri, açık ve gizli yedi isimle ilgilenmek, rüya ilmiyle kalbi tasfiye ve tabirle tevil etmek olduğunu ifade eder.⁶²⁰ Halvetiyye tarikatında seyrüsülûk esmâ-i seb'a diye bilinen Allah'ın yedi ismiyle yapılır. Bu yedi isim: Lâ ilâhe illallah, Allah, Hû, Hak, Hay, Kayyûm, Kakhâr'dır. Zikir tertibinin Hz. Peygamber'le başladığı düşünülmektedir. Hz. Peygamber, Hz. Ali'ye ve bazı sahâbîlere kelime-i tevhid zikrini telkin etmiştir. Cüneyd-i Bağdâdî esmâ zikrini üçe (lâ ilâhe illallah, Allah, Hû) çıkarmış, İbrahim Zâhid Geylânî ise üç isme dört isim daha ilave etmiştir. Yedi isim Seyyid Yahyâ ile on iki isim şeklini almıştır. Halvetiyye şubelerinin kurucuları kendi içtihatlarına göre bu sayıyı azaltıp çoğaltmışlardır. Örneğin; Dede Ömer Rûşenî esmâ-i seb'ayı on iki isme (Vehhâb, Fettâh, Vâhid, Ahad, Samed), Nureddin Cerrâhî yirmi sekiz isme çıkarmıştır. Yedi isme karşılık etvâr-ı seb'a olarak adlandırılan nefsin yedi sıfatı bulunmaktadır. Bunlar ise: Nefs-i emmâre, nefs-i levvâme, nefs-i mülhime, nefs-i mutmainne, nefs-i râziyye, nefs-i marziyye ve nefs-i kâmiledir.⁶²¹

Sâdık Vicdânî Halvetiyye'de Allah'ı zikretme usulünü şu şekilde anlatır: Sâlik samimi bir niyetle kalbini mâsivâdan temizleyerek diz çöküp kibleye karşı oturur. Allah'ı zikretmeye istiğfar ve tövbe ile başlar. Yüz defa "Estağfirullâh el-azîm ellezî lâ ilâhe illâ hüve'l-Hayyü'l-Kayyûmü ve etûbü ileyh" istiğfarını tekrar ettikten sonra yüz

⁶¹⁸ Fuad Köprülü göre Halvetiyye Anadolu topraklarına XIII. yüzyılın sonunda Niğde'de Ahî Yusuf Halvetî tarafından getirilmiştir. (Fuad Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1959, s. 96.)

⁶¹⁹ Molla Câmî, a.g.e., s. 758. Hulvî, a.g.e., s. 393. Öngören, a.g.e., s. 27-30. Tek, *Tarihi Süreçte Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 338. Ceyhan, a.g.e., s. 700-701.

⁶²⁰ Harîrîzâde, a.g.e., C. I, vr. 343b.

⁶²¹ Harîrîzâde, a.g.e., C. I, vr. 6b-11a. Hulvî, a.g.e., s. 511. Vicdânî, a.g.e., s. 29-37. Tek, a.g.e., s. 339. Ceyhan, a.g.e., s. 702-703.

defa salavat getirerek kelime-i tevhidi otuz üç veya yüz altmış beş defa okur.⁶²² Yeni mürid esmâ-i seb'anın hepsiyle zikre devam etmez. Önce lâ ilâhe illah ile başlar. Bir ismin sırları ve tesirleri görüldüğünde diğer isme geçilir. Esmâ-i seb'ayı tamamlayan sâlik müşdidinin izniyle hilafet makamına ulaşır ve kendisine irşâd icâzeti verilir. Müridin zikirlerine tamamlamasına tekmil-i merâtib, kat'-ı menâzil adı verilmektedir.⁶²³

Halvetiyye'de haftanın belli günlerinde tekkelerde cehrî zikir icra edilir. Bu zikre “darb-ı esmâ, devran” ya da “hadrâ” denir. Zikre oturarak başlayan müridler sonrasında ayakta devam ederler. Daha sonra da devrana başlarlar. Devran sırasında ise ilahiler okunur.⁶²⁴

2. HALVETİYYE ŞUBELERİ

Tarikatlar arasında en fazla şubesi olan Halvetiyye tarikatıdır. Hulvî *Lemezât*'ta Halvetiyye'nin Sünbülüyye ve Rûşeniyye isminde iki şubesinin varlığından ve Sünbülüyye'nin ilk şube olduğundan bahseder. Vicedânî'ye göre Dede Ömer Rûşenî'ye nisbet edilen Rûşeniyye şubesi Halvetiyye'de birinci şubedir. Sünbülüyye ise Seyyid Yahyâ'nın halifesi Pîr Muhammed Erzincânî'den hilafet almış Şeyh Cemâleddin Halvetî'ye nisbet edilen Cemâliyye şubesinden ayrılmıştır. Cemâliyye şubesi kuruluş tarihi bakımından Rûşeniyye'den sonradır. Bu sebeple Vicedânî, Hulvî'nin yanlış anladığını ya da Halvetiyye tarikatına bağlılığından dolayı taraf tuttuğunu düşünmektedir.⁶²⁵

Sâdık Vicedânî Halvetiyye'nin o güne kadar bir araya getirilmemiş bütün şubelerinin silsilelerini yazmaya çalışacağını iddia eder. Ancak öncesinde bazı kaynaklardaki Halvetiyye şubelerinin isimlerini aktarır. Bu eserler *Lügat-ı Tarihiyye ve Coğrafiyye*, *Esmâr-ı Esrâr* ve *Mir'âtü't-Turuk*'tur.⁶²⁶

Lügat-ı Tarihiyye ve Coğrafiyye'de Halvetiyye'nin şubeleri şöyledir: Gülşeniyye-i Halvetiyye, Vemirdâşiyye-i Halvetiyye, Sünbülüyye-i Halvetiyye, Şabâniyye, Şemsiyye, Ahmediyye, Cemâliyye-i Halvetiyye, Bahşiyye-i Halvetiyye, Assâliyye-i Halvetiyye. Gülşeniyye'den Sezâiyye, Hâletiyye Ahmediyye'den

⁶²² Halvetiyye tarikatında dervişin okuduğu zikirler, dualar ve virdler haftanın günlerine göre değişiklik gösterir. Ayrıca tüm Halvetî kollarında Seyyid Yahyâ Şirvânî'nin *Virdü's-Settâr*'ı okunur.

⁶²³ Vicedânî, a.g.e., s. 29-30.

⁶²⁴ Vicedânî, a.g.e., s. 31-32. Uludağ, “Halvetiyye”, s. 394.

⁶²⁵ Hulvî, a.g.e., s. 509. Vicedânî, a.g.e., s. 27.

⁶²⁶ Vicedânî, a.g.e., s. 3, 38-39.

Sinâniyye, Uşşâkiyye, Ramazâniyye, Cerrâhiyye, Mısriyye, Buhûriyye; Şabâniyye'den Karabaşiiyye, Nasûhiyye, Çerkeşiiyye, Bekriyye; Uşşâkiyye'den Muslihiyye, Câhidiyye, Cemâliyye, Salâhiyye. Bekriyye'den Hifniyye, Semmâniyye, Derdîriyye, Ezheriyye, Ticâniyye, Sâviyye, Kemâliyye ve Halvetiyye şubeleri oluşmuştur.⁶²⁷

Mir'âtü't-Turuk'ta ise Halvetiyye şubeleri şu şekildedir: Rûşeniyye, Gülşeniyye, Mirdâşiiyye, Sünbülüyye, Şabâniyye, Şemsiyye, Ahmediyye, Cemâliyye, Bahşiiyye, Uşşâkiyye, Assâliyye. Ahmediyye'den Sinâniyye, Uşşâkiyye, Ramazâniyye, Cerrâhiyye, Mısriyye, Buhûriyye; Gülşeniyye'den Sezâiyye, Hâletiyye; Şabâniyye'den Karabaşiiyye, Nasûhiyye, Çerkeşiiyye, Bekriyye; Uşşâkiyye'den Muslihiyye, Câhidiyye, Cemâliyye, Salâhiyye; Bekriyye'den Hafeniyye, Semmâniyye, Derdîriyye, Ezheriyye, Ticâniyye, Sâdiyye, Kemâliyye şubeleri meydana gelmiştir.⁶²⁸

Esmâr-ı Esrâr'da Halvetiyye'nin şubeleri şu şekilde sıralanmıştır: Rûşeniyye, Sünbülüyye, Gülşeniyye, Mirdâşiiyye, Şabâniyye, Şemsiyye, Ahmediyye, Cemâliyye, Bahşiiyye, Âliyye, Sivâsiyye. Gülşeniyye'den Sezâiyye, Hâletiyye; Şabâniyye'den Karabaşiiyye, Nasûhiyye, Çerkeşiiyye, Bekriyye; Ahmediyye'den Buhûriyye, Sinâniyye, Uşşâkiyye, Ramazâniyye, Cerrâhiyye, Mısriyye, Cihangiriyye, Ra'ûfiyye; Uşşâkiyye'den Muslihiyye, Câhidiyye, Cemâliyye, Salâhiyye şubeleri oluşmuştur.⁶²⁹

Sâdık Vicdânî'ye göre *Lügat-ı Tarihiyye ve Coğrafiyye* ile *Mir'âtü't-Turuk* karşılaştırıldığında Ahmed Münib Efendi'nin *Lügat-ı Tarihiyye ve Coğrafiyye* 'den Halvetiyye şubelerinin isimlerinin iktibas ederek başına Rûşeniyye'yi eklediği anlaşılmaktadır. *Lügat-ı Tarihiyye ve Coğrafiyye*'de geçen Vemirdâşiiyye'deki vav harfi matbaa hatasıdır. Münib Efendi bu şube isminin başındaki vav harfinin dal harfi olmasına dikkat etmeyerek vav harfini kaldırarak Mirdâşiiyye yazmıştır. Sâviyye'yi de Sâdiyye olarak değiştirmiştir. *Esmâr-ı Esrâr* müellifi Mehmed Sâmi Efendi ise Halvetiyye şubelerini *Mir'âtü't-Turuk*'tan kaydetmiştir. Assâliyye şubelerini Âliyye zannetmiş ve Cihangiriyye, Ra'ûfiyye, Sivâsiyye şubelerini eklemiştir. Ancak Bekriyye'nin şubelerini nakletmeyi unutmuştur.⁶³⁰

Harîrîzâde ise *Tibyân*'da Halvetiyye şubelerinin otuz kadar olduğunu belirtse de yirmi yedisini alfabetik sıraya göre zikretmiştir. Bunlar: Ahmediyye, Bahşiiyye,

⁶²⁷ Rıfat Efendi, a.g.e., C. IV, s. 640-641.

⁶²⁸ Ahmed Münib, a.g.e., s. 28, 34, 36-37, 41.

⁶²⁹ Mehmed Sâmi, a.g.e., s. 16, 29, 34-35, 38, 50.

⁶³⁰ Vicdânî, a.g.e., s. 38-39.

Bekriyye, Cerrâhiyye, Cemâliyye, Cemâliyye-i sâniyye, Hafeniyye, Halvetiyye, Derdîriyye, Ramazâniyye, Rûşeniyye, Sezâiyye, Semmâniyye, Sinâniyye, Sünbûliyye, Şabâniyye, Şemsiyye, Sâviyye, Salâhiyye, Uşşâkiyye, Karabaşiiyye, Gülşeniyye, Mısriyye, Musuliyye (Muslihiyye), Nasûhiyye'dir.⁶³¹

Vicdânî ise araştırma ve incelemelerinde sadece bu dört kaynakla kısıtlı kalmamak suretiyle kırk tane şube tespit etmektedir. Kırk şubeyi ortaya çıkış tarihleri itibariyle dört ana şubeye ayırır:⁶³²

- 1- Rûşeniyye-i Halvetiyye
- 2- Cemâliyye-i Halvetiyye
- 3- Ahmediyye-i Halvetiyye
- 4- Şemsiyye-i Halvetiyye

2. 1. Rûşeniyye

Halvetiyye'nin ilk ana şubesi Rûşeniyye, Şeyh Dede Ömer Rûşenî'ye (ö. 892/1487) nisbet edilmektedir. Asıl adı Ömer, lakabı Dede, künyesi ise Ali ibnü binti Umur Bey'dir. Aydınli olması sebebiyle mahlası Rûşenî'dir. Anadolu'daki ilk Halvetî şeyhlerinden biri olan ağabeyi Şeyh Alâeddin Ali'nin tavsiyesiyle Bakü'ye giderek Seyyid Yahyâ'ya intisap etmiştir. Seyyid Yahyâ Şirvânî'nin isteği üzerine Gence, Berdea ve Karabağ'da tarikatı yaymıştır. Seyyid Yahyâ'nın vefatından sonra müridinin yerine geçen Dede Ömer Rûşenî'yi Sultan Hasan ve Sultan Yakup İbrahim Gülşenî (ö. 940/1534) aracılığıyla Tebriz'e davet etmiştir. Dede Ömer Rûşenî daveti kabul ederek Sultan Yakup'un inşa ettirdiği mescid ve zâviyede irşâd faaliyetlerinde bulunmuştur. Dede Ömer bir gün dervişlerini yanına çağırarak bugünden sonra vâkıalarını Şeyh İbrahim Gülşenî'ye söylemelerini istemiş ve dervişlerin terbiyesini Gülşenî'ye devrettiğini haber vermiştir. Birkaç gün sonra da vefat ederek Selçuk Hatun tarafından yaptırılan âsitânenin haziresine defnedilmiştir. Dede Ömer Rûşenî esmâ-i seb'aya on iki isim (Vehhâb, Fettâh, Vâhid, Ahad, Samed) eklemiş ve halifelerinden Şeyh İbrahim Gülşenî'nin kurduğu Gülşeniyye, Şeyh Muhammed Demirtaşî'nin (ö. 929/1523)

⁶³¹ Vicdânî, a.g.e., s. 39-40.

⁶³² Vicdânî, a.g.e., s. 40. Vassâf, a.g.e., C. III, s. 131-132.

kurduğu Demirtaşıyye şubelerinde de aynı usul devam etmektedir. Rûşeniyye şubesi Azerbeycan çevresiyle Tebriz ve civarında yayılarak etkisini göstermiştir.⁶³³

2.1.1. Demirtaşıyye

Rûşeniyye'den ayrılmış olan Demirtaşıyye, Halvetiyye'nin Mısır'da kurulan ilk şubesidir. Mirşâdiyye veya Timurtâşıyye isimleriyle de bilinen bu şube, Şeyh Ebû Abdurrahman Muhammed Demirtaşı'ye (ö. 929/1523) nisbet edilir. Muhammed Demirtaşı'nin⁶³⁴ asıl adı Abdurrahman b. Ece Beg'dir. Hz. Peygamber'e muhabbetinden dolayı Muhammedî olarak da anılır. Kütahya'nın Demirtaş köyünde dünyaya gelen Şeyh Muhammed gençlik yıllarında ilim tahsili için Mısır'a gitmiştir. Daha sonra kadılık yapmış ve Memlûk Divanı'nda görev almıştır. Bu sırada Rûşenî'nin Mısır'da halifesi olan Şeyh Hüseyin Ayıntâbî'ye intisap ederek⁶³⁵ seyrüsülûkünü tamamlamak üzere Tebriz'e gitmiş ve Dede Ömer Rûşenî'den hilafet alıp Mısır'a geri dönmüştür. Kahire civarında yetiştirdiği hurmalıkta zâviye inşa ettirmiş, irşâd faaliyetlerini burada sürdürmüştür. Vicdânî, Demirtaşı'nin *Cem'u'l-Esrâr ve Keşfü'l-Estâr* isiminde eserinin olduğunu belirtse de böyle bir esere rastlanmamaktadır. Hulvî, Muhammed Demirtaşı'nin vefat tarihini 903/1497-98 olarak kaydeder. Vicdânî ve Vassâf'a göre 935/1529'dur. Muhammed Seyyid el-Celyend ise 929/1523 tarihini nakletmektedir. Demirtaşı Kahire'de yaptırdığı zaviyesine defnedilmiştir. Zaviyesinin yanına Osmanlılar döneminde Mısır'da yapılan ilk mimari eserlerden olan bir cami inşa edilmiş ve kabri bu caminin içinde kalmıştır. Günümüzde cami ve zaviyenin yakınında Aynışems Üniversitesi Tıp Fakültesi Demirtaş Hastanesi bulunmaktadır.⁶³⁶

2.1.2. Gülşeniyye

Rûşeniyye'den ayrılmış olan Gülşeniyye şubesi, İbrahim b. Muhammed b. Hacı İbrahim b. Şeyh Şehâbeddin b. Aydoğmuş'a nisbet edilir. İbrahim Gülşenî

⁶³³ Hulvî, a.g.e., s. 511-516. Ahmed Münib, a.g.e., s. 30-31. Mehmed Sâmi, a.g.e., s. 27. Vicdânî, a.g.e., s. 41-42, 46. Vassâf, a.g.e., C. III, s. 137, 141-143. Ceyhan, a.g.e., s. 710-711.

⁶³⁴ Hulvî, Şeyh Timurtâşi olarak nakletmiştir. (Hulvî, a.g.e., s. 517.)

⁶³⁵ Sâdik Vicdânî'ye göre ilim tahsili sırasında Şeyh Hüseyin Antâbî ile görüşmüştür. (Vicdânî, a.g.e., s. 47.)

⁶³⁶ Hulvî, a.g.e., s. 517-518. Harîrîzâde, a.g.e., C. II, vr. 27a-43a. Vicdânî, a.g.e., s. 46-48. Vassâf, a.g.e., C. III, s. 188. Muhammed Seyyid el-Celyend, "Muhammed Dermiştaşı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2005, C. XXX, s. 517. Ceyhan, a.g.e., s. 711-712.

Diyarbakır'da dünyaya gelmiştir.⁶³⁷ Tebriz'e giderek Dede Ömer Rûşenî'ye intisap etmiştir. Heybetî mahlasını kullanan Seyyid İbrahim, Rûşenî'nin “*Sen ol bağ-ı bekânın gülşenisin*” iltifatıyla Gülşenî mahlasını kullanmaya başlamıştır. Şeyhinin vefatından sonra onun yerine geçen İbrahim Gülşenî, XVI. asrın başlarında Şah İsmail Akkoyunlu sultanı Sultan Elvend'e gâlip gelerek Tebriz'e girmesiyle Kahire'ye gitmek için Tebriz'den ayrılmıştır. Bir süre Diyarbakır'da kaldıktan sonra Kahire'ye geçmiştir. Kahire'de irşâd faaliyetlerini sürdürdüğü sırada Yavuz sultan Selim Mısır'ı fethedince Sultan Selim, İbrahim Gülşenî'yi ziyaret ederek ihtiyacı olup olmadığını sormuş, Şeyh'in isteği üzerine Müeyyediyye Camii'nin yanındaki boş araziye 926-931 (1519-1524) tarihleri arasında ilk Gülşenî Hânkah'ı inşa edilmiştir. Kanûnî Sultan Süleyman döneminde Sadrazam İbrahim Paşa'nın Gülşenî'nin isyana sebep olma endişesinden dolayı Paşa'nın çıkardığı fermanla İstanbul'a getirtilmiştir. Uzun süre İstanbul'da kaldıktan sonra padişahla görüşmesi sonucunda suçsuz olduğu anlaşılmış, İstanbul'da kaldığı sırada pek çok kişi ondan feyz alarak İbrahim Gülşenî'ye intisap etmiştir. Gülşenî'nin İstanbul'dan ayrılmadan önce makamına bıraktığı Hasan Zarîfi (ö. 977/1569) irşâd faaliyetlerini Kumkapı'daki bir zaviyede ve Rumelihisarı'ndaki Durmuş Dede Tekkesi'nde sürdürmüştür. Âşık Mustafa Efendi'yi Edirne'ye, Sarı Saltuk diye anılan Sâdık Efendi'yi Diyarbakır'a, Muhyiddin Karamânî'yi Gebze'ye gönderen İbrahim Gülşenî Kahire'ye döndükten sonra 940/1534 yılında vefat etmiştir. *Sîmurg-nâme*,⁶³⁸ *Çoban-nâme*⁶³⁹ eserlerindedir. Vefatından sonra Kahire'deki dergâhında yerine oğlu Ahmed Hayâlî Efendi (ö. 977/1570) geçmiştir. Gülşeniyye şubesi Kahire, Bursa, Rumeli ve İstanbul'da etkisini göstermiştir. Gülşeniyye'nin şubeleri ise Sezâiyye ve Hâletiyye'dir.⁶⁴⁰

⁶³⁷ Hüseyin Vassâf, Azerbaycan'da doğduğunu belirtmektedir. (Vassâf, a.g.e., C. III, s. 151.)

⁶³⁸ Eser günümüze ulaşmamıştır.

⁶³⁹ İbrahim Gülşenî, *Çoban-nâme*, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Bölüm: Veliyüddin Efendi, No: 001805, y.y.: Yazma, t.y.

⁶⁴⁰ Hulvî, a.g.e., 523-537, 539, 543, 547, 551, 557. Vicdânî, a.g.e., s. 48-50. Vassâf, a.g.e., C. III, s. 151-156, 163-165, 181-182, 188. Mustafa Kara, “Gülşeniyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1996, C. XIV, ss. 256-257. Nihat Azamat, “İbrâhim Gülşenî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2000, C. XXI, ss. 301-304. Öngören, a.g.e., s. 99-105. Ceyhan, a.g.e., s. 712-713.

2.1.2.1. Sezâiyye

Sezâiyye şubesi Şeyh Hasan Sezâî Efendi'ye (ö. 1151/1738) nisbet edilmektedir. Şeyh Hasan 1080/1669 yılında Mora yarımadasının kuzeydoğusunda yer alan Gördüs (Korinthos) kasabasında doğmuştur. Babasının adı Ali'dir. Sezâî mahlası kendisine Niyâzî Mısırî tarafından verilmiştir. Venedikliler'in 1098/1687 tarihinde Mora'yı işgal etmesi sebebiyle Gördüs'ten ayrılıp İstanbul üzerinden Edirne'ye geçmiştir. Burada Şeyh Âşık Musa Hânkahî'nin Gülşenî şeyhi Mehmed Sırrî Efendi'ye intisap etmiştir. Sırrî Efendi'nin vefatı üzerine seyrüsülüküne La'lî Mehmed Fenâî Efendi'nin yanında devam ederek hilafet almıştır. Gülşenî Veli Dede Zâviyesi'nde irşad faaliyetlerine başlasa da şeyhi Fenâî Efendi'nin vefatından (ö. 1112/1700) sonra postnişîn olan Mahmud Hamdi Efendi'nin ölümü nedeniyle Fenâî Efendi'nin dergâhı Âşık Musa Dergâhı'na taşınmış, Veli Dede Zâviyesi'nin postnişîni ise damadı Ahmed Müsellim Efendi olmuştur. Harîrîzâde, La'lî Mehmed Fenâî Efendi'nin Şâbâniyye, Uşşâkiyye, Gülşeniyye, Sünbülüyye, Nakşibendiyye tarikatlarından icâzeti olduğunu ve Sezâiyye'nin Gülşenî'nin şubesi olduğunu ancak bu beş tarikatı da içerdiğini belirtmektedir. Aynı zaman *Tibyân*'ın Uşşâkiyye bölümünde Hasan Sezâî'yi Uşşâkiyye'den ayrılan şubelerin beşincisinin kurucu olduğunu ifade etmektedir. Sezâî Efendi 17 Ramazan 1151'de (29 Aralık 1738) Edirne'de vefat etmiştir. Kabri tekkesinin haziresindedir. Eserleri *Dîvân*,⁶⁴¹ *Mektûbât-ı Sezâî*⁶⁴² ve *Şerh-i Gazel-i Niyâzî Mısırî*⁶⁴³dir.⁶⁴⁴

Sâdık Vicdânî, Hasan Sezâî Efendi'nin silsilesini şu şekilde kaydetmektedir:⁶⁴⁵

27. Şeyh İbrahim Gülşenî (k.s.)
28. Şeyh Ebü's-Safâ Şemseddin Ahmed Hayâlî Efendi (k.s.)
29. Şeyh Ali Safvetî Efendi (k.s.)
30. Şeyh Necîbüddin Hasan el-Ahsenî Efendi (k.s.)
31. Şeyh Muhammed Sırrî Efendi (k.s.)
32. Şeyh Muhammed La'lî Fenâî Efendi (k.s.)

⁶⁴¹ Hasan Sezâî, *Dîvân*, Süleymaniye Kütüphanesi, Bölüm: Darülmecnevi, No: 000400, y.y.: Yazma, t.y.

⁶⁴² Hasan Sezâî, *Mektûbât*, İstanbul: Matbaa-i Amire, 1288.

⁶⁴³ Hasan Sezâî, *Şerh-i Gazel-i Niyâzî Mısırî*, Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, Bölüm: Hüdai Efendi, No: 000354, y.y.: Yazma, t.y.

⁶⁴⁴ Harîrîzâde, a.g.e., C. II, vr. 290a-292b, C. III, 126a-b. Vicdânî, a.g.e., s. 50-52. Vassâf, a.g.e., C. III, s. 189-191. Himmet Konur, "Sezâî-yi Gülşenî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009, C. XXXVII, ss. 79-81.

⁶⁴⁵ Vicdânî, a.g.e., s. 50.

33. Şeyh Hasan Sezâî Efendi (k.s.)

2.1.2.2. Hâletiyeye

Hâletiyeye şubesi Şeyh Hasan Hâletî Efendi'ye nisbet edilir. İbrahim Gülşenî'ye ulaşan silsilesi şöyledir:⁶⁴⁶

27. Şeyh İbrahim Gülşenî (k.s.)
28. Şeyh Ebü's-Safâ Şemseddin Ahmed Hayâlî (k.s.)
29. Şeyh Ali Safvetî b. Şemseddin Hayâlî (k.s.)
30. Şeyh Necîbüddin b. Şemseddin Hayâlî (k.s.)
31. Şeyh İbrahim Muhyiddin b. Necîbüddin (k.s.)
32. Şeyh Ahmed b. İbrahim Muhyiddin (k.s.)
33. Şeyh Hasan b. İbrahim Muhyiddin (k.s.)
34. Şeyh İbrahim Muhyiddin b. İbrahim Muhyiddin (k.s.)
35. Şeyh Aliyyü'l-A'lâ b. İbrahim Muhyiddin (k.s.)
36. Şeyh Hasan Hâletî b. Aliyyü'l-A'lâ (k.s.)

Sâdık Vicdânî bu şubenin isminin müteahhir kaynaklarda bulunduğunu ancak kurucusu ve silsilesine dair herhangi bir bilgiye rastlamadığını söyler. Vicdânî, Hüseyyin Vassâf aracılığıyla ulaştığı Şeyh Şuayb Şerefeddin Efendi'nin (ö. 1329/1911) mektuplarında Şeyh Hasan Hâletî'ye ulaşan Hâletiyeye silsilesini nakleder.⁶⁴⁷ Şeyh Şuayb, Hasan Sezâî Efendi'nin torunlarından ve Edirne'de Gülşenî Veli Dede Zâviyesi şeyhlerindedir. Mektuplarda yazılı olan silsile şu şekildedir:⁶⁴⁸

36. Şeyh Hasan Hâletî Efendi (k.s.)
37. Şeyh Ahmed Nâsirüddin Efendi b. Hasan Hâletî (k.s.)
38. Şeyh İbrahim Ali Leynûrî el-Mısrî (k.s.)
39. Şeyh Mustafa Çelebi (Gülşenî Hânkah'ı şeyhi) (k.s.)
40. Şeyh İsmail Âşir Efendi b. Ahmed Necib Edirneli (k.s.)
41. Şeyh Muhammed Mahvî Efendi Hayrobolulu (k.s.)
42. Şeyh Şuayb Şerefeddin Efendi b. Şeyh Vefâ (k.s.)

⁶⁴⁶ Vicdânî, a.g.e., s. 52. Vassâf, a.g.e., C. III, s. 188.

⁶⁴⁷ Sâdık Vicdânî bu mektuplarda Hasan Hâletî'nin hayatı hakkında bilgi vermediğini belirtmektedir. (Vicdânî, a.g.e., s. 54.)

⁶⁴⁸ Vicdânî, a.g.e., s. 52-53.

Şeyh Ahmed Nâsiruddin, babasından aldığı feyzi Şeyh İbrahim Ali'ye, Şeyh İbrahim'de Mısır'a giderek Mustafa Çelebi'ye ulaştırmıştır. Edirne Koğacılar'da Himmet Dede Tekkesi şeyhi iken 1278/1861'de vefat eden İsmail Âşir Efendi, Hicaz'a giderken Kâhire'de Şeyh Mustafa Çelebi ile karşılaşmış ve ondan hilafet almıştır. Hac görevini tamamladıktan sonra Edirne'ye dönüşünde Şeyh Şuayb Şerefeddin Efendi'yi yetiştirmiştir. Vicdânî'ye göre Hâletiyeye şubesi Şeyh Muhammed Mahvî'den sonra tanınmış, Edirne ve Hayrabolu'da yayılmıştır.⁶⁴⁹

2.2. Cemâliyye

Halvetiyeye'nin ikinci ana şubesi Cemâliyye, Şeyh Ebü'l-Füyûzât Muhammed b. Hamîdüddin b. Mahmûd b. Muhammed b. Cemâleddin el-Aksarâyî'ye nisbet edilmektedir. Çelebi Halife diye meşhur olan Cemâl Halvetî, Halvetiyeye'nin İstanbul'daki ilk büyük temsilcisi ve İstanbul'da ilk Halvetî âyinini icra eden kişidir. Mahlası Cemâlî olup Aksaray'da dünyaya gelmiştir. Vicdânî ise Amasya'da doğduğunu kaydetmektedir. İlk tahsilini Aksaray'da tamamladıktan sonra İstanbul'a gitmiş Hacı Halife olarak tanınan Zeynî şeyhi Seyyid Abdullah Kastamonî'ye (ö. 894/1489) intisap ederek hilafet almıştır. Bununla tatmin olmayan Cemâl Halvetî Karaman'da Halvetî şeyhi Abdullah Karamânî'ye, onun vefatından sonra Tokat'a gidip Şeyh Tâhîrzâde'ye intisap etmiştir. Tâhîrzâde'nin irtihali üzerine Seyyid Yahyâ Şîrvânî'nin halifesi Muhammed Bahâeddin Erzincânî'ye intisap etmiştir. Seyrüsülûkünü tamamladıktan sonra Amasya'da irşâd faaliyetine başlayan Cemâl Halvetî, II. Bayezid ve Koca Mustafa Paşa'nın daveti üzerine İstanbul'a gitmiştir. Amasya'daki Hoca Sultan Tekkesi'nin Çelebi Halife'den sonraki şeyhleri şöyledir: Oğlu Bedreddin Mahmud Çelebi, Şeyh Hayreddin Hızır Çelebi, Şeyh Muhyiddin Mehmed Çelebi, Alâeddin Çelebi. İstanbul'da önceleri Ayvansaray'da Gül Camii'nin yanındaki daha sonra ise Koca Mustafa Paşa'daki dergâhta postişin olan Cemâl Halvetî, II. Bayezid'in isteğiyle veba hastalığına yakalananlara dua etmesi için dervişleriyle hacca gitmiş, Yusuf Sünbül Sinan'ı (ö. 936/1529) dergâhta vekil olarak bırakmıştır. Şam yakınlarında Tebük'te vefat etmiştir. Vefat tarihi hakkında Hulvî 912/1506, Vicdânî ve Vassâf 900/1495, 903/1498, Mehmet Serhan Tayşi ise 899/1494 bilgisini verir. Tasavvuf, tefsir ve hadis

⁶⁴⁹ Vicdânî, a.g.e., s. 53-54.

konularını ihtiva eden eserleri vardır. Cemâl Halvetî'nin halifeleri arasında Şeyh Sünbül Sinan, Şeyh İdris, Şeyh Cemâl el-Aksarâyî, Şeyh Kâsım b. Muhammed el-Cemâl el-İstanbulî, Şeyh Alâeddin Uşşâkî, Şeyh Hayreddin Tokadî, Şeyh Cemşâh Karamânî, Şeyh Sinan Erdebîlî bulunmaktadır. *Fusûs* şârihi Sofyalı Bâlî Efendi (ö. 960/1553) Şeyh Kâsım'ın (ö. 924/1518) halifelerindendir. *Vâridât* şârihi Nureddinzâde Mustafa Muslihuddin (ö. 981/1574) ise Bâlî Efendi'nin halifesidir. Cemâliyye'nin şubeleri Sünbülüyye, Şabâniyye, Assâliyye ve Bahşiyye'dir. Şabâniyye'den Karabaşiyye; Karabaşiyye'den Nasûhiyye, Bekriyye; Nasûhiyye'den Çerkeşiyye; Çerkeşiyye'den Halîliyye, İbrahimiyye; Bekriyye'den Kemâliyye, Hifniyye, Semmâniyye; Hifniyye'den Ticâniyye, Derdîriyye; Semmâniyye'den Halvetiyye (Feyziyye) şubeleri ayrılmıştır.⁶⁵⁰

Harîrîzâde, Cemâliyye'nin beş şube olduğunu belirtmekle birlikte beşinci şubenin ismini zikretmez. Sadece kurucusunun Şehâbeddin Ebü'l-Abbas Ahmed Şernûbî b. Osman el-Mâlikî olduğunu söyler. Vicdânî'ye göre böyle bir şube mevcut değildir. İncelemeleri sonucunda Şernûbiyye'nin Burhâniyye'den ayrılmış bir şube ve Ahmed Şernûbî'nin de Şâzeliyye, Sühreverdiyye, Desûkiyye, Burhâniyye, Halvetiyye tarikatlarından icâzeti bulunan bir şeyh olduğu kanaatine varmıştır.⁶⁵¹

2.2.1. Sünbülüyye

Halvetiyye'nin Cemâliyye şubesinden ayrılan Sünbülüyye şubesi⁶⁵² Şeyh Zeyneddin Yusuf Sünbül Sinan Efendi'ye (ö. 936/1529) nisbet edilmektedir. Sünbül lakabı şeyhi Cemâl Halvetî tarafından verilmiştir. Babasının adı Kayabeyoğlu Ali'dir. Merzifon'da doğan Sünbül Efendi, ilk tahsilini burada tamamladıktan sonra medrese eğitimine başlamak için İstanbul'a gitmiş, Efdalzâde Hamîdüddin'in talebesi ve mülâzımı olmuştur. Önceleri tasavvuf karşıtı olan Sünbül Efendi daha sonra arkadaşı aracılığıyla Cemâl Halvetî'ye intisap edip hilafet almıştır. İrşâd görevi için Mısır'a gönderilmiştir. Cemâl Halvetî'nin vasiyeti sebebiyle İstanbul'a giderek Cemâl Halvetî'nin kızı Safiye Hatun'la evlenmiş ve Koca Mustafa Paşa Dergâhı'na postnişîn olmuştur. Sünbül Efendi cuma günleri Ayasofya ve Fatih camilerinde vaaz verdikten sonra Halvetî devrânı icra etmiştir. Sünbül Efendi İstanbul'daki ulemâ arasında devran

⁶⁵⁰ Hulvî, a.g.e., s. 427-435. Vicdânî, a.g.e., s. 55-58. Vassâf, a.g.e., C. III, s. 323-329. Mehmet Serhan Tayşi, "Cemâl-i Halvetî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1993, C. VII, ss. 302-303. Öngören, a.g.e., s. 42-48. Ceyhan, a.g.e., s. 714-715.

⁶⁵¹ Harîrîzâde, a.g.e., C. I, vr. 255a. Vicdânî, a.g.e., s. 59.

⁶⁵² Sünbülüyye şubesi, İstanbul, Anadolu ve Balkanlar'da etkisini göstermiştir.

tartışmalarına cevap olarak Sünbül Efendi, *er-Risâletü't-Tahkîkiyye*,⁶⁵³ *Risâle der Hakk-ı Zikr ü Devrân*,⁶⁵⁴ *Risâle fî Cevâz Devrânî's-Süfiyye*⁶⁵⁵ risalelerini yazmıştır.⁶⁵⁶ II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim ve Kanûnî Sultan Süleyman dönemlerine şahitlik eden Sünbül Efendi, Muharrem 936'da (Eylül 1529) vefat etmiştir. Cenaze namazı Fatih Camii'nde Şeyhülislam Kemalpaşazâde tarafından kıldırılmış ve dergâhının haziresine defnedilmiştir. Sünbül Efendi'den sonra Koca Mustafa Paşa (Sünbül Sinan) Âsitânesi'ne Merkez Efendi (ö. 959/1552) postnişin olmuştur.⁶⁵⁷ Sâdık Vicdânî kendi yaşadığı döneme kadar âsitânedeki şeyh olan zâtları şöyle sıralamaktadır:⁶⁵⁸

- Şeyh Yusuf Sünbül Sinan Efendi (k.s.)
- Şeyh Muslihuddin Merkez Efendi (k.s.)
- Şeyh Seyyid Ahmed Efendi b. Merkez Efendi (k.s.)
- Şeyh Yakup Germiyânî Efendi (k.s.)
- Şeyh Yusuf Sinaneddin Efendi b. Şeyh Yakup Efendi (k.s.)
- Şeyh Hasan Necmeddin Efendi (k.s.)
- Şeyh Alâeddin Avnullah Efendi (k.s.)
- Şeyh Hasan Adlî Efendi (k.s.)
- Şeyh Seyyid Muhammed Eyûbî Efendi (k.s.)
- Şeyh Seyyid Kerâmeddin Efendi (k.s.)
- Şeyh Seyyid Alâeddin Efendi (Şeyh Kerâmeddin Efendi'nin kardeşi) (k.s.)
- Şeyh Seyyid Nureddin Efendi b. Şeyh Alâeddin Efendi (k.s.)
- Şeyh Yusuf Kutbuddin Efendi b. Şeyh Nureddin Efendi (k.s.)
- Şeyh Alâeddin-i Sâni Efendi (k.s.)
- Şeyh Seyyid Hâşim Efendi (k.s.)
- Şeyh Hâşim-i Sâni Efendi (k.s.)
- Şeyh Hâşim-i Sâlis Efendi (k.s.)

⁶⁵³ Sünbül Efendi, *er-Risâletü't-Tahkîkiyye*, Süleymaniye Kütüphanesi, Bölüm: Yazma Bağışlar, No: 003898/2, y.y.: Yazma, t.y.

⁶⁵⁴ Sünbül Efendi, *Risâle der Hakk-ı Zikr ü Devrân*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, No: 3868, y.y., t.y.

⁶⁵⁵ Sünbül Efendi, *Risâle fî Cevâz Devrânî's-Süfiyye*, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Bölüm: Veliyüddin Efendi, No: 003602, y.y.: Yazma, t.y.

⁶⁵⁶ Sâdık Vicdânî, bu risalelerin isimlerini zikretmeden bahseder. Eserler aracılığıyla şeyhülislamdan devrânın hak olduğuna dair fetva alındığını belirtir. (Vicdânî, a.g.e., s. 60.)

⁶⁵⁷ Hulvî, a.g.e., s. 445-452. Vicdânî, s. 59-61. Vassâf, a.g.e., C. III, s. 363-369. Öngören, a.g.e., s. 54-57. Hür Mahmut Yücer, "Sünbül Sinan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010, C. XXXVIII, ss. 135-136. Ceyhan, a.g.e., s. 715-720.

⁶⁵⁸ Vicdânî, a.g.e., s. 61. Vassâf, a.g.e., C. III, s. 394.

- Şeyh Yıldız Efendi (k.s.)
- Şeyh Râzî Efendi (k.s.)
- Şeyh Rızâeddin Efendi (k.s.)
- Şeyh Muhammed Kutbî Efendi (k.s.)
- Şeyh Râzî Efendi (k.s.)

2.2.2. Şabâniyye

Halvetiyye'nin Cemâliyye şubesinde ayrılan Şabâniyye,⁶⁵⁹ Şeyh Şabân-ı Velî (ö. 976/1569) tarafından tesis edilmiştir. Kastamonu'nun Taşköprü ilçesinde dünyaya gelen Şeyh Şabân-ı Velî, ilk eğitimini burada tamamlayıp daha sonra İstanbul'a giderek Fatih medreselerinden birinde kalmıştır. Gördüğü bir rüya üzerine memleketine dönerken Bolu'da Cemâl Halvetî'nin halifelerinden Hayreddin Tokadî ile karşılaşmış, on iki yıl Hayreddin Tokadî'nin hizmetinde bulunup hilafet almıştır. Kastamonu'ya dönerek irşâd faaliyetlerini Hisarardı'nda Seyyid Sünnetî Mescidi, Cemâl Ağa Mescidi (Hüsâm Halife Mescidi) ve Honsalar Camii'nde sürdürmüştür. Honsalar Camii'nin yanması sebebiyle Seyyid Sünnetî Mescidi'nin yakınındaki bir eve taşınan Şeyh Şabân-ı Velî, Şabâniyye'nin âsitânesi olan bu mekânda 18 Zilkade 976 (4 Mayıs 1569) yılında vefat etmiştir. Kabri tekkesinin bahçesindedir.⁶⁶⁰ Sâdık Vicdânî kendi yaşadığı döneme kadar Şeyh Şabân-ı Velî'den sonra âsitânedeki şeyh olan zâtların isimlerini şöyle sıralamaktadır:⁶⁶¹

- Kastamonulu Şeyh Osman Efendi (k.s.)
- Kastamonulu Şeyh Hayreddin Efendi (k.s.)
- İskilipli Şeyh Abdülbâkî Efendi (k.s.)
- Kastamonulu Şeyh Muhyiddin Efendi (k.s.)
- Kastamonulu Şeyh Ömer el-Fuâdî Efendi (k.s.)
- Çorumlu Şeyh İsmail Kudsî Efendi (k.s.)

⁶⁵⁹ Şabâniyye şubesi Anadolu, Balkanlar, Suriye, Hicaz, Mısır, Kuzey Afrika ve Hindistan'a kadar yayılmıştır.

⁶⁶⁰ Harîrîzâde, a.g.e., C. II, vr. 192a. Ömer Fuâdî, *Menâkıb-ı Hazret-i Pîr Şabân-ı Velî*, Kastamonu: Vilayet Matbaası, 1294, s. 37-40, 42-43, 48, 68-69, 93. Vicdânî, a.g.e., s. 62-64. Vassâf, a.g.e., C. III, s. 511-512. Öngören, a.g.e., s. 79-89. Mustafa Tatcı, Cemal Kurnaz, "Şabân-ı Velî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010, C. XXXVIII, ss. 208-210. Mustafa Tatcı, *Halvetî Şabânî Yolunun Adâbı: Miyâr-ı Tarikat*, İstanbul: H Yayınları, 2013, s. 3. Ceyhan, a.g.e., s. 720.

⁶⁶¹ Vicdânî, a.g.e., s. 64.

- Şeyh Çelebi Pîr Mustafa Efendi b. İsmail Kudsî Efendi (k.s.)
- Zileli Şeyh Abdurrahman Efendi (k.s.)
- Amasyalı Şeyh Hâfız İbrahim Efendi (k.s.)
- Şeyh Hâfız Ahmed Efendi b. Çelebi Pîr Mustafa Efendi (k.s.)
- Şeyh Muhammed Efendi b. Hâfız Ahmed Efendi (k.s.)
- Şeyh Abdullah Efendi b. Muhammed Efendi (k.s.)
- Şeyh Hâfız Mustafa Vahdetî Efendi (k.s.)
- Şeyh Hâfız Abdurrahman Efendi b. Mustafa Vahdetî Efendi (k.s.)
- Şeyh Hâfız Muhammed Sa'îd Efendi b. Hâfız Abdurrahman Efendi (k.s.)
- Bolulu Şeyh İbrahim Efendi (k.s.)
- Şeyh Atâ Efendi (k.s.)

Sâdık Vicdânî'ye göre Şabâniyye'nin şubeleri şu şekildedir.⁶⁶²

Şabâniyye'nin şubesi: Karabaşîyye.

Karabaşîyye'nin şubeleri: Nasûhiyye, Bekriyye.⁶⁶³

Nasûhiyye'nin şubesi: Çerkeşîyye.

Çerkeşîyye'nin şubeleri: Halîliyye, İbrahimiyye.

Bekriyye'nin şubeleri: Kemâliyye, Hifniyye, Semmâniyye.

Hifniyye'nin şubeleri: Ticâniyye, Derdîriyye.

Semmâniyye'nin şubesi: Halvetiyye (Feyziyye).

Hüseyin Vassâf Şabâniyye'nin Karabaşîyye, Nasûhiyye, Çerkeşîyye, Bekriyye'den meydana gelen dört esas şubesinin olduğu belirtmektedir. Bunların her birinden çeşitli şubeler ayrılmıştır. Bu şubelerin isimleri ise Halîliyye, İbrahimiyye, Kemâliyye, Hifniyye, Semmâniyye, Ticâniyye, Derdîriyye, Halvetiyye-i Feyziyye'dir.⁶⁶⁴

Mustafa Tadcı ise Bekriyye'nin Kemâliyye, Hifniyye, Semmâniyye adlı üç kola ayrıldığını; Hifniyye'den Ticâniyye, Derdîriyye, Rahmâniyye, Ezheriyye;

⁶⁶² Vicdânî, a.g.e., s. 58.

⁶⁶³ Harîrîzâde Karabaşîyye'nin şubelerine Ârifîyye ve Hüseyniyye isimlerinde iki şube daha eklemektedir. (Harîrîzâde, a.g.e., C. III, vr. 61a).

⁶⁶⁴ Vassâf, a.g.e., C. IV, s. 25.

Semmâniyye'den Tayyibiyye ve Feyziyye; Derdîriyye'den Sâviyye, Sibâiyye ve Vefâiyye kollarının meydana geldiğini kaydetmektedir.⁶⁶⁵

2.2.2.1. Karabaşîyye

Şabâniyye'nin şubesi olan Karabaşîyye, Şeyh Alâeddin Ali Efendi'ye (ö. 1097/1686) nisbet edilmektedir. Karabaş Velî olarak tanınan Şeyh Alâeddin Ali 1020/1611 tarihinde Malatya Arapkir'de doğmuştur. İlk eğitimini Arapkir ve Çankırı'da alan Karabaş Velî daha sonra İstanbul'da Fatih Medresesi'nde öğrenimine devam etti. Tasavvufa olan ilgisi sebebiyle Kastamonu'ya gidip Şabâniyye Âsitânesi postnişîni Şeyh İsmail Çorûmî'ye intisap etmiştir. Şeyh İsmail'in vefatı üzerine seyrüsülûkünü oğlu Mustafa Muslihuddin Efendi'nin (ö.1072/1662) yanında tamamlayarak hilafet almıştır.⁶⁶⁶ Muslihuddin Efendi'nin irtihalinden sonra Kastamonu'dan ayrılmış, yirmi yıl kadar Arap ülkelerinde dolaşmıştır. 1081/1670 yılında Üsküdar'a gelerek Rum Mehmed Paşa Camii'nde dört yıl inzivaya çekilen Karabaş Velî⁶⁶⁷ sonrasında Üsküdar Atik Vâlide Sultan Dergâhı'nın şeyhliğini ve caminin vaizliğini üstlenmesiyle⁶⁶⁸ Şabâniyye İstanbul'da temsil edilmeye başlanmıştır. 1090/1679'da Niyâzî-i Mısırî'nin de ikamet ettiği Limni'ye sürgün edilmiş ve dört sene sonra Üsküdar'a dönmüştür. Hac görevini yerine getirmek için Hicaz'a giden Karabaş Velî, dönüş yolunda Kâhire yakınlarında Geylân köyünde 8 Safer 1097/4 Ocak 1686'da vefat etmiştir.⁶⁶⁹ Şeyhü'l-Gazzâlî isminde bir zâtın türbesine defnedilmiştir. Eserleri: *Şerh-i Fusûsu'l-Hikem el-Müsemma bi-Kâşifi'l-Esrâri'l-Fusûs*,⁶⁷⁰ *Telhîs-ı Şerh-i Fusûsu'l-Hikem el-Müsemma bi-Câmii Esrâri'l-Fusûs*,⁶⁷¹ *Şerh-i Kasîde-i Aşkîyye li'ş-Şeyhi'l-Ekber*,⁶⁷² *Şerh-i Metn-i*

⁶⁶⁵ Mustafa Tatcı, "Şabâniyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010, C. XXXVIII, s. 212.

⁶⁶⁶ Sâdık Vicdânî'ye göre hilafeti Şeyh İsmail Efendi'den aldı.

⁶⁶⁷ Vicdânî, 1080 tarihinde Üsküdar'a gelip Rum Mehmed Paşa Camii'nde beş yıl inzivaya çekildiğini kaydeder.

⁶⁶⁸ Vicdânî, Karabaş Velî'nin istemediği halde Üsküdar Mihrimah Sultan Zâviyesi şeyhliğine getiriliğini söyler.

⁶⁶⁹ Hüseyin Vassâf, Mısır yakınlarında Nahil Kalesi civarında vefat ettiğini belirtir.

⁶⁷⁰ Karabaş Velî, *Kâşifi'l-Esrâr*, Süleymaniye Kütüphanesi, Bölüm: Hacı Mahmud Efendi, No: 002225, y.y.: Yazma, t.y.

⁶⁷¹ Karabaş Velî, *Câmii Esrâri'l-Fusûs*, Süleymaniye Kütüphanesi, Bölüm: Hacı Mahmud Efendi, No: 002393, y.y.: Yazma, t.y.

⁶⁷² Karabaş Velî, *Şerh-i Kasîde-i Aşkîyye li'ş-Şeyhi'l-Ekber*, Millet Kütüphanesi, Bölüm: Ali Emiri Arabi, No: 004462, y.y.: Yazma, 1293.

Akâid-i Nesefiyye bi-lisani't-Tasavvuf,⁶⁷³ *Beyne'l-Urefa, Mi'yâru't-Tarika*,⁶⁷⁴ *Arabiyyü'l-İbâre*,⁶⁷⁵ *Tarikat-nâme*,⁶⁷⁶ *Risâle fî Beyâni Usûl-i Erba'a*,⁶⁷⁷ *Risâle fî Cevâzi Deverânî Sûfiyye*,⁶⁷⁸ *Risâletü't-Ta'bir*,⁶⁷⁹ *Esâsu'd-Din*,⁶⁸⁰ *Şerh-i Hadis*,⁶⁸¹ *Tefsîr-i Sûre-i Tâhâ*,⁶⁸² dir. Medine'de iken halifelerinin sonuncusu Şeyh Mustafa Efendi'yi halife tayin eden Karabaş Velî'nin Şeyh Şabân-ı Velî'ye ulaşan silsilesi şu şekildedir:⁶⁸³

29. Şeyh Şabân-ı Velî (k.s.)
30. Kastamonulu Şeyh Muhyiddin Efendi (k.s.)
31. Kastamonulu Şeyh Ömer Fuâdî Efendi (k.s.)
32. Çorumlu Şeyh İsmail Efendi (k.s.)
33. Kastamonulu Şeyh Çelebi Musluhiddin Efendi (k.s.)
34. Şeyh Karabaş Veli Alâeddin Ali Efendi (k.s.)

Bursalı Mehmed Tâhir, *Kibâr-ı Meşâyih ve Ulemâdan On İki Zâtın Terâcim-i Ahvâli* isimli eserinde Karabaşîyye'nin Nasûhiyye, Bekriyye, Ârifîyye ve Hüseyniyye şubelerinden ve bu şubelerin kurucularının Karabaş Velî'nin halifeleri olduğundan bahsetmektedir.⁶⁸⁴ Sâdık Vicdânî, Hüseyin Vassâf'ın da kendisi gibi Ârifîyye ve Hüseyniyye şubelerine araştırmaları sırasında rastlamadığını belirtir.⁶⁸⁵

⁶⁷³ Karabaş Velî, *Şerh-i Metn-i Akâid-i Nesefiyye bi-lisani't-Tasavvuf*, Süleymaniye Kütüphanesi, Bölüm: Esad Efendi, No: 003533, y.y.: Yazma, t.y.

⁶⁷⁴ Karabaş Velî, *Mi'yâru't-Tarika*, Süleymaniye Kütüphanesi, Bölüm: Esad Efendi, No: 003537, y.y.: Yazma, t.y.

⁶⁷⁵ *Arabiyyü'l-İbâre* isiminde bir esere rastlamadık.

⁶⁷⁶ Karabaş Velî, *Tarikat-nâme*, Süleymaniye Kütüphanesi, Bölüm: Dügümlü Baba, No: 000320, y.y.: Yazma, t.y.

⁶⁷⁷ Karabaş Velî, *Risâle fî Beyâni Usûl-i Erba'a*, İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Bölüm: Osman Ergin, No: 1063/1.

⁶⁷⁸ Karabaş Velî, *Risâle fî Cevâzi Deverânî Sûfiyye*, Süleymaniye Kütüphanesi, Bölüm: Hacı Mahmud Efendi, No: 002337, İstanbul: Yazma, 1262.

⁶⁷⁹ Karabaş Velî, *Risâletü't-Ta'bir*, Süleymaniye Kütüphanesi, Bölüm: Yazma Bağışlar, No: 000233, y.y.: Yazma, t.y.

⁶⁸⁰ Karabaş Velî, *Esâsu'd-Din*, Millet Kütüphanesi, Bölüm: Ali Emiri Efendi, No: 4327/5, y.y.: Yazma, t.y.

⁶⁸¹ Karabaş Velî'nin *Şerh-i Hadis* isiminde bir eserine rastlamadık.

⁶⁸² Karabaş Velî, *Tefsîr-i Sûre-i Tâhâ*, Süleymaniye Kütüphanesi, Bölüm: Hacı Mahmud Efendi, No: 000332, y.y.: Yazma, 1293.

⁶⁸³ Vicdânî, a.g.e., s. 65-66. Vassâf, a.g.e., C. IV, s. 25-30. Kerim Kara, "Karabaş Velî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2003, C. XXIV, ss. 369-371.

⁶⁸⁴ Bursalı Mehmed Tâhir, *Kibâr-ı Meşâyih ve Ulemâdan On İki Zâtın Terâcim-i Ahvâli*, İstanbul: Kitaphâne-i İslam ve Askerî, 1316, s. 41.

⁶⁸⁵ Vicdânî, a.g.e., s. 67.

2.2.2.1.1. Nasûhiyye

Halvetiyye'nin Karabaşîyye şubesinden ayrılan Nasûhiyye, Mehmed Nasûhî Efendi'ye (ö. 1130/1717) nisbet edilmektedir. Üsküdar Toygartepesi'nde Bulgurlu Mescidi yakınlarında, Kurtoğlu yokuşu karşısındaki evde 1058/1648 veya 1063/1653 tarihinde dünyaya gelmiştir. Babası sipahilerden Seyyid Nasûh Bey b. İhtiyâreddin'dir. Gençlik yıllarında Üsküdar Atik Vâlîde Camii yanındaki tekkede postnişîn olan Şeyh Karabaş Velî'ye intisap etmiştir. Yirmi beş yaşlarında seyrüsülûkünü tamamlayan Mehmed Nasûhî, şeyhinin isteğiyle Mudurnu'ya giderek Sun'ullah Efendi Zâviyesi'nde irşâd faaliyetine başlamıştır. Mudurnu'da 1096/1685 tarihinde yerine halifesi Abdullah Rüşdü Efendi'yi (ö. 1141/1728-29) bırakarak Üsküdar'a dönmüştür. Şeyhi hac vazifesini yerine getirmek için İstanbul'dan ayrılmadan tâcını Mehmed Nasûhî'ye giydirmiştir. Önceleri Üsküdar Doğancılar'daki Çakırcı Hasan Paşa ve Süleyman Paşa camilerinde daha sonra ise Doğancılar'da inşa edilen dergâhta irşâd görevinde bulunmuştur. III. Ahmed tarafından 1117/1705'de Eyüp Sultan Camii kürsü şeyhliğine tayin edilmiş ve bazı suçlamalar sebebiyle Kastamonu'ya sürgün edilmiştir. Sâdık Vicdânî Kastamonu'ya gitmesini bir sürgün olarak değil de Şeyh Şabân-ı Velî'nin daveti olarak görmektedir. İki yıl sonra İstanbul'a dönen Mehmed Nasûhî 1130/1718'de vefat etmiş ve dergâhın haziresine defnedilmiştir. *Risâle-i Rüşdiyye fî Tarîkati'l-Muhammediyye*,⁶⁸⁶ *Şerh-i Gazel-i Muhammed el-Mısrî*,⁶⁸⁷ *Mürâselât*⁶⁸⁸ eserleri arasındadır. Mensuplarından Senâî *Menâkıb-ı Hazret-i Nasûhî*,⁶⁸⁹ torunlarından Ahmed Kerâmeddin Efendi de *Şemsü's-Subûhî fî Menâkıb-ı Hazret-i Nasûhî*⁶⁹⁰ isiminde menâkıbnâme yazmışlardır. Mehmed Nasûhî'nin irtihalinden sonra âsitânedeki postnişîn olan zâtlar şu şekildedir:⁶⁹¹

- Şeyh Seyyid Çelebi Ali Alâeddin Efendi b. Şeyh Nasûhi Efendi (k.s.)

⁶⁸⁶ Mehmed Nasûhî, *Risâle-i Rüşdiyye fî Tarîkati'l-Muhammediyye*, Millet Kütüphanesi, Bölüm: Şer'iyye, No: 1104.

⁶⁸⁷ Mehmed Nasûhî, *Şerh-i Gazel-i Muhammed el-Mısrî*, Süleymaniye Kütüphanesi, Bölüm: Nafiz Paşa, No: 1421.

⁶⁸⁸ Üsküdarlı Mehmed Nasûhî Halvetî, *Mürâselât*, (haz. Mustafa Tatcı, Abdülmecit İslamoğlu), İstanbul: H Yayınları, 2017.

⁶⁸⁹ Hasan Senâî, *Menâkıb-ı Nasûhî*, Süleymaniye Kütüphanesi, Bölüm: Hacı Mahmud Efendi, No: 002225, y.y.: Yazma, t.y.

⁶⁹⁰ Ahmed Kerâmeddin Efendi, *Şemsü's-Subûhî fî Menâkıb-ı Hazret-i Nasûhî*, Süleymaniye Kütüphanesi, Bölüm: Hacı Mahmud Efendi, No: 004573, y.y.: Yazma, t.y.

⁶⁹¹ Vicdânî, a.g.e., s. 68-72. Vassâf, a.g.e., C. IV, s. 51-62. Kerim Kara, "Mehmed Nasûhî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2003, C. XXVIII, ss. 500-502.

- Şeyh Seyyid Fazlullah Efendi b. Ali Alâeddin Efendi (k.s.)
- Şeyh Seyyid Abdurrahman Mehmed Şemseddin Efendi b. Fazlullah Efendi (k.s.)
- Şeyh Seyyid Muhyiddin Efendi b. Abdurrahman Efendi (k.s.)
- Şeyh Seyyid Ahmed Kirâmeddin Efendi b. Muhyiddin Efendi (k.s.)

2.2.2.1.1.1. Çerkeşiyye

Nasûhiyye şubesinden ayrılan Çerkeşiyye, Çerkeşi Mustafa Efendi'ye nisbet edilmektedir. Hayatı hakkında detaylı bilgilere sahip olmadığımız Mustafa Efendi Çankırı'nın Çerkeş ilçesinde dünyaya gelmiştir. Zoralı Şeyh Hacı Mehmed'e intisap ederek ondan hilafet almıştır. Mustafa Efendi'nin silsilesi şu şekildedir:⁶⁹²

34. Şeyh Nasûhî el-Halvetî Efendi (k.s.)
35. Mudurnulu Şeyh Abdullah Rüşdî Efendi (k.s.)
36. Zoralı Şeyh Hacı Mehmed Efendi (k.s.)
37. Şeyh Mustafa Efendi (k.s.)

Çerkeşi Mustafa Efendi irşâd halkasında Beypazarlı Ali, Geredeli Halil,⁶⁹³ Mustafa Sâfî, Semerci Şeyh İbrahim, Tiritzâde Hüseyin, Ahmed Nuri Baba'nın aralarında olduğu on üç halife yetiştirmiştir. Halifeleri aracılığıyla Çerkeşiyye şubesi Batı Karadeniz, Ankara ve çevresi, Orta Anadolu, İstanbul ve Balkanlar'da yayılmıştır. Şabânîler, Mustafa Efendi'yi pîr-i sâni kabul ederler. Sâdik Vicedânî vefat tarihini 1229/1814 olarak kaydederken Hüseyin Vassâf ise 1224/1809'da irtihal ettiğini nakleder. Nihat Azamat'a göre Vicedânî'nin verdiği yıl doğrudur. Kabri Çerkeş'te Pîr-i Sâni Camii içindedir. Çerkeşi Mustafa Efendi'nin vefatından sonra irşâd faaliyetlerini devam ettiren Mehmed, Mesud ve Osman Vehbi isminde üç oğlu vardır. Osman Vehbi Efendi'nin (ö. 1277/1860) soyundan İstanbul'da Çerkeşîzâdeler zümresi oluşmuştur.⁶⁹⁴

Çerkeşiyye'nin iki şubesi bulunmaktadır. Mustafa Efendi'nin halifelerinden Geredeli Şeyh Hacı Halil Efendi'ye (ö. 1259/1843) nisbet edilen şubeye Halîliyye denir. Şabânîler arasında orta kol olarak da meşhurdur. Yine Mustafa Efendi'nin

⁶⁹² Vicedânî, a.g.e., s. 72-73.

⁶⁹³ Vicedânî sadece Beypazarlı Ali Efendi ve Geredeli Halil Efendi'den bahseder

⁶⁹⁴ Vicedânî, a.g.e., s. 73. Vassâf, a.g.e., C. IV, s. 87. Nihat Azamat, "Çerkeşi Mustafa Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1993, C. VIII, ss. 272-273. Ceyhan, a.g.e., s. 724.

halifelerinden Beypazarlı Şeyh Ali Efendi'nin (ö. 1234/1819) halifesi Kuşadalı Şeyh İbrahim Efendi'ye nisbet edilen şubeye ise İbrahimiyye denir. Kuşadaviyye ismi ile de tanınır ancak Vicdânî İbrahimiyye ifadesinin daha uygun olduğu kanaatindedir.⁶⁹⁵

2.2.2.1.1.2. Halîliyye

Çerkeşiyye'nin şubesi olan Halîliyye, Geredeli Şeyh Halil Efendi'ye nisbet edilmektedir. Çerkeşî Mustafa Efendi'ye intisap etmiştir. Gerede'de vefat eden şeyhin türbesi Aşağı Tekke Camii'nin bahçesindedir.⁶⁹⁶ Şeyh Halil Efendi'in halifelerinden Safranbolulu (Yazıköylü) Şeyh Hacı Emin Efendi vasıtasıyla Halîliyye şubesi Safranbolu ve Nevrekop taraflarında yayılmıştır. Halil Efendi'nin halifelerinden Safranbolulu Şeyh Ömer Fuâdî-i Sâni (ö. 1274/1857) İstanbul'da Sofular Ekmek Dergâhı'nın şeyhiydi. Halifeleri arasında Ârif Hikmet Efendi ve Mehmed Sâdeddin Efendi olmak üzere iki şeyhülislam bulunmaktadır. Şeyh Ömer'in vefatından sonra yerine oğulları Şeyh Abdullah Rüşdü (ö. 1299/1882) ve Şeyh Yakup Sıdkı (ö. 1319/1901) geçmiştir. Şeyh Yakup'un vefatından sonra dergâh onun oğlu Yusuf Selâhaddin Efendi ve Şeyh Abdullah Rüşdü'nün oğlu Mustafa Sîret Efendi tarafından idare edilmiştir. Mustafa Sîret Efendi'nin Üsküdar'daki Atik Vâlîde Dergâhı'na tayin edilmesiyle dergâhı yöneten Yusuf Selâhaddin Efendi, Meclis-i Meşâyih âzalığı da yapmıştır. Halil Efendi'nin halifelerinden Diyarbakırlı Hacı Mustafa Safî Efendi'nin (ö. 1263/1847)⁶⁹⁷ halifesi Geredeli Saatçi Abdullah Efendi'nin müridi Halil Rahmi Efendi (ö. 1284/1867), Muhammed Necib Efendi'nin (ö. 1307/1890) şeyhidir. Necib Efendi Aksaray'daki evinde kurduğu dergâhta irşâd faaliyetinde bulunan Necib Efendi'nin Kabri Sünbül Sinan Dergâhı avlusundadır. Oğlu Fahreddin Efendi Kanlıca'daki Atâullah Dergâhı'nda şeyhlik yapmıştır.⁶⁹⁸

⁶⁹⁵ Vicdânî, a.g.e., s. 73-74.

⁶⁹⁶ Sâdık Vicdânî 1300/1882-83 tarihinde Halil Efendi'nin kabrini ziyaret ettiğinde postnişin onun torunu ve adaşı Şeyh Halil Efendi'dir.

⁶⁹⁷ İbrahim Hilmi'nin yazdığı *Menâkıb-ı Şeyh Safî-i Âmidî* aslı eserinde bu zâatın Çerkeşî Mustafa Efendi'nin halifesi olduğu bilgisi verilmektedir.

⁶⁹⁸ Vicdânî, a.g.e., s. 73-77. Vassâf, a.g.e., C. IV, s. 91-93. Azamat, a.g.m., ss. 274-275.

2.2.2.1.1.3. İbrahimiyye

Çerkeşiyye'den ayrılan İbrahimiyye şubesi Kuşadalı İbrahim Efendi'ye (ö. 1261/1846) nisbet edilmektedir. İbrahim Efendi 1188/1774'de⁶⁹⁹ Aydın'ın Kuşadası ilçesinin Çınarlı köyünde doğmuştur. Tahsilini Aydın, Denizli ve İstanbul Fatih'te Feyziyye Medresesi'nde tamamlamıştır. Çerkeşî Mustafa Efendi'nin halifelerinden Beypazarlı Ali Efendi'ye intisap etmiş, hilafet alarak şeyhi tarafından Mısır'a gönderilmiştir. 1235/1820 yılında İstanbul'a dönen İbrahim Efendi Aksaray Sineklibakkal'da Usturacı Halil Efendi tarafından yaptırılan dergâhta on iki yıl irşâd faaliyetinde bulunmuştur. Bu dergâhın 1248/1832 tarihinde yanması üzerine Koska'da kiraladığı evde bir yıl kalmış, daha sonra ise Fatih Çarşamba'da bir ev satın alarak irşâda burada devam etmiştir. 1259/1843'de hac dönüşü Şam'a giden İbrahim Efendi, Sâdık Vicdânî'ye göre 1264/1848'e kadar burada ikamet eden İbrahim Efendi bu tarihte ikinci defa hac vazifesinden dönerken vefat etmiştir. İbnülemin Mahmud Kemal'in *Sefîne-i Evliya*'nın ilgili sayfasına düştüğü notta ise Sayda müşiri Kâmil Paşa Meclis-i Vâlâ Riyâseti'ne 15 Safer 1263'de (2 Şubat 1847) gönderdiği yazıda Kuşadalı ve beraberindekilerin koleradan vefat ettiğini ve irtihalinin 1262/1846'da gerçekleştiğini belirtmiştir. Müntesiplerinden Cerîde-i Havâdis muharriri Enderunlu Ali Âlî Bey *Hidâyetü'l-Velî fî Vâridâtı Kuşadalı* isimli bir risale yazmıştır. İbrahim Efendi tâc, hırka, kemer giyip bağlamak gibi merasimlere meyletmeyerek suretten ziyade sirete önem vermiştir. Esmâ ile değil müsemmâ ve sohbetle müridlerini yetiştirmiştir.⁷⁰⁰

Vicdânî'ye göre Kuşadalı'dan sonra silsile Bosnalı Şeyh Hammâmî Mehmed Tefkîk Efendi > Şeyh Mustafa Nuri Efendi > Şeyh Yakup Han > Şeyh Mehmed Kâmil Efendi > Şeyh Seyyid Mahmud Celâleddin Efendi ile devam etmiştir. Silsilenin bundan sonra son bulduğu ile ilgili rivayeti Vicdânî kabul etmemektedir. Çünkü Fatih türbedârı Şeyh Hacı Amiş Efendi'nin (ö.1920) bu şubenin ileri gelen zâtlarındandır. Ona göre eğer silsile sona erdiyse Amiş Efendi halife bırakmamış demektir. Vicdânî, Amiş Efendi'ye bir şube kurucusu nazarıyla bakmaktadır.⁷⁰¹ Mustafa Salim Güven ise silsilenin Muhammed Tefkîk Bosnavî (ö. 1866) > Niğdeli Bekir Efendi (ö. 1878) > Ahmed Amiş Efendi > Kayserili Mehmed Tefkîk Efendi (ö. 1927) > Maraşlı Ahmed

⁶⁹⁹ Sâdık Vicdânî İbrahim Efendi'nin doğum tarihini 1178/1764-65 olarak kaydeder.

⁷⁰⁰ Vicdânî, a.g.e., s. 77-79. Vassâf, a.g.e., C. IV, s. 110-119. Nihat Azamat, "Kuşadalı İbrahim Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2002, C. XXVI, ss. 468-470.

⁷⁰¹ Vicdânî, a.g.e., s. 79-82.

Tâhir Efendi (ö. 1954) > Mucurlu Mustafa Özeren (ö. 1982) ile devam ettiğine işaret etmektedir.⁷⁰²

2.2.2.1.2. Bekriyye

Karabaşîyye şubesinden ayrılan Bekriyye, Şeyh Ebü'l-Fütûh Şemseddin Mustafa el-Bekrî'ye (ö. 1162/1749) nisbet edilmektedir. Silsilesi şu şekildedir.⁷⁰³

33. Şeyh Alâeddin Ali Karabaş Velî (k.s.)
34. Mısırlı Şeyh Hacı Baba (Bolulu Mustafa Efendi) (k.s.)
35. Şeyh Abdüllatif b. Hüsâmeddin el-Halebî (k.s.)
36. Şeyh Şemseddin Mustafa el-Bekrî (k.s.)

1099'da Kudüs'te dünyaya gelen Mustafa el-Bekrî Hz. Ebubekir neslindedir. Şam'da ilim tahsil etmiş ve Abdülganî en-Nablûsî'nin irşâd halkasında yetişmiştir. Ayrıca Halvetî şeyhlerinden Abdüllatif b. Hüsâmeddin'e intisap ederek hilafet almıştır. Mustafa el-Bekrî Edirne'ye gidip Mısırlı Şeyh Hacı Baba (ö. 1129/1717) ile görüşmüş, oradan Kûdüs, Bağdat, Mekke ve Mısır'a giderek tarikatını yaymıştır. Daha sonra İstanbul üzerinden Halep, Şam ve oradan Mekke, Kâhire'ye ulaşmış, 1162/1749'de orada vefat etmiş ve Kâhire'ye defnedilmiştir. Bekriyye şubesinden Kemâliyye Hifniyye, Semmâniyye şubeleri ayrılmıştır. Hicaz, Yemen, Mısır, Trablus, Tunus, Cezayir ve Fas'a kadar etkisini göstermiştir.⁷⁰⁴

2.2.2.1.2.1. Kemâliyye

Bekriyye'den ayrılan Kemâliyye şubesi Şeyh Mehmed Kemâleddin'e nisbet edilmektedir. Şeyh Mustafa el-Bekrî'nin oğludur. Şeyh Kemâleddin 1140/1728 yılında Kudüs'te dünyaya gelmiş ve orada yetişmiştir. Aynı zamanda şair olan Şeyh Kemâleddin 1199/1785'de Gazze'de vefat etmiştir. Türbesi Gazze'dedir.⁷⁰⁵

⁷⁰² Himmet Konur, *Kuşadalı İbrahim Halvetî ve Kuşadası ve Civarında Tasavvufî Hayat*, İzmir: Tibyan Yayıncılık, 2016, s. 113. Ceyhan, a.g.e., s. 758.

⁷⁰³ Vicdânî, a.g.e., s. 82.

⁷⁰⁴ Vicdânî, a.g.e., s. 82-83. Vassâf, a.g.e., C. IV, s. 171-172, 178-181.

⁷⁰⁵ Vicdânî, a.g.e., s. 83-84. Vassâf, a.g.e., C. IV, s. 181-182.

2.2.2.1.2.2. *Hifniyye*

Bekriyye'den ayrılan Hifniyye şubesi Şeyh Muhammed b. Sâlim b. Ahmed eş-Şâfiî el-Mısırî el-Hifnî'ye nisbet edilmektedir. Şeyh Muhammed 1101/1689-90 tarihinde Mısır'da dünyaya gelmiştir. Kâhire'de ilim tahsilini tamamlayıp yirmi iki sene ilim öğrenmekle meşgul olmuştur. Önce Şeyh Ahmed-i Şâzelî el-Mağribî'ye daha sonra Şeyh Mustafa el-Bekrî'ye intisap edip hilafet almıştır. Mısır'da elli sene irşâd faaliyetinde bulunmuş, 1181/1767 yılında vefat etmiştir. Türbesi Kâhire'dedir. Sâdik Vicdânî'ye göre Hifniyye'nin Ticâniyye ve Derdîriyye isminde iki şubesi bulunmaktadır. Vicdânî'nin nakletmediği Şeyh Muhammed b. Abdurrahman el-Gaşûlî'ye (ö. 1208/1794) nisbet edilen Rahmâniyye, Şeyh Ebû Abdullah Muhammed b. Abdurrahman ez-Zevâî el-Ezherî'ye (ö. 1181/1767) nisbet edilen Ezheriyye, Şeyh Mervân b. Muattal'a nisbet edilen Mervâniyye şubeleri de bulunmaktadır.⁷⁰⁶

2.2.2.1.2.3. *Ticâniyye*

Hifniyye şubesiden ayrılan Ticâniyye, Şeyh Seyyid Ebü'l-Abbas Ahmed b. Muhammed et-Ticâni'ye nisbet edilmektedir. Silsilesi şöyledir:

37. Şeyh Seyyid Şemseddin Muhammed b. Sâlim el-Hifnî (k.s.)
38. Şeyh Mahmud el-Kürdî (k.s.)
39. Şeyh Seyyid Ahmed b. Muhammed et-Ticâni (k.s.)

Şeyh Ahmed et-Ticâni 1150/1737-38 senesinde Fas'ın Ayn-ı Mâzî köyünde doğmuştur. Babası Ebû Abdullah Seydî Muhammed b. Muhtar'dır. Küçük yaştan itibaren Kur'an-ı Kerim ve ilim tahsiliyle ilgilenen Şeyh Ahmed bir gece rüyasında Hz. Peygamber'in iltifatına mazhar olmuştur. Kâdirî şeyhlerinden Şeyh Ebû Abdullah, Melâmîler'den Veli Salih Ebû Abbas ve Medine-i Münevvere'de Şeyh Mahmud İbn-i Abdülkerim Semmânî'den feyz almıştır. Mısır'a giden Şeyh Ahmed, Şeyh Mahmud el-Kürdî el-Halvetî'ye intisap ederek hilafet almıştır. 1191/1777 yılında Fas'a gelerek irşâd faaliyetinde bulunmuştur. Sâdik Vicdânî irtihalinin 1220/1805-06'de Vassâf ise 1203/1788 tarihinde olduğunu kaydetmektedir.⁷⁰⁷

⁷⁰⁶ Vicdânî, a.g.e., s. 84. Vassâf, a.g.e., C. IV, s. 182-183. Ceyhan, a.g.e., s. 727.

⁷⁰⁷ Vicdânî, a.g.e., s. 85. Vassâf, a.g.e., C. IV, s. 207-210.

2.2.2.1.2.4. *Derdîriyye*

Hifniyye'den ayrılan Derdîriyye şubesi, Şeyh Ebü'l-Berekât Şehâbeddin Ahmed b. Ahmed ed-Derdîrî el-Adevî'ye nisbet edilmektedir. Şeyh Ahmed Derdîrî 1127/1715-16'da Mısır'da doğmuştur. Şeyh Muhammed Hifnî'ye intisap ederek hilafet almıştır. 1201/1786-87 yılında Kâhire'de vefat etmiştir. Derdîriyye'nin Şeyh Ahmed es-Sâvî'ye (ö. 1241/1825) nisbet edilen Sâviyye, Şeyh Salih es-Sibâî'ye nisbet edilen Sibâiyye, Şeyh Nureddin Ali el-Vefâî'ye nisbet edilen Vefâiyye şubeleri bulunmaktadır. Vicdânî ise sadece Sâviyye'den bahsetmektedir.⁷⁰⁸

2.2.2.1.2.5. *Sâviyye*

Derdîriyye'den ayrılan Sâviyye şubesi Şeyh Ebü'l-İrşâd Seyyid Ahmed b. Muhammed el-Mâlikî es-Sâvî'ye nisbet edilmektedir. Şeyh Ahmed es-Sâvî Mısır'ın Sâvî bölgesinde doğmuştur. Şeyh Ahmed ed-Derdîrî'ye intisap ederek hilafet alan Şeyh Ahmed es-Sâvî, uzun yıllar irşâd hizmetinde bulunmuş, 1241/1825 senesinde Medine-i Münevvere'de vefat etmiştir. *Şerhu Salâvât-ı Şerife*,⁷⁰⁹ *Esrâru'r-Rahmâniyye*⁷¹⁰ eserlerindedir.⁷¹¹

2.2.2.1.2.6. *Semmâniyye*

Bekriyye şubesinden ayrılan Semmâniyye, Şeyh Muhammed b. Abdülkerim el-Medenî es-Semmânî'ye nisbet edilmektedir. Şeyh Muhammed 1132/1719-20 tarihinde Medine-i Münevvere'de dünyaya gelmiştir. Semmânî lakabının verilmesinin nedeni devrin önde gelen edebiyatçılarından Şeyh Muhammed Said b. Muhammed el-Hanefî es-Semmânî'ye olan muhabbetindedir. İlim tahsilinin Medine'de tamamlamış, Şeyh Mustafa el-Bekrî buraya geldiğinde ona intisap ederek hilafet almıştır. Şeyh Muhammed'in Kâdirî tarikatına da bağlılığı bulunmaktadır. 1189/1775-76 senesinde vefat etmiş ve Cennetü'l-Bâkî Mezarlığı'na defnedilmiştir. *Nefehâtü'l-İlâhiyye* ve *İğâsetü'l-Lehefât* isiminde iki eseri vardır. Hüseyin Vassâf'a göre Şeyh Muhammed Said b. Muhammed el-Hanefî es-Semmânî şubenin müessisidir. Şeyh Muhammed'in ismini

⁷⁰⁸ Vicdânî, a.g.e., s. 87-88. Vassâf, a.g.e., C. IV, s. 205. Ceyhan, a.g.e., s. 727.

⁷⁰⁹ Ahmed es-Sâvî, *Şerhu Salâvât-ı Şerife*, Süleymaniye Kütüphanesi, Bölüm: H. Hüsnü Paşa, No: 000605, y.y.: Yazma, t.y.

⁷¹⁰ Ahmed es-Sâvî, *el-Esrâru'r-Rabbâniyye ve'l-Fuyuzâtü'r-Rahmâniyye*, Süleymaniye Kütüphanesi, Bölüm: İzmir, No: 000911, Mısır: y.y., 1308.

⁷¹¹ Vicdânî, a.g.e., s. 88. Vassâf, a.g.e., C. IV, s. 206.

de Şeyh Abdülkerim ve Semmânîyye'nin bir şubesinin pîri olarak zikretmiştir. Semmânîyye'nin Şeyh Ahmed et-Tayyib el-Beşîr'e nisbet edilen Tayyibiyye, Şeyh Feyzeddin Hüseyin'e (ö. 1309/1891) nisbet edilen Feyziyye şubeleri bulunmaktadır. Ancak Vicdânî Tayyibiyye'den bahsetmemektedir.⁷¹²

2.2.2.1.2.7. Feyziyye (Halvetiyye)

Semmânîyye'den ayrılan Feyziyye şubesi, Şeyh Seyyid Feyzeddin Hüseyin es-Semmânî'ye nisbet edilmektedir. Şeyh Muhammed es-Semmânî'ye ulaşan silsilesi üç şekilde rivayet edilmektedir:⁷¹³

36. Şeyh Muhammed b. Abdülkerim el-Medenî es-Semmânî (k.s.)
37. Şeyh Ahmed el-'İbâdî (k.s.)
38. Şeyh İbrahim el-Münecced el-Mısrî (k.s.)
39. Şeyh Seyyid Feyzeddin Hüseyin (k.s.)

36. Şeyh Muhammed b. Abdülkerim el-Medenî es-Semmânî (k.s.)
37. Şeyh Abdülganî Ganîm (k.s.)
38. Şeyh Seyyid Muhammed Nureddin (k.s.)
39. Şeyh Seyyid Feyzeddin Hüseyin (k.s.)

36. Şeyh Muhammed b. Abdülkerim el-Medenî es-Semmânî (k.s.)
37. Şeyh Ahmed et-Tîb (k.s.)
38. Şeyh Salih Nur (k.s.)
39. Şeyh İsmail b. Tefâyim el-Cafer el-Hüseynî (k.s.)
40. Şeyh Seyyid Feyzeddin Hüseyin (k.s.)

Şeyh Feyzeddin 1236/1821 senesinde Mısır'da doğmuştur. Kâdirî, Nakşî ve Şâzelî tarikatlarından icâzeti bulunan şeyhin evrâdı vardır. 1309/1891 tarihinde İstanbul'da vefat etmiş ve Merkezefendi'ye defnedilmiştir.⁷¹⁴

⁷¹² Vicdânî, a.g.e., s. 86. Vassâf, a.g.e., C. IV, s. 204-205. Ceyhan, a.g.e., s. 729.

⁷¹³ Vicdânî, a.g.e., s. 86-87. Vassâf, a.g.e., C. IV, s. 212.

⁷¹⁴ Vicdânî, a.g.e., s. 87. Vassâf, a.g.e., C. IV, a.yer.

2.2.2.1.3. Assâliyye

Halvetiyye'nin Cemâliyye ana şubesinde ayrılan Assâliyye, Şeyh Seyyid Ahmed b. Ali el-Harîrî el-Assâlî ed-Dîmeşkî'ye nisbet edilmektedir. Şeyh Cemâl Halvetî'ye ulaşan silsilesi şu şekildedir:⁷¹⁵

27. Şeyh Cemâl el-Halvetî (k.s.)
28. Şeyh Üveys Karamânî (Şâmî) (k.s.)
29. Şeyh Şemseddin er-Rûmî (k.s.)
30. Şeyh Davud eş-Şâmî el-Halvetî (k.s.)
31. Şeyh Yakup el-Antâbî (k.s.)
32. Şeyh Ahmed er-Rûmî (Rum Kaleli) (k.s.)
33. Şeyh Şâh Velî b. Üveys el-Antâbî (k.s.)
34. Şeyh Kubâd Halîfe (k.s.)
35. Şeyh Seyyid Ahmed el-Harîrî el-Assâlî (k.s.)

Şeyh Ahmed, Halep'in Harîr kazasına bağlı Assâl köyünde doğmuştur. Şam ve Halep'te bulunmuş, Halep'te Şeyh Şâh Velî b. Üveys el-Antâbî'ye intisap etmiştir. Şeyh Kubâd Halîfe ile seyrüsülûkünü tamamlayarak hilafet almıştır. Şam'a dönen Şeyh Ahmed burada irşâd faaliyetinde bulunmuştur. 1048/1639 tarihinde Şam'da vefat etmiştir.⁷¹⁶

2.2.2.1.4. Bahşîyye

Halvetiyye'nin Cemâliyye ana şubesinde ayrılan Bahşîyye, Şeyh Seyyid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Bahşî el-Halebî'ye nisbet edilmektedir. Silsilesi şu şekildedir:⁷¹⁷

34. Şeyh Kubâd Halîfe (k.s.)
35. Şeyh İhlâs b. Nâsireddin el-Halebî (k.s.)
36. Şeyh Seyyid Muhammed el-Bahşî el-Halebî (k.s.)

⁷¹⁵ Vicdânî, a.g.e., s. 89.

⁷¹⁶ Vicdânî, a.g.e., a.yer. Vassâf, a.g.e., C. III, s. 329.

⁷¹⁷ Vicdânî, a.g.e., a.yer. Vassâf, a.g.e., C. III, s. 331.

Şeyh Muhammed el-Bahşî 1038/1628 senesinde Halep'in Bekfâlon köyünde doğmuş, ilk eğitimini babasının yanında aldıktan sonra Şam'da tahsilini tamamlamıştır. Daha sonra ise tekrar Halep'e gelip Muhammed b. Hasan el-Kevâkibî'den ilim öğrenerek pek çok alim de yetiştirmiştir. Halvetî şeyhlerinden Şeyh İhlâs b. Nâsireddin el-Halebî'ye intisap ederek hilafet almıştır. Şeyhinin vefatından sonra İhlâsiyye Tekkesi'nde postnişîn olarak irşâdda bulunmuştur. Bir müddet oğlunu yerine bırakarak Mekke'de ikamet etmek için Hicaz'a gitmiştir. 1098/1687 tarihinde burada vefat eden Şeyh Muhammed, Hz. Hatice'nin (r.a.) kabrinin yakınına defnedilmiştir.⁷¹⁸

2.3. Ahmeddiyye

Ahmediyye Halvetiyye'nin üçüncü ana şubesidir. Orta kol ismiyle de meşhurdur. Şeyh Ahmed Şemseddin'e nisbet edilmektedir. Şeyh Yahyâ Şirvânî'ye ulaşan silsilesi şu şekildedir:⁷¹⁹

25. Şeyh Seyyid Yahyâ Şirvânî (k.s.)
26. Şeyh Muhammed el-Erzincânî (k.s.)
27. Şeyh Tâceddin İbrahim Kâmil (Kayserili) (k.s.)
28. Şeyh Alâeddin Uşşâkî (Kaba Kuleli) (k.s.)
29. Şeyh Ahmed Şemseddin Efendi (k.s.)

Şeyh Ahmed, Manisa'nın Akhisar ilçesinin Göl Marmarası veya Marmaracık köyünde dünyaya gelmiştir. Marmaravî değil de Saruhânî nisbetiyle tanınmasının sebebi Manisa'da medfun olmasındandır. Yiğitçe söz ve davranışlarından dolayı Yiğitbaşı namıyla da bilinir. Uşak Kabaklı köyünde kabri bulunan Halvetî Şeyhi Alâeddin Uşşâkî'ye intisap edip hilafet almıştır. Manisa'da irşâd faaliyetlerine devam eden Şeyh Ahmed, 910/1504 tarihinde burada vefat etmiştir. Kabri Manisa Adakale mahallesindeki dergâhının haziresindedir. *Câmi'u'l-Esrâr*,⁷²⁰ *Risâle-i Tevhid*,⁷²¹

⁷¹⁸ Vicdânî, a.g.e., s. 90. Vassâf, a.g.e., C. III, a.yer.

⁷¹⁹ Vicdânî, a.g.e., s. 91.

⁷²⁰ Ahmed Şemseddin, *Câmi'u'l-Esrâr*, Süleymaniye Kütüphanesi, Bölüm: Hacı Mahmud Efendi, No: 233/1.

⁷²¹ Ahmed Şemseddin, *Risâle-i Tevhid*, Süleymaniye Kütüphanesi, Bölüm: Hacı Mahmud Efendi, No: 438.

*Keşfü'l-Esrâr*⁷²² eserleri arasındadır. Manisa, İstanbul, Trakya yöresi ve Balkanlar'da yaygın olan Ahmediyye'den ayrılan şubeler şunlardır:⁷²³

Ahmediyye'nin şubeleri: Ramazâniyye, Sinâniyye, Uşşâkiyye, Mısriyye.

Ramazâniyye şubeleri: Cihangiriyye, Buhûriyye, Raûfiyye, Cerrâhiyye, Hayâtiyye.

Sinâniyye şubeleri: Muslihiyye, Zühriyye.

Uşşâkiyye şubeleri: Cemâliyye, Salâhiyye, Câhidiyye.

2.3.1. Ramazâniyye

Ahmediyye'nin Ramazâniyye şubesi Ramazâneddin Mahfî b. Muhammed el-Karahisârî'ye nisbet edilmektedir. Şeyh Ahmed Şemseddin Efendi'ye ulaşan silsilesi şöyledir:⁷²⁴

29. Şeyh Ahmed Şemseddin Efendi (Yiğitbaşı) (k.s.)

30. Şeyh Hacı İzzeddin Efendi (Karamanlı) (k.s.)

31. Şeyh Kâsım Çelebi (k.s.)

32. Şeyh Muhammed Muhyiddin Efendi (Karahisarlı) (k.s.)

33. Şeyh Ramazâneddin Mahfî Efendi (k.s.)

Şeyh Ramazâneddin Efendi 949/1542'de Afyonkarahisar'da dünyaya gelmiştir. Afyonkarahisar'da ilim tahsilinden sonra Şeyh Kâsım Çelebi'den (ö. 947/1540-41) feyz alarak İstanbul'a gitmiş ve İstanbul Koca Mustafa Paşa'da Bezistânî Hoca Hüsrev Bey'in 994/1586'da Mimar Sinan'a yaptırdığı Bezirgân Tekkesi'ne şeyh olmuştur. Şeyh Ramazâneddin Efendi seyrüsülûkünü Şeyh Kâsım Çelebi'nin halifesi Şeyh Muhyiddin Efendi'nin yanında tamamlayarak hilafet almıştır. İlahileri olan ve rüya tabirinde maharet sahibi Ramazâneddin Efendi 1025/1616 senesinde vefat etmiş ve Bezirgân Tekkesi'nin (Ramazan Efendi Camii) avlusuna defnedilmiştir. Vefatından sonra yerine oğlu Abdülhalim Efendi > Abdullah Efendi > Mehmed Celâleddin Efendi > Fennî Hüseyin Efendi geçmiştir. Âsitâne, Celvetî Şeyhi Musa Şekûrî Efendi (ö. 1099/1687) ile

⁷²² Ahmed Şemseddin, *Keşfü'l-Esrâr*, Süleymaniye Kütüphanesi, Bölüm: Hacı Mahmud Efendi, No: 2331/2, 2555/2.

⁷²³ Harîrîzâde, a.g.e., C. I, vr. 53a-65b. Vicdânî, a.g.e., s. 90-91. Süleyman Uludağ, "Ahmed Şemseddin, Yiğitbaşı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1989, C. II, ss. 135-136.

⁷²⁴ Vicdânî, a.g.e., s. 92-93. Vassâf, a.g.e., C. V, s. 13.

Celvetiyye'ye daha sonra ise Sünbülüyye'ye geçmiştir. Ramazâneddin Efendi'nin halifeleri aracılığıyla İstanbul, Bursa, Kırım, Edirne ve Rumeli'de yayılmıştır. Ramazâniyye'nin Cihangiriyye, Buhûriyye, Raûfiyye, Cerrâhiyye, Hayâtiyye şubeleri bulunmaktadır. Semih Ceyhan, Sinobî Seyyid Mustafa Efendi'ye (ö. 1166/1752) nisbetle Sinobiyye şubelerini de eklemektedir.⁷²⁵

2.3.1.1. Cihangiriyye

Ramazâniyye şubesinden ayrılan Cihangiriyye, Cihangirli Şeyh Hasan Burhâneddin Efendi'ye nisbet edilmektedir. Silsilesi şöyledir:⁷²⁶

33. Şeyh Ramazâneddin Mahfi Efendi (k.s.)
34. Şeyh Şerbetî Mehmed Efendi (k.s.)
35. Şeyh Yakup Fânî Efendi (k.s.)
36. Şeyh Hasan Burhâneddin Efendi (k.s.)

Sâdık Vicdânî, Şeyh Hasan Burhâneddin Efendi'nin 970/1562-63, Hüseyin Vassâf ise 1000/1592 yılında Elazığ Harput'un Perçih'te doğduğunu kaydeder. Harput'ta ilim tahsilini tamamladıktan sonra 1000/1592'de Bursa'ya giderek Şeyh Yakup Fânî'ye intisap etmiştir. Bu zâtın yanında seyrüsülûkünü tamamlayarak Bursa'dan İstanbul'a gitmiş Eyüp'te Baba Haydar Tekkesi'ne yerleşmiştir. Cihangirî lakabını almasının sebebi Cihangir Camii'ne irşâd için görevlendirilip civarına zâviye inşa ettirmesindedir. Bu zâviyede vefatına kadar faaliyette bulunan Şeyh Hasan 1074/1664 tarihinde vefat etmiştir. Cihangiriyye şubesi İstanbul, Gebze, Safranbolu, İznik, Edirne, Bolu, Bursa, Gelibolu, Tokat, Tavşanlı, İsmail, Kili, Akkirman, Adıyaman, Malatya, Urfa ve Şam'da yayılmıştır.⁷²⁷

⁷²⁵ Harîrîzâde, a.g.e., C. II, vr. 66a-b. Vicdânî, a.g.e., s. 92-93. Vassâf, a.g.e., C. V, s. 13-14. Mehmet Cemal Öztürk, "Ramazan Efendi, Mahfi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007, C. XXXIV, s. 437. Mehmet Cemal Öztürk, "Ramazâniyye", *DİA*, XXXIV, ss. 440-442. Ceyhan, a.g.e., s. 744-748.

⁷²⁶ Vicdânî, a.g.e., s. 93-94.

⁷²⁷ Vicdânî, a.g.e., s. 94. Vassâf, a.g.e., C. V, s. 31-35. Ceyhan, a.g.e., s. 749-750.

2.3.1.2. *Buhûriyye*

Ramazâniyye'den ayrılan Buhûriyye şubesi, Şeyh Muhammed Buhûrî er-Rûmî el-Edirnevî'ye nisbet edilmektedir. Şeyh Ramazâneddin'e ulaşan silsilesi şu şekildedir:⁷²⁸

33. Şeyh Ramazâneddin Mahfî Efendi (k.s.)
34. Şeyh Ali er-Rûmî Efendi (Mestçi) (k.s.)
35. Şeyh İbrahim b. Ali er-Rûmî Efendi (Mestçizâde) (k.s.)
36. Şeyh Muhammed el-Buhûrî (k.s.)

Şeyh Muhammed hakkında kaynaklarda detaylı bilgi bulunmaktadır. Edirneli olup, 1039/1629-30 senesinde Edirne'de vefat etmiştir. Kıyak'ta Bürümcükçü Camii sahasında mihrap önüne defnedilmiştir. Şeyh İbrahim Necîb b. Şeyh Ali er-Rûmî Mestçizâde halifesidir. İstanbul'da temsil edildiği tekke⁷²⁹ Üsküdar'da Saçlı Şeyh Hacı Hüseyin Efendi Tekkesi'dir.⁷³⁰

2.3.1.3. *Raûfiyye*

Ramazâniyye'den ayrılan Raûfiyye şubesi, Şeyh Seyyid Ahmed Raûfî'ye nisbet edilmektedir. Silsilesi şöyledir:⁷³¹

35. Şeyh İbrahim Efendi (Mestçizâde) (k.s.)
36. Şeyh Fâzıl Ali er-Rûmî Efendi (Debbağ) (k.s.)
37. Şeyh Ali er-Rûmî Efendi (Lofçalı) (k.s.)
38. Şeyh Seyyid Ali Alâeddin Efendi (Köstendilli) (k.s.)
39. Şeyh Seyyid Ahmed Raûfî Efendi (k.s.)

Şeyh Ahmed Raûfî, Üsküdarlı olup Şeyh Nûreddin Cerrâhî ile pîrdaştır. İlim tahsilini tamamladıktan sonra Üsküdar Kapıağası Medresesi müderrisliğine tayin edilmiştir. Salacak'taki Koca Sinan Paşa Camii'nde imam-hatiplik yapmış, Köstendilli Şeyh Ali Efendi'ye (ö. 1143/1730) intisap ederek hilafet almıştır. İrşâd faaliyetlerine

⁷²⁸ Vicdânî, a.g.e., s. 94-95. Vassâf, a.g.e., C. V, s. 71.

⁷²⁹ Sâdık Vicdânî bu tekkenin varlığından bahsetmiş ancak adını zikretmemiştir.

⁷³⁰ Harîrîzâde, a.g.e., C. I, vr. 108b. Vicdânî, a.g.e., s. 94-95. Vassâf, a.g.e., C. V, a.yer. Ceyhan, a.g.e., s. 748-749.

⁷³¹ Vicdânî, a.g.e., s. 95.

Koca Sinan Paşa Camii yakınlarındaki Tevhidhâne’de başlayıp yirmi kadar halife yetiştirmiştir. Tevhidhâne ile evi Doğancılar yangınında 1331/1913’de yanmıştır. Şeyh Ahmed Raûfî 1170/1756-57’de vefat eden Şeyh Ahmed Raûfî’nin kabri Koca Sinan Paşa Camii haziresindedir. İstanbul’daki diğer Raûfiyye tekkeleri şunlardır: Beykoz Hâfız Mehmed Aziz Efendi Tekkesi, Yeniköy Şeyh İsmail Efendi Tekkesi ve Rumelihisarı Karabaş Ahmed Efendi Tekkesi.⁷³²

2.3.1.4. Cerrâhiyye

Ramazâniyye şubesinde ayrılan Cerrâhiyye, Şeyh Nureddin Muhammed Cerrâhî’ye nisbet edilmektedir. Şeyh Nureddin, İstanbul Cerrahpaşa Camii karşısındaki Yağcızâde Konağı’nda 1083/1672 senesinde doğmuştur. Babası İmrahor Abdullah Ağa’dır. Nureddin Cerrâhî ilim tahsilinden sonra 1101/1689’de Mısır mevleviyetine görevlendirilmiş ancak Üsküdar Selâmi Ali Efendi Tekkesi postnişîni Köstendilli Alâeddin Ali Efendi’ye intisap ederek Mısır’a gitmekten vazgeçmiştir. Seyrüsülûkünü tamamladıktan sonra şeyhinin emriyle Karagümruk’te Canfedâ Hatun Camii’nde irşâda başlamıştır. Dârüssaâde Ağası Hacı Beşir Ağa ve Sultan III. Ahmed’in gördükleri rüya üzerine Canfedâ Hatun Camii’nin yanına tekke inşa edilmiştir. Nureddin Cerrâhî 1133/1721 tarihinde vefat etmiş ve tekkeye defnedilmiştir. Sâdık Vicdânî’ye göre *Mürşid*, *Dervîşân* ve *Risâle* isimlerinde üç eserini kaydetse de bu isimler *Mürşid-i Dervîşân*⁷³³ adındaki risalesine işaret etmektedir. İki evrâdı (*Vird-i Kebîr*, *Vird-i Sağîr*)⁷³⁴ ve pek çok ilahisi bulunan Nureddin Cerrâhî’nin yedi halifesi vardır: Şeyh Mehmed Hüsâmeddin, Şeyh Süleyman Veliyyüddin, Bursalı Şeyh Çelebi Mehmed, Tekfurdağlı Şeyh Mustafa Muslihuddin (ö. 1180/1766), Moralı Şeyh Yahya (ö. 1184/1770-71), Musullu Şeyh Yunus (ö. 1161/1748), Sertarîkzâde Şeyh Muhammed Emin Efendi (ö. 1172/1759). Cerrâhî Âsitânesi’ne Şeyh Nureddin’den sonra postnişîn olan zâtlar ise şöyledir: Şeyh Muhammed Hüsâmeddin Efendi > Şeyh Abdurrahman Hilmi Efendi > Şeyh Abdülaziz Efendi > Şeyh Yahya Gâlib Hayâtî Efendi > Şeyh Muhammed Rızâeddin Yaşar Efendi > Şeyh Fahreddin Efendi > Şeyh Muzaffer Ozak Efendi > Şeyh Safer Dal Efendi > Şeyh Ömer Tuğrul İnançer Efendi (Günümüzdeki

⁷³² Vicdânî, a.g.e., s. 95-96. Vassâf, a.g.e., C. V, s. 59-62. Ceyhan, a.g.e., s. 756-757.

⁷³³ Nureddin Cerrâhî, *Mürşid-i Dervîşân*, Süleymaniye Kütüphanesi, Bölüm: Hacı Mahmud Efendi, No: 002501, y.y.: Yazma, t.y.

⁷³⁴ Virdlerin metinlerin Muzaaffer Ozak’ın *Ziyetü’l-Kulûb* isimli eserinde bulunmaktadır. (Muzaffer Ozak, *Ziyetü’l-Kulûb*, İstanbul: Salah Bilici Kitabevi, 1973.)

postnişin). Cerrâhiyye şubesi İstanbul, Anadolu, Balkanlar, Ortadoğu ve Afrika'da etkisini göstermiştir.⁷³⁵

2.3.1.5. Hayâtiyye

Ramazâniyye'den ayrılan Hayâtiyye şubesi, Şeyh Mehmed Hayatî Efendi'ye (ö. 1180/1766) nisbet edilmektedir. Sâdık Vicdânî şeyhin sadece ismini zikreder ve hayatı hakkında bilgi edinemediğini belirtir. Horasan-Buhara kökenli olan Şeyh Mehmed önce Edirne'ye giderek Gülşeniyye'nin Sezâiyye şubesinin pîri Hasan Sezâî'ye bağlanmıştır. Daha sonra Serez'de Şeyh Hüseyin Serezî'ye (ö. 1110/1699) intisap edip hilafet alarak Kırçova ve Ohri'ye gitmiştir. Ohri'de Zeynelâbidin Paşa Medresesi'ni Hayâtiyye Âsitâsi'ne dönüştürmüştür. Âsitânenin haziresinde medfunur.⁷³⁶

2.3.2. Sinâniyye

Halvetiyye'nin Ahmediyye şubesinden ayrılan Sinâniyye, Şeyh İbrahim Ümmî Sinan Efendi'ye nisbet edilmektedir. Silsilesi şöyledir:⁷³⁷

29. Şeyh Ahmed Şemseddin Efendi (Yiğitbaşı) (k.s.)
30. Şeyh Hacı İzzeddin Efendi (Karamanlı) (k.s.)
31. Şeyh Kâsım Çelebi (k.s.)⁷³⁸
32. Şeyh İbrahim Ümmî Sinan Efendi (k.s.)

Sâdık Vicdânî, Şeyh İbrahim'in Prizrenli, Bursalı veya Karamanlı olduğu dair rivayetleri nakletmiştir.⁷³⁹ Ümmî lakabını okuma-yazma bilmediğinden değil gördüğü bir rüya üzerine kullanmaya başlayan Şeyh İbrahim'in şeyhinin kim olduğuna dair ihtilafa Reşat Öngören bir açıklık getirir. Öngören'e göre Ümmî Sinan Efendi önce Şeyh Hacı İzzeddin'e intisap etmiş, onun vefatından sonra Şeyh Kâsım Çelebi'nin yanında seyrüsülûkünü tamamlayarak hilafet almıştır. Ümmî Sinan, Manisa ve Uşak çevresinde irşâdda bulunduktan sonra İstanbul'a gelmiş, Topkapı civarında Kürkçübaşı Ahmed Şemseddin mahallesinde onun adına yaptırılan dergâhta faaliyetlerini

⁷³⁵ Vicdânî, a.g.e., s. 96-98. Vassâf, a.g.e., C. V, s. 43-53. Ceyhan, a.g.e., s. 765-769.

⁷³⁶ Vicdânî, a.g.e., s. 99. Vassâf, a.g.e., C. V, s. 71. Ceyhan, a.g.e., s. 751.

⁷³⁷ Vicdânî, a.g.e., a.yer.

⁷³⁸ Harîrîzâde, Mehmed Sâmî ve Hüseyin Vassâf bu zâta silsilede yer vermemiştir. (Harîrîzâde, a.g.e., C. II, vr. 142a-b. Mehmed Sâmî, a.g.e., s. 36. Vassâf, a.g.e., C. IV, s. 245.)

⁷³⁹ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, C. I, s. 20.

sürdürmüştür. 976/1568 yılında bu dergâhta vefat etmiş ve halifesi Şeyh Nasuh Efendi (ö. 976/1568) tarafından yaptırılan Eyüp'teki Oluklubayır Tekkesi'ne⁷⁴⁰ defnedilmiştir. Ümmî Sinan'dan sonra damadı Halepli Şeyh Arap Şerif Mehmed Efendi (ö. 1023/1614) postnişîn olmuştur.⁷⁴¹

2.3.2.1. Muslihiyye

Sinâniyye şubesinden ayrılan Muslihiyye, Şeyh Mustafa Muslihiddin Efendi'ye nisbet edilmektedir. Şeyh İbrahim Ümmî Sinan'a ulaşan silsilesi şu şekildedir:⁷⁴²

32. Şeyh İbrahim Ümmî Sinan (k.s.)
33. Şeyh Emir Ali Efendi (Alemdar) (k.s.)
34. Şeyh Ali Efendi (Üsküplü) (k.s.)
35. Şeyh Alâeddin Efendi (k.s.)
36. Şeyh Habib Efendi (k.s.)
37. Şeyh Âdil Çelebi (k.s.)
38. Şeyh Muslihiddin Efendi (k.s.)

Şeyh Muslihiddin Efendi, Muslih'in yanlış kullanılmasından dolayı Musûlî olarak tanınır. Tekirdâğ'da dünyaya gelmiş ve burada Şeyh Âdil Çelebi'ye intisap ederek hilafet almıştır. Şeyhinin vefatından sonra irşâd makamına geçmiş, tâc-ı şerif içtihadı bulunan Şeyh Muslihiddin 1099/1688 yılında vefat etmiştir.⁷⁴³

2.3.2.2. Zühriyye

Sinâniyye'nin Muslihiyye şubesinden ayrılan Zühriyye, Şeyh Seyyid Ahmed Zührî'ye nisbet edilmektedir. Silsilesi şu şekildedir:⁷⁴⁴

38. Şeyh Mustafa Muslihüddin Efendi (k.s.)
39. Şeyh Mehmed Efendi (Sirozlu) (k.s.)
40. Şeyh Süleyman Efendi (Selanikli) (k.s.)
41. Şeyh Seyyid Ahmed Zührî Efendi (k.s.)

⁷⁴⁰ İstanbul'da Sinâniyye'ye ait üçüncü tekke ise Topkapı'daki Pazar Tekkesi'dir.

⁷⁴¹ Vicdânî, a.g.e., s. 99-100. Vassâf, a.g.e., C. IV, s. 245-246. Öngören, a.g.e., s. 95-97.

⁷⁴² Vicdânî, a.g.e., s. 100-101.

⁷⁴³ Vicdânî, a.g.e., s. 101. Vassâf, a.g.e., C. IV, s. 280.

⁷⁴⁴ Vicdânî, a.g.e., a.yer.

Seyyid Ahmed Zührî Efendi Kayseri’de doğmuş ve orada yetişmiştir. Sonra Selanik’e giderek Şeyh Süleyman Efendi’ye intisap edip hilafet almıştır. Şeyhinin isteğiyle Selanik Eski Saray Mahallesi’ndeki bir arsaya çadır kurmuş ve bu çadırda yedi sene süren inziva hayatı yaşamıştır. Daha sonra halkın ileri gelenleri tarafından oraya bir zâviye (Pazar Tekke) yaptırılmış, 1132/1719-20 yılında bu tekkeye şeyh olarak tayin edilen Şeyh Ahmed Zührî, 1157/1744’de vefat etmiştir. Tâc ve zikre otuz üç defa salavât-ı şerifle başlama içtihadı vardır. Vicdânî, Harîrîzâde’nin Çerkeşli Şeyh Ali el-Vâhidî’yi⁷⁴⁵ Muslihiyye’ye mensup ve Zühriyye’den ayrılmış bir şube olarak kabul ettiğini nakleder. Ancak Harîrîzâde şubenin adını açıklamamıştır. Vicdânî diğer kaynaklarda böyle bir bilgiye rastlamadığını belirtir. Aynı zamanda Çerkeşli Şeyh Ali el-Vâhidî’nin diğer silsilesi de Şeyh Mahmud el-Eyübî > Edirneli Şeyh Ali > Vardarlı Şeyh Osman vasıtasıyla Şeyh İsmail er-Rûmî’ye ulaşmaktadır. Bu sebeple Kâdiriyye’ye mensup bir şeyh olduğu da anlaşılmaktadır.⁷⁴⁶

2.3.3. Uşşâkiyye

Halvetiyye’nin Ahmediyye şubesinden ayrılan Uşşâkiyye, Şeyh Hasan Hüsâmeddin el-Buhârî el-Uşşâkî’ye nisbet edilmektedir. Şeyh Ahmed Şemseddin’e ulaşan silsilesi şöyledir:⁷⁴⁷

29. Şeyh Ahmed Şemseddin Efendi (Yiğitbaşı) (k.s.)
30. Şeyh Hacı İzzeddin Efendi (Karamanlı) (k.s.)
31. Şeyh Seyyid Ahmed es-Semerkindî (k.s.)
32. Şeyh Hasan Hüsâmeddin el-Buhârî el-Uşşâkî (k.s.)

Şeyh Hasan Hüsâmeddin Efendi 880/1475 tarihinde Buhara’da doğmuştur. Babası Hacı Teberrük’dür. İlim tahsilinden sonra babasının vefatı sebebiyle ticaretle uğraşmış, Daha sonra babasından kalan mirası kardeşi Mehmed Çelebi’ye bırakarak tasavvufa yönelmiştir. Kübreviyye ve Nûrbahşiyye’ye mensup şeyhlerden feyz alan Şeyh Hasan manevi bir işaretle Erzincan’a gitmiştir. Orada Şeyh Ahmed es-Semerkindî’ye intisap edip hilafet almış, şeyhinin isteğiyle Uşak’a giderek irşâda

⁷⁴⁵ Silsilesi Gelibolulu Cankurtaran Şeyh Abdullah > Belgratlı Şeyh Abdülkâdir ile Şeyh Seyyid Ahmed Zührî’ye ulaşmaktadır.

⁷⁴⁶ Vicdânî, a.g.e., s. 102-103. Vassâf, a.g.e., C. IV, a.yer.

⁷⁴⁷ Vicdânî, a.g.e., s. 103.

başlamıştır. Şubesine Uşşâkî denmesinin sebebi budur. Mehmet Akkuş'a göre Vicedânî ve Vassâf'ın şeyhine Erzincan'da intisap ettiği bilgisi şifahîdir. Ona göre Şeyh Hasan, Şeyh Ahmed Semerkandî'ye Uşak'ta intisap etmiştir. Şeyh Hasan Uşak'ta iken Manisa valisi olan III. Murad tahta geçtiğinde (982/1574) şeyhi İstanbul'a davet etmiş, daveti kabul eden Şeyh Hasan Aksaray, Fatih gibi bazı semtlerde kalıp halkın ilgisini çekmiştir. Halkın ona duyduğu muhabbet artınca Kasımpaşa'daki âsitâneye geçmiştir. Hac dönüşü Konya'da 1001/1593 yılında vefat etmiş ve nâşî İstanbul'a getirilerek tekkesine defnedilmiştir. Şeyh Ahmed Hüsâmeddin'in "*Kendi pirinden alıp irşâdı pes / Hem dahi Ümmî Sinan etmiş nefes*" beytinden Şeyh Ümmî Sinan'dan da feyz aldığı ve Ümmî Sinan 976/1568 tarihinde vefat ettiğinden bu tarihten önce Uşak'ta görüştüğü anlaşılmaktadır. Şeyh Hasan Hüsâmeddin'in vefatından sonra yerine Memî Cân Saruhânî (ö. 1008/1599) geçmiştir. Uşşakiyye Şeyh Hüsâmeddin'in halifeleri aracılığıyla Ege ve Rumeli'de etkisini göstermiştir.⁷⁴⁸

Sâdık Vicedânî'nin *Tomâr*'ı kaleme alırken Uşşâkiyye Âsitânesi'nin postnişîni Şeyh Mustafa Hilmi Sâfî Efendi'dir. Vicedânî bu zâtın damadı Hazmî Efendi'nin Uşşâkiyye Âsitânesi'nin şeyhleri için özel bir defter hazırladığını, tespit edilemeyen şeyhlerin isimlerini Hazmî Efendi'nin aracılığıyla kaydettiğini belirtir. Uşşâkiyye Âsitânesi'nde postnişîn olan Vicedânî'nin bu deftere ulaşmadan önce belirlemekte zorlandığı isimler şöyledir:⁷⁴⁹

- Şeyh Mustafa Efendi b. Hüsâmeddin Uşşâkî (k.s.)
- Şeyh Hüsâmeddin Efendi (Abalı) (k.s.)
- Şeyh Mustafa Efendi (Boşnak) (k.s.)
- Şeyh Hüsâmeddin Efendi (Dîvân sahibi) (k.s.)
- Şeyh Mehmed Efendi (k.s.)
- Şeyh Ahmed Efendi (k.s.)
- Şeyh Mehmed Nurullah Efendi (k.s.)
- Şeyh Mehmed Safvetî Efendi (k.s.)
- Şeyh Seyyid Nizâmeddin Efendi (k.s.)⁷⁵⁰

⁷⁴⁸ Vicedânî, a.g.e., s. 103-105. Vassâf, a.g.e., C. IV, s. 281-293. Mehmet Akkuş, "Hüsâmeddin Uşşâkî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1998, C. XVIII, s. 515. Mahmud Erol Kılıç, "Uşşâkiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012, C. XLII, ss. 232-233.

⁷⁴⁹ Vicedânî, a.g.e., s. 106.

⁷⁵⁰ Uşşâkiyye'nin Cemâliyye şubesi kurucusu Seyyid Cemâleddin Efendi'nin oğludur.

- Şeyh Seyyid Mehmed Cemâleddin b. Seyyid Nizâmeddin Efendi (k.s.)
- Şeyh Seyyid Mehmed Alâeddin Efendi (k.s.)
- Şeyh Seyyid Mehmed Kerâmeddin Efendi (k.s.)
- Şeyh Mehmed Nazif Efendi (k.s.)
- Şeyh Mehmed Sıkdî Efendi (k.s.)
- Şeyh İbrahim Efendi (k.s.)⁷⁵¹
- Şeyh Cemâl Efendi (k.s.)
- Şeyh İzzet Efendi (k.s.)

2.3.3.1. Cemâliyye (Cemâliyye-i Sâniye)

Uşşâkıyye şubesinden ayrılan Cemâliyye, Şeyh Ebû Nizâm Seyyid Mehmed Cemâleddin Efendi'ye nisbet edilmektedir. Şeyh Hasan Hüsâmeddin Uşşâkî'ye ulaşan silsilesi şu şekildedir.⁷⁵²

32. Şeyh Hasan Hüsâmeddin Uşşâkî (k.s.)
33. Şeyh Memî Cân Efendi (Saruhanlı) (k.s.)
34. Şeyh Ömer Kudsî Efendi (Gelibolulu) (k.s.)
35. Şeyh Mehmed Efendi (Edirneli/Keşanlı) (k.s.)
36. Şeyh Halil Efendi (Gümülcineli) (k.s.)
37. Şeyh Abdülkerim Efendi b. Mehmed (Gümülcineli) (k.s.)
38. Şeyh Osman Sıdkî Efendi (k.s.)
39. Şeyh Mehmed Hamdi Efendi (Edirneli/Bağdatlı) (k.s.)
40. Ebû Nâzım Şeyh Mehmed Cemâleddin Efendi (k.s.)

Şeyh Cemâleddin Efendi Edirne'de doğmuştur. Önce Uşşâkıyye şeyhlerinden Şeyh Mehmed Hamdi Efendi'ye (ö. 1146/1733), onun vefatından sonra ise Gülşeniyye'nin Sezâiyye şubesi kurucusu Şeyh Hasan Sezâî Efendi'ye (ö. 1150/1737) intisap edip hilafet almıştır. Dört sene Edirne'de irşâdda bulunduktan sonra 1155/1742 tarihinde Edirne'den İstanbul'a taşınarak Eğrikapı Savaklar'da Hırâmî Ahmed Paşa Zâviyesi'ne şeyh olmuştur. 1164/1751 yılında vefat eden Şeyh Cemâleddin'in kabri zaviyesinin haziresindedir. Yerine oğlu Şeyh Nizâmeddin Efendi geçmiştir. Vicdânî,

⁷⁵¹ Şeyh Mehmed Nazif Efendi, Şeyh Mehmed Sıkdî Efendi ve Şeyh İbrahim Efendi, Şeyh Cemâl Efendi'nin küçük yaşta olması sebebiyle şeyhliğe vekalet etmişlerdir.

⁷⁵² Vicdânî, a.g.e., s. 107.

Cemâliyye'yi Sezâiyye'nin bir şubesi olarak kabul edilmesi gerektiğini ancak Uşşâkiyye'ye nisbet edilmekle meşhur olduğundan burada bahsettiğini kaydeder.⁷⁵³

2.3.3.1.1. Salâhiyye

Cemâliyye şubesinden ayrılan Salâhiyye, Balıkesirli Şeyh Abdullah Selahaddin Efendi'ye nisbet edilmektedir. 1130/1717-18 tarihinde Balıkesir veya Kesriye'de dünyaya gelmiştir. Yirmi yaşına kadar ilim tahsiline memleketinde devam etmiş, daha sonra İstanbul'a giderek Şeyh Abdullah burada kâtip, Hekimoğlu Ali Paşa'ya mektupçu ve Dîvân-ı Hümâyün kâtibi olmuştur. Hekimoğlu Ali Paşa ile Kâhire'ye gidip Şeyh Şemseddin Muhammed el-Hifnî ile sohbet etti ve Nakşî şeyhi Şeyh Hasan Demenhûrî'e intisap etmitir. Şeyh Abdullah Selahaddin'in Kâdirî, Sa'dî, Mevlevî, Nakşibendî, Bayrâmî, Celvetî tarikatlarından icâzeti ve Halvetiyye'nin Gülşeniyye bağlılığı bulunmaktadır. Yine Hekimoğlu Ali Paşa ile Edirne'ye gittiğinde Şeyh Ebû Nizâm Seyyid Cemâleddin Efendi'ye⁷⁵⁴ intisap ederek yedi sene terbiye görmüştür. Bu mücahedeleriyye Salâhiyye şubesini tesis eden Şeyh Selahaddin, İbnü'l-Arabî'yi rüyasında görüp ondan feyz alarak telifata başladı. Sultan III. Mustafa devri devlet adamlarından Tahir Ağa'nın Fatih Âşık Paşa Mahallesi'nde yaptırdığı dergâhta şeyhlik yapmıştır. 1197/1782'de vefat eden Şeyh Selahaddin Tahir Ağa Tekkesi haziresine defnedildi.⁷⁵⁵

Semih Ceyhan, Uşşakîlerin Şeyh Hasan Hüsâmeddin Uşşakî'yi pîr-i evvel, Şeyh Cemâleddin Uşşakî'yi pîr-i sâni ve Şeyh Selâhaddin'in pîr-i sâlis kabul edildiğini belirtir. Pek çok tarikatten icâzetli olması ve Türkler'in İbnü'l-Arabî'si şeklinde nitelendirilmesi sebebiyle Salâhiyye isminde bir şubeden bahsedilemeyeceği ve Şeyh Selahaddin'in daha kapsayıcı bir rolünün olduğu kanaatindedir.⁷⁵⁶

2.3.3.1.2. Câhidiyye

Cemâliyye'den ayrılan Câhidiyye şubesi, Şeyh Câhidî Ahmed Efendi'ye nisbet edilmektedir. Aslen Edirneli olan Şeyh Câhidî, Vicdânî'ye göre tasavvufi terbiyesini Şeyh Seyyid Mehmed Cemâleddin Efendi'nin yanında tamamlamıştır. Ancak Nihat

⁷⁵³ Vicdânî, a.g.e., s. 107-108. Vassâf, a.g.e., C. IV, s. 403-404.

⁷⁵⁴ Şeyh Selahaddin aynı zamanda Seyyid Cemâleddin Efendi'nin damadır.

⁷⁵⁵ Vicdânî, a.g.e., s. 108-110. Vassâf, a.g.e., C. IV, s. 429-432.

⁷⁵⁶ Ceyhan, a.g.e., s. 740.

Azamat, Câhidî'nin şeyhinin Şeyh Seyyid Mehmed Cemâleddin Efendi olmadığı görüşündedir. Çünkü Şeyh Câhidî 1070'te Şeyh Cemâleddin ise 1164 yılında vefat etmiştir. Bu yanlışlığın sonraki yayınlarda da devam ettirildiğini belirtir.⁷⁵⁷ Semih Ceyhan ise Şeyh Câhidî'nin *Tevhid-i Zât* eserinde ve *Dîvân*'ında mürişidinin Şeyh Ömer Karîbî olduğunu açıkça söylediğini ifade eder. Şeyh Ömer Karîbî, Saruhanlı Memî Cân Efendi'den, o da Şeyh Hüsâmeddin Uşşâkî'den hilafet almıştır. Şeyh Câhidî'nin vefatından sonra da oğlu Şeyh Abdülatif Efendi postnişîn olmuştur.⁷⁵⁸ Daha ziyade Edirne, Çanakkale, Gelibolu'da irşâd faaliyetlerinde bulunan Câhidî, 1070/1659-60'da vefat etmiştir. Kabri Kilitbahir'dedir. *Kitabü'n-Nushiyye*⁷⁵⁹ isimli eseri ve *Dîvân*'ı⁷⁶⁰ bulunmaktadır. Câhidiyye şubesinden Muslihiyye isminde bir şube ayrıldığı rivayet edilmektedir. Bu şube Karaman'dan Edirne'ye ulaşmış ve Muslihiddin Karamânî'ye nisbet edilmiştir. Ancak sonraki şeyhlerinin başıboşlukları, laubalilikleri ve tarikat adabının kaybolması sebebiyle Câhidiyye ve Muslihiyye şubesi son bulmuştur.⁷⁶¹

2.3.4. Mısriyye

Halvetiyye'nin Ahmediyye şubesinden ayrılan Mısriyye, Şeyh Niyâzî Muhammed el-Mısrî'ye nisbet edilmektedir. Şeyh Ahmed Şemseddin Efendi'ye ulaşan silsilesi şu şekildedir.⁷⁶²

29. Şeyh Ahmed Şemseddin Efendi (Yiğitbaşı) (k.s.)
30. Şeyh Tâlib Ümmî (k.s.)
31. Şeyh Abdülvehhâb Efendi (Elmalılı) (k.s.)
32. Şeyh Ahmed Efendi (Emirzâde) (k.s.)
33. Şeyh Yusuf Sinan Ümmî Efendi (Elmalılı) (k.s.)
34. Şeyh Niyâzî Muhammed Mısrî (k.s.)

⁷⁵⁷ Nihat Azamat, "Câhidî Ahmed Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1993, C. VII, s. 16.

⁷⁵⁸ Ceyhan, a.g.e., s. 741. Semih Ceyhan, Uşşâkiyye'nin Şeyh Tâlib-i İrşâdî'ye nisbet edilen İrşâdiyye şubesinden de bahsetmektedir.

⁷⁵⁹ Câhidî Ahmed Efendi, *Kitabü'n-Nasiha*, Süleymaniye Kütüphanesi, Bölüm: İbrahim Efendi, No: 000350, y.y.: Yazma, t.y.

⁷⁶⁰ Ahmed Câhidî Uşşâkî, *Dîvân-ı İlahiyât*, (haz, Abdullah Aydın), İstanbul: H Yayınları, 2016.

⁷⁶¹ Vicdânî, a.g.e., s. 110-111.

⁷⁶² Vicdânî, a.g.e., s. 111.

Şeyh Niyâzî-i Mısırî 12 Rebûlevvel 1027'de (9 Mart 1618) Malatya'da doğmuş, ilk eğitimini memleketinde aldıktan sonra Halvetî şeyhlerinden Şeyh Hüseyin Efendi'ye intisap etmiştir. Şeyhinin vefatından sonra seyahate çıkan Şeyh Niyâzî-i Mısırî, Diyarbakır, Mardin, Bağdat'a ve ilim tahsili için Kâhire'ye gidip orada Kâdirî şeyhlerinden bir zâta intisap etmiştir. Câmî'u'l-Ezher'de öğrenim görürken Abdülkâdir Geylânî'nin manevi işaretleriyle 1056/1646 yılında İstanbul'a giderek Küçükayasofya'da Sokullu Mehmed Paşa Camii'nin bir odasında kalmıştır. Bir müddet sonra Bursa'ya giden Şeyh Niyâzî-i Mısırî Ulu Camii yakınlarındaki medresede misafir olmuş, daha sonra Uşak'a gitmiştir. Uşak'ta Şeyh Mehmed Efendi'nin dergâhında Şeyh Yusuf Sinan Ümmî ile karşılaşp ona intisap edip seyrüsülûkünü tamamladıktan sonra şeyhinin isteğiyle önce Uşak sonra ise Bursa'ya giderek adını taşıyan dergâhta⁷⁶³ irşâd görevini sürdürmüştür. Şeyh Niyâzî-i Mısırî bir kez Rodos'a, bir defa da Limni'ye sürgün edilmiştir. Limni'de 1105/1694 senesinde vefat etmiş ve oraya defnedilmiştir. Vicdânî'ye göre bunun sebebi, ehl-i hâl ve kemâl sahibi olanlara sürgün cezasının musallat olmasıdır. Yirmi sekiz halifesi vardır. Vefatından sonra âsitânedeki yerine Gazzî Ahmed Efendi ve oğlu Çelebi Ali Efendi geçmiştir. Son postnişîn ise Mehmed Şemseddin Efendi'dir (ö. 1936). Mısriyye şubesi Bursa, Selanik, İzmir ve Kâhire'de yayılmıştır.⁷⁶⁴

2.4. Şemsiyye

Halvetiyye'nin dördüncü ana şubesi Şemsiyye, Ebü's-Senâ Şeyh Şemseddin Ahmed es-Sivâsî'ye nisbet edilmektedir. Şeyh Şemseddin'in silsilesi *Tomâr*'da iki şekilde kayıtlıdır.⁷⁶⁵

Birincisi:

25. Şeyh Seyyid Yahyâ Şirvânî (k.s.)
26. Şeyh Habib Karamânî (k.s.)
27. Şeyh Hacı Hızır Efendi (Amasyalı) (k.s.)
28. Şeyh Muslihiddin Efendi (k.s.)
29. Şeyh Şemseddin Ahmed es-Sivâsî (k.s.)

⁷⁶³ Günümüzde dergâhın yerinde postane bulunmaktadır.

⁷⁶⁴ Vicdânî, a.g.e., s. 112-113. Vassâf, a.g.e., C. V, s. 73-82. Mustafa Aşkar, "Niyâzî-i Mısırî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007, C. XXXIII, ss. 166-169.

⁷⁶⁵ Vicdânî, a.g.e., s. 114.

İkincisi:

25. Şeyh Seyyid Yahyâ Şîrvânî (k.s.)
26. Şeyh Ziyâeddin Yusuf Şîrvânî (k.s.)
27. Şeyh Muhyiddin Muhammed Şîrvânî (k.s.)⁷⁶⁶
28. Şeyh Kubâd Şâh Şîrvânî (k.s.)
29. Şeyh Mecdeddin Nurullah Abdülmecid Şîrvânî (k.s.)
30. Şeyh Şemseddin Ahmed es-Sivâsî (k.s.)

Şeyh Ahmed Sivâsî Efendi 926/1520 tarihinde Tokat Zile’de dünyaya gelmiştir. Babası Amasyalı Şeyh Hacı Hızır Efendi’nin müridlerinden Mehmed Efendi’dir. Zile’de ilk eğitimini tamamladıktan sonra Tokat’a giderek Arakıyecizâde Şemseddin Efendi’den ilim tahsil etmiş, İstanbul’da da eğitimine devam etmiştir. Aynı rüyayı farklı zamanlarda görmesi üzerine ilim tahsilini bırakarak Hicaz’a gitmiştir. Hac vazifesini yerine getirdikten sonra Zile’ye dönüp ilim öğretmeye başlamıştır. Cumapazarı’na (Amasya) giderek Halvetiyye şeyhi Şeyh Muslihiddin Efendi’ye intisap etmiş ve onun nezdinde nefs-i levvâmeye kadar yükselmiştir. Zile ve Tokat’ta bir süre daha ilimle ilgilenmiş o sırada Tokat’a gelen Şeyh Mecdeddin Şîrvânî’ye intisap ederek hilafet almıştır. Sivas Valisi Hasan Paşa Sivas’ta bir cami ve dergâh inşa ettirmiş, Şeyh Ahmed Sivâsî’yi şeyhlik ve imamlık yapması için Sivas’a davet etmiştir. Daveti kabul eden Şeyh Ahmed Sivâsî irşâd faaliyetlerine orada devam etmiş ve 1006/1597’de vefat etmiştir. On iki kadar eseri bulunmaktadır. Esmâ-i seb’aya Kâdir, Kavî, Cebbâr, Mâlik, Vedûd isimlerini ekleyek on ikiye çıkarmıştır. Sivâsiyye, Sivas ve Zile taraflarında etkisi göstermiştir. Şeyh Evhadeddin Abdülahad en-Nûrî vasıtasıyla İstanbul’da da yayılarak Sivâsiyye ismiyle bir şube teşekkül etmiştir.⁷⁶⁷

2.4.1. Sivâsiyye

Şemsiyye’den ayrılan Sivâsiyye şubesi, Şeyh Evhadeddin Abdülahad en-Nûrî-i Sivâsî’ye nisbet edilmektedir. Silsilesi şöyledir:⁷⁶⁸

30. Şeyh Şemseddin Ahmed es-Sivâsî (k.s.)

⁷⁶⁶ Sâdık Vicdânî gördüğü bir icâzetnâmede bu şeyhin isminin olmadığını ve Sivâsiyye şubesi icâzetnâmelerinin ikinci silsileye göre düzelendiğini belirtir.

⁷⁶⁷ Vicdânî, a.g.e., s. 114-115. Vassâf, a.g.e., C. III, s. 473-475.

⁷⁶⁸ Vicdânî, a.g.e., s. 116.

31. Şeyh Abdülmecid Sivâsî (k.s.)

32. Şeyh Abdülahad en- Nûrî-i Sivâsî (k.s.)

Şeyh Abdülahad en-Nûrî, Şemsiyye şubesini İstanbul'da geniş kitlelere yaydığı için Sivâsiyye'nin kurucusu kabul edilir. 1003/1594 veya 1013/1604 yılında Sivas'ta doğmuştur. İlim tahsiline başladığı sırada Sultan III. Mehmed tarafından davet edilen dayısı Şeyh Abdülmecid Sivâsî ile birlikte İstanbul'a gitmiştir. Zahiri ve batını ilimleri dayısından öğrenen Şeyh Abdülahad ilim hayatına Midilli'de devam etmiş, daha sonra ise İstanbul'daki Mehmed Ağa Tekkesi'ne tayin edilmiştir. Fatih, Bayezid ve Ayasofya Camii'nde vaizlik yapmış, 1061/1651 tarihinde vefat etmiştir. Eyüp Nişanca Mahallesi'nde dayısı Şeyh Abdülmecid Sivâsî'nin türbesi yakınına defnedilmiştir. Vefatından sonra İstanbul'da bu şube Taşkasap'ta Zibin-i Saadet Dergâhı'nda halifesi Şeyh Seyyid Yusuf Ziyâeddin Efendi ile devam etmiştir. Şubenin o dönemde İstanbul'da kırk kadar tekke ve zâviyesi varlığını sürdürse de Şemsiyye ve Sivâsiyye'nin halifeleri az olduğundan bu tekke ve zâviyeler diğer tarikatların idaresine verilmiştir.⁷⁶⁹

⁷⁶⁹ Vicdânî, a.g.e., s. 116-117. Vassâf, a.g.e., C. III, s. 485-497.

SONUÇ

Sâdık Vicdânî mektupçuluk göreviyle uzun ve zorlu bir bürokratik hayata sahip olmakla birlikte yazar ve şair kimliklerini de kendinde barındıran velûd bir sûfi idi. Mektupçuluk, tahrirat müdürlüğü, başkatiplik yaparak resmî kurumlarda görev almış aynı zaman tayinleri sebebiyle gittiği şehirlerin vilayet gazetelerinde muharrirlik yapmıştır. Kastamonu, Görice, Kosova, Basra, Manastır, Trabzon, Ankara, Bursa, Aydın ve İstanbul gibi şehirlerde ikamet etmiştir. İncelediğimiz arşiv belgelerinde onun hem kişiliğiyle hem de mesleğindeki başarılarıyla âmirlerinin dikkatini çektiği görülmektedir.

Tomâr-ı Turuk-ı 'Aliyye, Sâdık Vicdânî'nin en meşhur kitabı olup Melâmiyye, Kâdiriyye, Halvetiyye tarikatlarını ve silsilelerini ihtiva eder. Vicdânî içinden gelen manevi bir hisle eseri kaleme aldığı, bütün tarikatların silsilelerinin olduğu bir külliyyat tasarladığını belirtmektedir. Bu külliyyat ıstılahları içeren *Kamus-ı Turuk-ı Aliyye* ve tarikat silsilelerinin olduğu *Tomâr-ı Turuk-ı 'Aliyye* adını verdiği iki kısımdan oluşacaktır. Ancak açıklamadığı bazı sebeplerden dolayı külliyyatı tamamlayamamıştır. Bunun yerine Vicdânî, dört kitaptan oluşan (*Melâmiyye, Kâdiriyye, Halvetiyye, Sûfi ve Tasavvuf*) *Tomâr-ı Turuk-ı 'Aliyye* isimli eserini yayımlamıştır. El yazması nüshası olan *Bektâşiyye* ise İsmail Güleç tarafından *Hurûfîlik ve Bektâşîlik* ismiyle neşredilmiştir.

Tomâr-ı Turuk-ı 'Aliyye'nin ilk kitabı “*Melâmiyye*”dir. Melâmîlik ile başlamasının sebebi araştırmaları sırasında diğerlerinden daha önce tamamlandığındandır. Bir tarikattan ziyade meşrep olarak ele aldığı Melâmiyye'yi üç bölümde incelemiştir. Birinci bölümde şeriat-tarikat kavramlarını, Melâmiyye ve ilk devre Melâmîliği'ni ele almıştır. İkinci bölümde tevhid kavramını, orta devre Melâmîliği'ni açıklamıştır. Melâmiyye-i Bayrâmiyye olarak isimlendirdiği orta devre Melâmîliği'ni Hacı Bayrâm Velî'nin halifelerinden Bıçakçı Emir Dede'ye nisbet etmektedir. Melâmiyye-i Bayrâmiyye silsilesinde yer alan idam edilmiş şeyhlerin idam sebeplerine ve yaşanan problemlere değinmemeyi tercih etmiştir. Silsileyi İdrîs Muhtefî ile sonlandırmış ve Sütçü Beşir Ağa dışında ondan sonra gelen meşayihü zikretmemiştir. Üçüncü bölümde ise son devre Melâmîliği hakkında bilgi vermektedir. Son devre Melâmîliği'ni ise Muhammed Nûru'l-Arabî'ye nisbet etmiş ve Nakşibendiyye tarikatının bir şubesi olduğunu belirtmiştir. Bu kitaba son verirken tarikat ve şeriatın birbirinden ayrılmasının mümkün olmadığını, diğer tarikatlarında

varmak istedikleri son noktanın Tarikat-ı Muhammediyye’de birleşmek ve Allah’tan başka varlık yoktur makamına ulaşmak olduğunu ifade etmiştir.

İkinci kitap “*Kâdiriyye*”dir. Soy kütüğü, tarikat silsilesi, Kâdiriyye silsilesi, ricâlü’l-gayb, teveccüh ve gavsıyyet ilanı, hırka giymek, Kâdiriyye’nin büyük halifeleri, ezkâr ve evrâd, Kâdiriyye’nin şubeleri kitabın bölümleridir. Vicdânî kuruluş ve ortaya çıkışları itibariyle Kâdiriyye şubelerini şöyle sıralar: Esediyye, İseviyye, Ekberiyye, Yâfi’iyye, Eşrefiyye, Hilâliyye, Rûmiyye, Garîbiyye, Hâlisiyye, Hammâdiyye-Sumâdiyye, Makdisiyye. Şubelerin silsilelerini naklederken kurucu pîre kadar zikredip, ondan sonraki meşayîha yer vermemiştir.

Üçüncü kitapta “*Halvetiyye*” tarikatını anlatır. Serinin en hacimli kısmı olan bu kitap dört bölümden meydana gelir. Ömer Halvetî’nin silsilesindeki yapılan yanlışlıkları detaylı bir şekilde inceleyerek tespit etmiş ve en doğru sonuca ulaşmaya çalışmıştır. Vicdânî, o döneme kadar kimsenin bir araya getiremediği Halvetiyye şubelerini nakledeceği iddiasında bulunmaktadır. Araştırmaları sonucunda kırk şube tespit etmiştir. Kırk şubeyi ortaya çıkış tarihleri itibariyle dört ana şubeye ayırmaktadır. Bunlar: Rûşeniyye, Cemâliyye, Ahmediyye ve Şemsiyye’dir. Diğer müelliflerin kabul ettiği ancak Vidânî’nin kaydetmediği ya da rastlamadığını belirttiği Halvetiyye şubeleri ise Ahmediyye’de Sinobiyye, Cemâliyye’de Şernûbiyye, Uşşâkiyye’de İrşâdiyye, Karabaşiyye’de Arifiyye ve Hüseyniyye, Bekriyye’nin alt şubelerinden Rahmâniyye, Ezheriyye, Mervâniyye, Sibâiyye, Vefâiyye ve Tayyibiyye’dir.

Dördüncü ve son kitap “*Sûfi ve Tasavvuf*” adını alır. Bu kitapta Sûfi ve tasavvuf kavramlarını, doğu ve batı tasavvufu arasındaki farkı anlatır.

Sonuç olarak diyebiliriz ki *Tomâr-ı Turuk-ı ‘Aliyye*’den sonra yazılan eserlerin hemen hemen hepsinde *Tomâr*’daki konuları içeren bir bilgi aktarıldığında *Tomâr* kaynak olarak gösterilmiş ve Sâdık Vicdânî’nin düşünceleri dikkate alınmıştır. Şüphesiz Vicdânî kişiliği, fikirleri, eserleriyle kendi döneminde olduğu gibi günümüze de ışık tutmaya devam etmektedir.

KAYNAKÇA

- ALTUNSU Abdülkadir, *Osmanlı Şeyhülislamı*, Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1972.
- ABDÜLKADİROĞLU Abdülkerim, “Ahmed Mâhir Efendi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. II, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1989, s. 98.
- AFÎFÎ Ebu'l-Alâ, *İslam Düşüncesi Üzerine Makaleler*, çev. Ekrem Demirli, 2. b., İstanbul: İz Yayıncılık, 2011.
- AHMED Refik, “Osmanlı Devrinde Râfîzîlik ve Bektaşîlik”, *Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası (DEFM)*, IX, S. 2, 1932.
- AHMED Rıfki, *Bektâşî Sırrı*, C. I, İstanbul: Bekir Efendi Matbaası, 1325.
- AHMED Vefik Paşa, *Lehce-i Osmani*, C. I-II, İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 1306.
- AHTERÎ Mustafa b. Şemseddin el-Karahisari, *Ahteri-i Kebir*, C. I, Beyrut: Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabi, 1310.
- AKDAĞ Mustafa, *Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi: 1453-1559*, C. II, İstanbul: Cem Yayınevi, 1995.
- AKKUŞ Mehmet, “Hüsâmeddin Uşşâkî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. XVIII, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1998, ss. 515.
- , “İsmâil Rûmî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. XXIII, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2001, ss. 120.
- AKYOL İbrahim, “Sâdık Vicdânî ve Çankırı ile İlgili Manzumeleri”, *Çankırı Araştırmaları Dergisi*, Çankırı: Çankırı Belediyesi Dr. Rıfki Kâmil Urga Çankırı Araştırmaları Merkezi, Ağustos-2007, ss. 221-225.
- ANKARAVÎ İsmail Rusuhî, *Minhâcü'l-Fukarâ*, İstanbul: Rıza Efendi Matbaası, 1286.
- ARUSÎ Mıhriddin, *İki Gavs-ı Enâm: Abdülkâdir ve Abdüsselâm*, İstanbul: Hikmet Matbaa-i İslamiyesi, 1333.
- AŞKAR Mustafa, “Bir Türk Tarikatı Olarak Halvetiyye'nin Tarihî Gelişimi ve Halvetiyye Silsilesinin Tahlili”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (*AÜİF*) *Dergisi*, C. XXXIX, Ankara: 1999, ss. 535-563.
- , “Niyâzî-i Mısırî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. XXXIII, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007, ss. 166-169.

- ATAİ Nev'izade Ataullah Efendi, *Zeyl-i Şekaik = Hadaikü'l-Hakaik fi Tekmileti's-Şekaik*, C. I-II, İstanbul: Matbaa-i Âmire, t.y.
- ATTÂR Feridüddîn, *Evliya Tezkireleri*, çev. Süleyman Uludağ, İstanbul: Kabalıcı Yayıncılık, 2012.
- AYNÎ Mehmed Ali, *İslâmın Büyük Velisi Abdülkadir Geylânî*, trc. Tahir Yücel, İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2016.
- AZAMAT Nihat, "Abdülkâdir-i Belhî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. I, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1988, ss. 231-232.
- , "Câhidî Ahmed Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. VII, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1993, ss. 16-17.
- , "Çerkeşî Mustafa Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. VIII, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1993, ss. 272-275.
- , "Hacı Bayrâm-ı Velî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. XIV, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1996, ss. 442-447.
- , "Hamza Bâlî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. XV, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1997, ss. 503-505.
- , "İbrâhim Gülşenî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. XXI, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2000, ss. 301-304.
- , "Kâdiriyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. XXIV, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2001, ss. 131-136.
- , "Kemâlî Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. XXV, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2002, ss. 234-236.
- , "Kuşadalı İbrahim Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. XXVI, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2002, ss. 468-470.
- , "Muhammed Nürü'l-Arabî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. XXX, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2005, ss. 560-563.
- , "Sârbân Ahmed", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. XXXVI, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009, ss. 132-133.
- BANDIRMALİZÂDE Ahmed Münib Efendi, *Mir'âtü't-Turuk*, İstanbul: Cemal Efendi Matbaası, 1306.
- BAŞ Derya, "Yâfî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. XLIII, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013, ss. 175-177.

- BAYRAMOĞLU Fuat, *Hacı Bayram-ı Veli: yaşamı-soyu-vakfi: belgeler*, C.II, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1983.
- , Nihat Azamat, “Bayramiyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. V, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1992, ss. 269-273.
- BİRİNCİ Ali, Kara İsmail, “Mektupçu, Mutasavvıf, Yazar, Şair Sadık Vicdanî”, *Tarih ve Toplum*, C. XIII, S. 78, İstanbul 1990, ss. 35-38.
- , *Tarihin Gölgesinde Meşâhir-i Meçhûleden Birkaç Zât*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2001.
- BOLAT Ali, *Bir Tasavvuf Okulu Olarak Melâmetilik*, 3. b. İstanbul: İnsan Yayınları, 2011.
- , *Muhammed Nûru'l-Arabî: Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, İstanbul: H Yayınları, 2015.
- BUHÂRÎ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm Cu'fî, *et-Tarihü's-Sagi*, C. I, thk. Mahmûd İbrâhîm Zayed, Halep: Dârü'l-Va'y, 1977.
- BURSALI Mehmed Tâhir, *Kibâr-ı Meşâyih ve Ulemâdan On İki Zâtın Terâcim-i Ahvâli*, İstanbul: Kitaphâne-i İslam ve Askerî, 1316.
- , *Osmanlı Müellifleri*, C. I, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1333.
- , *Hacı Bayram-ı Veli*, 2. b., Dersâadet: Matbaa-i Orhaniye, 1344.
- , *Menâkıb-ı Şeyh Seyyid Hâce Muhammed Nûru'l-Arabî Beyan-ı melamet ve ahval-i melamiyye*, haz. Musatafa Tatçı, Burak Anılır; trc. Hasan Fehmi Kumanlıoğlu, İstanbul: H Yayınları, 2014.
- BURSEVÎ İsmail Hakkı, *Kitâb-ı Silsile-i Şeyh İsmail Hakkı bi-Tarîk-i Celvetî*, İstanbul: Haydarpaşa Hastanesi Matbaası, 1291.
- , *Celvetiyye Yolunda Altın Zincir: Silsilenâme*, sad. Bedia Dikel, İstanbul: Özdiç Matbaası, 1981.
- CÂMÎ Molla, *Nefahâtü'l-Üns min Hadarâti'l-Kuds*, trc. ve şerh Mahmud Lâmiî Çelebi, sad. Abdulkadir Akçiçek, İstanbul: Huzur Yayınevi, 2016.
- CEYHAN Semih, “Sâdık Vicdânî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. XXXV, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2008, ss. 401-402.
- , *Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür*, İstanbul: İsam Yayınları, 2015.
- CÜRÇÂNÎ Seyyid Şerîf, *Ta'rifât*, trc. Abdülaziz Mecdî Tosun, İstanbul: Litera Yayıncılık, 2014.

- ÇAKIR Adalet, *Abdülkâdir-i Geylânî ve Kâdirîlik*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) Yayınları, 2012.
- DEMİRCİOĞLU Aziz, *100 Yıllık Kastamonu Basınında Kim Kimdir 1872-1972*, Kastamonu: Doğrusöz Matbaası, 1980.
- DEVELLİOĞLU Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 24. b., Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 2007.
- DİMAŞKÎ Abdülganî, *el-Hakîka ve'l-Mecaz fi'r-rihle ila Bilâdi's-Şam ve Mısır ve'l-Hicaz: Bilâdü's-Şam*, thk. Riyad Abdülhamid Murad, C. I, Dimaşk: Dârü'l-Ma'rife, 1998.
- EL-CELYEND Muhammed Seyyid, "Muhammed Demirtaşî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. XXX, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2005, ss. 517-518.
- ENÎSÎ Emir Hüseyin, *Menâkıb-ı Akşemseddin*, hzr. Bilal Aktan, Mustafa Güneş, İstanbul: H Yayınları, 2011.
- ERÜNSAL İsmâil, *XV-XVI. Asır Bayrâmî-Melâmîliği'nin Kaynaklarından Abdurrahman el-Askerî'nin Mir'âtü'l-Işk'ı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2003.
- EŞREFOĞLU Rûmî, *Müzekki'n-Nüfûs*, haz. Ahmet Kasım Fidan, 5. b., İstanbul: Semerkand, 2013.
- FUÂDÎ Ömer, *Menâkıb-ı Hazret-i Pîr Şabân-ı Velî*, Kastamonu: Vilayet Matbaası, 1294.
- GEYLÂNÎ Abdülkâdir, *el-Fethu'r-Rabbânî*, çev. Oman Güman, İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 2004.
- GÖLPINARLI Abdülbaki, *100 Soruda Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatler*, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1969.
- , *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevleri, 1977.
- , *Melâmîlik ve Melâmîler* (tıpkıbasım), İstanbul: Kapı Yayınları, 2015.
- GÜNDÜZ İrfan, *Tarikatlar ve Silsileleri*, İstanbul: Enderun Kitabevi, 1995.
- GÜRER Dilaver, Abdülkâdir Geylânî, 9. b., İstanbul: İnsan Yayınları, 2016.
- HARGÜŞÎ Ebu Sa'd Abdülmelik b. Muhammed b. İbrahim, *Tehzibü'l-esrar fi usuli't-Tasavvuf*, Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2006.

- HARÎRÎZÂDE Kemâleddin Efendi, *Tibyânu vesaili'l-hakaik fî beyâni selasili't-teraik*, C. I-III, Süleymaniye kütüphanesi, Bölüm: İbrahim Efendi, No: 430, y.y., t.y.
- HOCAZÂDE Ahmed Hilmi, *Hadîkatü'l-Evliyâ: Silsile-i Meşâyih-i Kâdiriyye*, İstanbul: Şirket-i Mürettebiye Matbaası, 1318.
- , *Ziyâret-i Evliyâ*, Dârülhilâfetilaliyye: Cihan Kütüphanesi Matbaası, 1325.
- HULVÎ Cemaleddin Mahmud Efendi, *Lemezât-ı Hulviyye*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı (İFAV), 1993, ss. 600-601.
- HÜCVİRÎ, *Keşfü'l-Mahcûb*, haz. Süleyman Uludağ, 3. b., İstanbul: Dergâh Yayınları, 2010.
- HÜDÂYÎ Aziz Mahmud, *Külliyât-ı Hazret-i Hüdâyî*, İstanbul: Matbaa-i Bahriye, 1338-1340.
- İŞİN Ekrem, "Melamîlik", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi (DBİA)*, C. V, İstanbul: Nurgök ve Hüsütabiye Matbaaları, 1961, s. 382.
- İBİK Hasan, *İstanbul'un Fethi Hadisi*, Ankara: İlahiyat Yayınları, 2004.
- İBN HİŞAM Ebû Muhammed Cemaleddin Abdülmelik, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, thk. Süheyl Zekkar, şrh. Vezir el-Mağribî, C. I, Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1992.
- İBN MANZUR Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî, *Lisanü'l-Arab*, C. XII, nşr. Emin Muhammed Abdülvehhab, Muhammed es-Sadık el-Ubeydi, 2. b., Beyrut: *Darü'l-İhyai't-Türasi'l-Arabi*, 1997.
- İBNÜ'L-ARABÎ Ebû Abdullah Muhyiddin Muhammed b. Ali, *El-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, thk. Osman İsmail Yahyâ, C. I, Kahire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Diniyye, t.y.
- , *Kitâbü Nesebi'l-Hirka: Le livre de la filiation spirituelle*, nşr. ve trc. Claude Addas, Merakeş: Dârü'l-Kubbeti'z-Zerkâ, 2000.
- İBNÜ'L-CEVZÎ Ebü'l-Ferec Cemâleddin Abdurrahman b. Ali, *el-Muntazam fî Târihi'l-Ümem ve'l Mülûk*, nşr. M. Abdülkâdir Ahmed Atâ, Mustafa Abdülkâdir Atâ, C. XVIII, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1992.
- , *Sıfâtü's-Safve*, çev. Abdülvehhab Öztürk, İstanbul: Kahraman Yayınları, 2006.
- İBNÜ'L-HANBELÎ Radiyyüddin Muhammed b. İbrahim el-Halebî, *Dürrü'l-Habeb fî Tarihi A'yâni Haleb*, nşr. Mahmud Muhammed el-Fahûrî, Yahya Zekeriyya Abbâre, C. II, Dimaşk: Menşûratü Vizâratü's-Sekâfe, 1972.
- İBNÜ'L-VERDÎ Zeynüddin Ömer, *Tetimmetü'l-Muhtasar fî Ahbâri'l-Beşer: Tarihu İbni'l-Verdî*, C. II, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996.

- İNAL İbnülemin Mahmut Kemal, *Son Asır Türk Şairleri*, C. III, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1988.
- İNAN Yusuf Ziya, *Seyyidü'l-Melami Muhammed Nurü'l-Arabi: Hayatı-Şahsiyeti-Eserleri*, İstanbul: Osmanbey Matbaası, 1971.
- İSFAHANİ Ebû Nuaym Ahmed b. Abdullah b. İshak, *Ebû Nuaym İsfahani Hilyetü'l-evliya ve tabakatü'l-asfiya*, C. VII-VIII, y.y., t.y.
- KARA Kerim, “Karabaş Velî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. XXIV, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2001, ss. 369-371.
- , “Mehmed Nasûhî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. XXVIII, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2003, ss. 500-502.
- KARA Mustafa, “Eşrefiyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. XI, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1995, ss. 477-479.
- , “Gülşeniyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. XIV, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1996, ss. 256-259
- , “İşgal Günlerinde Bursa Vali Vekili Sâdık Vicdânî”, Bursa: *Bursa Araştırmaları: Kent Tarihi ve Kültür Dergisi*, S. 11, 2005, ss. 22-25.
- , *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, 10. b., İstanbul: Dergâh Yayınları, 2012.
- KÂRÎ Ali, *Nüzhetü'l-Hâtirü'l-Fâtur fî Tercemeti Seyyidi 'ş-Şerif Abdülkâdir*, İstanbul: Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1307.
- KÂŞÂNÎ Abdürrezzak, *Istilâhâtu's-Sûfiyye*, trc. Abdurrezzak Tek, Bursa: Bursa Akademi, 2014.
- KEFEVÎ Mahmûd b. Süleyman el-Hanefî, *Ketaibu A'lami'l-Ahyar min Fukahai Mezhebi'n-Nu'mani'l-Muhtarr*, Süleymaniye Kütüphanesi, Bölüm: Reisülküttab, no: 690, y.y., t.y.
- KILIÇ Mahmut Erol, “Ekberiyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. X, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1994, ss. 544-545
- , “Muhyiddin İbnü'l-Arabî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. XX, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1999, ss. 493, 516.
- , “Uşşâkiyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. XLII, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012, ss. 232-233.
- KİEL Machiel, “Rodod”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. XXXV, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2008, ss. 155-158.

- KONUR Himmet, “Sezâi-yi Gülşenî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. XXXVII, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009, ss. 79-81.
- , *Kuşadalı İbrahim Halvetî ve Kuşadası ve Civarında Tasavvufî Hayat*, İzmir: Tibyan Yayıncılık, 2016.
- KÖPRÜLÜ Fuad, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1959.
- LA'LİZADE Abdülbaki, *Tarikat-ı Aliyye-i Bayramiyye'den taife-i Melamiyye'nin an'ane-i iradetleri keyfiyet-i sohbetleri ve aşk-ı muhabbetullahâ cümleden ziyade râğbetleri beyanındadır*, İstanbul: y.y., 1156.
- MEHMET Nazmi Efendi, *Osmanlılarda Tasavvufî Hayat Hediyyetü'l-İhvân: Halvetilik Örneği*, haz. Osman Türer, 2. b., İstanbul: İnsan Yayınları, 2011.
- MUHAMMED Nûru'l-Arabî, *Menbau'n-Nur fî Ru'yeti'r-Resul*, İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Bölüm: Osman Ergin, nr. 1548.
- MÜNİRİ BELGRÂDÎ, *Silsiletü'l-Mukarrabîn ve Menâkibü'l- Müttakîn*, Süleymaniye Kütüphanesi, Bölüm: Şehid Ali Paşa, no: 2819.
- MÜSLİM Ebü'l-Hüseyin el-Kuşeyrî en-Nişaburî, *Sahih-i Müslim*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, C. 1, İstanbul: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 't.y.'. .
- MÜSTAKİMZADE Süleyman Sa'deddin Efendi, *Risâle-i Melâmiyye-i Şettâriyye*, y.y., t.y., Bölüm: İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi İbnülemin, no: 3357.
- NAZİMA Ali, Faik Reşad, *Mükemmel Osmanlı Lugatı*, Dersâdet: Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1319.
- OCAK Ahmet Yaşar, *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler (15-17. Yüzyıllar)*, 5. b., İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014.
- ÖNGÖREN Reşat, “Rûmiyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. XXXV, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2008, ss. 240-242.
- , *Osmanlılar'da Tasavvuf: Anadolu'da Sûfîler, Devlet ve Ulemâ (XVI. Yüzyıl)*, 3. b., İstanbul: İz Yayıncılık, 2012.
- , “*Tomar-ı Turuk-ı Aliyye*”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. XXLI, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012, ss. 237-238.
- ÖZTÜRK Mehmet Cemal, “Ramazan Efendi, Mahfi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. XXXIV, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007, ss. 437.

- , “Ramazâniyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. XXXIV, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007, ss. 440-442.
- PEKOLCAY A. Necla, Abdullah Uçman, “Eşrefoğlu Rûmî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. XI, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1995, ss. 480-482.
- REVNAKOĞLU Cemaleddin Server, “Tarikatların Tarihine Toplu Bir Bakış VI: Kaadirlik’in İstanbul’a Gelişi ve Yayılışı”, *Tarih Dünyası*, C. I, S. 6, 6 Kasım 1953, ss. 300-301.
- RIHTİM Mehmet, “Halvetiyye Sufiliğinin Şirvan’da Teşekkül Devri Şaban-ı Veliye Uzanan Yolun Kurucu Şahsiyetleri”, *I. Uluslararası Şeyh Şa’bân-ı Velî Sempozyumu-Şeyh Şa’bân-ı Velî’yi Anma ve Anlama-*, C. I, Kastamonu: 4-6 Mayıs 2012, ss. 9-27.
- SÂMÎ Mehmed, *Esmâr-ı Esrâr*, İstanbul: Cemal Efendi Matbaası, 1316.
- SÂMÎ Şemseddin, *Kâmûs-ı Türkî*, Dersaâdet: İkdâm Matbaası, H. 1317.
- SARI ABDULLAH Efendi, *Semeratü'l-fuad fi'l-mebde ve'l-mead*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1288.
- SERİN Rahmi, *İslam Tasavvufunda Halvetilik ve Halvetiler*, İstanbul: Petek Yayınları, 1984.
- SERRÂC Ebû Nasr, *el-Lüma'*, trc. Hasan Kâmil Yılmaz, İstanbul: Erkam Yayınları, 2012.
- SIRRI ALİ Seyyid, *Tuhfe-i Rumi: Kadiriler Âsitânesi'nin Manzum Tarihçesi*, haz. Mustafa Kaçalin, İstanbul: Asitane Yayınları, 1992.
- SÜHREVERDÎ Ebû Hafz Şehâbeddîn Ömer, *Avârifü'l-Maârif* (nşr. Edîb Kemdânî-M. Mahmûd el-Mustafa), C. I Mekke: Mektebetü'l- Mekkiyye, 2001.
- SÜLEMÎ Ebu Abdurrahman Muhammed b. Hüseyin, *İslam tarihinde ilk Melamet*, trc. Ömer Rıza Doğrul, İstanbul: İnkılap Kitabevi, t.y.
- ŞAHİN Haşim, “Ömer Dede Sikkîni”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. XXXIV, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007, ss. 55-56.
- , “Pîr Ali Aksarâyî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. XXXIV, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007, ss. 273-274.
- ŞAHİN Kâmil, “Bünyâmin Ayâşî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. VI, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1992, s. 491.

- ŞA'RÂNÎ Adülvehhab, *Levâkihu'l-Envâr fi Tabakâti'l-Ahyâr: et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, nşr. Abdurrahman Hasan Mahmud, C. II, Kahire: Mektebetü'l-Âdâb, 2001.
- ŞATTÂNÛFÎ Nûreddin Ebü'l-Hasan Ali b. Yusuf b. Cerîr el-Lahmî, *Behcetü'l-Esrâr ve Ma'dinü'l-Envâr fi Menâkibi's-Sâdeti'l-Ahyâr mine'l-Meşâyihî'l-Ebrâr*, Kâhire: el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-türâs, 2001.
- TABİBZÂDE Mehmed Şükrü, *Silsilenâme-i Sûfiyye*, Hacı Selimağa Kütüphanesi, Bölüm: Hüdâyî Efendi, No: 1098.
- TAŞKÖPRÜLÜZADE İsamüddin Ebü'l-Hayr Ahmed Efendi, *Osmanlı bilginleri = eş-Şekaiku'n-numaniyye fi ulemai'd-Devleti'l-Osmaniyye*, çev. Muharrem Tan, İstanbul: İz Yayıncılık, 2007.
- TATCI Mustafa, "Şabâniyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. XXXVIII, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010, ss. 211-215.
- , Cemal Kurnaz, "Şâbân-ı Velî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. XXXVIII, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010, ss. 208-210.
- , *Halvetî Şabânî Yolunun Adâbı: Miyâr-ı Tarikat*, İstanbul: H Yayınları, 2013.
- TAYŞİ Mehmet Serhan, "Cemâl-i Halvetî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. VII, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1993, ss. 302-303.
- , "Ömer el-Halvetî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007, C. XXXIV, s. 65.
- TÂZİFÎ Muhammed b. Yahya, *Kalâidü'l-Cevâhir fi Menâkibi's-Şeyh Abdilkâdir el-Cîlânî*, Kahire: Matbaa-i Meymene, 1317.
- TEK Abdurrezzak, *Bayrâmî Melâmiliği'ne Dâir Melâmet Risâleleri*, Bursa: Emin Yayınları, 2007.
- , *Tarihi Süreçte Tasavvuf ve Tarikatlar*, Bursa: Bursa Akademi, 2016.
- TUNÇ İlyas, *Sâdık Vicdânî Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.
- ULUDAĞ Süleyman, "Abdülkâdir-i Geylânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. I, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1988, ss. 234-239.
- , "Ahmed Şemseddin, Yiğitbaşı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. II, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1989, ss. 135-136.

- , “Celvet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. VII, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1993, s. 273.
- , “Halvetiyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. XV, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1997, ss. 393-395.
- , *İslam Düşüncesinin Yapısı*, 6. b., İstanbul: Dergâh Yayınları, 2010.
- , “Halvet”, *Keşkül*, S. 23, 2012, ss. 4-9.
- VÂSİTÎ Takıyyüddin Abdurrahman, *Tabakâtu Hırvatü's-Sûfiyye*, Kahire: Matbaatü'l-Behiyye, 1305.
- VASSÂF Osmanzâde Hüseyin, *Sefîne-i Evliyâ*, hzr. Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz, 3. b., C. I-V, İstanbul: Kitabevi, 2015.
- VİCDÂNÎ Sadık, *Tomâr-ı Turuk-ı 'Aliyye-Melamîlik*, İstanbul: Şehzâdebaşı-Evkaf-ı İslamiyye Matbaası 1338-1340.
- , *Tomâr-ı Turuk-ı 'Aliyye-Kadiriyye*, İstanbul: Daru'l-Hilâfetü'l-'Aliyye, 1338-1340.
- , *Tomâr-ı Turuk-ı 'Aliyye-Halvetiyye*, İstanbul: Şehzâdebaşı-Evkaf-ı İslamiyye Matbaası, 1338-1341.
- , *Tomâr-ı Turuk-ı 'Aliyye-Suî ve Tasavvuf*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1340-1342.
- , *Tomâr-ı Turuk-ı 'Aliyye*, hzr. İrfan Gündüz, İstanbul: Enderun Kitabevi, 1995.
- YÂFÎÎ Afifüddin Abdullah b. Es'ad, *Mir'âtü'l-Cenân ve İbretü'l-Yakzân fî Ma'rifeti mâ Yu'teberu min Havâdisi'z-Zamân*, C. III, Beyrut: Müessesetü'l-a'lemî li'l-Matbûât, 1970.
- YAĞLIKÇIZADE Ahmed Rifat Efendi, *Lügat-i tarihiyye ve coğrafiyye*, C. I-VII, 2. b., Ankara: Keygar Neşriyat, 2004.
- YÜCER Hür Mahmut, “Sünbül Sinan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. XXXVIII, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010, ss. 135-136.
- ZEBÎDÎ Ebü'l-Abbas Şehâbeddin Ahmed b. Abdüllatîf, *Tabakâtu'l-Havâs Ehlü's-Sıdk ve'l-İhlâs*, Beyrut: ed-Dârü'l-Yemeniyye, 1986.
- ZEHEBÎ Muhammed b. Ahmed, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ'*, nşr. Şuayb el-Arnaût, Muhammed Nuaym Araksûsî, C. XX, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1985.

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA): DH.EUM.MH., Dosya No:221, Gömlek No:39-1.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA): DH.MKT., Dosya No:813, Gömlek No:25-2.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA): İ.DH., Dosya No:1418, Gömlek No:6-3/1.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA): İ.DH., Dosya No:1418, Gömlek No:6-7/1.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA): İ.DH., Dosya No:1497, Gömlek No:39-2/1.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA): İ.DUİT., Dosya No:43, Gömlek No:133-1/1.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA): İ.TAL., Dosya No:169, Gömlek No:40-18.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA): İ.TAL., Dosya no:234, Gömlek No:30.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA): TFR.I.M., Dosya No:13, Gömlek No:1202-1/4.

Dustûr, I, 609, İstanbul: 1289.

EKLER

دولت اقامت حضرت
من استرولانتک آجیلا ولا یکتیجیفه بهره ولا یکتیجیس حادنه و جدان و ننگو یکتیجیفه لاد قیجیرات مدری صحنه فنیك تعسیرتفك
داخده نقره رتجید سیک تکره سی مایوره ملکه قویسوند نه اعضا و نسا نه مضطه و ترجمه حال در قراری برار عصبه و تقدیر اوتسوخ اولغدا و یایچه هر چه
اراد سیه جناب غلامتقی شرفتمعه سیر یورایر منظومه عیسی نفا ناولد جیفه بیانیه تکره تادری یقیم قوی اقامت اولغدا و یایچه هر چه
فهره

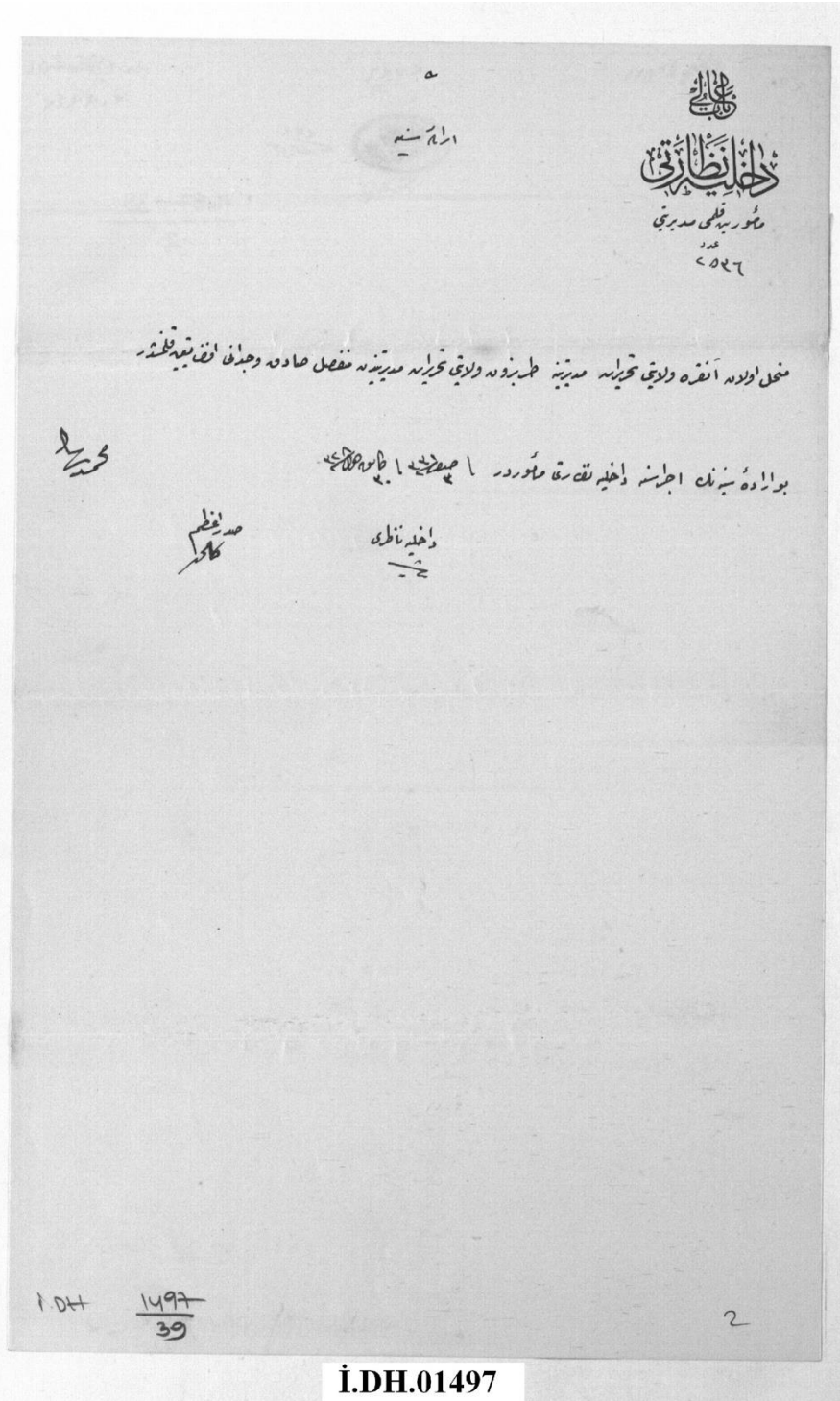
دولت اقامت حضرت
من استرولانتک آجیلا ولا یکتیجیفه بهره ولا یکتیجیس حادنه و جدان و ننگو یکتیجیفه لاد قیجیرات مدری صحنه فنیك تعسیرتفك
داخده نقره رتجید سیک تکره سی مایوره ملکه قویسوند نه اعضا و نسا نه مضطه و ترجمه حال در قراری برار عصبه و تقدیر اوتسوخ اولغدا و یایچه هر چه
اراد سیه جناب غلامتقی شرفتمعه سیر یورایر منظومه عیسی نفا ناولد جیفه بیانیه تکره تادری یقیم قوی اقامت اولغدا و یایچه هر چه
فهره

i.DH. 1418 / 6 / 1321.L/46

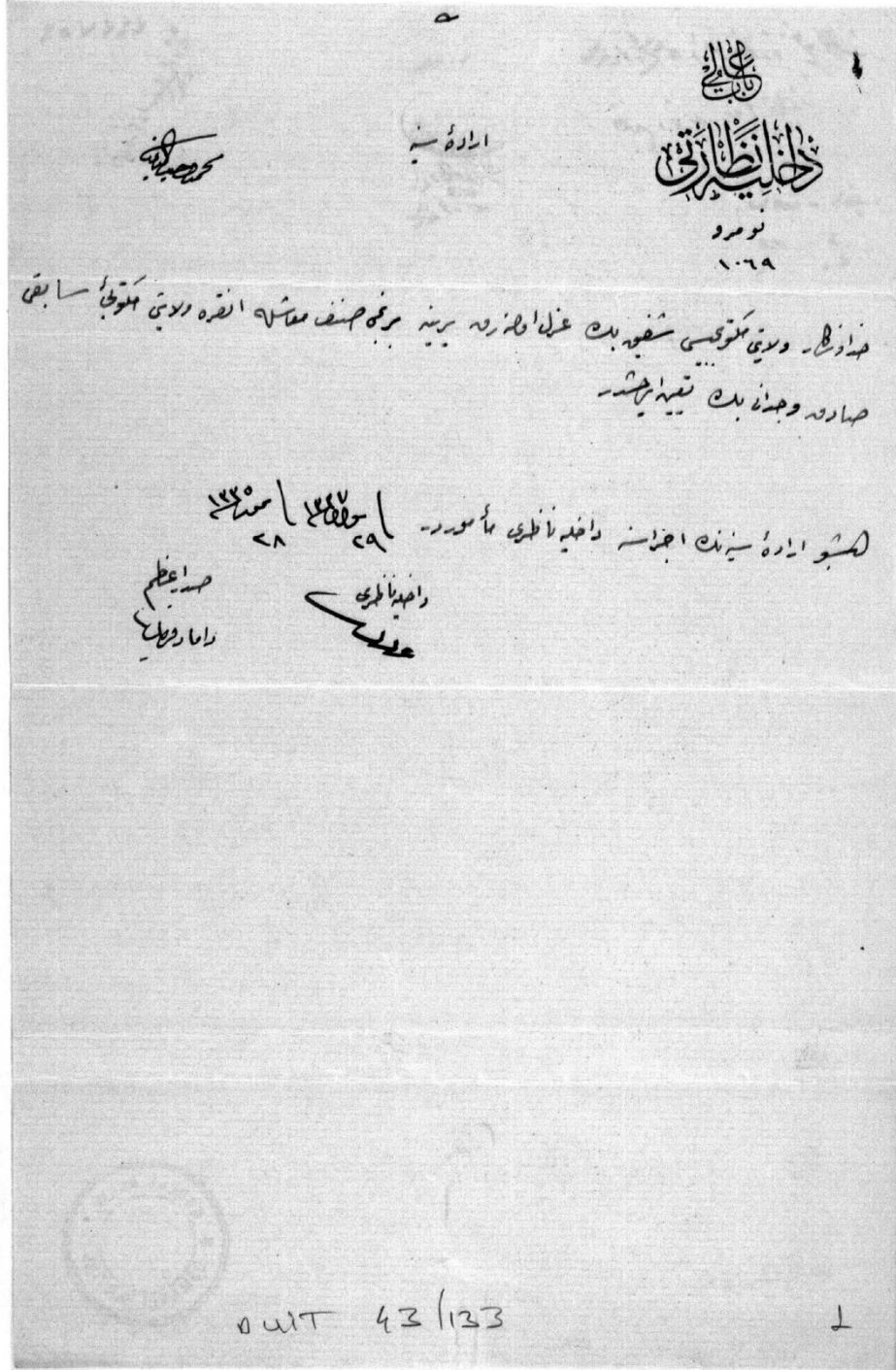
7

İ.DH.01418

Ek 3: Basra Vilayeti mektupçusu Sâdik Vicdânî'nin 16 Ocak 1904'te Manastır Vilayeti mektupçuluğuna tayini ile ilgili iradedir.

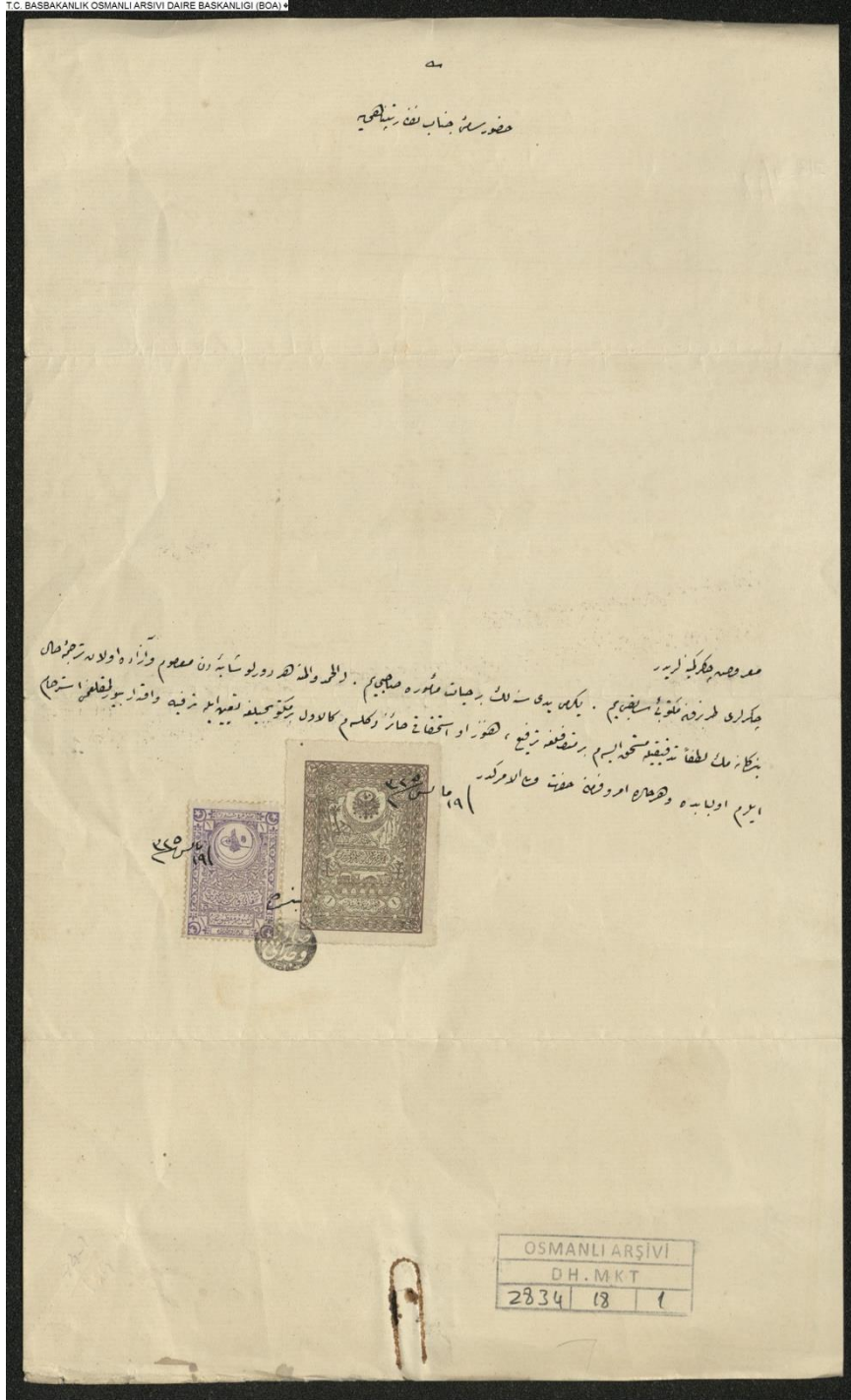

Ek 7: Sâdık Vicdânî'nin Ankara Vilayeti Tahrirat Müdürlüğü'ne tayine ile ilgili iradedir.

I.DUIT.00043

Ek 8: Sâdık Vicdânî'nin Hüdavendigâr Vilayeti mektupçuluğuna tayini ile ilgili iradedir.

DH.MKT.02834.00018.001

Ek 9: Sâdık Vicdânî'nin görevden alındıktan sonra tekrar mektupçuluk görevine talebine dair arzuhalidir.